

ӨЙДҮҮБҮТ!
МАХТАНАБЫТ!
СҮГҮРҮЙЭБИТ!

Дьокуускай
«Офсет»
2020

УДК
ББК

Кинигэ «Дүллүкү нэһилиэгэ» МТ дьаһалтатын үбүлээһининэн тахсар

Хомуйан онордулар:

«Дүллүкү нэһилиэгэ» МТ дьаһалтата, Дүллүкү орто оскуолатын «Эрчим» эдэр кэрэспэдьиэннэрин түмсүүтэ, салайааччы **Афанасьева Антонина Ивановна, Санникова Антонина Романовна, Хогурова Зоя Николаевна, Борисова Яна Октябровна, Семенова Анастасия Григорьевна, Санникова Саргылана Петровна, Васильева Анна Леонидовна, Ксенофонтова Валентина Ильинична, Ильина Нина Николаевна, Ан Розалия Кирилловна**

Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит! / «Дүллүкү нэһилиэгэ» муниципальной тэрилли дьаһалтата ; [Кирири тылы суруйда Е.А. Николаев]. — Дьокуускай : Офсет, 2020. — ...с.

Агентство СІР НБР Саха

Кинигэбэ Дүллүкү орто оскуолатын үөрэнээччилэрэ, учууталлара, бибилиэтиэкэрдэр, олохтоох нэһилиэк дьаһалтатын үлэһиттэрэ араас сылларга сэрии кытылаахтарыттан, үлэ фронтун, тыыл үлэһиттэриттэн, сэрии оҕолоруттан ылбыт ахтыылара киридилэр. Дүллүкү нэһилиэгиттэн Аҕа дойду сэриитигэр төрөөбүт дойдуларын саа-саадах тутан көмүскээбит уонна тыылга Улуу Кыайыыны уһансыбыт ытык дьоммут сырдык ааттарын үйэтитиигэ туһуланар.

Улуу Кыайыы 75 сылынан ааҕааччы киэн аранатыгар ананар.

УДК
ББК

© Администрация МО «Дюлюкинский наслег», составление, 2020
© Оформление. ООО «РИЦ «Офсет», 2020

Сэрии сылларыгар Дүллүкү нэһилиэгэ

Дүллүкү нэһилиэгин олохтоохторун, тыыл, үлэ бэтэрээннэрин уонна сэрии сылларын оҕолорун Улуу Кыайыы 75 сыллаах өрөгөйдөөх үбүлүүһүнэн эбэрдэлиибин!

Хас биирдии киһиэхэ Кыайыы күнэ диэн саамай улахан, дириг ис хоһоонноох бырааһынньык. Ол курдук Кыайыы баар буолан, биһиги олохпут сайда, чэчири турар, кыайыыны уһансыбыт дьоммутунан киэн туттабыт. Сэрии ыар дьылларын тыыннаах туоһуларга Эһиги буолабыт. Ол суостаах-суодаллаах сыллар хаһан да умнуллуохтара суоҕа, сэрии хонуутугар дьоруойдуу охтубут, олохторун толук уурбут, Улуу Кыайыыны уһансыбыт саллааттар үтүө өйдөбүллэрэ хаһан да өлбөөдүйүө суоҕа, көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэн, салбанан бара туруоҕа.

Быйыл Кыайыы үбүлүүдээх 75 сыла. Өрөгөйдөөх Кыайыы буолбута төһөнөн ыраатар да соччонон суолтата үрдээн иһэр. Биһиги оҕолорбутугар, сиэннэрбитигэр үчүгэйдик билэллэрин курдук тоһоболоон үөрэтиэхтээхпит, билиһиннэриэхтээхпит.

Дүллүкү нэһилиэгиттэн Аҕа дойду Улуу сэриитигэр ынырыллан барбыт хас биирдии киһини билиэхтээхпит — ким эрэ убайа, аҕата, эһэтэ хос эһэтэ бардаҕа. Кинилэри ытыктаан өйдөөн, санаан ааһыахтаахпыт.

Уоттаах кыргыһыларга, хаан тохтуулаах киришиллэргэ биһиги биир дойдулаахтарбыт хорсундук сэриилэспиттэрэ, Ийэ сирин өстөөхтөн босхолуур туһугар сырдык тыыннарын толук уурбуттара. Фронтан тэйиччи ыраах тыылга хаалбыт дьоммут-сэргэбит килбиэннээх үлэлэринэн төһүү күүс буолан Кыайыыны уһансыбыттара.

Дүллүкү нэһилиэгиттэн 1941—1945 сс. Аҕа дойду Улуу сэриитигэр 252 киһи ынырыллыбыта. Олор истэ-

Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит!

риттэн сэрии толоонуттан эргиллибэтэхтэр уонна сураба суох сүппүттэр — 124 киһи, Сэбиэскэй Аармыйа кэккэтигэр сулууспалаабыттар — 36 киһи, үлэ фронугар сылдыбыттар — 36 киһи, сэрииттэн эргиллибиттэр — 56 киһи.

Кинилэр хорсун быһыыларын куруук өйдүү-саныы сылдыахтаахпыт. Билигин тыыл бэтэрээннэригэр уонна сэрии сылын оболоругар болбомто күүһүрүүхтээх.

«Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит!» Кыайы 75 сылыгар анаммыт кинигэ тахсытыгар хас биирдии ахтыы суруйбут дьоммутугар махтанабыт. Кинилэр ахтыылары суруйаннар, хаартыскалары биэрэннэр кинигэ оноһулунна. Бу биһиги нэһилиэкпитигэр Кыайы сылыгар биир улахан бэлэх кинигэ буолла. Элбэх үлэ барда. Ол курдук, дьону көрдөөһүнгэ уонна испиһэк санардыллан өссө кэнээтэ. Инникитин архыып докумуоннарыгар олобуран, кэнэтэн, сайыннаран иһиэхтээхпит.

Өссө төгүл Улуу Кыайы үбүлүөйдээх сылынан эбэр-дэлиибин!

Үөһээ Бүлүү улууһа, «Дүллүкү нэһилиэгэ» МТ баһылыга
Егор Алексеевич Николаев.
Ыам ыйа, 2020 с.

СҮРЭХХЭ ӨРҮҮТҮН
ТЫЫННААХТАР...

Алексеев Петр Семенович

Петр Семенович 1920 с. муус устар 11 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэгэр кэрэ көстүүлээх Балабан көлүйэ диэн кыра алааска төрөөбүтэ. Аармыйа ыңырыллыан иннинэ 1938—1942 сс. «Кыһыл сирдьит» холкуоска хонуу биригэдьири-нэн үлэлээбитэ.

1943 с. сааскы ыңырыыга мобилизацияламмыта. Бүлүү сүннүн оройуоннарыттан ыңырыллыбыт дьону кытта «Диктатор» борохуотунан Дьокуускайга тийбитэ. Петр Алексеев байыаннай үөрэххэ Уралга үөрэнэн, сэриигэ бастакы сүрэхтэниитин 1943 с. сабаланыытыгар Белгородскай-Харьковскай туһаайыга ааспыта. Кини 309 №-дээх стрелковой полката Курскай кыргыһыга кыттыбыта. Ынырыктаах хапсыһы диэн онно этэ. Тыһынчанан орудиелар, минометтар ытыалаан ньиргийэллэрэ, сүүһүнэн сөмөлүөттэр буомбалыылара, таанканы утары охсуһууга биһиги буускаларбыт кып-кыһыл буолуохтарыгар диэри үлэлииллэрэ. Күн-ый көстүбэт ыыс-быдаан күдэригэ кыргыһы хонуутун сабара. «Иннибит диэки! Ытыалаан иһин!» — диэн хаһытыылара.

«Якутия в годы Великой Отечественной войны» кинигэбэ «Стойкость и смелость проявили и другие посланцы Якутска, сражавшиеся на Белгородско-Харьковском направлении. По выявленным данным, под Курском сражались также В.Я. Корнилов (Вилюйск), М.С. Донской (Верхневиллюйский район, Далырский наслег), П.С. Алексеев (Верхневиллюйский район, Дюллюкинский наслег) и многие другие, прошедшие большой боевой путь» диэн суруллубут (232 стр.).

П.С. Алексеев сэриилэһэ сылдьан 1943 с. от ыйыгар атабар ыарахан баас ылбыта, стройтан туораабыта, госпитальга элбэхтик эмтэнэн II группалаах инбэлиит буолан дойдутугар 1944 с. бэс ыйыгар «Хорсунун иһин» мэтээллээх дойдутугар эргиллибитэ.

Кэлээт «Кыһыл сирдьит» холкуоска бэрэссэдээтэллээбитэ (1947—1950 сс.), холбоһууга сана тэриллибит улахан холкуоска ревизком бэрэссэдээтэлэ буолбута. Онтон 1957 с. сана тэриллибит «Үрэн» ыччат-комсомольскай учаастагар сэбиэдиссэйдээн, ыччат дьиңнээх лидэрин быһыытынан көстүбүтэ. Учаастак өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн үрдүк көрдөрүүтүнэн биллибитэ, элбэх ыччат мустан, мантан тирэнэн үрдүк үөрэххэ киирбитэ.

10 сыл сельсовет бэрэссэдээтэлинэн үлэлээн, дэриэбинэбэ элбэх тутуу ыытыллыытыгар улахан өнгөлөөх. Кыра үөрэхтээх киһи диэтэххэ, оройуон салалтатыгар сатаан табан туруорсара. 1967 с. киэн фойе-лаах, эрэпэтииссийэ ыытыллар 10-чаба тийэр хостордоох улахан кулууп дьиэтэ дьэндэйэн тахсыбыта. Кини күүскэ туруорсуутунан бастаан уһун оскуола тутуллубута, онтон 1977 с. билинни улахан оскуола үлэбэ киирбитэ.

1971 с. хаһаайыстыбаннай былааннар уонна социальнай-культурнай тутууларын тэрийиигэ ситиһиилээх үлэтин иһин Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин Бочуотунай грамотатынан, өр сыллаах айымнылаах үлэтин, үүнэр көлүөнэни иитиигэ актыыбынай кыттыытын уонна 1941—1945 сс. Аба дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ Кыайыы 45 сылынан сибээстээн, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Үрдүкү Сэбиэтин Президиумун грамоталарынан наһараадаламмыта. Өрөспүүбүлүкэ экономическай, култуурунай сайдыытыгар тус кылаатын уонна Улуу Кыайыы 50 сылынан Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бэрэсидьиэнин 1995 с. муус устар 20 күннээби ыйаабынан «Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ» диэн бочуоттаах аат инэриллибитэ. Итинтэн атын сүүһүнэн аабыллар олохтоох, оройуон салалтатын, тэрилтэлэр бочуотунай грамоталарынан наһараадаламмыта.

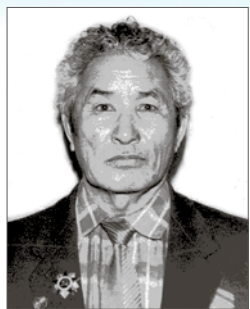
Иван Дудуков, В.И. Ан суруйууларыттан

А.М. Федоров-Дулу кинигэтигиттэн

Афанасьев Петр Егорович

Абам Петр Егорович 1925 с. Үөһээ Бүлүүгэ Дүллүкү нэһилиэгэр Өлөөнө уонна Дьөгүөр Афанасьевтарга бастакы оҕонон күн сирин көрбүтэ. Холкуостааһын сабаламмытыгар дьоно баба өттүлэринэн биир бастакынан баайдарын-дуолларын холбоон «Кыһыл сирдьит» холкуоска киирбиттэрэ.

Аба дойду Улуу сэриитэ сабаламмытыгар Петр Егорович холкуос

үлэтигэр сылдыра. 1942 с. сайын эдэр ыччакка булгуччулаах бэбиэскэ туттартаан, фабричной-заводской үөрэххэ (ФЗО) Үөһээ Бүлүүгэ муньан борохуотунан Дьокуускай куоракка тиэрдибиттэрэ. Онно араас үлэбэ уонна дьэиэ тутуугар үлэлэппиттэрэ. Тутууга сылдыбыт уолаттарга 4-с разрядтаах болуотунньук идэтин биэрбиттэрэ. Салгыы ханна үлэһит наада буолбут сиригэр тарбаталаабыттара. Петр Егорович абыйах уолу кытта Хачыкаат нэһилиэгэр Хайыһардаах үрэбин туоруур улахан муоста тутуугар үлэлээбит.

1943 с. сайыныгар ФЗО уолаттара 18 саастарын туолан, Орджоникидзе оройуонун киинигэр Покровскайга байыаннай хамыһыйаны ааһан, Кыһыл аармыйа кэккэтигэр ытыллыбыттар. Кинилэри Чита куорат таһыгар турар Антипи́ха ыстаансыаба 1034-с №-дээх стрелковой полкаба анаан ыппыттар. Петр Егорович маңнай ПТР взводугар, онтон станковой «Максим» бүлүмүөт ротатыгар ситиһиилээхтик үөрэнэн бүлүмүөтчүк буолбут. Абыйах хонон баран полка саллааттарын сага синиэлинэн уонна таңаһынан таңыннаран баран поездка ордон арбаа ыппыттар. Ити 1943 сыл күһүнүгэр эбит.

59-с туспа кавалерийскай дивизия 30-с полкатыгар ыппыттар, онно 82 мм миномет батареятыгар амаммыт.

1945 с. 394-с №-дээх артиллерийскай-минометнай полкаба орудие хамандыырын үөрэтэр курсаанынан сылдыбыт. Итиннэ үөрэнэ сырыттабына, урукку командование дьаһалынан, дивизия барыта ыраах айанна туруммут. Эмиэ сага синиэли, сага гимнастерканы таныннарбыттар. 59-с кавалерийскай дивизия, Монголия норуодунай өрөспүүбүлүкэтин (МНР) территориятыгар айаннаан тийбит. Онтон МНР кавалериятын кытта кэккэлэһэ айаннаан, Монголия тас кыраныссатыгар тийбиттэр. Итиннэ 59-с кавалерийскай дивизия, генерал Коркуц Евгений Леонидович, МНР кылаабынай командующайа маршал Чойбалсан, арбааттан кэлбит коннай-механизованнай группа хамандыыра генерал-полковник Плиев Исса Александрович сэриилэрэ мустубуттара.

Монголия кавалерийскай чаастара ырааппатахтара, онтон коннай-механизованнай сэриилэр ыраах буолан көстүбэттэр эбит. Арбаа, ньиэмэстэри кытта сэриигэ, уопуттаах генерал Плиев, кинилэр 30-с кавалерийскай полкалара сэриигэ төһө үчүгэй бэлэмнээбин бэйэтинэн кэлэн билэн-көрөн барбыт. 1945 с. атырдьах ыйын 8 күнү-

гэр сарсыарда 5 чааска кылаабынай командующай, генералиссимус Сталин дьаһалынан империалистической Японияба сэриини биллэрбитин туһунан иһитиннэри кэнниттэн, «Ураа!» хаһытаабытынан, саабылаларын килбэннэппитинэн тас Монголия (Маньчжурия) сиригэр саба сүүрдэн кирибиттэр. Хорсун буйуттар кумах баарханнары туораан, Долоноор куораты, онтон Улахан Хинган хайатын туораан Жэхэ (Чэндэ) куораты атырдыах ыйын 19 күнүгэр босхолоон, икки тыһыынча дьоппуон саллаатын билиэн ылбыттар. Атырдыах ыйын 23 күнүгэр Сэбиэскэй Союус кылаабынай командующайа И. В. Сталинтан махтал ылбыттар. Япония капитуляцияламмыт, сэрии балабан ыйын 2-с күнүгэр бүппүт. Жэхэ куораты Кытай Норуодунай аармыйатыгар хаалларан баран Союуска төннөн кэлбиттэр. Петр Егоровичка «Японияны кыайыи иһин» мэтээл туттарыллыбыт.

Салгыы 1946 с. армия 16-с саппаас полкатыгар минометчик, 53-с ыарахан танковой самоходной полкаба ручной пулеметчик быһыытынан сылдыбыт.

1946 с. атырдыах ыйыгар 53-с ШМАС (школа младших авиаспециалистов) биир сыл үөрэнэн бүтэрбит. Ол кэннэ маңнай Собуруу Сахалинна ПЕ-2 бомбардировщикка, салгыы Камчаткаба «Корьяк» аэродромна А-20 (американскай бомбардировщик) сөмөлүөттэргэ 3 сыл мэхээнныгинэн сулууспалаабыт.

1950 с. сэтинньиттэн айаннаан Кыһыл аармыйа кэккэтигэр сэттэ сылтан ордук сулууспалаан, авиация ыстаарсай сержана званиелаах демобилизацияланан, дойдутугар ахсынныыга кэлбит.

Сэрииттэн кэлэн баран «Ленин» холкуоска мэхээнныгинэн үлэлээбитэ. Петр Егорович үлэлиир кэмигэр араас тиэхиныкэни бэйэтин мындыр толкуйунан айан онгорон механизатор-рационализатор быһыытынан нэһилиэк, оройуон сайдыытыгар кырата суох кылаатын киллэрбитэ.

Кини Хомустаахха, Дүллүкүгэ аабар балабанна сэбиэдиссэйдиирэ уонна нэһилиэгэр илии араас үлэтин чэпчэтиигэ тиэхиньикэ күүһүн туһанарга үлэлэһэн барбыта. 1954 с. «Ленин» холкуоска мэхээнньигинэн быыбарданан үлэтин сабалаабыта. 1960 с. Дьокуускайдаагы тыа хаһаайыстыбатын техникумун бүтэрэн техник-мэхээнньик идэтин ылбыта. 1968 с. Улан-Удэтээби тыа хаһаайыстыбатын техникумугар үөрэнэн идэтин үрдэтимитэ. Суоппар, тырахтарыыс-комбайнер, моторист, электрик, мэхээнньик идэлэрин, тимир ууһун бары мындырдарын, сатабылларын толору баһылаабыта. Өр сылларга «Ленин» бөдөңсүйбүт холкуоска мэхээнньигинэн, 1970 с. «Межколхозстрой» тэрилтэбэ линейнэй мэхээнньигинэн, «Үөһээ Бүлүү» сопхуоска өрөмүөннүүр мастарыскыай сэбиэдиссэйинэн, кылаабынай инженеринэн, мастарыскыай сэбиэдиссэйинэн, биэнсийэбэ тахсан баран кадровай булчутунан үлэлээбитэ.

Кини туох баар өйүн-санаатын, билиитин-көрүүтүн, дьулуруун холкуос, сопхуос ыарахан үлэтин механизациялааһынга, сагананы, бастыны айыыга уонна олоххо киллэриигэ уурбута. Ол бэйэтэ туспа кэпсээн.

Петр Егорович Аба дойду сэриитин II истиэпэннээх уордьанынан, «Японияны кыайы иһин» мэтээлинэн, баартыа райкомун, райсовет исполкомун махтал суруктарынан, Саха Өрөспүүбүлүкэтин тыатын хаһаайыстыбатын министиэристибэтин Бочуотунай грамотатынан, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бэрэсидьиэнин Грамотатынан уонна кыһыл көмүс чаһынан бэлиэтэммитэ.

*Улахан кыһа С. П. Борисова,
педагогическай үлэ бэтэрээнэ,
РФ үөрэҕиритин туйгуна.
Кулун тутар 27 к. 2010 с.*

Борисов Василий Борисович

Абам Василий Борисович абата Мэхээлэ диэн этэ. Кини 5 уоллааба. Мин абам ортоку, үһүс уол. Эһэм Мэйиктэн төрүттээх киһи. Киниэхэ Хангырындаба сир биэрбиттэр. Онон абам Хангырындаба төрүүр уонна эһэтигэр иитиллэр. Эһэтэ Борис диэн эбит, ол иһин Борисов диэн араспаанньаламмыт. Дьининэн, араспаанньата Михайлов буолуохтаах эбит. Үлэни-хамнаһы кыайар уол оҕо эбит. Биир сарсыарда Лохоойулар ийэлэрэ: «Көс дьоннор кэлбиттэр, атта баайан көмө-

лөс», — диэбит. Арай биир оҕолоох дьахтар Ороһуга аймахтарыгар баран иһэр эбит.

— Нокко, ити кыһы кэпсэтэбин дуо? Ыйытабын дуо? — диир үһү.

— Чэ-чэ ыйыт, — диэбит.

Онуоха кыыс: «Сананар буоллаххына, күһүн кэлэн Ороһуттан ылыан», — диэбит.

Абам өссө эрдэ дьахтар хап-харанан көрбүт уол оҕотун сөбүлүү көрбүт эбит. Оттоон бүтэн, маһын тиэнэн, күһүннүтүн тэринэн, Ороһуга баран дьахтары көһөрөн аҕалбыт уонна ыал буолаллар.

Ол олороннор кыыс оҕолонолор, уол оҕоломмуттара өлөн хаалбыт. Онтон өссө уол оҕо төрүүр. Кэргэнэ ыалдьар эбит, ол иһин Хангырындаатан III Үөдүгэйгэ көһөн хаалар. Икки оҕолоох киһи олохсуйа Үрэнгэ холкуоска киирэр. Ийэлэрэ Муоһааныга кыстыыр. 1941—1942 сс. түһээтэбинэ, арай: «Көһөн хаал», — диир үһү биир киһи.

Сэри кэмигэр аччыктааһын бөҕө буолар. Ийэбит ыалдьан сытар. Оҕолорго сылгы сототун үлтү сынньан биэрэр. Ону күнү быһа сиибит.

Абабыт сохсоттон 25 куобагы аҕалбыт уонна 2 кырынааһы, 1 тиини. Куобагы сүлэн буһаран сиэбиттэр, тириитин лаппыга туттарар. Түүлээх тириитин иһин бурдук биэрэллэр эбит. Маны туттаран 5 киилэ бурдук, киилэ анаара туус, испиискэ, табах ылбыт. Ол күн дьэ киһи тэнэ суох ыал буолбуттар.

Ол кэннэ Кулуһуннаахха көһөллөр. Түүннэри-күнүстэри үлэлээн тахсаллар. Арай биирдэ эдьийбин кытта олоробут. Арай абабыт манан атынан дьааһык тизээн аҕалла. Дьааһыгын олоппоско туора ууран кэбистэ уонна биһигини көтөбөн олоро түстэ. Онтон дьааһыгын көтөхтө да, Бэттиэмэ диэки барда. Биһиги түннүгүнэн көрөн хааллыбыт. Хойут өйдөөбүппүт — ийэбитин Бэттиэмэбэ илдьэн көмпүт эбит.

1943 с. абабын, 48 саастаах киһини, Аба дойду сэриитигэр илдьэ бараллар. Оччолорго 18—50 сааһыгар диэри дьону илдьэ бараллара.

Арай бараары туран уоллаах кыһыгар биирдии ынабы туттаран баран ыалга биэрэр. Ол курдук тус-туспа ыалга араһан хаалабыт. Оҕолорун көтөбөн олорон ытамныйан ылар. Ону мин: «Харабын уута тохтон эрэр», — диир үһүбүн. Сэрииттэн кэлэн оҕолорун хомуйтуур, онтон Бэттиэмэбэ олорор дьахтары ойох ылар. Кинилиин Өкөөп диэн уол оҕону төрөтөллөр.

Абам Жданов аатынан холкуос биир бастын үлэһитэ этэ. 1 күн-

нэ 1 га ходуһаны хотурунан охсор, от ыйыгар отторун охсон бу-гуллуур. Онтон атырдыах ыйыгар кэбиһи буолара. От тизэйрин сөбүлүүр этэ. Холкуоска ходуһалары күрүөлээһин баар этэ. Кини са-лайан, 4—5 буолан күрүө бөбөтүн туппуттара. Күрүөтүн маһа бөдөн мас буолара. Кыһын элбэхтик бэдэрээт (таһаҕас) таһыытыгар сыл-дыара, түөрт-биэс, ардыгар абыс атынан айанныыра. Ол Мухтуйаҕа (Ленскэй), Өлүөхүмэбэ эт, арыы илдьэн туттарара. Дьокуускайга абы-ста сылдыбыта. 33 хонукка 8 атынан таһаҕас таһыытыгар сылды-быттара, бурдук аҕалаллара. Сергей Потаповичтыын иккиэ буолан сылдыаллара. Таһаҕастара мээккэ бурдук, туус, табаар эбит. Кэнники массыына көстөн таһаҕас таһыыта уурайбыт.

Кэлин элбэхтик бултуур буолбута. 10-тан тахсалыы саһылы бул-туура. Бу туһунан Кононова Маарыйа оройуон хаһыатыгар суруйан турардаах. Оболорун иитээри бултуура, ол иһин «булт бэйэтэ тосхо-йор» дииллэрэ.

Өктөөп ийэтэ ыарыһах этэ, куруук оройуон балыһатыгар киирэн көрдөрөрө. Оччотообуга быраас Бүлүүгэ эрэ баара. Оройуон үрдү-нэн быраас суоҕа. Үөһээ Бүлүү дьоно бары Бүлүүгэ киирэллэрэ. Онон эмтэнэ, үргүлдүү олохсуя барар. Өктөөп 2-с кылааска Дүллүкүгэ кэ-лэн үөрэнэ сылдыбыта, онтон ийэтигэр баран, 9-с кылааһы бүтэрэн аармыйаҕа Бүлүүттэн барар. Уопускаҕа кэлэн баран Үрэннэ аҕаты-гар кэлэ сылдыар. Аармыйаҕа 3 сыл сулууспалаан баран аҕатыгар кэ-лэн сопхуоска оробуочайынан киирэр. Онтон автошколаны бүтэрэн суоппар идэтин ылбыта. Нууччалыы холкудук кэпсэтэрэ. Сопхуоска тизиньикэбэ үлэлээбитэ, онтон биригэдьиридээбитэ. Өктөөп 3 төгүл нэһилиэк сэбиэтигэр дьокутаатынан талыллан үлэлээбитэ.

Холкуостара сопхуос буолар. Кырдыаҕастары сопхуоска ылбап-пыт, эдэр дьону ылабыт диэн буолбутугар сопхуоска киирбиттэр оро-буочайынан үлэлиилэр. Аҕам хас эмэ сыл устата субан сүөһүгэ бос-туук буолар. Күһүн субан сүөһүлэрин туттарар. Бостууктуу сылдьан миинэр ала аттаах эбит. Сиэннэрэ Айталаах Фекла таптаан «Алачык» диэн ааттыыллара.

Кэнники оҕонньор биир уостаах саалаах этэ, онтунан кустуура. Онтон сааһыран, бултуура уурайан, Өктөөбүн дьэиэ кэргэнин кытта олорбута.

Фекла иннигэр биир уол оҕо төрөөбүт. Саас таһырдыа чалбах бөбөтүн кэһэн онтон тымныйан өлөн хаалар. Аҕам сүрдээгин хараас-тыбыта. Хойукка диэри:

— Уолум баара буоллар, уолбунаан туспа ыал буолуо этибит, — диирэ. Эһэтэ өлөрүгэр 17 саастаах уол буолуо эбит.

Аҕам 1977 с. муус устарга өлбүтэ. Дьикти сылаас күннэр турбут-тара. Хаар ирэн ириэри бөбө этэ. Тиһэх суолугар улахан көлөһөлөөх тыраахтарынан, онтон сыарҕалаах атынан сатыы таһаарбыппыт.

Аҕам үлэни-хамнаһы кыайарынан мээһэ киһи тэннэспэт киһитэ этэ. Икки харананы ыпсаран үлэлиирэ.

*Иван Васильевич Борисов, уола,
СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ, суруналыыс
Муус устар, 2020 с.*

Буулов Данил Терентьевич

Биһиги аҕабыт Данил Терентьевич Үөһээ Бүлүү улуунун Балабаннаах нэһилиэгэр 1925 с. атырдыах ыйын 25 күнүгэр күн сири көрбүтэ. Төрөппүт аҕата Кондратий Васильевич кэргэнэ Балбааралыын утуу-субуу икки уол оболомму-тара: Николай (1923 с. төрөөбүтэ) уонна Данил (1925 с.). Аҕатын бииргэ төрөөбүт убайа Терен-тий кэргэнэ Мариналыын уһундук олорбуттара да кыайан оболоммотохторо, онон Кондратий-тан кыра уолун Данилы көрдөөн ылан иитти-биттэрэ. Дьоно Данилы оскуолаҕа хойут кил-лэрбиттэрэ. Сэри иннинэ аҕабыт 6-с кылааһы Нам сэттэ кылаастаах оскуолатыгар бүтэрбитэ уонна «Чолбон» холкуоска (бэрэссэдээтэл Егоров А.) чилиэнинэн киирэн, араас үлэбэ сылдыбыта. 1943 с. атыр-дыах ыйыгар аармыйаҕа ынырыллан барбыта. Онно 1943—1950 сс. (7 сыл) устата Забайкальскай байыаннай уокурукка 1172 с.п. 6-с Кондепо диэн байыаннай чааска кавалериһынан сулууспалаабыт. Бу байыаннай чааска замполитынан Бүлүү киһитэ Чиряев Гаврил Иосифович (ССКП уобаластааҕы кэмистиэтин I сэкирэтээрэ), Дүллүкүттэн Хоппоторов Гаврил Алексеевич, Хомустаахтан Ойуунускай Гаврил Данилович (сотору ыалдьан дойдутугар кэлбитэ) бааллара. Данил уонна икки Гавриллар Монголия истиэптэригэр аттары айааһааччы-ларынан сылдыбыттар. Кинилэр сулууспалаабыт чаастара Кондепо, ол аата конное депо диэн ааттанара. Бу тыылга баар чаас аттары сүүмэрдээн, көрөн-истэн, фронтна ыытара. Аҕабыт кэпсиинэн, бу

чааска акка үөрүйэх, сыстабас дьону талаллар эбит. Манна астарар-үөллэрэ, танастара-саптара кырыымчык буолан олус эрэйдэнэллэрэ, мэлдьи кэриэтэ аччык анаардаах сылдыбаллара. Истиэккэ күнүһүн сыралбан куйааска уута суох буолан тамахтара хатара, хааппыла да уу бағалаах буолара. Итиитэ бэрдиттэн бэйэлэрэ көлөһүн-балаһын аллан, кэтэ сылдыар танастара уу чоккурас буолан, ыгыллыар диэри илийэрэ. Аны түүнүн салгын температурата эмискэ түһэн тымныйара, аһаҕас халлаан анныгар утуяа сытар дьон тонон эрэйдэнэллэрэ. Сүүһүнэн, тыһыынчанан ахсааннаах сылгыларын күнүстэри-түүннэри эргиччи маныыллара. Биир да сылгыны энчирэппэккэ сылы-сыллаан көрөр-истэр, фронтна тиэрдэр олус эппиэтинэстээх этэ.

Аҕабыт аармыйаттан кэлэригэр «За победу над Японией» уонна «За победу над Германией» диэн икки мэтээллээх кэлбитэ уонна аҕыйах күн сынньанаат, Үөһээ Бүлүү 2-с №-дээх Намнаабы оҕо дьиэтигэр оробуочайынан үлэбэ кирибитэ. Сытыы-хотуу, кириилээх-тахсыылаах туруу үлэһит эдэр киһини оҕо дьиэтин дириэктэрэ Кононов Василий Евсеевич 1950 сыл муус устар 20 күнүгэр сопхуоһунан анаабыта. Үөрэх салаатын 50-с №-дээх бирикээһинэн 1943 сыл кулун тутар 18 күнүгэр Куорамыкыга 3 группалаах, 38 иитиллээччилээх сэрии тулаайахтарыгар аналлаах бастакы оҕо дьиэтэ тэриллибитэ. 1943 сыл бүтүүтүгэр оҕо дьиэтигэр 101 оҕо баара. Үөһээ Бүлүүтээби оҕо дьиэтигэр иитээччинэн үлэлээбит Константин Спиридонович маннык ахтар: «Аһа-танаһа суох кыһалбалаах олох охсуутуттан быччархай уонна тына сэлликтэригэр, ньылбаранна (трахома), ис-үөс ыарыыларыгар ылларбыт оҕо үгүс этэ. Ардыгар 7—8 оҕо тэнгинэн балыыһаҕа киирэллэрэ. Эмп-томп тиийбэт этэ. Сорохтор кыайан өрүһүллүбэтэхтэрэ».

1944 с. 2-с №-дээх оҕо дьиэтэ Намна тэриллибитэ. Бу дьиэ эмиэ элбэх оболор киһи хара буолбут, дьоллорун-соргуларын булбут сылаас уйалара буолбута. Данил Терентьевич 1952 сыл ахсынньы 1 күнүгэр Намнаабы оҕо дьиэтэ сабыллан, иитиллээччилэрэ Үөһээ Бүлүүтээби детдомна көспүттэринэн, Нам сэттэ кылаастаах оскуолатыгар суотчутунан анаммыта.

Кини оҕо дьиэтигэр завхонунан үлэлии сылдьан, тапталаабын көрсөн, 1951 с. муус устар 19 күнүгэр ыал буолбуттара. Кэргэнэ Маннаастан кэлэн Нам сельсоветыгар сэкирэтээринэн үлэлии сылдьар Саввинова Мария Павловна 1938 сылтан (7 кылаас үөрэхтээх) Маннаас нэһилиэгин бибилиэтиктин бастакы сэбиэдиссэйинэн, Маннаас сельсоветын сэкирэтээринэн, атыыһытынан үлэлээбит, үлэлии үөрүйэх, уопуттаах буҕаалтыр идэлээх этэ. Олорун тийэх сылларыгар Нам-

наабы МТС-ка сэкирэтээринэн, буҕаалтырынан үлэлээбитэ. Данил Терентьевич Мария Павловнаһын Коля уонна Варя диэн уоллаах кыыс оболоммуттара. Мария Павловна 30 сааһыгар сэрии сылларыгар ылларбыт уодаһыннаах ыарыытыттан, сэлликтээн, өрүттүбэккэ олохтон барбыта. Кэргэнэ өлбүтүн кэннэ кини бииргэ төрөөбүт балтын Аананы кытта холбоһон, 12 оболоммуттара. Анна Павловна 1932 с. төрөөбүтэ. Маннааска субан сүөһүнү көрөн, ыанньыксыттан баран эдьийигэр Намна көһөн кэлбитэ. Кини эмиэ аймахтарын утумнаан сытыары-сымнабас майгылаах, киэн көбүстээх, ыалдыы-тымсах ыал ийэтэ этэ.

Аҕабыт үлэтин киниискэтин көрдөххө, Намна олорбут сылларыгар оҕо дьиэтэ сабыллыбытын кэнниттэн Нам 7 кылаастаах оскуолатыгар суотчутунан, Ороһуга сүөһү туттааччынан үлэлээбит. Кэргэнэ Мария Павловна дойдутугар Маннааска сельсовет сэкирэтээринэн, ойуур көрөөччүнэн үлэлээбитэ уонна 1959 с. 6 оболоох, кырдыаҕас эбэлэрин кытта Дүллүкүгэ көһөн олохсуйбуттара. Аҕабыт Дүллүкүгэ бастаан лесхозка ойуур көрөөччүнэн, Дүллүкүтээби «Ленин» холкуоска биригэдьиirinэн, сылгыһытынан, «Дүллүкү» сопхуос Хомустаахтааҕы отделениетыгар атыыһытынан, Дүллүкү отделениетыгар сылгы, хонуу биригэдьиirinэн, учуотчук-заправщигынан, «Дүллүкү» сопхуос ыскалаатын сэбиэдиссэйинэн, өрөмүөннүүр мастарыскайга нормировщигынан олобун бүтэһик күннэригэр диэри үлэлээбитэ. 1971 сылтан быарынан ыараханлык ыалдьан, эпэрээссийэлэнэн баран, сэттэ сыл устата аһаҕас баастаах, туруупкалаах да сырыттар, хотон тас үлэтин үлэлиирэ, отун-маһын барытын хааччыйара. 15 оболоох ыал аҕата, үлэлээтэбинэ эрэ 17—18 киһилээх дьиэ кэргэнин иитэр кыахтааҕа.

Үтүө суобастаах, үлэһит, ирдэбиллээх аҕа этэ. Төһө да дьиэбэ хононохо, сылдыар ыалдыыт да кэриэтэ сырыттар, оболорун дьын сахалыы, тус бэйэтин холобурунан сахалыы тыынна, өйгө-санааҕа иппитэ. Дьиэтигэр аҕыйах саналааҕа, кими да мөбө-этэ сылдыбаата, кытаанахтык көрөн кэбистэбинэ, буруйдаах оҕо им-ным барара. Оболорун олус таптыыра, кырларыгар көтөбөн олорон, имэрийэ-имэрийэ, ыллаан утутарын астынара. Кинини кытта биир кэмнэ үлэлээбит, алтыспыт дьон ахталларынан, дьонно-сэргэбэ ураты элэккэй сыһыаннаах, элбэх кэпсээннээх-ипсээннээх, оонньуулаах-күлүүлээх, көрдөөх-нардаах, үлэбэ барытыгар көхтөөх киһи эбит.

Түөлбэбит оболорун мунһан тиэргэнигэр, уһайбатыгар оонньоторун, күрэхтэһиннэрэрин сөбүлүүрө, кэмпие, бэчичиннэ бириис

түнгэтэрэ. Кими да матарбакка, эрдэттэн атыыласпыт минньигэс астарынан күндүлүүрү.

Үөлээннээхтэрэ ахталларынан, олус ыраас суоллаах-иистээх, киэн далааһыннаах охсооччу, түргэн туттуулаах мас кэрдээччи эбит. Нуорма саһаанын ким-хайа иннинэ бүтэрэн, чэйэ оргуйбутун, күөһэ буспутун кэннэ табаарыстарын ыгыра-ыгыра, араас көрдөөх кэпсээннэри кэпсээн үөрэ-көтө олорор буолара. Өбүгэлэриттэн бэриллибитинэн буолуо, эдэр сааһыттан кылыһахтаах куоластаах, ураты суоллаах-иистээх, тыллаах-өстөөх оһуохайдыт быһыытынан биллибит. Кини өрө көтөбүллүүлээхтик, үөрэн-көтөн туран, сэгэлдытэ хааман, сааскы от-мас тыллыытын, айылба араас көстүүтүн олобу кытта дьүөрэлээн, уустаан-ураннаан оһуохай тылын этэрэ. «Кини курдук ураты кэрэ алыптаах куоластаах, туттуулаах-хаптыылаах, киэн түһүлгэлээх оһуохайдыты үйэбитигэр истибэтэхпит, истэрбит да биллибэт», — диэн кырдыа-бастар сөбөн-махтайан кэпсииллэрин истэн, аҕабыт кырдык да ураты талааннаах, айылбаттан айдарыылаах киһи киэнэ чулуута буолан, уостан уоска бэриллэн кэпсээннэ сылдыар ураты суолу-иһи хаалларан барбыт киһи эбит диэн оҕолоро аҕабытынан сэмэйдик киэн туттабыт.

Данил Терентьевич үлэтигэр туруоруммут сыалын ситиһэн, эргитэн-урбатан үлэлиир тэрилтэтин, сопхуоһун наадатын булбута эрэ баар буолара. Нууччалыы да, сахалыы да сангатыгар ылыннарыылаах тыллаах буолан, сопхуоска Саха сиригэр тыатын хаһаайыстыбатын министристибэтигэр, Мииринэй куорат тэрилтэлэрин салайааччыларыгар тус бэйэтэ баран кэпсэтэн, сопхуоска араас тиэһиникэ уонна саппаас чаастарын ажалтарара. Онон Дүллүкү отделениета, «Дүллүкү» сопхуос сайдыытыгар үгүс сыратын уурбута.

Аҕабыт барахсан 1978 с. от ыйын 14 күнүгэр баара-суоҕа 53 сааһыгар күн сириттэн барбыта. Ыараханлык ыалдьан, өй-мэй да сытар кэмигэр, биридэ ынчыктаан көрбөтөҕө. Ол курдук тулуурдаах, кытаанах санаалаах этэ. Ыалдыа сытан ынырыктаах эт-хаан ыарыытын эрдээхтик тулуйара, оҕолорун харыстаан аттыгар чугаһаппат этэ. Табаарыстара көрсө кэллэхтэринэ, күүһүн мунһан кэпсэтэ сатыыра, хайаан да чэйдэтэн ыытара. Кыраны-кыамматы аһынан, күннэтэ кэриэтэ хоһоһолору илдьэ кэлэн, дьиэтигэр туох баарынан аһатара. Оччолорго гостиница суох буолан, сопхуоска командировкаҕа, үлэли кэлбит нууччалары да, сахалары да ажалан хоннороро. Оннук үтүө санаалаах этэ биһиги тапталлаах аҕабыт.

Оҕолоро, 2020 с.

Васильев Алексей Алексеевич

Алексей Васильев-Ыстахаанабыс Өлөксөй Дүллүкү нэһилиэгэр Үрэн Күөлэ диэн сиргэ олоҕорбута. Кини туруу үлэһит буолан, Алексей Стаханов бачыымын батыһан, үлэ нуорматын икки бүк толорон, «Стахановец» аатын сүкпүтэ.

Өлөксөй сэриигэ ынырыллан баран, Курскый тобой кыргыһытыгар кыттыыны ылбыта. Сэриини Берлини ылыынан түмүктээбитэ. Дойдугар кэлэн мин эбэбин кытта холбоһон, ыал буолан, биир уол оҕоломмуттар. Ол уола Аммаҕа олохсуйбута. Кэлинни кэргэннэриттэн кыыстаах уол оҕоломмута. Кыыһа Мария эдэр сааһыгар ыараханлык ыалдьан олохтон туораабыта. Кыра уола Василий билигин Хомустаахха олоҕор. Элбэх оҕолоохтор. Ону сэргэ икки оҕону иппитэ.

Өлөксөй сэрииттэн этэ-сиинэ элбэх сиринэн кэйгэллэнэн кэлбитэ. Сэрии туһунан кэпсээбэт этэ. Уопсайынан, мин фронтовиктар сэрии туһунан кэпсииллэрин олох истибэтэҕим. Онтон кэлин бэтэрээннэр диэн ааттанар буолбуттары кэннэ сэрии туһунан кэпсииллэрин элбэх киһиттэн истибитим. Баҕар, уоттаах сэрииттэн сүрэхтэрэ бааһырбыт буолан, эбэтэр оччотооҕу «норуот өстөөҕө» диэн аат ингэриллэриттэн дьиксинэн кэпсээбэт буолуохтарын сөп. Эһэм биэнсийэҕэ тахсан сааһыран олорон олохтон туораабыта.

Билигин сэрии кыттыылаахтара үксүлэрэ суох буолбуттарынан кинилэр олохторун суруйар ыарахан да буоллар, кинилэр сырдык ааттарын үйэтитэри наадалаабынан ааҕабын.

Михаил Чоросов, 2015 с.

Васильев Василий Васильевич

Василий Васильевич 1925 с. муус устар 12 күнүгэр Үөһээ Бүлүү оройуонун Дүллүкү сиригэр Дүнгүрдээх күөлүгэр дьаданы ыалга төрөөбүтэ.

1933 с. Хоро оскуолатыгар үөрэнэ киирбитэ. 1940 с. Далырга сэттэ кылааһы бүтэрбитэ. Үөрэхтэнэн, үлэһит буолан, 1942 сылга диэри «Фрунзе» холкуоска хонуу биригэдьииринэн үлэлээбитэ.

Уоттаах сэриигэ сылдыбытын туһунан Василий Васильевич манньк ахтар:

— 1943 с. Ньурбатаабы 2-с холкуос тыйаа-тырыгар практикант-артыһынан үөрэнэн иһэн от ыйыгар аармыйаба барбытым. Күһүн 248-с №-дээх отдельнай (туспа) пулеметнай артиллерийской батальонна тийэн сулууспалаабытым.

1945 с. атырдьах ыйын 9 күнүгэр сарсыарда 6 чааска Маньчжурия кыраныссатыгар кэлбиппит. Чуумпу турар кыраныссаны туораан, өстөөх сиригэр үктэни орус суостаах, кэтэһии-

лээх буолар эбит этэ. Ол курдук дьоппуоннары утары сэриигэ киирбиппит. Онно дьоппуоннар 75 киһилээх ДОТ-тарын алдьатан, суох онорон ааспыпыт. Кыралаан сэриилэһэ-сэриилэһэ Хинган хайалары туораабыппыт. Уонча хонон Хайлар куорат таһыгар тийбиппит. Чугастан көрдөххө, бүтүн куорат турара. Чаас кэринэ биһиэннэрэ артиллериянан ытыалаабыттара. «Катюшалар» кэлэн, оннуларын булаат, күргүөмнээх ытыы онорбуттара уонна төттөрү барбыттара. «Катюшалары» бастаан көрөөт, оночо тизийилээх массыыналар кэллилэр дии санаабытым. Үчүгэйдик көрдөххө, тимир дьардыамаба майгынныыр этилэр. Биһиги окуопабытыттан 300 миэтэрэлээх сиргэ турбуттара.

Өстөөх артиллерията кылгас бириэмэбэ ытыалаан баран тохтообута. Биһиги тутта атаакаба киирбиппит. Ханас өттүбүтүгэр таанкалар, атын тиэхиньикэ, сатыы сэрии көмүөл мууһун курдук анньан киирбиттэрэ. Оттон куорат умайа турара. Абыахта бараппытын кытта туох да кестүбэт буолбута. Иннибитигэр үс муннуктуу турар үс үрдэлтэн буулдьанан, снарядынан кутаа уоту аспыттара. Сир кыарабас этэ. Онон биир батальонунан төгүрүйбүппүт. Үс хонук устата түүннэри-күннэри кыргыһы буолбута, биһиэхэ ким да көмөбө кэлбэтэбэ. Атын чаастар куораты ылан баран ааһа турбуттар эбит.

Биһиги дьоммут улахан аһаардара өлөн, бааһыран туораабыттара. Атырдьах ыйын 18 күнүгэр сарсыарда сана сырдаан эрдэбинэ, дьоппуоннар үрүн былаабы таһаарбыттара. Онуоха үөрэн, сорох саллааттарбыт ойон турбуттарыгар дьоппуоннар ытыалаан кэбиспиттэрэ.

Онтон сылтаан иэстэһиилээх кыргыһы буолбута. Дьоппуоннар иккиһин үрүн былаабы таһаарбыттара. Өр собус буолан баран, үрүн былаахтаах үс киһи тахсан чопчу батальон хамандыыра сытар си-

рин диэки хаампыттара, онуоха хамандыыр 1-кы рота хамандыырын биир киһилээн утары ыппыта. Анараанһылар эппиттэр: «9 чааска эһиги сөмөлүттэргит буомбалыахтара, ол иннинэ 8 чааска диэри биһиги бэринэбит», — диэн. Ону ыстаарсай лейтенант: «Аптамааккытын итиннэ бырабын, бэйэбит манна стройдаан», — диэбит. Өр бабайы буолан баран дьоппуон саллааттара кыра-кыралаан, онтон бөлөбүнэн стройдаан истилэр. Онтон биир саллаат стройтан туораан тахсан дьонун диэки хайыһан баран тугу эрэ сангарда уонна гранатаны өрө уунан баран атабын анныгар сиргэ бырахта. Икки киһи стройтан сырсан тахсан, киһилэрин кууһа түһэн эрдэхтэринэ, граната эстэн үһүөн өлбүттэрэ. Кинилэр самурайскай чиэстэрин кэспэккэ, билиэн бэриммэккэ өлөллөрүн ордорбут буолуохтаахтар. Стройдаан бүппүттэригэр барыта 800-тэн тахса киһи буолла. Биһигиттэн 114 киһи ордубут этэ, дьоппуоннар элбэхтэриттэн орус соһуйдубут. Дьоппуоннар хамандыырдары биһиги комбаппытыгар эппит: «Биир аармыйа атаакаба киирбитэ. Ол барыта сэриилэһэр диэн бэриммит эбиппин. Батальон эрэ атаакалыырын билбитим буоллар, маннайгы түүннэ рукопашнайга тахсан эһигини кырган кэбиһиэм хаалбыт. Ол сабана 3500 саллааттаабым», — диэбит.

Нөнүө сарсыарда стройга турбуппут кэннэ комбат: «Сэрии бүттэ, биһигини Ийэ дойдубут күүтэр, онон төннөбүт», — диэбитэ. Хайлар иһин кыргыһыга 248-с ОПАБ Кыһыл Знамя уордыанынан набаарадаламмыта. Итиннэ сулууспалаан баран 1948 с. муус устар ыйга демобилизацияланан дойдубар кэлбитим».

Василий Васильевич кыайыы көтөллөөх дойдутугар төннөн кэлиэбиттэн холкуоска, сопхуоска, тутуу тэрилтэтигэр болуотунньугунан үлэлээбитэ. Кэлинни сылларга участковой балыыһаба завхоһунан сылдыбыта.

Бочуоттаах сынньаланна олорон, үлүһүйэн туран сэрии кыттыылаахтарын докумуоннарын ирдэһиинэн, номохтору хомуйуунан дьарыктаммыта. Ол курдук 2002, 2004 сылларга кини хомуйбут номохтору, үһүйээннэрэ, улуустаабы киин библиотика кыраайы үөрэтэр салаата кинигэ бэчээттээн таһааран, күн сириин көрбүттэрэ.

Төрөөбүт нэһилиэгин устуоруйатын үөрэтэн, хомуйан, Улуу Кыайыы 60 уонна Үөһээ Бүлүү оройуона тэриллибитэ 70 сылын көрсө «Дүллүкү нэһилиэгэ» кинигэбэ киллэртэритэ.

Васильев Егор Петрович

III Үөдүгэй нэһилиэгиттэн добордуулар Егор Васильев уонна Илларион Кононов 1943 с. ынырыллан барбыттара. Илларион Кононов илин кыраныссаҕа хаалбыта, оттон Егор Петрович арҕа айанныыр эшелонна олорон барбыта. Егор кыра үөрэхтээбэ, онон ийэтигэр дөрүн-дөрүн суруйара. Кини сэриигэ эрэ барыан иннинэ бииргэ төрөөбүт убайа Данил ыарахан ыарыыттан өлбүтэ, онон ол кэмнэргэ ийэтигэр олус ыарахан этэ.

Егор Петрович арҕа баран испитэ. Ханна тийээрин билбэтэ. Кыратык байыаннай үөрэххэ: бинтиэпкэнэн ытарга, гранатаны бырабарга уонна стройдаан хаамарга үөрэтэ түһээт, II Украинский фронт састаабыгар киирэр 202-с стрелковой дивизияҕа туруорбуттара. Кырыктаах кыргыһыга киирсэн хайдах эрэ тыыннаах ордон испитэ. Сэри алдьархайын этинэн-хаанынан билэн, күл-көмөр буолбут дэриэбинэлэри, куораттары уу харабынан көрөн олус хараастара. Ол эрэн Сэбиэскэй аармыйа кыайан-хотон, өстөөхтөрү самнанан, арҕа диэки чугутан испитэ.

Биир кырыктаах кыргыһы кэмигэр илиитэ бинтиэпкэни кыайан туппат буолан хаалбыта, өйдөөн көрбүтэ, илиитэ кыа хаан этэ. Госпитальга киирэн эмтэнэр. Быраастар салгыы сэриилэһэр кыаҕа суох диэн быһаараллар. Дойдугар барарын көңүллүүлэр.

Егор Петрович дойдугар үктэнээт төһө да илиитигэр эчэйиилээбин иһин, ыарахан үлэттэн чаһыйан туора турбатаҕа. Холкуоска биригэдьиридээбитэ, сылгыга үлэлээбитэ, от обустарбыта, сир тарбарбыта. Кэлин сылгы звенотун салайбыта.

Кини киһи быһыытынан олус көнө, судургу, сытыары-сымнаҕас майгылаҕа. Сэри кэнниттэн ыал буолбута.

Биэнсийэҕэ тахсан баран сыл анаарын курдук олоҕорбута уонна эмискэ ыалдьан күн сириттэн барбыта.

И. В. Борисов «Өлүүнү кыайыттар» кинигэтигэр

Васильев Сергей Михайлович

Сергей Михайлович Үөһээ Бүлүү улуунун III Үөдүгэй нэһилиэгэр (Дүллүкү сирэ) төрөөбүт. Дьоно балык сүгэр туос тымтайга сүгэн илдьэн, Далырга танара дьэтигэр эрээсэлээх аҕабыкка сүрэхтэтэн, Сергей диэн ааттаппыттар. Оҕо сааһыгар дьэтиттэн чугас оскуола суох буолан үөрэммэтэх. 1934 с. үөрэбэ суох дьону үөрэхтээһин сорууга турбутугар, улахан дьону мунһан ыал дьэтигэр оскуола аспыттар. Сергей Михайлович онно икки сыл үөрэнэн ааҕар уонна суруйар буолбут. 1942 с. «Арбанда» холкуоска үлэлии сырыттабына, бэс ыйыгар оройуон кииниттэн бэбиэскэ кэлэн, Ийэ дойдутун көмүскүү аттанар.

1942 с. арҕа тийээтин кытта, Сталинградка сэрииттэн тийбит дьону түмэн илдьибиттэрэ. Түүн харанаҕа Волга өрүһү туоратан, Мамаев курганна тийбиттэрэ. Харса суох уоту аспытынан барбыттара. Биир ый курдук сэриилэһэ сылдьан илиитигэр таптаран госпитальга киирбитэ. Сэтинньигэ үтүөрэн чааһыгар төннүбүтэ. Сталинград куораты босхолоһон Кыайыы өрөгөйүн билбитэ.

Салгыы сэриилэһэ сылдьан иккистээн ньиэмэс буулдьатыгар табыллан госпитальга киирэр. Бу сырыыга Ростовский уобалас Пролетарский оройуонун сопхуоһугар баар госпитальга балтараа ыйтан ордук эмтэнэн үтүөрэн салгыы сэриилэһэ барар.

Саллаат Сергей Васильев сатыы хааман, бүтүн Европаны туораан, Венгрия сиригэр-уотугар киирэн венгрдэри босхолоспута. Күүстээх уот быһынын ааһан, бэйэтин тыынын харыстаммакка киирсии түмүгэр кыайыы кынаттанан испитэ. Өстөөгү Ийэ сиртэн үүрүү курдук үөрүүлээх түгэн суоҕа. Хомолтолооҕо үтүө доботторун сүтэри этэ. Венгрияҕа сэриилэһэ сылдьан стройтан туоруурга күһэллэр, ол эрэн биир ый устата эмтэнэн, эмиэ бойобуой доботторун ортотугар буолар.

Түөрт төгүл өстөөх буулдьатыгар табыллан, кыайыыны Сэбиэскэй аармыйа кэккэтигэр сылдьан көрсүбүтэ. Кини бойобуой сырыылары «Хорсунун иһин» мэтээлэ, «Аҕа дойду сэриитэ» I истиэпэннээх уордьана, «Германияны кыайыы иһин» мэтээлэ, о.д.а. наҕараадалара кэпсииллэр.

1946 с. Сергей Михайлович Сэбиэскэй аармыйаттан букатын-

наахтык босхолонон дойдутугар эргиллибитэ. Төрөөбүт-үөскээбит буоругар үктэнээт, холкуос үлэтигэр көхтөөхтүк кыттан барбыта.

Кини талааннаах салайааччы, хоһоонньут, билгэһит. «Коммунизм сардангата» хаһыат кэрэспэдьиэнэ. Бастын хоһоонноро: «Фронт-виктар, орденнаргытын кэтинг!», Сарсын Кыайыы күнэ», «Ыам ыйын 9 күнэ» у.д.а. Өссө 1979 сылтан 1995 сылга диэри күнү-дьылы кэтээн көрбүт бэлэйтээһиннэрэ бааллар.

Фронтвик Сергей Михайлович сэриигэ барыабыттан ханна тийбитин, хайа фронтга сэриилэспитин, ханна бааһырбытын, эмтэммитин — барытын кыракый хонор өннөөх болокунуокка сурунан испит эбит.

Болокунуотун сэрииттэн илдэ кэлбит. Окуопаба, госпитальга сытан, быстах тохтобулга суруллубут саһарбыт лиистэр алдьархайдаах сэрии сотуллубат туһутунан буолаллар.

Сергей Михайлович кэргэнэ Степанида Ивановналыын иллээх-эйлээх олобу олорон ааспыттара. Кыыстара Люция Сергеевна үрдүк үөрэхтээх нуучча тылын учуутала.

Сергей Михайлович бүгүнгү эйлээх олохпут иһин охсуспут хорсун-хоодуот сырыылара, кыайыыга булгуруйбат эрэлэ, үлэлээбит үлэтэ эдэр көлүөнэбэ хорсун олох холобурунан буолар.

Борисов И. В. «Санаабын сурукка тиһэн» кинигэтиһэн, 2014 с.

Таврильев Илларион Лаврентьевич

Мин эһэм Илларион Лаврентьевич Үөһээ Бүлүү улуунугар Дүллүкү кэрэ айылбалаах Орто Көлүө алааһыгар 1920 с. төрөөбүтэ. Кини оскуола маннайгы үөрэнээччилэриттэн биирдэстэрэ этэ. Үөрэбэр үчүгэй, бастын общественник эбит. 9-с кылааска Үөһээ Бүлүү оскуолатыгар үөрэнэ сылдьан интэринээккэ сэбиэдиссэйдэбит.

Ити сэрии ыарахан сылларыгар этэ. Эһэм оскуолаба учком бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбит. Бииргэ үөрэнэр оҕолоро кинини олус убаастыылара. Кэлин сааһырбытын кэннэ биир кэмнэ үөрэммит оҕолоро эһэбин «учком Илларион» диэн таптаан ааттыылара.

Эһэм кэлин үөрэммит оскуолатыгар үөрэх чааһын сэбиэдиссэинэн үлэлээбитэ. Кини ирдэбиллээх, аламаҕай салайааччы этэ. Үөрэппит оҕолорун өрүү Петя, Оля диэн үчүгэйдик ахтара. Киниэхэ үөрэммит оҕолор бары араас үлэһит буолбуттара. Ол курдук Струкин А. А. — партком сэкирэтээрэ, оскуола дириэктэрэ, Софронов В. Т. — математика учуутала, о.д.а.

Учууталлары сэриигэ кэлин ыппыттара, онон эһэм сэриигэ хойутаан барбыта. 1942 с. бэс ыйыгар сэриигэ ынырыллан, Забайкальскай фронт ис сэриилэригэр артиллерийскай полкаба рядовой салаатынан сулуспалаабыта, стрелок этэ. Сэрииттэн этэнгэ эргиллэн кэлбитэ.

Аба дойду сэриитэ бүтэн, олох оннун булан испитэ. Эһэм эбэбин Мария Тарасовнаны көрсөн, сөбүлэһэн, ыал буолбуттара, эйэ дэмнээхтик 48 сыл бииргэ олорбуттара.

Мин эһэлээх эбэм сааһырбыттарын кэннэ күн сирин көрбүтүм, онон күүтүүлээх, мааны сиэннэрэ буолбутум. Ону-маны өйдүүр буолуохпуттан эһэлээх эбэм миигин кытта оонньууллара. Ол курдук тарбахтара сайыннын диэн хаамыскаба уонна хабылыкка үөрэппиттэрэ. Кыра сылдьан наһаа тумуулуур этим, ол иһин эһэм хамсанарбар сөгүна дьыэ иһигэр тардынар мас, хачыал онгорон биэрбитэ.

Эһэм Илларион Лаврентьевич нэһилиэк уопсастыбаннай олобор көхтөөх кыттыыны ылааччы, уус-уран самодеятельность бэтэрээнэ. Кини кинигэни, хаһыаты сөбүлээн аабааччы. Эһэм курдук үтүө майгылаах, дьонно-сэргэбэ эргиччи туһалаах киһи буоларга дьулуһабын.

Сиэнэ Гаерильев Алик, 9 кылаас, 2014 с.

Данилов Данил Иванович

Данил Иванович 1923 с. төрөөбүт. Абата Данилов Иван (Боруوران Уйбаан) Сургуулук олохтооҕо. Ийэлэрэ эрдэ өлбүт. Абалара 3 оҕотун кытта Үрэнгэ көһөн кэлбиттэр. Холкуоска үлэлээбиттэр. Абалара сэрии кэмигэр Алданна сүөһү үүрэ барбыт уонна эргиллибэтэх.

Эдьийэ Матрена Васильева Алексейга (Ыс-тахаанабыс) кэргэн тахсан, биир кыыстаммытара. Матрена сэлликтээн эрдэ өлбүт, кыыһа Маруся эмиэ сэлликтэн 20-лээбэр суох буолбут. Быраата Афанасий эмиэ холкуос төһүү үлэһитэ

эбит. Далыртан Дярикова Мариялыын ыал буолан олорбуттара. Кинилэртэн биир кыыс хаалан Үөһээ Бүлүүгэ олорор.

Данил Иванович 1943 с. бэс ыйыгар сэриигэ ынырыллан барбыта. Аара Забайкальега ис тиибэр ылларан, хас да ый эмтэнэн баран, 1944 с. дойдутугар төннөн кэлбит. Ол сыл Саньяхова Мария Николаевналыын ыал буолан 7 оҕону төрөппүттэрэ. Холкуос, сопхуос төһүү үлэһитэ. Эдэр эрдэбиттэн холкуос араас үлэтигэр миккиллэн, биригэдьиир буолбута.

1958 с. Намна тырахтарыыстар куурустарыгар үөрэммитэ. Онтон

ыла үйэтин тухары холкуоска, сопхуоска ДТ-54, ДТ-75 тыраахтардарга үлэлээбитэ.

Соботоҕун Үрэн курдук улахан учаастак пиэрмэлэрин, ыалларын отторун-мастарын тизээн хааччыар этэ. Элбэх сангалаах, көрдөөх-нардаах киһини дьон-сэргэ бэркэ сөбүлүүрэ. Кини ханна баар да, онно күлүү-үөрүү, көр-нар бөбө буолара. Драматической куруһуокка кыттара. «Саһыл ойуун» пьесаба араас абааһы оруолун оонньуура. Үчүгэй үлэтин иһин «Ленин» холкуос путевкатынан 1954 с. Ленинградка күүлэйдээн кэлбитэ. 1962 с. Байкал күөл таһыгар «Горячинск» куруорка сынньанан кэлбитэ.

1970 с. «Ленин төрөөбүтэ 100 сылынан», 1974 с. «За трудовую доблесть» мэтээллэринэн наҕараадаламмыта.

1973 с. муус устарга күн сириттэн барбыта.

Данилов Иван Иванович

Абам Иван Иванович 1923 с. Сургуулукка төрөөбүт. Сэрии иннинэ дьонун кытта Үрэнгэ көһөн кэлбиттэр.

Ийэм, Саньяхова Мария Николаевна, 1920 с. төрөөбүт. Үрэнгэ олорбуттар. 1943 с. абабын сэриигэ ынырбыттар, Забайкальега тийээн улаханлык ыалдьан, уһундук эмтэнэн баран төннөн кэлбитэ.

Ийэм, абам холкуос үлэһиттэрэ. Биир күн өрөбүлэ суох үлэлииллэрэ. Саас, күһүн буолла да, сайылыкка эбэтэр кыстыкка диэн пиэрмэ сүөһүтүн кытта көһөллөрө. Ийэм борооску көрөөччү, абам биригэдьиир этэ. Сайын от үлэтигэр ийэм, абам атынан от обустараллар, мунһаллар, күһүөрү от кэбиһиитигэр сылдьаллар. Кыстык бүттэ да бэс ыйыгар күрүө оноруута, бурдук ыһыта буолар. Сайын от үлэтэ. Күһүн бурдук быһыта, куурдуута, малатыылкалааһын, ампаарга харайа ууруу. Эһилигэр ол бурдугу миэлинсэбэ эриттэрэн бурдук онороллор этэ. Ыал эбэлэрэ кылынан, сиэлинэн быа хатааччылар, уһун, кэтит сөрүө хатан таһаараллар этэ. Оҕонньоттор маһынан туу онороллоро, онон балыктыыллар этэ. Тыыны эмиэ оҕонньоттор бэйэлэрэ онороллор этэ.

Онон биһиги төрөппүттэрбит, эһэлэрбит, эбэлэрбит кытаанах, элбэх үлэни көрсүбүт дьон буолаллар.

*Клара Даниловна Тимофеева (Данилова).
2020 с.*

Дойдуков Тимофей Иванович

Мин аҕам Тимофей Иванович 1910 с. Хомустаах нэһилиэгэр дьадаҥы дьэ кэргэннэ төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэр биэс бырааттылар. Кини төрдүс оҕонон төрөөбүт. Аҕата эрдэ өлөн кыра эрдэхтэриттэн тулаайах хаалбыттар. Ийэлэрэ дьонно имии имитэн онон иитэлээбит. Оскуолаҕа үөрэнэр кыаҕа суох буолан үөрэмэтэх. Ол да буоллар кыратыттан саналаах-инэлээх, дьонно ылбаҕай буола улааппыт.

1934—1935 сс. улахан дьону үөрэтэр үөрэххэ үөрэнэн ааҕар, суруйар, суоттуур буолбут. Улаатан баран ыалга хамнаска от охсон, мас мастаан айабын ииттэр эбит. Сэрии буолуор диэри холкуоска үлэлээбит.

1944 сыл алтынньытыгар Аҕа дойду сэриитигэр ыҥырыллыбыт, 91-с нүөмэрдээх стрелковай полкаҕа III Белорусскай фронтна сылдыбыт. Сэриини Берлингэ түмүктээбит. 1945 с. икки Махтал суруктаах, «Германияны кыайыы иһин», «Варшаваны ылыы иһин», «Берлини ылыы иһин» мэтээллэрдээх кэлбит.

Дойдугар кэлэн баран икки сыл олохтоох сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн, кэнники дьон хайгыыр бэтэринээр-санитарынан үлэлээбит. Үтүө суобастаах үлэтин туоһунан 1967 с. Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Президиумун Бочуотунай грамотата, 1972 с. «Дүллүкү» сопуос «Бочуотун кинигэтигэр» кирибитэ уонна элбэх Бочуотунай грамоталара буолаллар.

Сыл ахсын оройуон, нэһилиэк ыһаҕар барытыгар сылдьан, улахан түһүлгэлэргэ дьону-сэргэни үөрдэр-көтүтэр үгүкү тылын этэрэ, онон дьон улахан биһирэбилин ылбыта.

1968 с. Сергей Зверев, Луха Турнины кытта Улуу Москва куоракка баран ыллаан-туойан, кырыымпалаан грампластинкаҕа уһуллубута. Түөрт оҕо амарах аҕата, элбэх сиэн эйэбэс эһээтэ. Хос сиэннэрин, хомойуох иһин, көрбөккө 1980 с. ыарахан ыарыыттан орто дойдуттан барбыта.

Аҕа дойду Улуу сэриитин бэтэрээнэ.

Кыһа **Розалия Тимофеевна Васильева**

Докторов Евдоким Ксенофонович

Хос эһэм Евдоким Ксенофонович 1909 с. күн сириҥ көрбүтэ. Дүллүкү нэһилиэгин Ханарында алааһыгар олохсуйбута.

«Кыһыл сирдьит» холкуоска үлэлии сылдьан ыал буолбут. Кэргэнинээн Анастасия Спиридоновналыын икки уол оҕоломмуттар.

1941 с. Аҕа дойду сэриитигэр маннайгы хомуурга ыҥырыллан барбыт.

1942 сыл от ыйыгар ынырык кыргыһы кэмигэр бааһыра, онтон от ыйыгар ыалдьан өлөр. Хос эһэм Евдоким Ксенофонович Ленинградскай уобаласка Киришскэй оройуонна дивизионнай кылабыһаҕа көмүллүбүт.

Сизэнэ **Докторова Дайаана**, 9-с кылаас

Дугдуганов Михаил Сергеевич

Аҕам Михаил Сергеевич — Аҕа дойду сэриитин кыттыылааҕа. Ханас харытыгар араанныылаах этэ. Биллэр собус чэрдээбин көрдөрөөччү. Снаряд оскуолката кэлэн таарыйбыта диэччи. Сэрии буулдьатыттан буолбакка, биир улахан нуучча үрдүбэр кэлэн түһэн, ону кыайан туора анныбакка онно баттатан өлө сыспытым диэн күлээччи.

Аҕам барахсан сүрдээх сымнаҕас майгылаах туох да дьонун киһи этэ. Дүллүкү нэһилиэгин Бүтэйдээх учаастагар атыһыттаабыта, нэһилиэк дьоно-сэргэтэ убаастыра. Хонуу биригэдьириинэн эмиэ үлэлээбитэ.

Дүллүкү нэһилиэгин Сэбиэтин дьокуутаата, бэтэрээн атыһыт этэ. 1978 с. орто дойдуттан барбыта.

Кыһа **Людмила Михайловна Гаврильева**

Дяриков Павел Иванович

Павел Иванович 1900 с. төрөөбүтэ. Аба дойду сэриитин кыттыылааба. 1943 с. ынырыллан барбыт, 1944 с. дойдутугар этэннэ эргиллэн кэлбит.

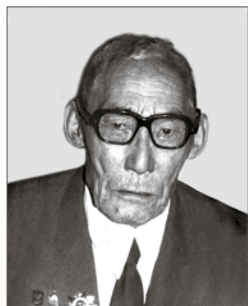
Үс бииргэ төрөөбүттэр. Бастакы уол — Сүөдэр кулуба, иккис уол Аллай Миитэрэй, үһүс уол Сапсынар Байбал диэннэр этэ.

Бандыыттааһын кэмигэр «Балабан Көлүйө-бэ» дьону-норуоту быһаабыта диэн кэпсииллэр. Киэн билиилээх-көрүүлээх, сытыы-хотуу, кэлигэс-барыгас, иннэн-толлон турбат, эппит тылын толорор, сүрдээх эйэбэс-сайабаас, аһыныгас киһи эбитэ үһү. Кинигэбэ да суруллубутунан, дьон да кэпсииринэн кыра үөрэхтээх, аабара-суоттуура үһү.

Хас сыллаахха өлбүтэ биллибэт.

Марина Матвеевна Хоппоторова, кийиитэ

Егоров Василий Егорович

Абам Василий Егорович 1907 с. Дүллүкү нэһилиэгэр Быһыттаах диэн сиргэ төрөөбүтэ. 6 кылаас үөрэхтээх этэ. Сэрииннэн «Фрунзе» холкуоска араас үлэни толорбута.

1943 с. сэриигэ ынырыллыбыта. Онно тийэн Даурияба байыаннай үөрэххэ үөрэммит уонна тылланан Арбаа сэриигэ барбыт. 1944 с. Казань куоракка хайыһар полкатыгар, онтон II Украинскай фронт састаабыгар сэриилэспитэ. Онно түөрт тарбабын быһа ыттаран, 1944 с. иккис группалаах инбэлиит буолан дойдутугар

эргиллэн кэлбитэ.

Дойдутугар кэлэн биэнсийэбэ тахсыар диэри үтө суобастаахтык холкуоска, сопхуоска үлэлээн барар. Байанайдаах булчут этэ.

«Аба дойду сэриитин» II истиэпэннээх уордьанынан набаараадаммыта уонна үбүлүөйүнэй мэтээллэрдээх.

*Уола Егоров Василий Васильевич,
Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтообу*

Егоров Кузьма Харлампьевич

Аба дойду Улуу сэриитигэр хас биирдии дьыэ кэргэн ыар сүтүктэммитэ, эрэй энээрдэммитэ. Аан дойдуну аймаабыт кырыктаах сэриигэ Саха сириттэн элбэх киһи ынырыллыбыта, үгүстэрэ уоттаах кыргыһы хонуутугар эйэлээх, дьоллоох олох туһугар олохторун толук уурбуттара. Ол дьон үксүлэрэ Саха сирин киэн алааһын, сис тыатын быыһыгар үөскээбит, олох үөһүгэр сылдыбыт, үлэни өрө туппут дьон этилэр.

Ол курдук, биһиги абабыт, эһэбит Кузьма Харлампьевич, кини убайа Егор Харлампьевич уонна кэргэнин (Степанова Екатерина Егоровна) абата, эһэм Степанов Егор Ксенофонович өстөөбү утары сэриигэ кыттыбыттара, сэрииннэн эт хааннарынан билбиттэрэ.

Кузьма Харлампьевич 1917 с. алтынны 10 күнүгэр II Боотулуу нэһилиэгэр күн сирин көрбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэр төрдүө этилэр. Убайа Егор Харлампьевич (28.12.1913 с.т.) 1941 с. күһүн бастакы хомуурга сэриигэ барбыт. 1942 с. Ленинградскай фронтта сэриилэһэ сылдьан, саас буомба оскуолкатыгар эчэйэн госпитальга сытан эмтэнэн баран, ол сыл күһүөрү сайын дойдутугар тыыннаах эргиллибит. Ол бааһырбытынан кэлин Аба дойду Улуу сэриитин 2-с группалаах инбэлиитэ онгорбуттара да биэнсийэбэ тахсыар диэри кадровой булчут этэ.

Кузьма Харлампьевич оҕо сылдьан сирин тоһутан сыппыт эбит, ол иһин 1943 с. сайын бүтэһик хомуурга эрэ сэриигэ барар бэбиэскэ тутан, Забайкальскай байыаннай уокурукка тийбит. Арбаа сэрииннэн 1945 с. Японияны утары сэриигэ хорсундук-хоодуоттук кыттыбыта. Ону «Японияны кыайыы иһин» мэтээлэ, «Аба дойду сэриитэ» II истиэпэннээх уордьана туоһулууллар. Сэриигэ барарыгар кэргэнэ Екатерина Егоровна икки ыйдаах ыарахан хаалбыт уонна 1944 с. олунньу 19 күнүгэр Аркадий диэн уол оҕону төрөппүт.

Кузьма Харлампьевич 1946 с. сэрииттэн эргиллэн кэлбит уонна Кырыкыйга холкуоска төһүү үлэһит буолан үт-табаар пиэрмэтин сэбиэдиссэйинэн үлэлээбит.

1957 с. күһүннү мунха кэмигэр Дүллүкүгэ көһөн киирэн олохсуйбуттар. Онно сибиинньэ пиэрмэтин сэбиэдиссэйинэн, Хомуустаахха

биригэдьириинэн үлэлээбитэ. Онтон 1966 с. 2 Боотулуу нэһилиэгэр Сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн, «Үөһээ Бүлүү» сопхуос тэриллибитигэр Кырыкый отделениетын управляющайынан, онтон 1972 с. Дүллүкү туһунан сопхуос буолбутугар дириэктэри хаһаайыстыбаннай чааска солбуйааччынан үлэлии-хамсыы сылдьан биэнсийэбэ тахсыбыта.

Аҕабыт сытыары-сымнаҕас, көнө майгылаах, үлэһит бэрдэ этэ, сатаабата диэн суоҕа. Дьытээби үлэни дьахтар үлэтэ диэн көрөн турбат этэ, бокуойа суох ис-тас үлэни бары үмүрү тутара. «Дьон сатыырын киһи сатыахтаах, онгорор буолан баран үчүгэйдик оноруохтаахын», — диэн такайара.

Оболорун да, сиэннэрин да бэрт кыраларыттан батыһыннара сылдьан үлэһит, сүрэхтээх, тулуурдаах буоларга үөрэтэрэ. Аймахтарыгар амарахтык сыһыаннаһара, өрүү көмөлөһөр, туох эбит кыһалҕа-лаах буоллахтарына, ону сүүрэн-көтөн быһаарсара, хоммут хоһоһону наар илии тутуурдаах ыытара.

Аҕабыт, эһэбит кэрэ мөссүөнэ өрүү биһиги сүрэхпитигэр баар.

Кыыһа Мария Егорова

Егоров Николай Петрович

Убайым Николай Петрович 1921 с. Үөһээ Бүлүү оройуонугар Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Кини «Фрунзе» холкуоска биригэдьирирдээбит, убайа Сэмэн ликбезкэ учууталлаабыт. Эдэр сааһыгар Егорова Александра Трофимовнаны кытта ыал буолан бэрт иллээхтик олорбуттар.

Ньукулай табаарыстара кэпсииллэринэн, эйэбэс майгылаах, ханнык да үлэттэн толлон турбат, кыайыгас-хотугас хоһуун үлэһит эбит. Ол да иһин убаастанар киһи буолан, өр сылларга төрөөбүт холкуосугар солбуллубат биригэдьириинэн үлэлээбит. Убайын кэнниттэн биир сылынан 1943 с. сэриигэ ыңырыллыбыт. Сэриигэ барарыгар кэргэнэ Александра ыарахан хаалбыт. Ньукулай, эргиллибэтин билбит курдук, обобор ааппын биэрээр, дьоһун киһи буолан, ааппын ааттаттын диэн кэриэс тылын эппит. Кини бэс ыйын 29 күнүгэр 1944 с. Белоруссияҕа хорсундук сэриилэһэ сылдьан ыараханлык бааһыран олохтон туораабыта. Могилевскай уобалас Волотынь дэриэбинэтигэр көмүллүбүтэ. Ол курдук икки бырааттыы Егоровтар Сэмэн, Ньукулай сэрии толоонуттан эргиллибэтэхтэр.

Уола Николай Николаевич — успуорт бэтэрээнэ, көңүл тустууга Бүлүү куорат 4 төгүллээх чөмпүйүөнэ, Ороһу нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо. Өр сылларга Ороһу нэһилиэгин Сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн үлэлээн дьон-сэргэ ытыктабылын ылбыта.

Кэргэнэ Егорова Евдокия Анатольевна, РСФСР үөрэбириитин туйгуна, «Учууталлар учууталлара», Ороһу нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо.

Кинилэр 45 сыл устата бииргэ эйэ дэмнээхтик олороннор түөрт обону күн сириин көрдөрөн, элбэх сиэннэнэн, сэрии толоонугар хорсундук охтубут аҕаларын, эһэлэрин сырдык аатын чиэстээхтик ааттан, ситэри олорботох олобун салгыахтара.

*Егоров Семен Петрович,
Дүллүкү нэһилиэгин олохтооҕо*

Егоров Семен Петрович

Улахан убайбыт Семен Петрович 1918 с. Үөһээ Бүлүү улуусугар Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Аҕабыт Петр Егорович холкуостаах. Кини 1941—1945 сс. Аҕа дойду Улуу сэриитин кэмигэр «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыт. Икки уола Сэмэн, Ньукулай сэрии толоонуттан эргиллибэтэхтэр.

Сэмэн үөрэхтээх буолан, «Фрунзе» холкуоска ликбезкэ учууталлаабыт. Кырдыаҕас дьону ааҕарга-суруйарга үөрэппит. Олус эйэбэс, сытыары-сымнаҕас майгылаах, үлэһит уол этэ диэн кырдыабаастар кэпсииллэрин өйдүүбүн.

Сэриигэ 1942 с. ыңырыллан барбыт, онтон олунньу 2 күнүгэр 1943 с. Сталинград куораты босхолуур кырыктаах кыргыһыга сырдык тыынын толук уурбута. Волгоград куоракка көмүллүбүтэ.

Мин аҕам Петр Егорович уоттаах сэриигэ баран өлбүт бастакы кэргэниттэн улахан уолун аатын миэхэ биэрбит.

*Семен Петрович Егоров,
Дүллүкү нэһилиэгин олохтооҕо, 1946 с. т.*

Ердашев Дмитрий Маркович

Абам Дмитрий Маркович төрөөбүт сирэ Үөһээ Бүлүү I Үөдүгэйэ. Бу манна III Үөдүгэй баар этэ, озор холбоһон Сэбиэскэй Союус кэ-мигэр Дүллүкү диэн буолбуттар. Кини 1925 с. олунньу 13 күнүгэр төрөөбүтэ. Бииргэ үөскээ-биттэр абам баарыгар түөртэр этэ. Улаханнара (таптал аата) Митрофан диэн Кыргыдайга ыал буолан озорбута. Пааспарынан дьыннээх аата Дмитрий Ердашев диэн. Бу биһиги араспаан-ныабыт буолар.

Абам абата хантан удьуордаабын билбэтим. Арай аармыйаба сырыттапына узбектарга дьүөрэлии курдук арас-паанна баара. Ол Ердашев диэн. Онон узбектар миигин соробор урууларын курдук ылыналлара. Эһэм, абам абата, онон узбек да буо-луон сөп. Былыр репрессия сабана Саха сиригэр кэлбит буолуон сөп.

Абам бииргэ төрөөбүттэрэ: Евдоким, Прокопий уонна Митрофан. Улаханнара Митрофан Бүлүү куоратыгар тугу үлэлээбитин билбэтим. Уруккута Дьокуускай куораттан таһаас таһааччы диллэрэ. Атыһыт курдук кэпсииллэрэ.

Евдоким милииссийэбэ үлэлии сылдьан баран, кэлин тыаба араас үлэбэ үлэлээбит, идэтэ элбэбэ.

Кыра уоллара Прокопий уһун кэмнэ хаһыат эрдээксийэтигэр үлэлээбитэ, онтон бизнсийэбэ тахсан баран өлбүтэ. Абам киһи киэнэ үтүөтэ этэ. Кини горпо диэн тэрилтэбэ, араас үлэбэ үлэлээбитэ, тутуу-га, уһанарга барытыгар дьобурдааба. Ким да үөрэппэтэбин үрдүнэн элбэби билэрэ. Үөдүгэйгэ олорон 4 кылааһы үөрэнэн бүтэрбит. Учуу-тала кинини үөрэбэр үчүгэин иһин, үөрэхтэригэр ситиспэт оболору уруок кэннэ хааллартаан, кинини учуутал гынан туһанара үһү. Онон оччотообу оболор ситиһилээх буолаллара диирэ. Уонна Үөһээ Бү-лүүтүн куруук саныыр буолан дойдутугар сайын күүлэйдии барара.

Дмитрий Маркович 1944—1945 сс. аармыйаба быраатын Ев-доким Марковиһы кытта ынгырыллыбыт. Кини кэпсииринэн, Кытай сэриитин сабалаары оностон бэлэмнэнэр кэмигэр эбит. Ону Мань-чжурияба тохтоппут үһүлэр. Евдоким Маркович онно сылдьыбыт. Онон абам төбөтүн дэннээн тутар, онорор, харабыллыыр этэрээккэ, үлэ фронугар сылдьыбыт, уопсайа 7—8 сыл сылдьан баран бэтэрээн

буолан кэлбит. Быраата Евдоким төһө сыл сылдьыбытын билбэтим. Милииссийэбэ үлэлиир эрдэбинэ биһиэхэ күөх, кыһыл фуражка аба-лара, ону кэтэ- кэтэ оонньуурбун саныыбын.

Уола **Дмитрий Ердашев**

Ердашев Евдоким Маркович

Убайым 1926 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун III Үөдүгэй нэһилиэгэр холкуостаах дьибэ кэргэ-нигэр үһүс обонон төрөөбүтэ. Кыра сааһыттан үлэ араас көрүнэр эриллэн улааппыта. Сэттэ кылаас үөрэхтээх. Салгыы ФЗО-ба үөрэнэн, Ал-данна суол оноруутугар үлэлээбитэ.

Аба дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ 1944 с. Үөһээ Бүлүүтүн ынгырыллан Японияба сэриил-эспитэ, Монголия кыраныыссатыгар сулуоспа-лаабыта. Дойдутугар бэс ыйыгар 1950 с. эргил-либитэ. Бүлүү түрмэтигэр хас да сыл маныйр харабылынан үлэлээбитэ.

1970-с сылар сабаланыларыттан Бүлүү оройуонугар Кыргы-дай нэһилиэгэр олохсуйбута. «Мастаах» сопхуоска өр сылларга мон-терунан, электрингинэн үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Бочуоттаах сынньаланна олорон, Улуу Кыайыы 65 сылынан бэтэрээннэргэ дьибэ биэрбиттэригэр, Бүлүүгэ көһөн олохсуйбута. 2012 с. ыарахан ыарыыт-тан олохтон туораабыта.

Кини маһынан олус тупсабайдык уһанара, кыраны-кыамматы аһынара, аймахтарыгар күүс-көмө буолан, мэлдьи көмөлөһөрө.

Евдоким Маркович — сэрии бэтэрээнэ, Япония сэриитин кыт-тыылааба, Бүлүү улууһун бочуоттаах гражданина.

Балта Вера Дмитриевна Ердашева,
Бүлүү. 2020 с.

Ердашев Яков Васильевич

Ааспыт үйэ сабаланыытыгар Дүллүкү нэһилиэгин Бүтэйдээгин биир маанылаах алааһыгар чочубуна дьиэтэ тутуллубут. Ол кэмтэн алааһы Чочубуна диэн ааттабыттар. Бу үтүкэннээх алааска мин төрөппүт аҕам Ердашев Василий Яковлевич төрүттэрэ-уустара уутуйан олорбуттар. Сибэтиэй дьиэни аҕабынан хос эһэм Дьардакыын бииргэ төрөөбүт убайа, мас ууһа Пиипээн (Феофан), соботобун саннынан таһан туппут. Өссө кинини аҕабыт дииллэр эбит. Чочубуна дьиэтэ 1960-с сс. диэри турбут. Билигин

да баар буолуо этэ, ону баара Бүтэйдээххэ көһөрөн киллэрэн, тэрилтэ дьиэтэ оностубуттар. Үтүкэннээх сырдык эйгэлээх дьиэ, хомолтото диэн баар, уокка былдьаммыт.

Хос эһэм Дьардакыынтан икки уол төрөөбүт: Дьаакып уонна Мааркап. Дьаакып биир уолламмыт, киниттэн мин аҕам Ердашев Василий Яковлевич күн сириҥ көрбүт. Оттон Мааркап биэс уолламмыт Евдоким, Ион, Митрофан, Дмитрий, Прокопий. Аймахтарым чаччы бэйэлэрин кыанар, иницирдээх дьон эбиттэр. Холобура, эһэм бииргэ төрөөбүт быраата Мааркап туһунан манньк кэпсээн баар. Дөбөрө Дээр диэн киһи Мааркап сайылык оностоору икки мас күрүө тутта сырыттабына, кэллэ да тустубутунан барбыт. Дээр тустан иһэн, киһитин көтөбөн ылан, икки мас бүтэй үрдүнэн бырахпыт. Мааркап тура түспүт уонна хаста да хатылаан эппит: «Кытаатар да буолар эбит!» — диэн. Хаһан да киһиттэн бүдүрүйбэтэх киһи соһуйдаҕа. Аны Мааркап бэйэтэ ыңгыр аты айааһыыр идэлээх эбит. Кырдьан да баран, аты ыңгырдаан, күөл мууһугар киллэрэн, мөбүһүннэрэрэ үһү. Кини бэйэтэ кырдыар диэри сайыны быһа оттоон, кыстыыр отун бэйэтэ бэлэмнэнэрин, атын дьонтон бэрт уратытык отун охсорун сэнэргииллэрин истибиттээхпин. Ити курдук бары удьуорунан мин дьонум туруу үлэһиттэринэн биллэллэрэ. Аны хос эһэм Дьардакыын тимири ыллатар уус үтүөтэ этэ диэн кэпсээннэ сылдьар. Убайым Степан эмиэ сатаабатаҕа, кыайбатаҕа суоҕа, эргиччи талааннааҕа. Ол аата дьонун удьуордаатаҕа.

Ийэм Ердашева-Иванова Александра Ивановна (Чөөчө) Тоскуо Уйбаан диэн сахалыы аатынан биллэр элбэх оболоох ыалга төрөөбүт.

Ийэбин кытта бииргэ төрөөбүттэр Данил Иванович (Чабычах — ноуот таптаан ааттыыр аата, өссө кинини Тайыла диэн эмиэ ааттааччылар), Егор Иванович (Чөл Дьөгүөр), Степан Иванович, Ульяна Ивановна (Трофимов Нестор Захарович кэргэнэ). Егор сэриигэ баран сураҕа суох сүппүтэ, оҕото суох. Данил сэрии сылларыгар холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ, онтон кэлин хас эмэ сыл атыһыттаабыта. Үөрэбэ суох, ол эрэн сахалыы толкуйдаах, лоп бааччы тыллаах-өстөөх киһи этэ. Кэргэнинээн Ааналыын биир уол, икки кыыс оболоммуттара. Уоллара Василий Данилович (биригэдьиир Баһылай) сүүнэ ыал, үлэһит үтүөтэ этэ. Кыргыттара Александра, Раиса Боотулуу уолаттарыгар кэргэн тахсыбыттара. Элбэх ыччат төрөөбүт өрөспүүбүлүкэбит устунан тарбанан олорор. Степан Иванович (Ыстапаан) кэргэннэнэн икки оболоммут. Барахсаттар уһун үйэлэммэтэхтэр, бэйэтэ, кэргэнэ эрдэ өлбүттэр. Ол эрээри киһи үөрэрэ диэн баар, утум быстыбатах. Оболоро Варвара, Харитонов Степан Николаевич тулаайах хаалан, ыалга иитиллибиттэр. Варвара Иванов Николай Николаевичтыын (Кокуой), онтон Степан Захарова Екатерина Даниловналыын холбоһон, элбэх оболоммуттар, сиэннэммиттэр. Ийэм кыра балта Ульяна Ивановна кэргэнинээн Нестор Захарович Трофимовтыын биэс уонтан тахса сыл бэрт эйэлээхтик олорбуттар. Икки оҕону ииттибиттэр. Тыла суох Хаппытыан бэрт хоһуун үлэһит этэ диэн ахталлар. Кыыстара Марфа Нестеровна ыанньыксыт быһыытынан үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбитэ уонна Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаатынан талылла сылдьыбыта.

Мин дьонум эмиэ Чочубуна алааһыгар олорбуттар. Олорорго бары өттүнэн табыгастаабын биллэхтэрэ. Алааһа киэнэ, сирэ көнөтө, ото хойуута, булда-аһа элбэбэ. Балаҕаннарын алаас илин өттүгэр линкинэс тииттэрдээх ойуур саҕатыгар туттубуттар. Дьиэлэрэ турбут сириҥ эдьийим Таанья кэргэнэ Мэхээлэ көрдөрбүтэ. Күтүөтүм барахсан бэйэтэ ыңгыр акка олорон, миигин уонна орто кыыспын Саргылаананы батыһыннара сылдьан, биһикпитин ыйаабыт ытык алааспытыгар илдэ сылдьыбыта. Күтүөм барахсан бу сэнэнэ-тэптэлэ, билэрэ-көрөрө элбэбэ миигин сөхтөрбүтэ, үөрдүбүтэ.

Күн чабылыччы көрөн турара. Айылҕа күп-күөбүнэн симэммитэ, сүрэби сөрүүкэтэр сиккиэр тыала, хойуу оттор дорооболоһордуу хонкулдьуйа тураллара ураты кэрэ көстүү этэ. Алааһым кэрэтинэн дууһабын сырдаппыта. Төрөөбүт түөлбэм элбэби санаппыта.

Ийэлээх аҕам холкуос төһүү үлэһиттэрэ эбиттэр. Оччотообуга холкуостаахтар бэйэлэрин харыстаммакка киирсэллэрин түмүгэр сүрүн

үлэлэр: оттооһун, бурдугу ыһыы, хомуйуу, уопсай сүөһүнү көрүү, бордууксуйаны оноруу, о.д.а. үлэлэр — ситиһиилээхтик толоруллаллара. Ол эрэри күнүстэри-түүннэри үлэлээһин дьон үйэтин сарбыыбыта. Дьонум эмиэ улахан обустарыыны ылбыттара. Ийэм уон түөртэ оҕоломмутуттан түөрт эрэ оҕону тутан хаалбыта.

Убайым Яков 1927 с., Степан 1929 с., эдьийим Татьяна 1935 с., мин 1942 с. күн сириин Чочубуна сиздэрэй алааһыгар көрбүппүт. Аҕам Василий Яковлевич олобу туспатык анаарар өйдөөх-санаалаах киһи эбит. Ол биир туоһунан кини оҕото суох Пиипээн уус аатын үйэтитээри, икки бэйэтин төрөппүт оҕотугар Степанна уонна Тааннаба абаатын аатын инэрэр. Онон кинилэр Феофанов араспаанньаланаллар. Яков уонна мин Ердашевтарынан хаалбыппыт. Аны сэрии бүппүтүн кэннэ, мин иппит дьоммунан Прокопьева Мария Степановна буолбуппун.

Дьонум атахтарыгар туран, дьэ, киһилии олон эрдэхтэринэ, сэрии алдьархайа аанньыр. Аҕам 1942 с. бастакы хомуурга ынырыллар. Сталингады босхолоһун кырыктаах кыргыһытыгар, 64-с аармыйа 883-с стрелковой полк кэккэтигэр сэриилэһэр уонна ыараханлык бааһыгар. Ердашев Василий Яковлевич 1942 с. алтынны 13 күнүгэр, кыайан өнүйбэккэ, госпитальга сырдык тыына быстыбытын уонна көмүс унуоҕа Волгоградскай уобалас Ленинскэй оройуон Заплавное дэриэбинэтигэр Аҕа дойду сэриитигэр олохторун толук уурбут буойуннар бырааттыы унуохтарыгар харалла сытарын Волгоградскай уобалас байыаннай хамыһаара А. Летунов официальной суруга туоһулуур. Ирдэбилгэ эппиэт Улуу Кыайыы 70 сылыгар миэхэ кэлбитэ. Маныаха олобуран суруйбут ыстатыйам «Саха сирэ» хаһыакка толору биир балаһа буолан тахсыбыта. Онон буойун-аҕам Василий Ердашев туһунан сурах өрөспүүбүлүкэ ааҕааччыларын киэн сэнээриитин ылбыта. Убайым Степан Васильевич эмиэ ирдэһэн абатын тиһэх суолун чуолкайдаабыт этэ, ол гынан баран ол оскуола оҕолоро-чинчийээччилэр суруктара этэ.

Ийэм барахсан эрэи энээринэн тэлэр. Аҕам сураба суох сүппүт буруйа ийэм үрдүнэн барбыт. Архыып докумуоннара кэрэһилииллэринэн, биһиги дьэ кэргэн кыаммат дьэ кэргэттэр испиэхтэригэр сэрии устата биридэ да киллэриллибэтэх. Кыһыл байыастар кэргэттэригэр уонна кыаммат тулаайах оҕолорго көмө оноһуутун архыып докумуонугар көрдөххө, ийэбэр да, оҕолоругар да саатар киилэ анаара да хортуоппуй көмө-ама оноһуллубатах. Босуобуйа, биэнсийэ туһунан этэ да барыллыбат. Сэрии сылларыгар ирдэбил хайа да үлэбэ

кытаанах буолуо эбитэ да, суруксуттар киһи дьылбатын быһаарар докумуону олус дьалабайдык толороллоро национальнай архыыпка харалла сытар докумуоннарга көстөр. Элбэхтэн бири холобурдаатахха, убайдарбын, эдьийбин Бинянов Яков, Фиванов Стеван, Випянова Тать уола (кыыһа диэн оннугар), оттон миигин соробор Ердашева, соробор Фифанова диэн дьэ кэргэн испиһһэгэр киллэрибиттэр. Ити тулаайах хаалбыттары аанньа ахтыбат, сэнээһин содулуттан күн бүгүнүгэр диэри мин Ердашевтар кыыстара буоларбын кыайан дакаастаабакка сылдыабын. Эгэ, соботох ийэ хабыс сыһыантан төһөлөөх харах уутунан сууммута буолуой?! Аас-туор олох до-руобуйатын эрдэттэн кэбирэппит эбит. Холобура, 1944 с. оноһуллубут күнүнэн, ыйынан, сылынан үлэ күнүн учуоттуур биедэмэскэ кини аата суох. Ол аата ийэм эрдээх орон ото буолан сыттаба. «Ынчык олох» диэн бу буоллаба. Хайдах оҕолорун тыыннаах хааллартаабыта буолла? Күүс-сэниэ эстэн, өй-санаа кыайтаран, кыабын ылларан, күүһэ мөлтөөн, дэлэбэ миигин хоонньоһо сытан бараахтыа дуо?.. Дьулаан быһыы. Киһи хараастар. Дьингинэн, ийэм, холкуос биир төһүү үлэһитэ, бэйэтин харыстаммакка үлэлээтэбэ. Сэрии сут-кураан, аас-туор олобун түөһүнэн тыыран, оҕолорун тыыннаах хааллартаатаба. Бу издээннээх кэмнэ ийэм барахсан улахан эппиэтинэстээх, тулуурдаах, муударай киһи буолан, оҕолорун сүтэрбэккэ сэрии алдьархайыттан быһаатаба. Кини олобор «Саха дьахтара — саха ыалын араначчылааччыта» буолуутун холобура көстөр.

Тоҕо баччаанна диэри сэрии ийэлэрин ааттара үйэтитиллибэттэрэ буолуой?

Оҕолор бэйэлэрэ эрэ ытыы-сонгуу олордохторуна, ааһан иһэр дьон түбэһэ кэлэн, сэбиэккэ тыллаан, ийэбин харайаллар. Нэк куобах суорбан дуомугар суулаан, ийэ буорун булларбыттар. Эппит сиригэр көмүллүбэтэх, бэлиэ турбатах. Бириэмэтэ оннук буоллаба, тыын харбас кэм. Эдьийим барахсан ийэтин солбуйан, улахан киһи буоллабым буолан, миигин бүөбүйдэһээтиир үһү. Бэйэтэ да кырата, дьүдьэбэ, хатыныра. Дэлэбэ Сүүтүгүйээн диэн ааттыахтара дуо?! Ол да буоллар, тобукчаанын сыһыгар олордон, оҕом дьоллоох буолуо диэн ыллаан бөбө буолаахтыыр эбит. Кырдыга даҕаны, эдьийим сылаас тобуга, уян сүрэбэ, үтө санаата миигин сырдыкка кынаттаатаба.

Дойдубар хаһан да барыым, биһикпин ыйаабыт ытык ымыы Чочубунабар анаан-минээн тийэбин, дьонум сырдык ааттарын кэриэстибин, оччоҕо кинилэри көрсүбүт курдук сананабын. Алааһым айылбата үчүгэйэ, салгына ырааһа, дьикти дойду.

Тулаайах хаалыы өйдөбүлэ хаһан да өйтөн-сүрэхтэн сүппэт. Сэрии уодаһыннаах сылларыгар биһиги эт-хаан өттүнэн төһөлөөх эчэйиини, дууһа обустарыытын ылбыппыт буолуой?! Төрөппүт ийэни, аҕаны, бииргэ төрөөбүттэри толору ким да, хаһан да солбуйбат эбээт...

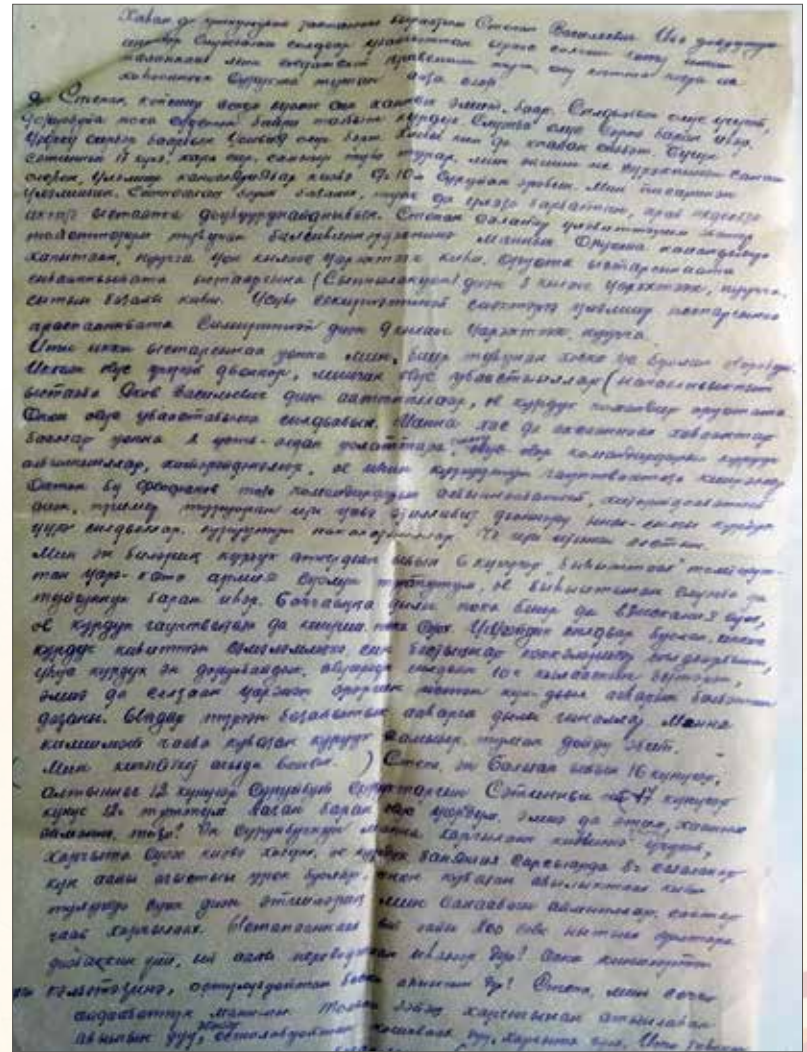
Барыбытын үрүө-тараа ыспыттар. Инчэбэй тирбэбэ быстыбатынан олорон, хайа ыал атын оҕону, киһини айах адаҕата оностуой... Көмүскэлэ суох буолбут эдьиийим ыал бөбөнү кэрийбит, хотонтон тахсыбатах, хара үлэттэн илиитин араарбатах, үөрэхтэн маппыт. Эдьиийим барахсан эрэи көрбүтэ бэрдиттэн, кэлин төһө да чугас олордор, төрөөбүт төрүт түөлбэтигэр тийэ сылдыбатыба, огдолуйбут оҕо сааһын эргитэн аҕалан санаттан саныан баҕарбатаба. Ол да буоллар, кини киһи аайы тосхойбот тыйыс дьылбатын кытта эрдээхтик туруулаһан, дьохуннаах олобу олорбута. Сэрии тулаайаба, Мангастан төрүттээх, майгылаах маанылааба Михаил Федорович Михайловы (Мангаас Мэхээлэтэ) көрсөн, ыал буолбуттара, дьохун олобу олорбуттара. Иккиэн үлэ, тыыл бэтэрээннэрэ, Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтоохторо этилэр. Биэс оҕоломмуттара, бары дьохун дьон, үлэ-хамнас ортотугар сылдыаллар. Светлана идэтинэн үрдүк үөрэхтээх психолог, иккис идэтэ начаалынай кылаас учуутала, Александр үрдүк үөрэхтээх физкультура учуутала, Мария бэтэринээр, ол эрэри билигин олох сиэринэн убайдарынаан Михаиллыын уонна Яковтыын чааһынай хаһаайыстыба тэринэн үлэлии-хамсыы сылдыаллар. Сиэннэр олобу салгыыллар, анал идэлэринэн үлэлиллэр.

Улахан убайым Дьаакып аармыйаба ыңгырыллар сааһа ситэн, Тиэхэй акыйаан байыаннай чааһыгар сулууспалаабыт. Каллиграфическай буочардаах саллааты ыстаап суруксутунан анаабыттар. Убайым бэрээдэгинэн, билиитин-көрүүтүн таһымынан сулууспалаабытын устата убаастабылга, хайбалга, холобурга сылдыбыт. Дөбөттөрө убаастаан «Яков туйгуммут, бастынмыт» дэһэллэр эбит. Ону элбэх суруктар туоһулууллар. Ол эрэри сулууспа диэн сулууспа буоллаба. Кый ыраах сир, акыйаан сиигэ, тумана, ардаба. Аны биһиги туспутугар курдаттыы тартарара, дойдутун ахтара. Ол эрэри барытын эрдээхтик тулуйбут. Быраатын олуһун да таптыыр, араначчылыыр эбит. Суруктарыттан көрдөххө, убайдарым барахсаттар олус да добордуу

эбиттэр. Бу сыһыаннара истинэ. Убайым Яков истин иэйиигэ куустаран олорон суруйбут суруктарыттан быһа тардан киллэрэбин.

«Степан, зийгин кытары уун-утары көрсүһэ олорор курдук саныбын. Служба олус бэркэ баран иһэр. Оруота хамандыыра хатытаан, эскириэтинэй сиктэр ыстарсынаа. Нуучча уолаттара.

Туһунан хоско үһүөн бииргэ олоробут. Олус үчүгэй дьон. Оруота команда (начаалынныкпыт ыстааба Яков Васильевич) диир, онон улахан убаастабылга сылдыбын. Доруобуяа чааһа сүүстэн бири талбыт курдук. Свободнай времябын туһалаахтык атаарабын. Кинигэ аабабын, киинэ көрөбүн. Ол эээри аабаарга бириэмэ тийибэт. Сарсыарда 8 чаастан кизэ 9 чааска дылы кумаабыны кытта мөхсөн тахсабын. Бу үлэм чааһын кэнниттэн үлэлиир канцеляриябар олорон суруйабын. Ким да суох. Уу чуумпу. Арай казарма иһигэр дневальнайдар ону-маны кэпсэтэр саналара иһиллэр. Төрөөбүт күөлүм хайдах эрэ бу көстөн турардыы ыраас долгуннаах уута килбэнни, оччотообу оҕо саас көрүдүйүстөрүн, эйигин кытта куйаас күннэргэ дьиэбититтэн ойуолаһан тахсан, тапталлаах ийэбитин ыһы-таппытынан көлүйэбитигэр сөтүөлүү барарбытын...

Сыллыы, ууруу хаалабын эн тапталлаах убайын Яков.
17.11.1950 с.»

Чахчыта даһаны ойор-тэбэр оҕо саас көмүс күннэрэ ийэ, аба сылаас тапталын билэн улааппыт олохторун хатыламмат кэрэ түгэнэ буоллаба. Ол да курдук убайым үгүс суругар тапталлаах алаһа ахтылар.

«Степан, өйдүүр инигин бэрт кыра оҕо саасыгыгар Чочубуналаах эбэ хотун саах сыбахтаах самнархай балаһаныттан сарсыарда күн күөрэйэ тахсыыта хонуу, сыһыы симэбэ буолан сырсарбытын, оччотообу оҕо саас көрүдүйүһүн, ийэ-аба тапталын. Билигин улаатан тус-туһунан кыраай быыстарыгар сырдыгы-үөрэби батыһа сылдыарбытын, балтыбыт Таня ыал илбиннигэ буола сылдыарын. Хаһан дойду араас муннуктарыттан түмсэн, кинини өрө тардар күммүт кэлиэбэй? Степан, хаһан тийээн саатар танаһынан-сабынан хааччыабыт? Эйиэхэ ыппыт харчыбын туттун эни, адрескын чуолкайдык суруйаар. Бу ыйдаах харчыбын ыла иликпин, аны икки ыйынан пароход кэлиэ, онно тутатына переводтуом. Бу харчы тийэрэ эбитэ буоллар, эмиэ үчүгэй буолуо этэ. Бэйэбин харыстан, үчүгэйдик аһаа. Ыстапааннаах көмөлөһө тураллар эни, үөрэттэрэн абыраатылар. Бииргэ сулууспалыыры табаарыстарым миигин быраата үрдүк үөрэххэ үөрэнэр диэн өссө үрдэтэ көрөллөр. Кырдыыга даһаны, эйигиннэн кизэн туттабын. Манна оннооҕор командирдар улааппыта уон кылаастаахтар...

Сыллыы, ууруу хаалабын эн тапталлаах убайын Яков.
10.12.1950 с.»

Хас суругун аайы биһиги хайдах туох сылдыарбытын ыйыталаһар, сүбэ-ама биэрэр. Ол аата кини биһиги туспутугар долгуйар эбит. Бу өйө-санаата кизэнэ, ырааһа, амараба. Кини баара эбитэ буоллар барыбытын түмүө этэ, хаһан да арахсыахпыт суоҕа этэ. Ону баара... Хаарыаннаах убайбыт... Саатар биир киһи көмөлтө илиитин уумматах буоллаба. Кэнники дьылбата биллибэт. Бу барыта эмиэ сэрии содула.

Сэрии ыар тыына кыра убайбын Степаны да тумнубатаба. Убайым «ыраас» ыарыыга ылларан, сүһүөхтэрэ ыалдьан, суорбан-тэллэх киһитэ буолан, 1943—1944 сс. үөрэммэтэх. Сахалыы эмтэнэн нөнүө сылыттан икки баттыктаах сылдыан үөрэнэр. Үксүгэр сытан хаалаахтыыр. Туран аһыыр да кыаба суох уолу: «Үчүгэйиэн, аччыктаабат да уол дэһэрбит уонна бэйэбит дьон бырахпыт хортуоппуйдарын хабын хомуйан сиирбит», — диэн ахтара биир саастыылааба, ытык бэтэрээн Марыына Васильева. Степан баттыктаах да сырыттар, бэйэтин кыанар уол этэ. Үс мас күрүө үрдүнэн бэрт чэпчэкик ыстанан кэбиһэрэ диэн эдэр эрдэбинэ көрбүт дьон сөбөн эмиэ кэпсииллэрэ. Убайым төһө да ыарыйдар, аччыктаатар интэринээккэ олорон, сэбиэскэй былаас көмөтүнэн үс сиргэ үөрэнэн, оскуолатын ситиһиилээхтик бүтэрэр. Үөһэ этэн аһарбытым курдук, миигин Степан Макарович, Мария Ивановна Прокопьевтар иитэ ылан киһи хара буолбутум. Ону тэнэ ииппит дьонум убайбын учуутал институтун физмат салаатыгар үөрэттэрэн, биһиги аймахтан убайым Степан Васильевич бастакынан үрдүк үөрэхтэммитэ.

Аан бастаан 1952 с. төрөөбүт оройуонугар Тойоку оскуолатыгар математика учууталынан анаммыта. Бу сыл убайым миигин бэйэтин кытта илдьибитэ. Атынан барбыппыт. Бадараана, кумаара, дулбата. Унньуктаах уһун айан этэ. Мэнэстэн иһэн, субу-субу охто сыһарым. Убайым миигин кыра оҕолуу бүөбүйдэспитэ. Аны санаатахха, убайым олус да оҕомсох эбит. Миигин кытта тэнгэ оонньуура: муннук былдыһаһара, мээчиктиирэ. Дуобакка, оннооҕор харбыырга үөрөппитэ. Харбаатабым буолан булумахтанарбын көрө-көрө үөрэн бөбө буолара. Аны үөрөппитэ табылыннабына, ис-иһиттэн үөрэрэ. Бу күлэн лаһыгыратара көрүөххэ үчүгэйэ. Мин 3 кылааска үөрэнэrim. Үөрэхпэр да тупсубутум. Оннооҕор Николай Якутскай «Төлкөтүн» аахпытым. Хайдах убайым аахтарбыта буолла, билингэ диэри сөбөбүн.

Биир сыл бииргэ олороору убайдаах үчүгэйин аан бастаан билбитим. Убай сылаас сыһыаныттан, тапталыттан дьолломмутум. Санаабар, кини саба кыраһыабай, өйдөөх киһи суоҕа. Чахчы да бары өттүнэн убайым кэрэ киһи этэ. Чараас дууһалааба, истинг ийиһилээбэ.

Тапталлаах убайым хатыламат сырдык түгэни бэлэхтээбитин сааһыран олон ордук суолталыбын. Убайбыттан элбэххэ үөрэммитим. Кини курдук учуутал идэтин талбытым. Биирдэ бэррилэр олобу дьохуннаахтык, дьоллоохтук олонорго таласпытым. Анал үрдүк үөрэхтэммитим, ыарахантан чабыйбакка үтөө суобастаахтык 44 сыл үлэлээтим, ыал буолбутум. Кэргэним Егор Алексеевич Слепцов госулууспалаах, спорт бэтэрээнэ, хайыһарга маастарга кандидат, Абый улуһун уонна Бела Гора бочуоттаах олохтооһо. Кэргэмминээн үс кыһы иитэн атахтарыгар туруорбуппут. Ньургустаана саха тылын учуутала этэ. Саргылаана эмиэ үрдүк үөрэхтээх оһо уһуһаанын иитээччитэ. Кыра кыһыпыт Туйаара буһаалтыр. Улахан сиэммит Маша мединститут, орто сиэммит Күннэй пединститут устудьуоннара. Элбэх сиэн, хос сиэн олохпутун киэргэтэллэр.

Убайым түбэһиэх элбэх доһоро суоһа, ол эрээри дьиннээх бэриниилээх доһор диэн кини этэ. Эдэригэр араһыспат, саамай чугас доһоро Егор этэ. Мин сөһө көрөрүм — бу сыһыаннара истинэ, сылааһа, сырдыга... Күнү да быһа бииргэ сырытталлар, түүн хойукка диэри кэпсэтэллэрэ, үөрүү-көтүү бөһө буолаллара. Ол эрээри тоһо эбитэ буолла, доһордуу сибээстэрэ эмискэ тохтообута. Баһар, биир сыһа этиллибит тылтан буолуон сөһ... Тулаайах киһи кыра да сыһаны быраһтыы гыммат уйан дууһалаах буолар эбээт.

Ити кэмнэ эдэр учууталы умсулһаннаах үлэ, олох үөрүүтэ тэннэ кууспуттара. 1955 с. Дуһаһынын таптал, дьол уотун уматан, сүрэхтиин сөһүлэһэн, ыал буолбуттара. Нөнүө сыһыгар бастакы оһолоро Света күн сириин көрбүтэ. Бастакы оһо ордук мааныламмыта. Ааттыын Сырдыкчаана, ол да курдук кини алта оһоһо бастакынан олоххо аартыгы арыйдаһа. Сыллата оһолор, патронажнай сиэстэрэ бүппэт түбүгэ. Ийэлэрэ Евдокия Семеновна эрбэх үрдүгэр эргийэрэ. Аһалара эмиэ оһуолаттан ордубата, ол эрээри кэргэнинээн дьэтигэр тэннэ түбүгүрэрэ. Бу бүгүрүтэ, дьахтар бэрдин курдуга. Уруок аахтарыһытын, эрэсиими кытаанахтык тутуһуннара. Дьэһэ бэрээдэк бөһө этэ, ол да курдук оһолор үчүгэйдик үөрэммиттэрэ, барытыгар чэнчистэрэ, бэрээдэктээхтэрэ, үлэһиттэрэ. Оһолоро үөрэхтээх дьон буолалларыгар аһалара бастакы далаһаны уурбута чуолкай. Чахчыта даһаны, кини дьэһэ кэргэн тирэһэ, эркинэ этэ. Оһолоругар олоһун толору анааһыта.

Убайым Дүллүкү килбэйэр киинигэр сана дьэһэ туттан дьэндэһпитэ. «Степан Васильевич дьэһэтин өһүөтүн маһын бэйэтэ таһаарбыта, илиитигэр чахчы кыахтаах киһи эбит», — диэн сөһөн кэпсидиллэрэ. Оһохторун эмиэ бэйэтэ онорбута, эргиччи дьобурдааһа. Уһаайбата

саад курдуга. Онорбут-туппут үлэтин, дьыалатын хайаан да тиһэһэр тиэрдэр ураты хаачыһыбалааһа. Тугу туттубута барыта уурбут-туппут курдук буолара, чахчыта да тугу сатаабат этэй? Дэгиттэр талааннааһа: бэркэ сааһыматтыһыра, бэйэтэ байаанна үөрэммитэ, киинэһэ устара, хаартысканан үлүһүйэрэ, балыксыта, булчута. Куобах күрээһэр, сүгэһэрдээх төһө да күнү быһа сырыттар, Степан бастакылартан хаалсыбата, иниирдээх киһи этэ диэн ахталлар. Ыраах сылдьарыгар Дүллүкүгэ олонор ылыммыт матасыһыкыла атах буолбута. Ааранан мин эмиэ абыраммытым. Кэллэһим аһын убайым матасыһыкылыгар олонсорум. Биир сырыһыга кэргэмминээн кэлбиппит. Бүлүү эбэ хотунна дуоһуһа сынһаммыппыт. Барыта убайым бэлэмигэр: кини матасыһыкыла, тыһыта, мотуора. Иккиэн да айылһа оһолоро дөһөннүк уопсай тылы булбуттара, үөрбүттэрэ-көппүттэрэ. Умнуллубат көрсүһүү буолбута. Кэргэним убайбын бэйэтигэр ыалдыһтата ыһырыһыта да, кыһан кэлбэккэ хаалбыта.

Убайым сындыһыс түргэн айаннааһа. Матасыһыкылын наһаа түргэнник ыһтара, ол эрээри олох куттаммат этим. Ол курдук эргиччи убайбар эрэнэриим. Кэнники сырыһыбар эмиэ убайым бэйэтэ Сана Аппаһа көлөтүнэн киллэрбитэ. Мин тырамбаайга олонор айанныы турбутум. Убайым эрэйдээх сөһотобун сыһыр үрдүгэр туран хаалаахтааһыта. Ол бүтэһик көрсүһүүбүт эбит. Саатар, убайым көмүс унуобун көтөхсүбэтэһим, тиһэх суолугар атаарсыбатаһым. Оруобуна ити кэмнэ ийэм ыарахан ыарыһтан уонна күтүөтүм оһолго түбэһэн, аһыйах хонугунан быһсаһан суох буолбуттара. Ити сыл быраатым Толя эмиэ суох буолаахтааһыта. Ама да ааспытын иһин ыарахан кэм этэ. Убайым эрэйдээх саатар 50 сааһыгар тиийбэтэһэ. Оһолоро анал үөрэхтэнэллэрин, ыал буолалларынын, оһо-уруу тэһитэллэрин көрбөтөһө. Дьылһа-хаан ыһааһа кытаанах да буолар эбит...

Ол эрээри санаһым Евдокия Семеновна аһаларын оһолорго суоһтаппатаһа, барыларын анал үөрэхтээбитэ. Сөһотох ийэһэ сэттэ оһону анал үөрэххэ үөрэттэриин, олох суолугар киллэриин — бу эмиэ хорһун быһыы этэ. Аны Дүллүкү усталаах туоратынан сылдьан, төһөлөөх киһини эмтээбитэ, өлөртөн быһааһыта буолуой. Ол да курдук дьон-сэргэтэ күн бүгүнүгэр диэри санаһын сылаастык ахталлар, убаастыһылар. Арай салалта сөһтөөх сыанабылы биэрбэтэһэ.

Евдокия Семеновна I, II истиэпэннээх «Материнская Слава» уордьян уонна үбүлүөйдээх мэтээллэр хаһаайыннара, тыһыл бэтэрээнэ, Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтооһо. Билигин күн күбэй ийэ,

эбэ, хос эбэ оҕолорун тапталларыгар угуттанан, далбарга-мааныга Дьокуускай куоракка олорор.

Убайым Степан Васильевич Феофанов олобор Дьокуускай куоракка уонна Үөһээ Бүлүү биэс нэһилиэгэр олорон-үлэлээн ааста. Сөбүрүйбэт төлөттөөх ССРС норуодунай учуутала М.А. Алексеевы, норуот педагогикатын академига К.С. Чиряевы кытта бииргэ үлэлиир дьолломмута. Бэйэтин харыстаммат бэриниилээх үлэтинэн идэтин толору баһылаабыт Учуутал буолбута. Дириэктэри үөрэтэр-иитэр үлэбэ үлэлээбитэ, элбэх ыччаты иитэн-үөрэтэн таһаарбыта. Уопастыбанньык, дьокутаат. Олорбут нэһилиэктэрин, үлэлээбит оскуолаларын сайдыыларыгар элбэх сыратын биэрбитэ. Степан Васильевич элбэх бэлиэ хаһаайына. Ол эрэри, туйгун педагог идэтинэн сөптөөх сыанабылы толору ылбатаҕа. Биһиги убайбыт олоҕо, чэхчыта даҕаны, оройуон устуоруйатын биир кырадаһына, үлэ, сайдыы хаамыытын биир туоһута, кэскил кэрэһитэ.

Убайым Феофанов Степан Васильевич туйгун үлэтэ, олоҕо оҕолорунан салҕанар. Аҕаларын утумнаан, үс кыыс учуутал идэтин талбыттара. Бары үрдүк үөрэхтээхтэр. Светлана Степановна физика учуутала, Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕириитин туйгуна, бастакы Бэрэсидьиэн Михаил Николаев гранын хаһаайына. Лариса Степановна начаалынай кылаас учуутала, психолог, Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕириитин туйгуна, Елизавета Степановна нуучча тылын уонна литературатын учуутала, Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕириитин туйгуна, «Учительская слава» бэлиэ хаһаайына. Бары үрдүк категориялаах учууталлар. Людмила Степановна Дьокуускайдаагы тыа хаһаайыстыбатын академиятын төһүү үлэһитэ. Икки кыыс тапталлаах ийэлэрин удьуордаан, үрүн халааттаах аанньаллар буолбуттара. Валентина Степановна үрдүк категориялаах медицинскэй сиэстэрэ, Саха Өрөспүүбүлүкэтин доруобуйаҕа харыстабылын туйгуна, Лилия Степановна медицинскэй сиэстэрэ. Александр — полиция майора, СӨ Ис дьыалаҕа министиэристибэтин туйгуна, Российской Федерация Ис дьыалаҕа министиэрин Р. Нургалиев грамотатын уонна элбэх бэлиэ хаһаайына.

Кыргыттар кэргэттэрэ аҕаларын курдук дэгиттэр талааннаахтар, киһи киэн туттар дьоно. Бары успуорт бэтэрээннэрэ. Улахан күтүөт Олег Дадаскинов норуоттар икки ардыларынаагы кылаастаах тириэньэр, «Саха Өрөспүүбүлүкэтин бастын тириэньэрэ» анал аат икки төгүллээх кыайыылааҕа. Афанасий Дмитриев — саха-корейскай киин эппиэттээх үлэһитэ, көмүс илиилээх күн киһи. Оскар Андреев — сүл-

гыһыт, тапталлаах аҕа, эһэ. Дмитрий Баппаҕай — Бүтүн Союуустаагы «Бастын учуутал» куонкурус кыттыылааҕа, көнүл хуудоһунньук, киһи-нэҕэ уһулар, кинигэ суруйар, эргиччи талааннаах, олобу туспатык анаарар сүдү киһи. Кийииппит Индиана Феофанова (Федорова) идэтинэн черчение учуутала, хомоҕой тыллаах хоһоонньут, саха Далбар Хотуна. Кэрэ, дьохун-мааны кийииппитин убаастыыбыт, таптыыбыт. Сиэннэр эмиэ дьохун дьон, үгүстэрэ ыаллар. Үөрэхтээхтэр, анал идэлээхтэр, үлэ-хамнас ортотугар сылдыбаллар. Хос сиэннэр эбиллэ тураллар.

Тапталлаах төрөппүттэрбит кэрэһилээн түөрэх кэбиспит үтүө дьыалалара салҕана туруоҕа, ааттара ахтылла сылдыаҕа, үйэлэргэ умнуллуо суоҕа. Инникитин кэнчээри ыччаттарга туһайан этиэби баҕарылар: аймаҕымсах, түмсүүлээх буолун, кырдыабастары ытыктаан, оҕолоргутун төрдүлэрин-уустарын билэргэ иитин.

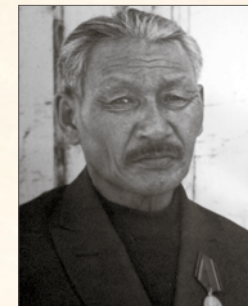
Ердашева Мария Васильевна

(иитиллибитинэн Прокопьева Мария Степановна),
кыра балтылара, РСФСР норуотун үөрэҕириитин туйгуна,
Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕириитин систиэмэтин бочуоттаах үлэһитэ,
СӨ уонна Абый улууһун бочуоттаах бэтэрээнэ, бочуоттаах олохтооҕо,
Абый улууһун Мунурдаах нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо,
«Трудовая слава Якутии» 3-с туомугар,
«Педагогическая энциклопедия» 5-с туомугар киллэриллбитэ,
элбэх мэтээллэр, бэлиэлэр хаһаайкалара
Олунньу 12 к. 2017 с. Дьокуускай к.

Иванов Василий Иванович

Дьон-норуот дьылҕатыгар сэрииттэн ордук охсуулаах бу орто дойдуга туох да суох буоллаҕа. Биһиги эбэбит Саввинова (Иванова) Варвара Ивановна түөрт бииргэ төрөөбүт ини-биилэр: Ньюкулай, Баһылай, Дьэлиһэй, Хаппытыан — Ийэ дойдularын өстөөхтөн көмүскүү барарга бэбиэскэ туппуттара. Бу уоттаах суостаах-суодаллаах сэрииттэн 4 «хара биллэри» кэлбитэ, «сэрии толоонугар хорсуннук сэриилэһэ сылдьан оуннулар» диэн. Ол ынырык сурах дьэиэ кэргэнгэ, чугас дьонноругар үйэбэ сүппэт курбаны, хомолтону, аһыйыны, хара уутун аҕалбыта.

1946 с. тохсунньу аам-даам тоһуттар тымныы күнүгэр Үөһээ Бүлүү

Далырыгар «Киһи чиэппэрэ киһи» Баһылай хоннобор баттык тайахтардаах сиэн балта, быраата Маарыйалаах Уйбаан оскуолаба үөрэнэ сырыттахарына, тийэн кэлэр. «Өлбүт» дизбит киһилэрэ тыыннаах эргиллибиттэн эмиэ да үөрэн, ангаар атахтаах киһини хаһан көрбүттэрэ баарай? «Барахсан хайдах олоруох бэйэтэй...» диэн аһынан кисти-саба харахтарын уутун соттолор...

Таайбыт Василий Иванович 696-с стрелковой полкаба рядовой байыаһынан сылдьан, Керчь уонна Севастополь куораттары босхо-лоохунна кыттан, «Хорсунун иһин» мэтээллээх дойдутугар эргиллэн кэлбитэ. Кини сэри-суостаах-суодаллаах алдьархайын этинэн-хаанынан билбит киһи. Сэри бастакы сылыгар Тиксиигэ балыкка үлэлээн тонмута-хаппыта, сэри уот-кураан, сут дьылларыгар кэргэннээх оботун сүтэрбитэ, өстөөхтүүн киирсиигэ эт илдьирийиитин, хаан тохтуутун ылбыта. Ол эрэри олох кытаанах охсуутун эрдээхтик тулуйан, Бүлүү куоракка эдьийигэр олорон 37 сыл устата биир да өрөбүлэ суох, киниэхэ хаан уруу буолбут иллээх-эйэлээх, сылаас тыыннаах Бүлүүтээби педучилище кэлэктиибигэр мас уһунан үлэлээбитэ. Кини онорбут үчүгэй, ыпсарыылаах, чинг, бөбө, тупсабай олоппосторо, остуоллара, ыскамыайкалара бэрт хойукка диэри педучилище оҕолоругар туһалаабыттара. Түннүк тааһын быһыы, араама, аан оноруута, оҕо олоппоһо, кыра иирбэ-таарба үлэлэр... — барыта биирбиэс харчыта суох, ис сүрэхтэн кичэллээхтик ылсан оноруу кини эбээһинэһэ этэ.

Оччолорго үлэлиир тэрилтэлэринэн нэһилиэннэбэ эти түнэтэллэрэ. Онно солбуллубат эт эттээччи Баһылай этэ. Үлэһит барыта тэннэ үллэстэрин курдук эттээн санааларын табара. Бу үлэбэ кини күнэ тахсара, бэркэ сэргэхсийэрэ, күлэрэ-үөрэрэ.

Таайбыт үлэлиир кэлэктиибэ бэтэрээннэригэр кыһамныытын биһиги эмиэ билэрбит: кэммитэн кэмигэр оттук маспытын, иһэр уубутун, мууспутун киллэрэн биэрэллэрэ, маспытын мастыыллара, бырааһынныктарга Баһылайы чиэстииллэрэ-бочуоттууллара.

Биһиги ыраабынан-чугаһынан сылдьан, училищеба үөрэммиттэри көрсөн кэпсэттэхпитинэ, Баһылайбыт нөнгү «бэйэ киһитэ» буолан хааларбыт, бэрт үчүгэйдик сэлэһэрбит.

Дьэбитигэр Баһылай анал хостооҕо. Ол хоһу билигин да «Баһылай хоһо» диибит. Күнгэ уонча тылы сангарар, бэрт кэмчи кэпсээннээх таайбыт барахсан истэбинэ, айаба аһыллан санаатын үллэстэрэ. Ол курдук биир үтүө күн сиэнэ кыыс табаах буортутун туһунан бэсиэдэтин истэн, 60-ча сыл тохтообокко тардыбыт табабын: «Бу күнтэн

ыла бырабабын», — диэн турда. Биһиги ону соччо-бачча итэбэйбэккэ, өссө күлүстүбүт, мөккүстүбүт. Киһибит, кырдьык, ол кэннэ биирдэ да табабы илиитигэр ылбатаба ээ. Ол курдук эппит тылын ыһыктыбат идэлээбэ. Хоһугар сынньана сытан олонхолуур буолара. Биһиги: «Тэлэбиисэргэ сэриини көрдөрөллөр, кэл», — диэн ыгырдахпытына. «Кыайан тулуйан көрбөппүн», — диэхтээччи. Оччолорго орой мэник оҕолор сэри-кени уйулбатын хамсаппытын өйдөөбөт, билбэт этибит. Кини кэрэхсээн, сэргээн, түүн үөһэ да буоллун, тулуйан-кэтэһэн көрөрө тустуу этэ.

Сайын аайы дойдутугар, Үөһэ Бүлүү Хомустаабар, сиэн балтыларын илдэ тахсан, сибиэһэй салгынынан тыыннаран, күөх хонууга оонньотон, сөтүөлэтэн, балыктатан, отонотон аҕалааччы. Ол ойор күннээх оҕо сааспыт дьикти-кэрэ абылана биһиэхэ үтүө өйдөбүл буолан билиннэ диэри сылдьар.

1965, 1975 сс. Керчь, Севастополь куораттарыттан быраата Иван Титович Саввиновтыын бэркэ астына-дуоһуя күүлэйдээн кэлбитэ.

Биһиэхэ собуруу дойдуттан сүрдээх үчүгэй сонун кэһиилээбэ. Барыбытын «Оҕолорум, кыыһым, уолум» дэтэлиирэ, үөрэхтэнэрбиттэн олус үөрэрэ, үбүнэн көмөлөһөрө.

Биһиги да күндү киһибитин — таайбытын эһэ онгосторбут, аһынарбыт-харыстыырбыт, сонуммутун, үөрүүбүтүн тэннэ үллэстэрбит. Ол да иһин буолуо, этэр этэ: «Хаһан эмэ ыарыйдахпына, оҕолорум, бука диэн балыыһаба киллэрэйэххит, бэйэбит көрөөрүн-истээрин», — диэн. Кини сылаастык-сымнаастык көрүллэн-харайыллан бу орто дойдуттан барбыта номнуо 33 сыл буолла.

Клара Егоровна Саввинова, Бүлүү куорат

Егоров Николай Петрович

Убайым Николай Петрович 1921 с. Үөһэ Бүлүү оройуонугар Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Кини «Фрунзе» холкуоска биригэдьиридээбит, убайа Сэмэн ликбезкэ учууталлаабыт. Эдэр сааһыгар Егорова Александра Трофимовнаны кытта ыал буолан бэрт иллээхтик олорбуттар.

Ньукулай табаарыстара кэпсииллэринэн, эйэбэс майгылаах, ханнык да үлэттэн толлон турбат, кыайыгас-хотугас хоһуун үлэһит эбит. Ол да иһин убаастанар киһи буолан, өр сылларга төрөөбүт холкуоһугар солбуллубат биригэдьииринэн үлэлээбит. Убайын кэнниттэн биир

сылынан 1943 с. сэриигэ ыңырыллыбыт. Сэриигэ барарыгар кэргэнэ Александра ыарахан хаалбыт. Ньюкулай, эргиллибэтин билбит курдук, оёбор ааппын биэрээр, дьонун киһи буолан, ааппын ааттатын диэн кэриэс тылын эппит. Кини бэс ыйын 29 күнүгэр 1944 с. Белоруссияба хорсундук сэриилэһэ сылдьан ыараханлык бааһыран олохтон туораабыта. Могилевскай уобалас Волотынь дэриэбинэтигэр көмүллүбүтэ. Ол курдук икки бырааттыы Егоровтар Сэмэн, Ньюкулай сэрии толоонуттан эргиллибэтэхтэр.

Уола Николай Николаевич — успуорт бэтэрээнэ, көнүл тустууга Бүлүү куорат 4 төгүллээх чөмпүйүөнэ, Ороһу нэһилиэгин бочуоттаах олохтооһо. Өр сылларга Ороһу нэһилиэгин Сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн үлэлээн дьон-сэргэ ытыктабылын ылбыта.

Кэргэнэ Егорова Евдокия Анатольевна РСФСР үөрэбириитин туйгуна, «Учууталлар учууталлара», Ороһу нэһилиэгин бочуоттаах олохтооһо.

Кинилэр 45 сыл устата бииргэ эйэ дэмнээхтик олороннор түөрт оёону күн сириин көрдөрөн, элбэх сиэннэнэн, сэрии толоонугар хорсундук охтубут аёаларын, эһэлэрин сырдык аатын чиэстээхтик ааттатан, ситэри олорботох олобун салгыахтара.

*Егоров Семен Петрович,
Дүллүкү нэһилиэгин олохтооһо*

Ильин Николай Егорович

Николай Егорович 1919 с. бэс ыйыгар төрөөбүтэ уонна син кыанар ыал оёото буолан, начаалынай оскуолаба, онтон Дүллүкүгэ 7 кылаас үөрэби ылбыта. Арыый үөрэхтээх киһи быһыытынан уонна айылбаттан салайар үлэбэ айдарыылаах буолан, «Ленин» холкуоска уонна нэһилиэккэ салайар үлэ бастакы кэрдиистэрин атыллаан барбыта.

1942 с. Дүллүкүгэ лааппыга атыһыттаабыта. Киирбит нуорма карточкалары күнүн күнүгэр отчуоттаан иһэллэрэ.

1943 с. сэриигэ ыңырыллан, дьоппуон сэриитигэр 1946 сылга диэри сулууспалаабыта уонна дойдутугар биир мэтээллээх эргиллибитэ. Эмиэ салайар үлэ үөһүгэр төбөтүн оройунан түспүтэ. 1950 сылга

диэри «Ленин» холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн бэркэ үлэлээн истэбинэ, холбоһуу буолбута. Кинини орто холкуос солбуйааччы бэрэссэдээтэлинэн талбыттара, бэрэссэдээтэлинэн Үөһээ Бүлүүтээҕи промышленнай артыал управляющайынан үлэлии олорбут Дүллүкү киһитэ Чуллургасов Григорий Алексеевич аһаммыта.

12 сыл бэркэ үлэлии-хамсыы олорбут холкуостары холботолоон, бастаан Далырга, онтон Хороёо кииннээн Сталин, кэлин «Ленин» холкуос тэрийбиттэрэ. Онно Дүллүкү учаастак буолуутугар сэбиэдиссэйдээбитэ. Кэлин сопхуос буолбутун кэннэ (1968 с.), отделениеба, онтон кэлин (1972 с.) сопхуос киин аппараатыгар солбуйааччы буһаалтырынан үлэлээбитэ. Уһун кэмнэ Афанасьев Петр Пудовичтыын бииргэ тапсан үлэлээбиттэрэ, төрүт чуолкай этиилэрдээх нэһилиэк биир убаастанар дьоно этилэр. Аан дойду балаһыанньатын туһунан билбитин дьонно ордуу аёай кэпсиирэ, урут салайар үлэбэ сылдыбыт киһи буолан баран, куолулуу, дьон сыыһатын көрдүү сылдыбат этэ.

Иккитэ кэргэннэнэн икки кыыһаах. Улахан кыыс Валентина, кэргэнэ Борисов Октябрь Васильевичтыын 5 оёолоохтор: Күннэй, Герман, Лена, Аһмед, Яна. Кыра кыыс Зинаида, кэргэнэ Семенов Виктор Афанасьевичтыын 5 оёолоохтор: Коля, Шура, Виолетта, Таня, Яша.

Кэлин Хогурова Марфа Титовналыын ыал буолан олорбуттара. Марфа Титовна 3 оёолоох: Мария, Тамара, Леонид. Холкуос ыарахан үлэтигэр сылдыбыта. Ыанньыксыт быһыытынан куруук удаарынныктыыра, сэрии ыар уонна ол кэннинээби аччык сылларга үс оёотун киһи бэртэрэ гына улаатыннартаабыта.

Мааппатынаан атах тэпсэн олорбуттара баара, эмээксинин кэнниттэн өр буолбатаба, 2002 с. олохтон туораабыта.

«Аба дойдуну көмүскүүр сэрии» II истиэпэннээх уордьанынан, хас да бойобуой мэтээллэринэн наёараадалаһаммыт.

«Дүллүкү дьонунан» кинигэттэн

Ильин Яков Иванович

Яков Иванович Хомустаахха Халбаакы аба уһуттан Мойоһоттон төрүттээх. Бииргэ төрөөбүттэр иккэйэхтэр. Балта Ильина Анна Ивановна Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннаах оройуон бастың ыанньыксыта, ыччат настаабынныга этэ. Кинилэр дьонноро эрдэ үйэлэнэннэр, оёо саастарыгар тулаайах хаалан, олох кыһалбатын, эриирин-мускуурун эрдэ билбиттэрэ.

Аба дойдуну көмүскүүр уоттаах сэриигэ 1944 с. 20 саастаабыр Илинни фронтта ынырыллан барбыт. 1945 с. дойдутугар этэннэ эргиллэн кэлбитэ.

Аармыйаттан эргиллэн кэлээт, сэрии сыларыгар айгыраабыт хаһаайыстыбаны чөлүгөр түһэриигэ күүһүн-уобун харыстаабакка үлэлээбитэ. Сэрии кэнниттэн үлэһит илии да абыһаба. Дьаакыбы дьоно-сэргэтэ холку, киэн көбүстээх, хаһан да кыһырбытын дьонно көрдөрбөтөх, бэйэтин кыана туттар киһи быһыытынан билэллэр.

Кини холкуос араас үлэтигэр эриллэбит-мукуллубут киһи буолар. Элбэх саната-инэтэ суох, көнө, хоһуун үлэһит киһини холкуоска биригэдьиirinэн анаабыттара. Кини үлэлиир кэмигэр, арааһа, 50-с сыллар ортолорун диэки буолуо, кыс хаба ортотугар ахсынньы ыйга Торойго 40 сүөһү турар хотонун (ампаар хотон) биир нэдиэлэ устата тутан сүөһүнү киллэрэн кыстаппыттара. Бу да холобур көрдөрөр урукку дьон үлэбэ дьулуурдарын, тулуурдарын, кыайыларын. Оччолорго тиэхиньикэ суоҕа, аһаардас көлөнөн уонна хара илиинэн тыаттан үүнэн турар харыйаны кэрдэн киллэрэн туппуттара. Онон Хомустаах кырдыаҕас ошонньотторо кинини улаханлык ытыктыыллара, үчүгэйдик ахталлара-саныыллара.

Яков Иванович холкуостар сопхуоска уларыыларыгар 27 сыл холкуоска үлэлээбит ыстаастаах этэ. 1968 с. сопхуос тэриллибитигэр кинини Хомустаахха ыстаарсай биригэдьиirinэн аныыллар. Онтон 1970 с. сылыга сыстаҕас диэн Дүллүкү отделениетыгар сылы биригэдьиirinэн аныыллар. 1974 с. Дьокуускай куоракка идэтин үрдэтэр кууруска үөрэнэн кэлэр. Куурсун эксээмэнин туйгун сыанаба туттарар. Мантан иннэ сопхуоһун сыспай сизлээбин үксэтэр-элбэтэр туһугар сыратын-сылбатын барытын аныыр.

Яков Иванович өр сыллаах сыралаах үлэтин сыаналаан, оччолорго өрөспүүбүлүкэ үрдүкү былаастара, оройуон, сопхуос, нэһилиэктэр Сэбиэттэрэ элбэх бочуотунай грамоталарынан наһараадалаабыттара. 1977 с. ситиһиilлээх үлэтин иһин «Коммунистической үлэ удаарынньыга» диэн үрдүк ааты инэрбиттэрэ. Маны таһынан кини араас үбүлүөйүнэй мэтээллэрдээх этэ.

1977 с. бэс ыйыгар үчүгэй үлэһити, холобурга сылдыар ыал абатын Яков Ивановичка норуот итэбэлин биэрэн Дүллүкү нэһилиэгин Сэбиэтин дьокутаатынан быыбардыыллар уонна хас да ынырык-

ка норуот дьокутаатын быһыытынан үлэлиир. Кэнники биэнсийэбэ тахсан баран кыһынны өттүгэр хас да сылы быһа эт кэмбинээтигэр харабыл курдук эпипиэттээх үлэбэ үтүө суобастаахтык үлэлээн салалтаттан элбэх махталы туппута. Сайынны өттүгэр субан сүөһү көрүүтүгэр эмиэ үлэ бэтэрээнин Н. Ф. Ивановы кытта хас эмэ сыл бииргэ үлэлииллэр. Уонна биир да сүөһүнү энчирэппэккэ сопхуос отделение-тыгар туттараллара. Ол быһыгар былаан быһыытынан оттоон туттараллар.

Кини 1960 с. Коммунистической баартыа кэккэтигэр киирэр. Хомуньуус үрдүк аатын хара өлүөр диэри чиэстээхтик толорбута. Сэбизскэй тутул ыһылларын 1990-с сылларга үйэтин тухары үлэлээбит хаһаайыстыбата, сопхуоһа ыһылларын сүрдээх ыарыылаахтык ылыммыта. Хаһыаты, араадыыаны көтүппэккэ ааҕара, истэрэ. Ол истибитин, аахпытын дьонно сүрдээх үчүгэйдик, өйдөнүмтүө гына кэпсиирэ. Быһатын эттэххэ, бэртээхэй пропагандист этэ.

Кини Санникова Мария Алексеевнаны кытта 1966 с. ыал буолбуттара. 9 оһону төрөтөн, атахтарыгар туруортаан киһи хара онортоотулар. Улаханлык ыалдыан биһиги кэккэбиттэн барыар диэри кэргэнин кытта бэрт эйэлээхтик, дьоллоохтук ололорбуттара.

Оһолоро төрөппүттэрин батаннар үлэбэ сыстабастар, тустаах үлэлиригэр эпипиэттээхтик сыһыаннаһаллар. Майгылара да үчүгэйдэр, аҕаларын аатын чиэстээхтик аатталлар. Оһо-уруу төрөтөн Ильин-нэр удьуордарын тэнитэ ололорлор.

И. А. Санников,

Дүллүкү нэһилиэгин олохтооһо

Ини-бии Ивановтар уоттаах сэриигэ

Үөһээ Бүлүү III Үөдүгэйттэн Тырыыма Уйбаан түөрт уолаттара утуу-субуу сэриигэ барбыттара. Улахан уол Ньюкулай түөрт уон сааһыттан лаппа тахсыбыт хоһуун үлэһит киһи этэ. Оттон Баһылай отуттан сана тахсан оту-маһы тутан-хаһан көрөр үгэнигэр сылдыара. Илиитигэр, сиһигэр бэрт сэниэлээбэ. Сэрии буолуон иннинэ дойдутугар бэйэтин саастыылаахтарыгар ооньуу-көр буоллабына мас тардыһытыгар иннин биэрбэтэх киһи этэ. Ол да иһин халбаннаабат олохтообун иһин «Чөнөчөк Баһылай» диэн мээнэбэ ааттаабатахтара.

Ньюкулай кырыктаах кыргыһыны Сталинградскай фронтта көрсүбүтэ. Волга өрүс үрдүгэр турар Арассыыйа ытык куоратын көмүскээһин үгэннээн турара. Өстөөхтөр Москва таһыгар хотторон аны

Сталинградка харса суох кимэллэрэ. Хас да кыырыктаах кыргыһыыларга кыттыбыта. Өстөөх мэник буулдьалара кими да харыстаабат этилэр. Дөбөттөрү кини көрөн турдабына сэрии толоонугар дьоруойдуу охтолоро. Саха ньургун саллаата Николай Иванович Иванов эмиэ Сталинград оборонатыгар хорсуннар өлүүлэринэн өлөн, Волга үрдэлигэр көмүллүбүтэ. Кини 1328-с стрелковой полк 315-с стрелковой дивизиятыгар сулууспалаабытын туһунан биллэри кэлбитэ.

Тыырыма иккис уола Баһылай Хара муора туһаайытынан Севастополь куораты босхолоһунна кыттыбыта. «Сэрии сэбэ олус мөлтөбө. Икки-үс саллаакка биер бинтиэпкэ тиксэрэ», — диэн Василий Иванович Иванов олус мунатыан олорон кэпсээбитэ.

Госпитальга төһө өр өйө-төйө суох сыппытын бэйэтэ да билбэт. Арай илиитин иминэн билгэлэнэн көрбүтэ аңаар атаба отой да суох буолбут. Ырахан араанньылаах саха саллаата госпитальтан госпитальга эмтэнэн баран төрүт дойдутугар Дүллүкүгэ кэлбитэ да таптыыр, ахтар кэргэнэ сэрии содулуттан сутааһынтан өлөн олохтон туораабыт этэ.

Дойдугар уһундук тэһийэн олохтоо, Бүлүү куоратыгар бииргэ төрөөбүт эдьийигэр Варвара Ивановнага кириэн олохсуйбута. Бүлүүтээби педучилищега мас уһунан, столярынан отучча сыл устата тохтоло суох үлэлээн баран бочуоттаах сынньаланна тахсыбыта. Улуу Кыайыы 25 сыллаах үбүлүөйүн көрсө ыраах Севастополь куораттан ынырыы сурук тирилээн кэлбитигэр быраатыныын Иван Титович Саввиновтыын Севастопольга бочуоттаах ыалдьыт быһыытынан үөрэн-көтөн сылдьан кэлбитэ. Өссө буолаары буолан Севастополь куораты босхолоһунна хааннарын тохпут, төбөлөрүн толук уурбут дьоруойдар ааттара үрдүк мэнэ гранит тааска үйэ саас тухары суруллубуттар ортолоругар Василий Иванович аата эмиэ баара.

Үһүс уола Елисей Иванович бэрт үтүө сэбэрэлээх, оччотообу кэмнэ додо курдук үөрэхтээх киһи эбит. Сэрии буолуон аҕыйах сыл иннинэ «Арбанда» холкуоска «Үрэн» холкуостан арахан ирээт сириин Эппэһэр күөлү ылан көһөн кэлбитэ. «Арбанда» холкуос бырабылыанньатыгар суотчут быһыытынан үлэтин сабалаабыта. Бэрт сотору ыал буолар. Ыраах Ылыыһа үрээбэр олохтоох Ньолой Тиитэп кыра кыыһын Марыынаны, бэрт сырдык хааннаах, нарын намчы туттуулаах, көбүс-көнө унуохтаах, тырымнаабыт киэн арылхай харах-

таах кыысчааны, Елисей тунуй сүрээбэ таптаабыта. Сэрии сабаланыан биер сыл икки хонук иннинэ уол оболоммуттара. Марыына оччолорго 21 саастааба, Елисей 26-лааба.

Аан дойдуну атыахтаах уу курдук аймаабыт ынырыктаах сэрии иккис сылыгар эмиэ убайдарын кытта бииргэ 1942 сыл сайыныгар уоттаах сэриигэ аттамыта. 1943 с. дойдутугар «Елисей Иванович Иванов сурахтыын сүттэ» диэн ыар сурах кэлбитэ да, таптыыр кэргэнэ Марина сэрии ыар содулуттан эмискэ ыалдьан өлөн олохтон туораабыт кэмэ этэ. Кинилэр төрөппүт уоллара Марфага эдьийдэригэр иитиллэ хаалбытын Намна Елисей Иванович чугас аймаба, эдьийэ Маайа сууттаһан туран ииттэ ылар.

Тыырыма Уйбаан саамай кыра уола Капитон Иванов сэрии буолбут сылыгар 22 сааһыгар сылдьар сана үлэһит буолан эрэр кэмэ этэ. Сэрии буолуон арыый иннинэ Намна эдьийигэр олорон 7 кылааһы бүтэрэн баран, Дүллүкү Хомустаабар маһаһыын атыһыта буолар. Капитону кытта биер тэн саастыы киһитэ билигин Дүллүкү нэһилиэгэр бочуоттаах сынньаланна олорор, култуура, сэбиэскэй-партийнай үлэ бэтэрээнэ П.С. Алексеев манньык ахтан турар:

— Мин Капитоннуун тэнгэ улааппытым. Олус сэмэй майгылааба, дьонно-сэргээбэ амарах сыһыаннааба. Бэйэтин кыанар ыччат этэ. Өскөтүн сэрии буолбатаба буоллар, туох эмэ үрдүк идэлээх үлэһит буолар кыахтаах киһи этэ» диэн.

Капитон Иванов 1942 с. убайдарын кытта бииргэ байыаннай бэйэскэни тутан сэрии толоонугар барар. Кини 19-с стрелковой бригадэдэ сулууспалыыр. 1942 с. сайынны улахан хомуурга түбэспит дьон кирибиттэрэ. Бригадэдэ тэриллэригэр 597 саха баар эбит буоллабына, 1943 сыл олунньу 11 күнүгэр 393 саха хаалбыт. Новгородскай уобаласка Ильмень күөлгэ буолбут кыырыктаах кыргыһыыларга кыайан кыттыбакка собуруу хайысханан ааспыттар. Уһун, сындаһаннаах кыргыһыыларга кыттан, эстэн-быстан, доруобуйалара мөлтөөн, сорохтор Бершечь, Павлово, Брюлов госпиталларга доруобуйаларын чөллөрүгэр түһэрэн баран салгыы кыырыктаах кыргыһыыларга кыттыбыттар. 1943 с. 258-с дивизияга сулууспалаабыт. Ыраханнаах бааһыран эвакуационнай госпитальга сыппыт. Бу сыл атырдьах ыйын 9 күнүгэр сырдык тыына быстыбыт. Капитон Иванович Иванов Тверскэй уобаласка Вишний Волочек куоракка көмүллүбүт.

Дьэ ити курдук Тыырыма Уйбаан түөрт уолаттара Аба дойду Улуу сэриитигэр хаанымсах өстөөбү утары кыырыктаах кыргыһыыларга актыыбынайдык кыттыбыттара. Ийэ дойду иһин, үүнэр көлүөнэ ыч-

чаттар тустарыгар сэрии толоонугар төбөлөрүн толук уурбуттара. Тыырыма иккис уола Василий Иванович төһө да сэрии толоонугар сырдык тыына быстыбатабын иһин син биир ол ааспыт ынырыктаах сэрии сиэртибэтэ буолбута.

Билигин Тыырыма Уйбаан уолаттара Ньюкулай, Елисей Ивановтар иппит, төрөппүт уолаттара Николай, Иван Ивановтар төрөппүт уолаттара Николай, Елисей Ивановтар иппит, төрөппүт уолаттара Николай, Иван Ивановтар төрөппүт оҕолоро эһэлэрин, абаҕаларын, убайдарын ааттарын салгыыллар. Тыырыма Уйбаан кыыһа Варвара Ивановна Иванова-Савинова Бүлүү куоратыгар абыс уон сааһын ааһан баран өлбүтэ. Түөрт кыыстааба, биир уоллааба.

Сиэнтэн сиэн Бүлүү куоратыгар, тыатыгар үгүстэр. Олох салбанар. Аба дойду Улуу сэриитигэр саҥа көнүл олох туругуруарын иһин олохторун биэрбит Николай, Василий, Елисей, Капитон Ивановтар үтөө ааттара симэлийбэтин туһугар кинилэр олохторун сиэнтэн сиэн салгыы туруохтарыгар толору эрэллээхпит.

Иван Иванов, Мангаас

Бырааттыылар

Дүллүкүттэн биир ийэттэн-аҕаттан төрөөбүт түөрт ини-бии Ивановтар байыаннай бэбиэскэ туппуттара. Кинилэр аҕалара Тыырыма Уйбаан III Үөдүгэйгэ олорон ыал буолбут.

Улаханнара Николай Иванович 1899 с. төрөөбүт сааһырбыт киһи 43 саастаабар сэриигэ ынырыллыбыта. Сталинград куорат туһайыытыгар өлбүтүн туоһулуур биллэри балтыгар Маайаба кэлбитэ үһү.

Елисей Иванович 1916 с. төрөөбүт. 26 саастаабар «Арбанда» холкуоска суотчут-буһаалтырынан үлэли олорон байыаннай бэбиэскэ туппута. Ол саҕана холкуос бэрэссэдээтэлэ И. Ф. Бойлохов Елисей Ивановичи «бэрт көхтөөх үлэһит, көнө-көрсүө, сытыары майгылаах, холкуос экономическай-финансовай өттүнэн бөбөрүүрүгэр үгүстүк түбүгүрбүт, билиигэ-көрүүгэ тардыһар, олус үтөө, кэрэ киһи этэ» диэн ахтар буолара. 1943 с. от ыйыгар Елисей Иванович сураба суох сүппүтүн туһунан биллэри кэлбит.

Саамай кыра бырааттара Капитон Иванович Намна эдьийэ Маайаба олорон 7 кылааһы бүтэрээтин кытта 18 сааһын туолан, Ийэ дойдутун көмүскүү фронтта ынырыллыбыта. Хайа туһайыынан сэриилэспитин уонна ханна өлбүтүн туһунан туох да биллибэт.

Василий Иванович Севастополь, Одесса туһайыыларынан сэри-

илэспит. Ол кырыктаах кыргыһыга сылдьан ыараханлык бааһыран дойдутугар төннүбүтэ.

Дүллүкүгэ кылгастык олорон баран Бүлүү куоратыгар кирибитэ. Онно Н.Г. Чернышевской аатынан училищега өр сыл мас ууһунан үлэлээбитэ.

Василий Иванович 70 сааһын туолан баран, бочуоттаах сынньаланна олорон сэриигэ ылбыт бааһырытыттан өлбүтэ.

*Е. В. Ноговицына,
педагогической үлэ бэтэрээнэ*

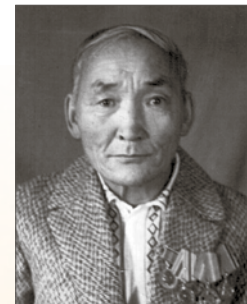
Кононов Илларион Прокопьевич

Илларион Прокопьевич 1921 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

«Үрэн» холкуоска чилиэнинэн кирибитэ. Туууга үлэлээбитэ. 1943 с. аармыйаба ынырыллыбыта. Забайкальской стрелковой полкаба, Хабаровскойга авиационнай чааска сулуспаалабыта. Кэлин холкуос, сопхуос орто салайар үлэлэригэр сылдьыбыта.

1986 с. өлбүтэ.

Галина Алексеевна Чукурова хомуйбут ахтытыттан

Константинов Григорий Иванович

Эһэм Григорий Иванович 1918 с. Үөһээ Бүлүү улуунун Дүллүкү нэһилиэгэр орто бааһынай дьыэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Сэрии иннигэр Далыр 7 кылаастаах оскуолатын үөрэнэн бүтэрбит. 3 сыл «Арбанда» холкуоска биригэдьириинэн үлэлээбитэ.

1942 с. бэс ыйын 1 күнүгэр Ийэ дойдутун көмүскүү барарга бэбиэскэ туппута. Байыаннай бэлэмнэниини ааһан, атырдыах ыйын 24 күнүгэр Сталинград куорат иһин кыргыһыга кытыбыта. 284-с №-дээх стрелковой полкаба сыл-

дьян 26 күн сэриилэспитэ. Атаакаба киирэн иһэн атабар бааһыран госпитальга эмтэммитэ.

Үтүөрэн баран красноармеец Григорий Константинов 1264-с №-дээх стрелковой полкаба киирэн Курской тобойго сэриилэспитэ. Полк хамандыыра подполковник Кустов Алексей Федорович этэ. Кини хамаандатынан уоттаах кыргыһыга дьоруойдуу охсуһан Григорий Иванович 1943 сыл балабан ыйын 27 күнүгэр «Хорсунун иһин» мэтээлинэн набаараадаламмыта. Эмиэ ити стрелковой полкаба сэриилэһэн «Хорсунун иһин» мэтээлинэн иккиһин набаараадаламмыта.

Эһэм салгыы сэриилэһэн Орел куораты босхолооһунна кыттыбыта. Дьоруойдуу охсуһан, «Кыһыл Сулус» уордьанынан набаараадаламмыт. Киниэхэ ол туһунан быстах кэмнэ дастабырыанньа бэриллит. Ол гынан баран набаараадаламмыт киһи уордьанын ылбатах. Даस्ताбырыанньатын батальон хамандыырын политчааска солбуһааччы ылан баран туттарбатах. Ону маннык докумуонтан көрөбүт: *«Для передачи тов. Константинову Г.И. Ваше письмо от 11 марта 1945 г. на имя Софьи Петровны Сидоровой с просьбой ходатайствовать перед соответствующими органами о восстановлении Вам правительственной награды, нами было принято на производство и получен ответ от Главного Управления кадров Наркомата Обороны СССР от 11 июня 1946 г. за № ГУК (2) и 1291, где сообщают, что ими дано распоряжение отделу кадров Забайкальского фронта вручить Вам орден Красной Звезды».*

Бу докумуон анныгар Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Президиумун сэкирэтээрэ Пономарев илии баттаабыт. 1945 сыл атырдьах ыйын 7 күнэ. Ити кэнниттэн эһэм Белорусской фронтна сэриилэспитэ.

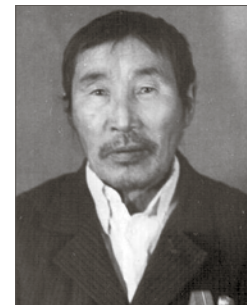
1944 с. кулун тутар 2 күнүгэр бойобуой эпэрээссийэ кэмигэр рядовой Константинов өстөөх траншеятыгар бастакынан ыстанан киирбитэ. Өстөөх атаакатын төттөрү охсууга кини гранатанан ньиэмэс таанкатын умаппыта. Ити хорсун быһыытын иһин табаарыс Константинов Григорий Иванович «Албан аат» III истиэпэннээх уордьанынан набаараадаламмыта.

Сэрии кэнниттэн эһэм Григорий Иванович Дүллүкүгэ норуот хаһаайыстыбатын араас салаатыгар уһундук үлэлээбитэ. Үтүө майгытынан, үчүгэй үлэтинэн дьон-сэргэ ытыктабылын ылбыта.

Сиэнэ **Константинов Богдан**,
8 кылаас. 2015 с.

Куприянов Никон Иванович

Никон Иванович 1943 с. бэс ыйыгар сэриигэ ынырылларыгар 40-н ааспыт, турбут-олорбут, сытыы-хотуу, кэргэннээх, уол оҕолоох киһи эбит.

Бэрт кылгас болдьоххо бүлүмүөтүнэн ытарга үөрэнэн баран, поездка олон иннин диэки айанныыр. Кини хамаандата дойду собуруу өтүгэр, Хотугу Кавказ оройуонугар, барбыта. Никон Куприянов 386-с №-дээх стрелковой полкаба пулеметчик буолбута. Сэриилэһэр полката Керчь куораты көмүскээһингэ туһаайыллыбыта.

Пулеметчиктар сөптөөх оностунуу кэнниттэн кимэн киирэр эрэр өстөөхтөрү утары харса-хабыра суох уоту аспытара. Ньиэмэс салааттара бүлүмүөт уотуттан чабыйытара, чугуйарга күһэллбиттэрэ.

Керчь куораты босхолооһунна өстөөх күннэтэ күүстээх уоту харса суох аспыта, ол эрэн сэбиэскэй салааттар кыайан-хотон үөрүүлэрэ үрдээбитэ.

Никон Иванович биир кыргыһыга ытыалаһа сытан атабар туох эрэ ыарахан бабайы түһэргэ дылы гыммыт, өйүн сүтэрэн хараба ирим-дьирим буолбут. Табаарыстара санитары ыныран, кийилэрин сыһан-соһон кыргыһы хонуутуттан таһаарытара. Хас да ый эмтэнэн байыаннай быраастар кыһамныларынан атабар турбута уонна дойдутугар эргиллэн кэлбитэ.

Холкуоһугар кэлэн биригэдьиридээбитэ, сылгыһыттаабыта. Сайын от охсуутугар, кэбиһиигэ, бурдук сиригэр хорутууга күүстээхтик үлэлээбитэ. Кини кыайбатаба диэн суоҕа. Сылгыһыттыы сылдьан саас аайы сылгыларын хомуйан аабаллара, эмтииллэрэ, сэлииллэрэ, бэлиэтииллэрэ. Онно кини сылгыны сиэлиттэн харса суох тутан ылара уонна бүк баттаспытынан барара.

Никон Ивановичтаах тобус оҕоломмуттара. Куобахтаах дьылга сохсонон, туһабынан бултаан, саас уонна күһүн кустаан дьэ кэргэнин ииппитэ.

Сэрии кэннинээби сылларга холкуос үлэтэ барыта илии күүһүнэн ыытыллара, онон оччотооһу дьон утууларын умнан, сынньанар туһунан санаабакка холкуос ыарахан, хаһан да бүппэт үлэтин кыайдахтара. Никон Иванович курдук дьулуурдаах үлэһиттэринэн биллэр

Дүллүкү дьоно Үөһээ Бүлүүгэ биир бастын үлэлээх мөлүйүөннээх холкуос ахсааныгар киирбитэ.

И. В. Борисов. «Саллаат эриирдээх суолунан» кинигэтигтэн, 2011 с.

Кыккаев Алексей Петрович

Биһиги абаҕабыт Алексей Петрович 1920 с. II Үөдүгэй нэһилиэгэр Үрэн отуутугар бастакы оҕонор төрөөбүт. Аҕата Кыккай Бүөтүрэ (Захаров Петр Захарович) диэн, быраата Захаров Петр Петрович 1928 с., кыра быраата Захаров Семен Петрович 1930 с. төрөөбүттэр. Ийэлэрэ эрдэ ыалдьан өлбүт, аҕалара ыраах сиргэ көмүс хостоонунугар үлэлиирэ, дэн кэриэтэ кэлэн билсэн барар эбит. Аҕалара сэрии сабаланыыта өлбүт, оҕолор төгүрүк тулаайах убайдарын кытта хаалбыттар.

Убайдара Алексей Петрович Бүлүү педучилищетыгар 1941 с. үөрэнэ киирбитин кэннэ бырааттара аймахтарынаан хаалбыттар.

1942 с. Аҕа дойдуну көмүскүүр сэриигэ Бүлүүттэн ыңырыллан борохуотунан Чебаркуль диэн куоракка тийбит. 89-с гвардейской стрелковой дивизия, 166 гвардейской полкаҕа радиотелефонист идэлээх сэриилэспит.

1943 с. кулун тутар ыйга сураҕа суох сүппүт, кэлин биллибитинэн Харьковской уобалас Валковской оройуонун Благодатненской селиэнньэтигэр «Крутая Балка» сопхуос 8 марта диэн сиртэн көһөрүллэн көмүллүбүтэ чуолкайданна.

Захаров Анатолий Петрович

Лаппаров Алексей Иванович

Кыайыы 75 бэлиэ сылын көрсөөрү сылдьан, биһиги урукку саллааттар сиэннэрэ, сааһыран олонор, сэриигэ баран өлбүт эһэлэрбит, таайдарбыт туһунан дьэ өйдүүбүт, хайдахтаах курдук улуу уот булбанна түбэхэн өлбүттэрин, сураҕа суох сүппүттэрин. Биир тылы нууччалыы билбэт, алааһыттан ырааппатах, холкуос туруу үлэһитэ,

сытыары-сымнаҕас майгылаах киһини кытта үйэтигэр иирсэр диэни билбэтэх биһиги эһэбит Алексей Иванович, кини бииргэ төрөөбүт кыра быраата Прокопий ханна тийбиттэрэ, туохха түбэспиттэрэ, тугу санаабыттара буолуой, бүтэһик өлөр мүнүүтэлэригэр?! Бука, хараҕар төрөөбүт төгүрүк алаастара, туруорбах балаҕанна хаалбыт кэргэнэ, кыракый оҕолоро көстөн аастахтара...

Аҕа дойду Улуу сэриитэ сабаламмытыгар 1913 сыллааҕы төрүүх быраата Борокуоппай 1941 с. бастакы хомуурга ыңырыллан барбыт. 1942 с. муус устар 4 күнүгэр өлбүтүн туһунан биллэри кэлбит.

Эһэбит, Алексей Иванович (1899 с.), 1943 с. атырдьах ыйыгар ыңырылланкэргэнин, биэс оҕотун хаалларан сэриигэ аттамыта. 1944 сыл ыам ыйын 5 күнүгэр сураҕа суох сүппүтүн туһунан дьоно биллэри туппуттар.

Эбэбит, Варвара Прокопьевна Лаппарова, 27 сыл ыанньыксытаабыта. Оччотооҕу ыанньыксыт ньирэйдэрин бэйэтэ көрөрө, кыһынын сүөһүлэрин сааһын бэйэтэ оҕуһунан тийэн тоҕоро. Сайынын ыам быыһыгар хортуоппуй, турунуопус көрөрө, от оттуура. Үлэһит үтүөтэ киһи «Үлэ Кыһыл Знамята» уордьанынан наҕараадалаабыта. Биэс оҕотун үөрэттэрэн киһи хара, үлэһит дьон онортообута, атахтарыгар туруорбута. Билигин сиэннэрэ, хос сиэннэрэ кинилэр олохторун салгыыбыт.

71 сыл буолан баран Бүлүү байанкамаатыттан сэриигэ баран сураҕа сүппүт уонна өлбүт («безвозвратные потери») саллааттар испииһэктэрэ көһүннэ. Бу испииһэктэ бастакы нүөмэринэн биһиги хаан-уруу эһэбит, ийэбит төрөппүт аҕата, Улуу сэрии толоонуттан төннүбэтэх «стрелок-саллаат» Алексей Иванович Лаппаров сурулла сылдьар. Докумуону аныгы Интэриниэт көмөтүнэн кини хос сиэнэ Сардаана Саввина булбута.

Сураҕа суох сүппүт эһэбит,
Саллаат буолан, синиэл кэтэн,
Сэриилэспит туоһутун
Соһуччу бу бүгүн туттубут...

...Улуукан дойдубут үрдүнэн,
Уот силиэ холорук кэриэтэ,

Кытыаста турбута кыргыһы
Кыайыга кынаттыр киирсиитэ...

Түөрт уон үс сыллаабы сайынна
Түнкэтэх онкучах алааска
От, хомуур кэмигэр туппута
Ол Улуу сэриигэ бэбиэскэ.

Арбанда алааһын хаалларан,
Арбааны сэриигэ барбыта,
Абатын атыгар мэнэстэн,
Атаарта улахан оҕото...

Аны бу дойдуга хаһан да
Абатын көрбөтүн сэрэйэн,
Ытаата кыысчаана барахсан,
Ыппаттыы хам кууһан тураахтаан.

Соботох хонкуйан хаалбыта
Суол төрдүн таһыгар оҕото,
Далбаатыы хаалтара кэннигэр
Лаглайбыт хатыннар, талахтар...

Саһарбыт докумуон туһулуур —
Сэриигэ тийдэбин нөнгүө сыл,
Олунньу кыа хааннаах хаарыгар
Охтубут, хаһан да турбаттыы...

Харахпар онорон көрөбүн —
Бүтэһик тыын харбас түгэнин,
Ахтылбан, хомолто хам туппут
Сурэбин бүтэһик тэбиитин...

Ол эрэн ол суостаах сэриигэ
Сураба суох сүппүт эһэбит,
Сиик буолан симэлийбэтэх,
Туман да буолан көппөтөх ...

Ийэ дойду көнүлүн туһугар,
Икки сыл кэринэ охсуспут,
Кыайы күнүн чугаһаппыт,
Кыргыһа сылдьан охтубут...

Киһи буолан кэлбит бэлиэтин
Кэнчээри ыччаттын хаалларбыт:

Сиэннэрэ, хос-хос сиэннэрэ,
Салгыыллар олорбут олобун.

...Илбистээх сэрииттэн кэлбэтэх
Ини-бии саллааттар, сахалар, —
Эһэбит, Өлөксөй Лаппаарап,
Эдэрэ — оҕочоос быраата...

Кинилэр ааттарын ааттыахпыт,
Киэн тутта кэпсиэхпит өрүүтүн
Кытыастар кыайыбыт туһугар
Кырата суох кылааты киллэрбит
Хаан-уруу дьоннорбут туһунан!..

*Алексей Иванович Лаппаров сиэнэ,
Ксана Семеновна Поскачина-Саввина.
Муус устар 24 күнэ, 2015 с.*

Кыайы 75 сылыгар хаан-уруу төрүт дьоммутугар, сэрии кыргыз хонуутугар охтубут эһэбит Алексей Иванович Лаппаров, эдэр сааһыгар оҕдообо хаалбыт, кыайы туһугар диэн ыарахан үлэни кыһыл илиитинэн кыайбыт эбэбит Варвара Прокопьевна сырдык кэриэстэригэр сүгүрүйэбит, хоолдуктаах бэйэбит хонкуйабыт.

*Сиэннэрэ Ксана Семеновна Саввина,
Айталиа Лазаревна Лаппарова*

Белый платок

Передо мной именной список безвозвратных потерь военнослужащих, призванных в Советскую Армию от Вилъюйского ОРВК ЯАССР, который нашелся благодаря кропотливому поиску моей двоюродной сестры Саввиной Сарданы Реворьевны 11 апреля этого года.

Как и все документы военного времени, этот список содержит весьма скудную информацию:

Воинское звание: солдат, должность и специальность: стрелок; партийность — б. п., год рождения — 1899 г.; какой местности — уроженец ЯАССР Верхне-Вилъюйский район, 3 Удюгейский наслег; каким райвоенкоматом призван и какой области, с какого года в армии — Вилъюйским ОРВК Якутской АССР в июне 1943 г.; когда и по какой причине выбыл — считаю пропавшим без вести в феврале 1944 г., находясь в действующей армии; где похоронен — пр. дб. IV 44; ближайшие родственники, родственные отношения — Лаппарова

Варвара Прокопьевна; где проживает (подробный адрес) — ЯАССР Верхне-Вилуйский район, 3 Удюгейский наслег

Эти, на первый взгляд, скупые слова в рапорте капитана Моисеевкова (Вилуйский ОРВК, 15.04.1947 г.) в г. Москва начальнику Все-союзного управления по учету погибшего и пропавшего без вести рядового и сержантского состава Советской Армии, для нас имеют бесценную информацию:

Мы узнали, что наш дед, Лаппаров Алексей Иванович, был призван в ряды Советской Армии в 1943 г., находился в действующей армии в должности солдата-стрелка и считается пропавшим без вести с февраля 1944 г. по сей день.

До этого мы не знали о нем практически ничего, кроме рассказов его жены, Варвары Прокопьевны и детей, которые в силу многих факторов военного и послевоенного времени не могли обладать необходимой информацией, но оставивших о нем только светлые воспоминания для нас — его потомков...

Наступает 70-я годовщина Великой Победы. Весь народ нашей необъятной Родины будет праздновать этот великий праздник. Ведь война коснулась всех и каждого. И моя семья, как и все другие семьи, пережила эти страшные годы войны и выстояла, несмотря ни на что.

Каждую весну, накануне дня Победы, мы с мамой покупаем охапку красных гвоздик. Вот наступает долгожданный праздник. Мы идем на площадь и раздаем наши цветы пожилым людям — ветеранам войны, тыла и труда в знак благодарности за все, что они для нас сделали. В память о тех, кто воевал, кто не вернулся с войны, кто работал в тылу, кто так и не узнал детства...

2001-й год. Мне шесть лет. Скоро в первый класс. Мы с мамой решили провести лето у наших близких родственников — тети Маши и дяди Толи. Они живут очень далеко отсюда, на родине мамы — в Верхневилуйском районе. А добираться нам надо до дальнего его села Далыр. Вот долгожданная встреча, радость, смех, разговоры за столом. Мне здесь все нравится, все интересно.

...Через несколько дней мы собираемся на сенокос. Наши сенокосные угодья пролегают далеко от села, прямо на границе двух соседних наслегов. Называется эта местность очень «сенокосно» — «Оттоох» (очень много сена).

С малышами своего возраста я постепенно осваиваю всю ближайшую окрестность, но далеко ходить мы почему-то не отваживаемся.

Каждое утро я наблюдаю за восходом солнца. Лучи солнца, один за другим очень ярко вспыхивая, «выпрыгивают» за стоящими в лесу вековыми деревьями и отражаются на гладкой поверхности озера красивыми солнечными зайчиками. И все вокруг оживает, наполняется жизнью.

Даже стоящий далеко за озером одинокий серый столб «серебрится» под лучами солнышка.

...Сегодня пасмурный день. После дождя работа ненадолго прекращается. Сену надо высохнуть. Мы с мамой решили прогуляться. Я предлагаю сходить за озеро. Мы не спеша приближаемся к тому месту, где стоит тот серый столб. На столбе какие-то надписи. Мама читает. Я вижу, она чем-то взволнована. Оказывается, это не простой столб, а обелиск. Этот памятник поставлен в честь 50-летия Великой Победы. В списках под номером 7 мама находит фамилию своего родного дедушки по линии матери. Его звали Лаппаров Алексей Иванович. Здесь было написано о том, что 38 лучших работников колхоза «Арбанда» ушли отсюда на фронт с самого начала войны до последнего призыва. Тридцать из них навсегда остались на полях войны. В их числе были наш дед и его младший брат Прокопий.

Мама рассказывает, как моя бабушка (ее родная мама), в то время девочка 12 лет, провожала своего отца, и как трудно было им расстаться. Расстаться уже навсегда. Когда бабушка рассказывала об этом маме, у нее всегда на глазах стояли слезы.

Вот как это было...

Как известно, война началась в июне 41-го года. Когда начался первый призыв на фронт, люди уходили, уверенные в скорой победе нашей армии над фашистами. И провожающие тоже были уверены в скором возвращении своих близких и потому было не так уж и грустно.

А потом пошел второй призыв, третий...

1943-й год. Народ уже понял, что война надолго. Многие получили вместо ожидаемых писем от родных «похоронку» или известие, о том, что их близкий «пропал без вести». И потому проводы были очень тяжелыми. Все понимали, что возвратятся немногие. Кругом слышен был только плач.

Маруся, так я дальше буду называть свою бабушку дальше, была самым старшим ребенком в семье. Ей в ту пору едва исполнилось 13 лет. Но она была главным помощником своих родителей: помогала по хозяйству, ухаживала за своими младшими братьями и сестра-

ми. И на ферме, где работала ее мать, Варвара Прокопьевна, было много работы. Больше всего ей нравилось находиться рядом с отцом. Они с полуслова понимали друг друга. Отец души не чаял в своей старшенькой. Маруся была очень смышленной, умной девочкой. В редкие минуты отдыха отец рассказывал ей сказки, ходил с ней пострелять на уток. Если отлучался хоть ненадолго из дома, старался принести хоть какой-нибудь гостинец своим детям.

И однажды Маруся решила сама обрадовать отца. Когда он в очередной раз пришел за провизией с сенокоса, девочка расстелила перед сидящим за столом отцом маленький белый платочек, вышитый разноцветными узорами.

Как ей было приятно, когда отец погладил ее по голове и улыбнулся!

Когда отец получил повестку о призыве в армию, больше всех переживала Маруся.

И вот настал тот день, о котором Маруся будет помнить всю свою жизнь. Девочка вызвалась сопровождать отца до назначенного места сбора. Так как семья жила на самом отдаленном участке, им одолжили колхозного коня. Мать осталась с малышами и простилась с отцом дома. Маруся запрягла лошадь, и они вдвоем отправились в путь. Так такового разговора не было. Говорил в основном отец. Видя состояние дочери, он всячески пытался хоть как-то подбодрить ее — шутил, смеялся. Из-за этого становилось еще грустнее. Девочка так хотела продлить путь, но именно в то утро дорога оказалась такой короткой.

Всех призывников собрали у правления колхоза. Краткая напутственная речь. И проводы...

Вот колонна выстроилась в ряд и под команду военного тронулась с места. Девочка пошла рядом с отцом, как и большинство провожающих. Самые искренние слова напутствия с пожеланиями скорейшего возвращения были слышны отовсюду. А ответы были скупые, но очень искренние. Они исходили из самой глубины сердца. Вся колонна просила остающихся беречь себя и своих близких до их возвращения.

Каждый провожающий в тот момент понял, что такой размеренной жизни, какую они прожили до этого момента, больше не будет. Начиналась новая жизнь. Жизнь без отца, без сына, без брата — без сильной мужской поддержки.

Поняла об этом и маленькая Маруся. Она вдруг обнаружила, что

рядом никого больше нет. Провожающие все отстали, а колонна с ее отцом и дядей ушла очень далеко вперед. Девочка изо всех сил еще раз пыталась догнать еле видневшуюся колонну. Ведь те слова, которые она хотела сказать при прощании, она так и не смогла сказать. А сил догнать колонну уже не было. В последний раз она позвала отца при его жизни: «АҕАА-АА-АА!!! Этэннэ эргиллэн кэлээ-ээ-ээр!!!»

Девочка увидела, что прежде чем скрыться за перелеском, из середины колонны промелькнул белый платок. Платок, который она подарила отцу...

Закончив рассказ, моя мама, младшая дочь Маруси, украдкой от меня, вытерла наступившие слезы платком... и улыбнулась.

Платок был белого цвета...

Многие люди старшего поколения, вспоминая о пережитой войне, рассказывая о своих бедах и радостях, непременно достают из своих карманов платки и утирают ими не до конца выплаканные слезы. После этого их лица становятся светлее, чище, одухотвореннее.

Белый платок с тех пор воспринимается мной как символ очень чистого, верного и преданного «друга», с которым все беды отойдут.

Мы оглянулись вокруг...

Значит, именно отсюда ушел на фронт мой прадедушка. Отсюда его провожала в последний раз моя бабушка — маленькая девочка по имени Маруся.

Я положила у подножия обелиска полевые цветы, а мама повязала свой белый платок на ограде памятника в память о всех павших на полях войны и в память о всех детях той страшной войны, у которых не было детства. В память о моем прадедушке — Лаппарове Алексее Ивановиче, о его брате — Лаппарове Прокопии Ивановиче, не успевшем обзавестись своей семьей, о моей прабабушке — Лаппаровой Варваре Прокопьевне, так рано ставшей вдовой с пятью малышами. И в память о моей бабушке, маминой маме — Лаппаровой Марии Алексеевне, так и не узнавшей настоящего детства и так рано ушедшей из жизни.

Вечная им всем память!!!

И, как бы одобряя наш поступок, из-за серых туч выглянуло солнышко, и стало очень светло, тепло и красиво.

Пусть всегда будет солнце!!!

PS: Еще одну бесценную информацию отыскал на днях мой родной дядя Поскачин Александр Семенович. Из книги Петрова Д.Д.

«Вклад народов Якутии в дело Победы — 1941—1945» он узнал, что брат прадеда Лаппаров Прокопий Иванович похоронен в братской могиле у деревни Туровки Смоленской области. Созвонившись с администрацией Износковского района, на территории которого находятся села Игумново, Терехово, Татьяна, Александр Семенович узнал, что 5 июля 1944 г. весь этот район был передан из состава Смоленской области во вновь созданную Калужскую область, и имя нашего родственника точно находится в списках похороненных в братской могиле около деревни Угрюмово Калужской области. Пусть земля ему будет пухом...

Есть надежда, что когда-нибудь мы узнаем, где нашел вечный покой и наш дедушка ...

Поскачина Айкуо,

студентка СВФУ, ИЗФИР, АОР-13-151, май, 2015 г.

*Ийэм Лаппарова Мария Алексеевна
сырдык кэриэһигэр ананар*

Арбааттан ааннаабыт сэриигэ
Абабын атаарар түгэммин
Кыратык уһата түһэннин
Ыксаама, ат көлөм барахсан.

Ийэлээх-аҕалаах буоламмын,
Оҕо саас өссө баар бу миэхэ,
Туйабын тыаһынан ол кэммин
Кыччаттар кыччатан иһимэ.

Абабын атааран бараммын,
Кинини солбуйуом холкуоска,
Кыайыыга дьулуһан күн ахсын
Турунуом үлэбэ-хамнаска.

Аҕалыын истинник кэпсэтэр
Оҕо саас бүтэһик түгэнин
Кыратык уһата түһүөхпүн
Ыксаама, ат көлөм, ыксаама...

Поскачина Валентина Семеновна

2016 с. ыам ыйын 9 күнэ, Дьокуускай куорат

Атах сыгыннах дьоллоох оҕо саас

(Морууса сэрии иннинээҕи оҕо сааһыттан)

Күһүөрү сайын... Киэһээнни ыамна Маҥаачайбыт кэлбэтэ. Сурдьум Сүөдэри кытта аттыбытынаабы алааска кыра тыаны унуордаан ынахпытын көрдүү бардыбыт. Күн аллара түһэн, от-мас биллэ сиигирдэ. Киэһэрэн, чуумпуга кэпсэтэр санабыт ой дуораана буолан, ырааха диэри ойуоккалыыр-тэйиккэлиир. Ону сырсыакаласпыта буола оонньоон, сүүрэн-көтөн элэстэнэн, көрүөх бэтэрээ өттүгэр тийиэхтээх киэн нэлэмэн алааспыт биһиги иннибитигэр эмискэ нэлэсгына түспүтүгэр соһуйан, хорус гынныбыт.

Туманынан бүрүллэн эрэр улахан эбэ көрүөхтэн кэрэ киэһээнни көстүүтүтэн ах баран, чочумча саната суох турдубут. Онтон кыра ылык суолу тутуһан аа-дьуо аллара түстүбүт. Тумаммыт хойдон, киһи тугу да көрүө суох курдук буолла. Саната суох былыргы өтөх турар сирин диэки бардыбыт. Ынахпыт баар сибикитэ биллибэт...

Барыаран көстөр өтөхтөн куттанаммыт, күүстээхтик этэр: «Маҥаачай, кээ-кээ-кээ!» диир санабыт айахпытыттан олох тахсыбат.

«Чэ, булбатыбыт, төннүөххэ», — диэн ботур-итир кэпсэтэн, дьиилиир суолбут омоонун тутуһан төннөн эрдэхпитинэ, эмискэ сүр улаханлык чугас собуус «Маа-а!» диэн ынах мангырыыра иһилиннэ. Өйдөөн көрбүппүт, Маҥаачайбыт тэйиччи собуус турар, бырабыллыбыт эргэ титииккэ киирэн, тахсар аана туора түспүтүтэн ингэн турар эбит. Биһиги олус үөрдүбүт, сүүрэн тийэн титиикпит аанын киэр илгэн кэбистибит, ынахпытын таһаардыбыт. Дьииэбит диэки түһүнэ турдубут.

Маҥаачайбыт көстүбүтүтэн эҕди буолан, өтөх сири аһара түһээт даҕаны, санабыт-инэбит хойдон барда. Сииктээх оту кэтэн, дьыбартан дьагдыаа тонмут дьон, ынахпытын «һай! һат!» диэн хаамыыбытын түргэтэтэ сатаан, хаһыы-ыһыы бөбөнү түһэрэбит даҕаны, сүөһүбүт онно эрэ наадыбат. Аа-дьуо лэппэрдиир. Титииккэ хаайтаран, тото-хана аһаабакка хаалбытын ситиһэн, быгыалаан эрэр күөх ньаасын кэнчээри оту уһун тылынан хомуйа тардан ылан субу-субу айа-бар угар.

Сурдьубунаан саас харалдык тахсыабыттан этэрбэс диэни билбэппит. Атахпыт тилэбэ бүтүннүү чэрдийэн, халынаан кыра оту-маһы хардырбаччы үктээн ааһабыт. Ол эрээри сииктээх от тымныытыттан халын тилэх быһаабаат. Ырдыаччы тоннубут. Ынахпыт эмискэ тура тэбиннэ, көхсө төгүрүйэ токуруйда, кутуругун өрө таһаарда да иик-

тээн курулатта, онтон абыахта хардыылаат, аны саахтаан бэллэттэ. Хап-сабар ол саахха ойон кэлэн тура биэрдибит.

«Оо! Бу үөрүүнү! Бу үчүгэйи!» Атахпыт хас биирдии тымырынан ынахпыт иһиттэн тахсыбыт дыкти сылаас аа-дьуо үөһэ тахсар. Дьы-бартан дьагдыйбыт эппит-хааммыт аа-дьуо сылааска бигэнэн, дыкти үчүгэй нуһаран турукка бэриннэ. Тилэхтэн баска диэри тымырынан сылаас хаан сүүрэрин иһийэн иһиллэнэр оҕо саас саамай дьоллоох түгэннэриттэн биирдэстэрэ буоллаба! Мантан ыла биһигини туох да тымныы хотуппат! Дьыэбит көһүннэ.

Мангаачайбыт ийэ буоларын дьэ өйдөөбүттүү хардыыта сыыдам-сыйда. Оҕото мэнириирин истэн сүүрэн ылаттаата, ыанныйбыт эмиийэ тэһэ кэйэн, үүтэ сиргэ тммалаата. Ынахпытын аҕалбыт туһа дьоно буоламмыт, дьыэбит диэки үөрэ-көтө сүүрэн элэстэнэ турдубут...

*Поскачина Валентина Семеновна,
2020 с. кулун тутар 18 күнэ. Дьокуускай куорат*

Сэрииттэн кэлбэтэх мин эһэм

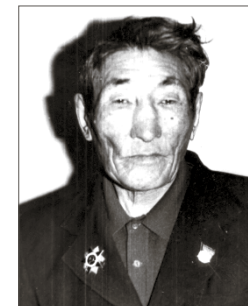
Төннөллөр саллааттар сэрииттэн
Туруйа үөрүгэр холбоһон,
Турууктаан ааһаллар саас аайы
Төрөөбүт дойдуну эргийэн...
...Сүрэхпин долгутар бу ырыа,
Санатар көрбөтөх эһэбин —
Сэриигэ, охсүһуу уотугар
Суох буолбут биир саха саллаатын...
Санаабар, бу үөргэ холбоһон,
Санньыардык турууктаан ыллаһан,
Саас аайы элиэтээн ааһахтыыр
Сэрииттэн кэлбэтэх мин эһэм...

Ылам ыйын 9 күнэ. 2018 с.

*Сизэнэ Ксана Семеновна Поскачина-Саввина,
Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕириитин туйгуна,
Арасыйыа уопсай үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ,
Саха Өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх учуутала,
педагогической наука кандидата,
куорат 26-с нүөмэрдээх оскуолатын
дириэктэри научнай-методической үлэбэ солбуйааччыта*

Лебедкин Василий Гаврильевич

Эһэм Василий Гаврильевич Үөһээ Бүлүү оройуонун Хомуस्ताах нэһилиэгэр 1923 с., окко кириэх эрэ иннинэ, күн сирин көрбүтэ. Урукку олох сиэринэн, оҕо сааһыгар оонньоон-көрүлээн ааспатаба, кыра сааһыттан дьонугар көмөлөһөн барбыта.

1932 с. Далырга ийэтин дьонугар ордон оскуолаба үөрэтэ ыппытара. Онно 4 кылааһы бүтэрээтин кытта аҕата өлөн, үөрэбин бырабан, соботох ийэтигэр көмөлөһөн, балыстарын, быраатын иитиһээри, «Ленин» холкуоска сайынын оттоон, кыһынын от-мас тийиитигэр, таһаҕас таһыытыгар улахан дьону кытта тэнгэ үлэлээн барбыта.

1941 с. бэс ыйын 22 күнүгэр Гитлер сэриитэ Ийэ дойдубутугар уоран саба түспүтэ. Ол кэмтэн сабаламмыта хаан тохтуулаах сэрии издээнэ... Холкуоска сана улаатан үлэни кыайар буолан ээр ыччат, эр дьон бары кэриэтэ сэриигэ барыталаабытара.

Эһэм 1942 с. сайын «Аһыкаан» диэн алааска оттуу сылдьан, Кыһыл аармыйа кэккэтигэр ынырыллан барбыта. Ийэтэ Өрүүнэ, олох эрэйин, мунун-сорун билбит буолан, аймаммытын оҕотугар биллэрбэтэбэ: «Кэлэргэр балтыларын, быраатын улаатан тоһуйуохтара. Биһиги туспутугар төрүт санаарбаабат буолаар, дойдубутугар олоор буоллахпыт, хата, бэйэн этэнгэ сылдыаар», — дии хаалбыт. Эһэм, суостаах-суодаллаах уоттаах сэриигэ баран ээрин ситэ диригинник өйдүү илик буолан, улаханлык долгуйбатах.

Үөһээ Бүлүүгэ атынан тийэн, борохуокка олорон Усть-Куйгаба диэри барбыттар. Артиллерист үөрэбэр үөрэтэ түһэн баран, барылары фронтта утаарбыттар. Эһэм Илин фронтта түбэһэн кыраныыссаны харабыллаабыта. 91-с №-дээх, 24-с №-дээх стрелковой полкаларга стрелогунан сылдыбыта.

1945 с. Японияны утары сэриигэ кыттыбыта. Онно 85 мм зенитнэй буускаба артиллерийһынан сылдыбыта.

Эһэм Кыайы күнүн Монголияба көрсүбүтэ. Кини ол үөрүүлээх күн туһунан манньык ахтар: «Ылам ыйын 9 күнүн Монголияба көрсүбүппүт. Куйаас күн этэ. Киһи киһиэхэ кыайан кэпсээбэт өрөгөй үөрүүтэ этэ! Күн сиригэр иккистээн төрөөбүт саба санаммыппыт. «Ураа!» хаһыы бөбөтүн түһэрэн дьыэбитигэр, дойдубутугар тыыннаах

тийэр дьолбуттан бэйэ-бэйэбитин кытта ыга куустуһан, уураһан өйбүтүн сүтэрэ сыспыппыт».

1947 с. муус устар ыйга эһэм Василий Гаврильевич демобилизацияланан, төрөөбүт дойдутугар, ахтылбаннаах дьонугар-сэргэтигэр эргиллэн кэлбитэ.

Кэлээт да, үлэтин «Ленин» холкуоһугар сылгыһытын саҥалаабыта. Сылгыга сыстаҕаһын иһин, кырдыаҕас дьон таба көрөн, сылгы биригэдьириинэн талан, холкуостары бөдөнсүтүү саҥана Хоро, Онхой, Мэйик, Үрэн учаастактарыгар үлэлиир.

1962 с. Хороҕо үлэли сырыттабына, кулун төрөөһүнүгэр, улахан сылгыны тыыннаахты иитиигэ социалистическай куоталаһыга үрдүк көрдөрүүлэрин иһин «Саха АССР үтүөлээх сылгыһыта» ааты инэрбиттэрэ.

Дьэитээби балаһыанньатынан Дүллүкүгэ көһөн кэлэн сылгыһытаабыта. Ол үлэли сылдьан, Хомустаахтан «Чараннаах» быыбардыыр уокуруктан олохтоох сэбиэт дьокутаатынан быыбарданан, нэһилиэк олоҕо тупсарыгар кырата суох кылаатын киллэрсибитэ. Эһэм үчүгэйдик үлэлээбитин туоһулуур элбэх грамоталар, махтал суруктар дьэитээби архыыпка кичэллээхтик ууруллан сыталлар.

Сылгыһытты сылдьан атабын тэптэрэн орон киһитэ буолбута, онон атын үлэҕэ көспүтэ. Оболорун атахтарыгар туруораары, сайынын пиэрмэҕэ бостууктаан, кыһынын сылгы аһатан, сүөһү эбии аһылыгын бэлэмнээһиннэ үлэлээбитэ.

Биэнсийэҕэ тахсан баран эдэр сылгыһыттарга настаабынныктаабыта. Сопхуос дириэктэрэ Дмитриев Н.З. Дьокуускай ипподромуттан собурууттан кэлбит сүүрүк сылгылары аҕалан, кыһын аһаттаран, сайын сүүрэллэригэр бэлэмнэспитэ. «Ол сыралаах үлэбит таах хаалбатаҕа. Аттарбыт Үөһээ Бүлүү, Бүлүү ыһыахтарыгар баран миэстэлэспиттэрэ», — диэн эһэм үөрэрэ.

Сааһыран баран сайынын оҕо үлэ-сынньалан лаабырыгар настаабынныктаабыта. «Сылгы арыыта» диэн өрүс арыытыгар окко үлэлээбиттэрэ, оболору кытта хаппыыста лаабырыгар эмиэ сылдыспыта. Эһэм оҕо аймах сөбүлүүр салайааччыта этэ. Кини билигин үөрэхтээх эрэ киһи үчүгэйдик олорор үйэтэ кэлбитинэн, оболор анал үөрэхтэнэн, улуус, өрөспүүбүлүкэ сайдыытыгар төһүү күүс буолалларыгар баҕарара.

Мин сэрии диэни этинэн-хаанынан билбит, үтүө үлэһит эһэбинэн Василий Гаврильевичинан киэн туттабын, холобур оҕостобун.

Сизнэ Лебедкин Коля, 2005 с.

Михайлов Елисей Михайлович

Эһэм Елисей Михайлович 1906 с. Ньурба улуһун I Ханалас нэһилиэгэр дьаданы дьэ кэргэннэ төрөөбүтэ. Төрөппүт дьоно өлөннөр, Борисовтар диэн оболоро турбат аймахтарыгар иитилибит. Кинини ииттибиттэрин кэннэ бу ыаллар оболуммуттар.

Борисовтар диэн сэттэ ыал сэбиэскэй былаас кэмигэр кулаактааһынна түбэспиттэр, онон эһэм оскуолаҕа үөрэммэтэх, оттон атын оболорус Бүлүүнэн ыһыллыбыттар.

Эһэм Үөһээ Бүлүүгэ олохсуйбут. Мэйиктэн төрүттээх Маарыйа диэн кыһы кытта ыал буолан икки оболуммуттар. Сэриигэ барарыгар кэргэнэ ыалдьан өлбүт.

Эһэм 1942 с. Аҕа дойду сэриитигэр барбыт. Сэриигэ барарыгар оболоро 5—6 саастаах эбиттэр, кинилэр пиэрмэ ыалларыгар хаалбыттар. Эһэм Сталинградскай фронтта сэриилэспит. 1943 с. улахан кыһык бааһыран дойдутугар төннөн кэлбит.

1943 с. биир оболоох Михайлова Прасковья Семеновналыын ыал буолбуттар. Сэри кэмигэр холкуоска үчүгэйдик үлэлээн, Сталин мэтээлинэн наҕараадаламмыт. Холкуоска болуотунньугунан үлэлээбит. Дүллүкүгэ ыаллар дьэилэрин, оскуоланы, кулуубу, гарааһы, Ойбон Күөлгэ холкуос хотоннорун тутуспута уонна да атын тутууларга сылдыбыта. Үлэлээбит кэмнэригэр оройуон, нэһилиэк Бочуотунай грамоталарынан, сыаналаах бэлэхтэринэн наҕараадаламмыта.

1965 с. эһэм Коммунистическай баартыйа кэжжэтигэр кирибитэ.

Уон оҕону иитэн улаатыннартаабыта. Эһэлээх эбэм 34 сыл бииргэ иллээхтик олорбуттара.

Эһэм 1974 с. ыалдьан олохтон барбыта. Билигин эһэм олобун сиэннэрэ, хос сиэннэрэ салгыыллар.

Михайлова Люба,
10 кылаас. 2005 с.

Мухоплев Филипп Семенович

Аан дойду таайыллыбатах таабырына тө-
һөтүн-хаччатын туох билиэй... Оттон киһи кыа-
ба? Биллэн турар, мунура суох. Ол мунурун
наука да булар кыаба суох.

Былыр-былыргыттан наука кыайан быһаар-
бат ураты дьобурдаах, кыахтаах дьон баалла-
рын туһунан номохторго кэпсэнэр. Ол кыахтара
ордук киһини эмтээн үтүөрдэллэригэр көстөрө.

Тулалыыр айылбатын кытта ыкса силбэспит,
оттуун-мастыын, сирдиин-халлааннын «кэп-
сэтэр» ураты дьобурдаах, киһини өйдүүр, дьон-
но истин-иһирэх сыһыаннаах, киниэхэ эттиин-хааннын бэринэн
көмөлөһөр бағалаах уонна сыаллаах, уйаҕас дууһалаах киһи норуот
эмчитэ буолар. Маннык эмчит сэдэх, тарбахха баттанар ахсааннаах.

Эмчит Силип олобун туһунан

Дүллүкү нэһилиэгэр кэлин сылларга дьону-сэргэни кистэлэнинэн
кэриэтэ эмтии сылдыбыт, эмтиирин-томтуурун туһунан өлбүтүн эрэ
кэннэ дьон-сэргэ аһаҕастык кэпсэтэр буолбут киһилэринэн ытык
кырдыаҕас Мухоплев Филипп Семенович буолар. Кинини биһиги,
эдэр көлүөнэ оболор, Аҕа дойду сэриитин кыттыылаабын быһыы-
тынэн эрэ билэбит.

Филипп Семенович 1912 с. ыам ыйын 6 күнүгэр (Дьөгүөрэйэп
танара) Нам нэһилиэгэр Ходоо диэн алааска төрөөбүтэ. Аҕата Мухоп-
лев Семен Прокопьевич (Холо суох) диэн Нам төрүт олохтооҕо этэ.
Ийэтэ Тонуулаах хаар оҕонньор кыһа Маарыйа диэн. Дьоно 16-та
оҕоломмуттарыттан 4 оҕо ордон киһи хара буолбуттар. Улахан балта
Борускуо Дүллүкүгэ олоҕорута. Кыра балта Настаачыйа Намна оло-
рон өлбүтэ. Быраата Хабырыыл Балаҕаннаахтан ханна да халбарый-
батаҕа. Дьонун кыһынгы олохторо бу энээргэ Нам Харбахтатыгар
баара. Сайылыктара Намна Ходоо диэн алааска баара. Сиир бурдук-
тарын онно ыһаллара. Оттуур сирдэрэ кыстык сирдэригэр Харбах-
таҕа этэ.

Силип оскуолаҕа аҕыйах күн үөрэнэн баран быраҕан кэбиспит.
Онон илии баттыырыгар ФПП диэн үс буукубаны туруорар эбит.

Оччотооҕу бытархай хаһаайыстыба саҕаттан холкуос, сопхуос от-

чута-масчыта, ынах-сылгы сүөһү үлэһитэ этэ. Ону таһынан ортотук
маһынан уһанара, кирпииччэ үктүүрэ, оһох тутуутун үлэтин баһы-
лаабыта.

1948 с. аччык дьыл сағана Бүлүү Күүлэтиттэн Намна кэлбит Сте-
панова Мотрена Степановна диэн дьахтары кэргэн ылбыт. 6-та оҕо-
ломмуттар (5 уол, 1 кыыс).

Сэрии сағана Читинскэй уобаласка үлэ фронугар сылдыбыт.
Дүллүкү нэһилиэгиттэн Үрэнтэн Прокопьев Сергей (Батаап Сэргэйэ),
Петров Илларион (Бүөтүркээн Дарбыана) уонна Ильин Яков Ивано-
вичтыын биригэ сылдыбыттар. Яков Ивановичтыын хойукка диэри
үчүгэйдик санаһар эбиттэр.

1964 с. Дүллүкүгэ көһөн кэлбиттэрэ. Манна кэлэн холкуос-соп-
хуос үлэтигэр сылдыбыта.

Уола Мухоплев Николай Филиппович аҕатын туһунан маннык
ахтар: «Аҕам үлэни-хамнаһы кыайар-хотор кэмнэрэ Балаҕаннаахха
«Кыһыл үлэһит» холкуоска ааспыта. Маһын таһан биэрэр киһилээх
буолабына, 1-дии оттоох 14 күрүөнү сигэнэн баайан тутара. Оту
охсоруугар күннэ дэһээтинэттэн ордук сири, кылыс оту, охсоро. Сы-
тар-турар оту араарбакка үргүлдү хадьымаллаан ааһара. Бэйэтин
туһунан ордук атаһар син кыанар этим диирэ.

Балаҕаннаахтан киһэ түөртүүргэ араҕан баран, Бүлүү куоракка
Корякин Филиптеэххэ киһээ чэйдэрин баттаһа тийэрэ үһү. Күннэ
2—3 куобаҕы сырһан тутар эбит. Саамай саллара — сибиинньэ оҕото
таба туттарбакка эрдээччи диирэ.

1959 с. Балаҕаннаахха Сээс алааһыгар олорон күһүн ытынан сыл-
дьан 3 кыһыл саһылы өлөрбүтэ. 1963 сыл сайын, Кулаев Данил оҕон-
ньор кэпсииринэн, хаарга суолун көрдөбүнэ, ытынааҕар ыраабы урут
көрөн, саһылы экирэтэр эбит.

Софронов Николай Семенович учуутал кэпсииринэн, сайын
өрүскэ мунхалыылларыгар оночолорун кумах устун наадалаах сир-
дэригэр соһон илдьэн биэрэрэ үһү.

Намна наспо хонтуоратын иннигэр икки куул бурдугу кыбынан
баран дьээбэрэн анаар атаҕар экирээн көрдөрбүтэ. 80 кг-наах уус
кыстыгы икки илиитинэн өрө анһан баран, эмиэ анаар атаҕар
ыстанан ылара. Аттаан турдабына үрдүгэр 9 куул хортуосканы ууран
биэрдэхтэринэ, 10 миэтэрэ сиргэ тиздэрэ.

Сэрии сағана аармыйаҕа сылдьан тимир суол балаһатын быар-
бар диэри көтөбөр этим диирэ.

Онтон биэнсийэҕэ тахсан баран хаһаайыстыбатын көрүнэн олоҕ-

бута. 1983 с. Арыыга Нам сиригэр кириэн кыаммат буолуор диэри сылгы-ынах сүөһү ииттэн 11 сыл олоҕубута. Кэлин көһөн тахсан кыыһыгар олорон 1995 с. муус устар 3 күнүн сарсыардатыгар 5 чаас диэки күн сириттэн аттамыта. Киэһэ 10 чаас диэки ыалдьыбыт. Сарсыарда аттаныан иннинэ оһобун оттубут үһү.

Кини Хараначчы хайатыгар баар кылабыыһаба көмүллэ сытар. «Ыарыйдаххытына кэлэннит унуобум таһыгар олодоххутуна, баҕар, көмөлөөх буолуобум» диэбит дьоннордох эбит. Көмүллүбүт сааһыгар сайын, кини эрэ көмүллэ сытар сирин тула энтин араас сибэкки үүммүтэ.

Уола **Николай Филиппович Мухомлев**

Петров Илларион Петрович

Аҕам Илларион Петрович 1912 с. төрөөбүтэ. 1941 с. атырдыах ыйыгар сэриигэ ынырылыбыта. Собуруулуу-арбаа фронтта сэриилэспитэ. 1942 сыл атырдыах ыйыгар Сталинград иһин кыргыһыга бааһырбыта уонна төбөтүгэр контузия ылбыта. Госпитальга эмтэнэн баран салгыы Забайкальскай фронтта сэриилэспитэ.

1945 сыл бүтэһигэр дойдутугар төннөн кэлбитэ.

Холкуоска үлэ үөһүгэр сылдыбыта. Кэлин сылгыһытынан уһуннук бири күн өрөбүлэ, сыһына суох үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Кыыһа **Мельниченко Светлана,**
Дьокуускай к.

Петров Тимофей Петрович

Аҕа дойду улуу сэриитин кыттыылааҕа Тимофей Петрович 1917 с. төрөөбүтэ. 1941 с. аармыйаҕа ынырыллан, 1942 с. өстөөҕү утары кыргыһыга сураба суох сүппүтүнэн аабыллыбыта.

Бу кэлин көстүбүт «Подвиг народа» сайт нөҕүө архыып докумуоннарыттан көрдөххө, икки ый байыаннай үөрэххэ үөрэтэ түһээт,

Ленинград аннынан Волховскай туһаайынан кырыктаах сэриигэ 305-с стрелковай полк 44-с стрелковай дивизиятыгар стрелогунан кириэр. Хаһта да өстөөх өстөөх төгүрүһүтүгэр түбэспиттэр, ол кырыктаах кыргыһыларга кириэн хайдах эрэ тыыннаах хаалан испит.

1942 с. саас бири кырыктаах кыргыһыга араанный буолан госпитальга кирибитэ. Госпитальтан тахсарыгар сэриилэһэр кыахтаах диэн быһаараннар 48-с саппаас стрелковай полкаҕа кириэр.

1942 сыл ыам ыйын 29 күнүгэр 4-с гвардейскай стрелковай куорпуска кириэн, салгыы сэриилэһэр.

Хара дьайдаах сэриигэ дойдубут туһугар тыыннарын толук уурбут аймах дьоммут сырдык ааттара өйбүтүгэр-сүрэхпитигэр хаһан да умнуллубат.

Сизэнэ **Ирина Томская.** 2020 с.

Петров Тихон Прокопьевич

Биһиги аҕабыт Тихон Прокопьевич 1926 с. Үөһээ Бүлүү улуһун III Үөдүгэй нэһилиэгэр Арбанда диэн алааска тохсунньу ыйга төрөөбүт. Күнэ сорох докумуоннарга 10, сорохторугар 15 диэн суруллубут. Ол эрэн, аҕабыт төрөөбүт күнүн 14-кэ бэлиэтиир курдук өйдүүбүт. Бу санаатааха, ортотунан ылан эргэ халандаарынан Саҥа дьыл бырааһынныгар сөп түбэһиннэрэр эбит. Биригэ төрөөбүттэр сүүрбэччэлэр эээри, сорохторо отой кыраларыгар, сорохторо борбуйдарын көтөбөн баран өлөөхтөөбүттэр, онон саамай улахан эдьийэ Варваралыын иккиэйэбин эрэ хаалбыттар. Петровтар өттүлэриттэн төрдүлэрбитин билээри өрөспүүбүлүкэ национальнай архыыбыттан матырыяал хасыһа сылдьан интэриэһинэй чахчыны билбиппит. Ол курдук, биһиги аҕабыт үс сааһыгар диэри Павел диэн аатынан дьыэ кэргэннэр испииһэктэригэр кириэ сылдьар, онтон хас сыллаахтан Тихон диэн ааттамытын билбэтибит.

Арааһа, элбэх оҕо өлүүлээх буолан, «абаһыттан» куоттаран аатын уларыппыттар диэн түмүккэ кэлэбит.

Абаҕабыт Павлов Н.Г. ахтарынан, аҕабыт оскуолаҕа сылдьан үөрэбэр үчүгэй, мэниктээбэт, бэрээдэктээх оҕолор ахсааннарыгар киирэр эбит. Дьоно аҕыйах ынах сүөһүлээх дьадаҥы ыаллар. Эһэбит Тоттох Борокуоппай уола Тиэхээн кыратыгар ыалдьан өлбүт. Эбэбит Өксүүн туох эрэ баардаах, идэлээх буолан эбитэ дуу, сөп буола-буола мэнэрийэр эбит. Улаханлык мэнэрийдэбинэ, умайа турар оһохтон кытарбыт чоҕу айаҕар хаалыы-хаалыы бабыгырыырын көрөн саллаллар эбит. «Курдуур» уонна тарбах «көрөр» курдук сахалыы ыарыылары ыраастык эмтиир үһү. Аҕабытын төрүүрүгэр эбэбит 40-наах, онтон уола ыал буоларыгар 30 саастаах буоллабына, кини оччолорго 70-наах эмээхсин. Эбэбит биһиги кыра эрдэхпитинэ Боотулууга Үөһээ Бүлүүгэ олорсубута, сиэннэрин харайсыбыта. 90-чатыгар күн сириттэн барбыта.

Аҕабыт сэрии саҕаланарыгар 15 саастаах. 1940 с. Далыр 7 кылаастаах оскуолатын үчүгэйдик үөрэнэн бүтэрбит. Онон сэрии сылларыгар 18-һын туолан сэриигэ барыар диэри «Үрэн», «Арбанда» холкуостарга эдьийин, ийэтин кытта тыыл ыарахан үлэтин барытын үлэлээн, аччыктааһыны билбит уонна биригэдьириди сылдьан 1944 сыл сангатыгар Аҕа дойдутун көмүскүү Кыһыл аармыйа кэккэтигэр ыңгырыллыбыт. Ити сыл күһүнүгэр арҕаа фронтта, Австрияҕа, резервнэй сэриилэргэ стрелковай полкаҕа сулууспалаабыт. Немецкэй фашистары кыайыы кэнниттэн 1945 сыл атырдьах ыйын 9 күнүттэн Японияны утары сэрии саҕаламмытыгар бастааһылар кэккэлэригэр киирэн илинни сэрии кыттыылааҕа уонна кыайыы буолуор диэри толору сэриилэспит. Ити сэриигэ атаҕар таптаран госпитальга эмтэммит. Аҕа дойдуга Улуу сэриитин дьиннээх кыттыылааҕа, хорсундук охсуспутун туһулуур 6 мэтээллээх: «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.», «За победу над Японией», «30 лет Советской Армии и Флота», 1948 г., «40 лет Вооруженных сил СССР», 1957 г., «20 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.», «30 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.» уонна Сэбиэскэй Союус Генералиссимуса И.В. Сталин аатыттан бэриллибит Махтал суруктаах. Бу махтал сурук ис хоһоно маннык: *«Рядовому Петрову Тихону Прокопьевичу за отличные боевые действия при освобождении Маньчжурии от японских милитаристов приказом Верховного Главнокомандующего Генералиссимуса Советского Союза тов. Сталина от 23 августа 1945 г.*

объявлена благодарность». Бу Сталинтан суругу аҕабыт наһаа харыстаан уура сылдьааччы, киэн туттан туран көрдөрөр буолара.

Аҕабыт 1950 сылга диэри сулууспалаабыт. Аһара үчүгэй буочардаах уонна нууччалыы сыһыата суох суруйар буолан, үс сыл штаб суруксутунан сылдьыбыт. 24 сааһын туолан баран дойдутугар эргиллибит, суоппардыыр, өссө Боотулууга кулууп дириэктэринэн үлэлээбит уонна 1955 с. Сургуулуктан төрүттээх Анисимова Анастасия Васильевнаны кытта ыал буолар. Дьоммут урукку олох сиэринэн Сургуулукка, Боотулууга, Үөһээ Бүлүүгэ, Хороҕо, онтон эмиэ Боотулууга, Хороҕо көһө сылдьан 23 сыл иллээхтик-эйлээхтик, дьоллоохтук олорон, 4 кыыс, 4 уол оҕоломмуттара. Бүтэһигин Хороҕо 1972 с. кэлбиппит уонна иккис дойдуга оностон сөбүлээн халын аймах буолан олоробут.

Саамай улахан оҕолоро Саргылана Тихоновна (1956—2019) Үөһээ Бүлүүгэ И.Н. Бараахап аатынан оскуоланы бүтэрэн баран, Дьоккуускайдаагы музыкальнай училище байаан кылааһын бүтэрбитэ, онтон Благовещенскай куоракка үөрэнэн экэнэмиис идэтин баһылаан, Үөһээ Бүлүүгэ финансово-казначейскай управлениеҕа, Дьоккуускай куоракка үп-харчы министиэристибэтигэр кылаабынай испи-сэлиһинэн, «Сахаагропродукт» кээпэрэтиипкэ кылаабынай экэнэмиһинэн олобун тийэх күннэригэр диэри үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Сопхуос, хомсомуол үлэтин бэтэрээнэ, СӨ судаарыстыбаннай сулууспатын, СӨ тыатын хаһаайыстыбатын туйгуна, Далыр нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо. 1 оҕолоох, сиэннээх.

Александр Тихонович (1957—2004) олобун тухары Хоро рабкобугар суоппар, ыстаарсай оробуочай. «Эргин туйгуна» бэлиэ хаһаайына. Кэргэнэ Тамара Дмитриевна зоотехник идэлээх, 5 оҕолоохтор, элбэх сиэннээхтэр.

Светлана Тихоновна (1959) 1981 с. СГУ омук тылын факультетын бүтэрэн баран, икки сыл Үөһээ Бүлүүгэ И.Н. Бараахап аатынан оскуолаҕа, онтон 2015 с. диэри Г.Н. Чиряев аатынан Хоро орто оскуолатыгар английскай тыл учуутала, 2016—2019 сс. Дьоккуускай куорат Оҕо айымньытын дыбарыаһыгар эбии үөрэхтээһин педагога. СӨ үөрэбириитин туйгуна, мэтэдьиис-учуутал, 4 оҕолоох, сиэннэрдээх. Кэргэнэ Ксенофонтов Михаил Михайлович.

Аксинья Тихоновна (1960) эргин туйгуна, эргин үлэтин бэтэрээнэ, «Холбос 100 сыла» үбүлүөйүнэй бэлиэ хаһаайката. Хороҕо табаар, онтон ас-үөл маҕаһынын сүрүн атыһыта. Кэргэнэ Винокуров Юрий Петрович. 3 оҕолоохтор.

Прокопий Тихонович (1962—2018) Хоро нэһилиэгин бастын биэрэрэ, Хоро нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, РФ потребкооперациятын үтүөлээх үлэһитэ, РФ потребкооперациятын туйгуна, «За вклад в развитие физической культуры и спорта» бэлиэ хаһаайына. Кэргэнэ Тамара Ивановна 7 оҕолоохтор, элбэх сиэннээхтэр.

Тихон Тихонович (1967) — сыбаарсык. «Анаабыр алмаастара» АО-ҕа вахтовай ньыманан үлэлээбитэ. Кэргэнэ Анна Николаевна улуустаабы киин балыыһа үрдүк үөрэхтээх эпидемиолог бырааһа. 2 кыыстаахтар.

Октябрина Тихоновна (1969) Благовещенской куоракка үөрэнэн буһаалтыр идэлээх. Кэргэнэ Егоров Николай Ивановичтыын Бүлүү Хампатыгар олохсуйан ололорлор. 5 оҕолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Василий Тихонович (1971) үрдүк үөрэхтээх географ. «Боотулуу» МТ дьаһалтатыгар баһылыгы солбуйааччынан, Үөһээ Бүлүү улуһун успуорт салаатын начаалынньыгынан, солбуйааччытынан үлэлиир. Кэргэнэ Петрова Светлана Степановна. 1 оҕолоохтор.

Абабыт Тихон Прокопьевич киэн көбүстээх, холку майгылаах, элбэх сангата суох, улахан унуохтаах, астык көрүгүнээх киһи этэ. Элбэх кинигэни, сурунаалы аҕара уонна биһигини, оҕолорун, кинигэни сөбүлээн аҕарга уһуйбута, үөрэхтээх дьон, үчүгэй үлэһит буоларбытыгар ис сүрэхтэн баҕарара. Бастаан кылгас товаровед куурсугар үөрэнэн баран, 6 оҕолоох ыал аҕата үлэли-үлэли кэтэхтэн Дьоккуускайдаабы кооперативнай техникумна үөрэнэн плановик идэтин баһылаабыта. Киэһэ хойут хонтуруолунай үлэтин толорооччу, кырлартан күрэтэн тэтэрээттэрин, кинигэлэрин мас дьааһыкка хатыы сылдыааччы. Абабыт Үөһээ Бүлүүгэ райсоюзка суоппарынан, ыскылаат сэбиэдиссэйинэн, Боотулууга плановигынан, Хоро рабкообугар товароведынан, плановигынан, бэрэссэдээтэли солбуйааччынан, Хоро буостатын начаалынньыгынан, ыарыһах буолан баран маҕаһыын атыһытынан үтө суобастаахтык үлэлээбитэ. Музыкальнай дууһаалаах буолан ырыаҕа, үнкүүгэ сүгүрүйэрэ, мандолинаҕа, балалайкаҕа оонньуура.

Абабыт хас Кыайы күнүн бырааһынньыгын биир хонук иннинэ мэтээллэрин ойуулаах мас холбукатыттан хостоон, сүрдээх кичэллээхтик тиис суунар бороһуогунан килбэччи ыраастаан, көстүүмүгэр астына иилэн баран, көстүүлээх сиргэ ыйаан кэбиһээччи. Аны санаатахха, дойдутун туһугар олобун кэрэйбэккэ сэриилэспитинэн, хаанын тохпунан киэн туттарын бэлиэтэ эбит. Биһиэхэ сэрии туһунан тугу да кэпсээччитэ суох, бэйэбит да, хомойуох иһин, устуоруйаттан билэ-

бит диэн быһыылаах. Тугу да туоһуласпат эбиппит. Абабыт барахсан быһаччы кыттытытын тохкоолоһон ыйыппатах билигин сиэннэрин иннигэр буруйдаахпыт.

Баара-суоҕа 51 эрэ сааһыгар 1977 сыл атырдыах ыйын 28 күнүгэр ыарахан ыарыыттан бу күн сириттэн күрэммитэ.

Оҕолоро.

Кулун тутар ый, 2020 с.

Прокопьев Алексей Михайлович

Алексей Михайлович 1919 с. Дүллүкү сиригэр-уотугар төрөөбүтэ.

1942 с. ыам ыйын 29 күнүгэр Бүлүүтээҕи байанкамаатынан Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ ынырыллан барбыта. Кини сэриигэ сылдыбыт сырыылары туһунан «Хотугу сулус» сурунаалга суруйбуттарын ааҕан турардаахпын.

Онно младшай сержант Прокопьев отделение-төгүрүктээһинтэн тыыннаах таһаарбытын, сатабылын уонна хорсунун туһунан суруллубут этэ. Онтон бу билигин архыыпка көстүбүт ахтыыны тутан олорон ону барытын эргитэ санаан баран, таайым Өлөксөй туһунан суруйарга сананым. Манна суруллубутунан, наградной листэр тигиллибит халын паапкаларыгар биир саха аата көстүбүтүн туһунан Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии кыттыылааҕа, суруналыыс Прокопий Егоров суруйар:

«Хорсунун иһин» мэтээлинэн наҕараадаланарга, дивизия учебнай батальонун курсаана, гвардия младшай сержана Прокопьев Алексей Михайлович түһэриллибит. Наградной лиискэ учебнай батальон хамандыыра, гвардия майора Логинов илии баттаабыт уонна бу курдук суруйбут: «Алексей Михайлович Прокопьев Сэбиэскэй Донбаһы, атын да уобаластары, элбэх дэриэбинэлэри босхолоһун иһин кыргыһыларга Ийэ дойдутугар бэриниилээбин, хорсун, дьоруойдуу быһыыны көрдөрдө. 1943 с. балаһан ыйын 24 күнүгэр Ново-Украинка дэриэбинэ иһин кыргыһыга кини бэйэтин отделение-тыныын ньиэмэстэр обороналарыгар ыкса анньан тийдэ. Таанканы тохтотор хорууга аан бастакынан киирэн, биһиги таанкаларытын

аһараары, суол хаһан барда. Нөнүө сарсыардатыгар табаарыс Прокопьев отделениетын кытта тула өттүттэн ытыалааһынна түбэстэ, ол да буоллар уолуйбакка, хоруу сынаһатыгар окуопа хастан, отделениетын хамаандалаан, күнү быһа быдан элбэх аһсааннаах ньиэмэстэри утарсан кыргыһа сытта.

Ньиэмэстэр сыыллан ыга тийэн кэллилэр, хорууга киридилэр. Кинилэр табаарыс Прокопьевы тыыннаахтыы тутуохтарын баһарбыттар. Онуоха табаарыс Прокопьев хорууга икки гранатаны утуу-субуу бырахта. Күнү быһа тынааһыннаах кыргыһы буолла, ол тухары табаарыс Прокопьев отделениета ньиэмэстэр элбэх аһсааннаах атаакалары хардары охсуталаата. Прокопьев бу хапсыһыларга ньиэмэс 13 саллаатын суох онордо. Харана халыйбытын эрэ кэннэ сатабыллаах салалтатынан биэс хорсун саллаатын ротатыгар илдьэ кэллэ. Табаарыс Прокопьев үрдүк правительственной наһарааданы «Хорсунун иһин» мэтээли ыларга достуойунай».

Таайым Алексей Михайлович сэрииттэн эргиллэн кэлэн баран олобу чөлүгэр түһэриигэ, холкуостар, сопхуостар сайдалларыгар күүскэ үлэлэспит дьоннортон биридэстэрэ этэ.

«Олох суола» түмсүү салайааччыта Михаил Чоросов

Руровтар Цйэ дойду көмүскэлигэр

Сэри иннинэ Дүллүкү нэһилиэгин «Арбаңда» холкуоһугар Урууп Тыымпыта диэн быйаннаах алааска Руровтар диэн элбэх олооох ыал олобуттара. Бу уруу-аймах ийэлэрэ Сидорова Мария Ксенофонтовна (Сиидэр кыыһа) Руров Рур Руровичка кэргэн тахсыбыта. Кинилэр абыс олооммуттарыттан 4 уол, 2 кыыс хаалбыттара. Урууп олонньор үс уолун сэриигэ атаарбыта. Кинилэр сэрииттэн эргиллибэтэхтэрэ.

Улахан уол Ыстапаан 1906 с. төрөөбүтэ. Кини холкуоска кыайыгас туруу үлэһит этэ. Биригэдьиридии сылдьан аармыйаҕа ыңырыллыбыта. Сэри хонуутугар сураба суох сүппүтэ. Онон дьонугар өлбүтүн туоһулуур сурук кэлбэтэҕэ. Кэлин «Память» кинигэттэн өлбүт, көмүллүбүт сирэ чуолкайдамыта. Онон манньык суруллар: «*Руров Степан Рурович — рядовой, 1906 года рождения, уроженец поселка Едьюгейского наслега Верхневиллюйского района, якут, призван в 1942 г. Верхневиллюйским РВК, погиб 07. 09. 1942 г., захоронен в пгт Синявино Мгинского района Ленинградской области.*».

Бырааттыы Руровтар

Ыстапаан сэри иннинэ кэргэннэммитэ. Киниттэн биир кыыс хаалбыта. Кыыһа Гаврильева Мария Степановна Үөһээ Бүлүүгэ райбыткомбинакка үлэлээбитэ, олоордоох. Ыстапаан олобо сиэннэригэр салһанар.

Орто уол Доропуун 1912 с. төрөөбүтэ. Кэргэннэнэн икки олооммуттара. Олооро аһалара сэриигэ барбытын кэннэ утуу-субуу кыраларыгар өлбүттэр. Доропуун эмиэ убайын курдук холкуоска үлэлии сылдьан сэриигэ ыңырыллыбыт.

Кини бүтэһик суруга 1943 с. кэлбит. Онон «Смоленской уобаласка таһсан сытабын» диэн суруйбут. Ол кэннэ дьоно киниттэн сурук туптатахтар. Сураба суох сүппүт, туоһу сурук кэлбэтэ.

Кэлин «Память» кинигэттэн өлбүт, көмүллүбүт сирэ чуолкайдамыта. «*Руров Трофим Рурович — рядовой, 1912 года рождения, уроженец Дюллюкинскогo наслега Верхневиллюйского района, якут, призван в 1941 г. Верхневиллюйским РВК, погиб 27. 01. 1943 г., захоронен в деревне Каменка Брятинского района Калужской области*» диэн кинигэҕэ суруллубут.

Үһүс уол Дьөгүөр 1917 с. төрөөбүтэ. Кэргэннэммитэ да, олооммотохторо. Холкуоска араас үлэҕэ кыратыттан эриллибитэ. Ооннууттан-көртөн туора турбатах, тэннэхтэрин кытта тустан, сүүрэн, ыстанан тэннэ эрийсэрэ, үксүгэр уһулуччу чорбойор эбит. «Дэгиттэр сайдыылаах, күүстээх да, быһый да, сымса да этэ» диэн сурукка суруллубут.

Далырга буоста начаалынньыгын солбуйааччынан үлэлии олорон сэриигэ ыңырыллыбыт. Псков куорат иһин кыргыһыга өлбүт диэн сурах баар. Туоһу сурук кэлбэтэ.

Абалара Урууп ошоньор 90 сааһын ааһан баран өлбүтэ.
Кыра бырааттара, биһиги эһэбит Руфов Николай Руфович, дьонун аатын ааттатан олорор. Ийэ дойдуларын көмүскүү уоттаах сэриигэ баран кыргыһы хонуутугар хорсундук охтубут убайдарын ааттарын оҕолоро, сиэннэрэ чиэстээхтик сүгэллэр.

Аба дойдуну көмүскээбит,
Сэри хонуутугар охтубут
Убайдарбытын умнубаппыт.
Кинилэр үтүө ааттарынан
Мэлдьи киэн туттуохпут!

Федоров Миша, 8 кылаас. 2015 с.

Саньяхов Петр Николаевич

Таайым Петр Николаевич төрөөбүт сирэ Үрэн, сыла биллибэт. 1941 с. сэриигэ барбыт, сураба суох сүппүт. Киниттэн биир уол хаалбыт, кэргэнэ эрдэ өлбүт.

Фронна барыан иннинэ холкуоска үлэлээбит.

Тимофеева (Данилова) Клара Даниловна. 2020 с.

Семенов Трофим Филиппович

Трофим Филиппович 1911 с. Тыттархай диэн сиргэ дьаданы ыалга соботох оҕонон төрөөбүтэ. Төрөппүттэрэ эрдэ өлөн тулаайах улааппыт.

III Үөдүгэй нэһилиэгэр «Арбанда» холкуоска үлэни-хамнаһы кыайар буолан эрдэ чилиэни-нэн киирбитэ. Кыайыгас-хотугас үлэһит холкуос аһын — этин, арыытын — ыраах сирдэринэн Алданынан, Өлүөхүмэнэн, Дьокуускайынан та-

һаҕас таһытыгар бэдэрээккэ үлэлээбитэ. Сайын от, бурдук үлэтигэр үлэлээбитэ.

Ити бириэмэлэргэ бэйэтэ илиитигэр күүһүнэн кыанар этэ. Ыһыахтарга сыл аайы тустар этэ. Буучугураһы кытта тустуталыы сылдыбыта. Аармыйаҕа барыар диэри 1—2 миэстэлэри ылаттыра. Бэйэтигэр сөп эттээх көрүгүнээх, доруобай киһи этэ.

Аба дойду сэриитин иннинэ эһэбит Трофим Филиппович холкуос арыытын, этин, түүлээбин Алданынан, Аяанынан атыылаан табаарга эргинэн күһүн сир тонмутун, кыстык хаар түспүтүн кэннэ баран сааһыары төннөн кэллэрэ. Онно кини таһаҕас таһытыгар салайааччынан сылдыбыта. Биир сырытыгар ыалдьан балыһаҕа киирбит кэмигэр дьоно ыһан-тоҕон тугу да хаалларбатахтарыгар эһэбитин 5 ыйга туппуттара. Силиэстийэ түмүгүнэн буруйа суоҕа дакаастанан босхолообуттара.

Дойдугар кэлэн, 1941 с. Аба дойду сэриитигэр бастакы ыңырыыга Үөһээ Бүлүүттэн элбэх киһи барытыгар кини ыңырыллан барбыта. Үөрэбэ суох буолан Читаҕа Марта диэн сиргэ биир ый үөрэнэн баран сэриигэ барбыта. Үс куораты босхолоһунна 2-с №-дээх ТВ бүлүмүөтчүгүнэн сылдыбыта. Бааһыран өр эмтэммитэ. Ильмень күөл кыргыһытыгар ыалдьан кыттыбатаҕа. Элбэх наҕараадалаах, мэтээллэрдээх, хайбал суруктаах.

Сэри бүтүүтүгэр дойдугар эргиллэн кэлбитэ. Кэлээт холкуосугар үлэлээбитинэн барбыта. Бочуоттаах сынныаланна да таах олорботоҕо, бостуугунан үлэлээбитэ.

Кэргэнинээн Варвара Федотовналыын эйэ дэмнээхтик олорбуттара, 7 оҕону төрөтөн, иитэн, үлэһит дьон онортообуттара. Барыта 18 сиэннээх, 24 хос сиэннээх.

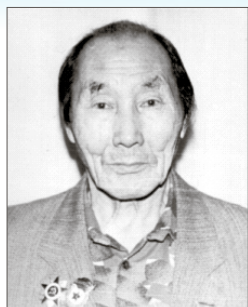
1981 с. 70 сааһыгар ыалдьан олохтон туораабыта.

Сиэнэ Семенова Даша

Тарасов Тарас Кириллович

Эһэм Тарас Кириллович 1906 с. Кырыкыйга, уруккута II Боотулуу нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Дьоно Прокопьевтар диэн эбит. Эһэбин Тарасовтар диэн сэниэ ыалга ииттэрэ биэрбиттэр. Эһэм эдэр эрдэбиттэн холкуос араас үлэтигэр, үксүн тимир ууһунан сылдыбыт.

1942 сыл сайыныгар бэбиэскэ тутан аармыйаҕа ыңырыллан Брянскай уобаласка тийибит. Онно кини 69-с стрелковай полкаҕа сулуус-

палаабыт. Онно бириһээгэ биэрбит. Брянский фронт састаабыгар сэриигэ кыттыбыт. 1943 с. балабан ыйыгар атабар улаханник бааһыран госпитальга эмтэммит. Үтүөрэн баран 1943 сүл бүтэнигэр Пенза куоракка байыаннай собуокка өстөөхтөрү манаан үлэлэтэргэ конвоир эбит.

1948 с. атырдыах ыйыгар демобилизацияланан дойдутугар этэннэ төннүбүтэ.

Кэлээт, сынньаланна тахсыар диэри холкуоска, сопхуоска тимир уһунан үлэлээбитэ. Хас да рационализаторскай оноһуктар ааптар-

дара, ССКП чилиэнэ этэ.

Кини өр сыллаах дыаныардаах үлэтин түмүгүнэн элбэх махтал суруктарынан, грамоталарынан, үбүлүөйүнэй мэтээллэринэн набаараадаламмыта.

Уоттаах сэриигэ кыттыбытын Аба дойду сэриитин уордыана, Германияны кыайыы иһин, о.д.а. элбэх мэтээллэрэ туоһулуулар.

Сийэнэ **Тарасова Уруйдаана**, 6 кылаас.
Тохсунньу 15 күнэ, 2020 с.

Томскай Петр Васильевич

Бийиги абабыт Петр Васильевич 1903 с. Бүлүү оройуонугар I Чочу нэһилиэгэр төрөөбүтэ. 18 сааһыгар ийэбитин кытта олохторун холбоон, ыал буолан Дүллүкү эбэбэ олохсуйбуттара. Иккиэн холкуос үлэтигэр ханна туох үлэһит наада буоларынан көхтөөхтүк кыттан барбыттара.

1942 с. «Кыһыл сирдыт» холкуоска үлэлии сылдьан сайын аармыйаба ынырылларыгар түөрт оболоох этилэр. Сэмэн 10 саастаах, Кеша 8, Маня 6, Дуня 4 саастаах оболор хаалбыттара.

Абабыт 1942 с. бэс ыйыттан Забайкальскай байыаннай уокурукка 892-с №-дээх стрелковай полкаба 55-с №-дээх батальонна түбэспитэ. Онно 1,5 сүл курдук Иркутскайдаабы обороннай собуокка караульнай подразделениеба сулууспалаабыта, онтон сүл аңаарын курдук Япония уоттаах сэриитигэр кыттыыны ылбыта.

1945 с. аармыйаттан босхолонон, дойдутугар тыыннаах эргиллэн

кэлэн, бочуоттаах сынньаланна тахсыар диэри төрөөбүт холкуосугар үлэлээбитэ. Сэрии кэнниттэн икки кыыс оболоммуттара. Абабыт холкуос араас үлэтигэр кыаба баарынан кыттыбыта. Кадровай булчутунан, дыаамсыгынан, сайынны артыалга балыксытынан сылдыбыта. Абабыт уус буолан, үлэбэ-хамнаска туттулар мас тээбириннэр кини илиитин иһинэн ааһаллара. Холкуоска үлэлии сылдьан биэнсийэбэ тахсыбыта.

Ийэбит Чуллургасова Мария Алексеевна 1911 с. Дүллүкүгэ күн сириин көрбүтэ. Сайынын обуруот үлэтигэр, кыһынын оскуолаба бочуоттаах сынньаланна тахсыар диэри асчытынан, техүлэһитинэн үлэлээбитэ.

Иккиэн элбэх үбүлүөйүнэй мэтээллэринэн, грамоталарынан набаараадаламмыттара. Холкуос үлэтин бэтэрээннэрэ буолан, сокуонунан сана олохтоммут биэнсийэбэ тиксибиттэрин астынан кэпсэтэллэрин өйдүүбүт.

Ийэлээх абабыт олохторо сырдык сулустуу күлүмнээн ааспыта.

Кыргызтара **Екатерина Петровна Томская**,
Светлана Петровна Гасимова,
2020 с.

Трофимов Филипп Захарович

Абам Филипп Захарович 1910 с., ийэм 1915 с. төрөөбүттэрэ. Абам абата Захаров Трофим диэн, ийэтэ Аана. Ол эрэн оболорун Трофимовтар диэбиттэр. Онон Трофимов Нестор уонна Филипп Захаровичтар диэн буолбуттар.

Абам кыра үөрэхтээх эбит. Бүлүү куоратыгар 4 кылааһы бүтэрэр. Онон улахан дыону үөрэппит. Араас үлэбэ барытыгар актыыбынайдык кыттара үһү. Сэбиэккэ да сэкирэтээрдээбит, биригэдьириинэн да үлэлээбит. Кэнники эргин үлэтигэр, мабаһыынна үлэлии сылдьан сэриигэ барбыт.

1936 с. абам 26-лаабар, ийэм 21 саастаабар холбоспуттар. Утуу-субуу 3 оболоммуттар. Бастакы уоллара кыратыгар өлбүт. Эдьийим Маня 1938 с. тохсунньу 21 күнүгэр, мин 1939 с. олунньу 14 күнүгэр төрөөбүппүт.

Абабыт 1941 с. сайыныгар бастакы ынырыкка сэриигэ барбыт. Уонна 1942 с. олунньуга өлбүт. Мин олох кыра буоламмын абабын улаханлык өйдөөбөппүн.

*Кыыһа Варвара Филипповна Трофимова,
үлэ бэтэрээнэ, Дүллүкү бочуоттаах олохтооҕо,
сэрии сылын оҕото*

Федоров Григорий Петрович

Аба дойду Улуу сэриитин бэтэрээнэ, бойобуой эписиэр 1941 с. сэриигэ барбыт уонна ыалдьан төннүбүт, онтон 1943 с. иккиһин барбыт. Германияны босхолоһунна кыттыбыт, хорсун-хоодуот сырыыларын иһин «Албан аат» уордьанынан наҕараадаламмыт.

«Хомустаах нэһилиэгэ» кинигэттэн

Аба дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ кыттыбыт Саха сириин 800 эписиэрэ киирбит Гурьев Константин Никитич «Офицеры-якутяне» диэн кинигэтин 185-с сирэйигэр гвардия лейтенана Федоров Григорий Петрович туһунан балачча суруллубут уонна хаартыска бэчээттэммит.

75-с гвардейскай дивизия 231-с гвардейскай стрелковой полкатын ротатын хамандыыра, гвардия хапытаан Журавлев Анатолий Иванович суруйбутунан, 1944 сыл олунньутугар Белоруссия Дворичи дэриэбинэтин иһин кыргыһыга рота хамандыыра буулдьаба таптаран охтубут. Ол кэмнэ ньиэмэстэр атаакаба туруммуттар. Бу мүччүргэннээх түгэннэ рядовой Григорий Федоров хамаанданы бэйэтигэр ылыннан ротаны утары атаакаба туруорар уонна өстөөхтөрү чугутан, дэриэбинэни босхолуур. Федоров саллааттары сөпкө аттаран туруоран, ньиэмэстэр дэриэбинэни төттөрү ыла сатыыр хас да атаакаларын төттөрү охсор.

Хорсун саллааты А.И. Журавлев бэйэтигэр связнойунан ылар. Түргэн-тарбан хамсаныылаах саха уола хапытаан Журавлев туох баар хамаандатын, соруудабын тиэрдиигэ, толорторууга энкилэ суох сулууспалаан, Бобруйскай, Паричи куораттары босхолоспут. Онтон кинилэр дивизиялара Прибалтийскай фронтна бэрлэлэн, Прибалтика былаһын тухары сэриилэспит. Бэргэн ытааччынан аатыран, Пари-

чи куорат иһин кыргыһыга тус бэйэтэ өстөөх уон саллаатын, биир снайперын уонна биир огнемечигын охтортообут. Журавлев өстөөх снаряда эстиитигэр ыараханлык бааһыран, буорунан көмүллэн хаалбытын хостоон, кыргыһы хонуутуттан таһаарбыт. Быһаарыылаах түгэннэргэ өлбүт, бааһырбыт хамандыырдары солбуйан, отделениены, взводу кытта хамаандалаан, младшай лейтенант, онтон лейтенант званиелааммыт.

Аны хаста даҕаны «Албан Аат» уордьанна түһэриллибитин III истиэпэнин эрэ ылбыт. «Сорох докумуоннара ыстааптарга сүппүт буолуохтаах» диэн А.И. Журавлев тоһоҕолоон бэлиэтээбит.

1946 с. гвардия лейтенана Григорий Петрович Федоров сүннүгэр оскуолкалаах төрөөбүт алааһыгар төннөн кэлбит. Холкуос партинай тэрилтэтин сэкирэтээринэн, өр сыл милииссийэбэ үлэлээбит. Онтон кулууп сэбиэдиссэйинэн үлэли сылдьан ыалдьан, 1955 с. өлбүт.

Саха хорсун эписиэрин бойобуой сырыытын биллэхпит.

Ким да умнуллубат, туох да умнуллубат!

Александр Васильев-Көрдүгэн

Кэскил. — 2015 — Ылам ыйа.

Федоров Дмитрий Титович

Абам Дмитрий Титович 1907 с. I Боотулууга орто аба ууһугар төрөөн-үөскээн улааппыт. Оччотооҕу кэмнэ оскуолаба үөрэммэтэх, кэлин ликбезкэ үөрэнэн аабар-суруйар буолбута.

1941 с. атырдьах ыйын 15 күнүгэр «Пятилетка» холкуоска от охсо сылдьан, Аба дойду сэриитигэр ынырыллыбыта.

Красноармеец Дмитрий Федоров 1941 с. бүтүүтүгэр I Украинскай фронтна Николаевскай туһайытыгар кыргыһа сылдьан бастакы бааһырыны ылбыта. Онтон 1942 с. кулун тутарга Ленинград көмүскэлигэр сылдьан сиһигэр табыллан, Кишин куоракка госпитальга эмтэммитэ. Үсүһүн Сталинградскай фронтна сэриилэспитэ.

Сэриигэ барыабыттан 1943 сылга диэри биир да суругу суруйбата. Ол сыл тохсунньутугар өлбүтүн туһунан биллэри кэлбитэ. Он-

тон ити сыл кулун тутарга икки баттык тайабынан тайанан хаамар киһи дойдутугар кэлбитэ.

Аба дойду уоттаах сэриитин саамай абырымыгар сылдьан аҕам үйэтигэр сүппэтэх үс улахан дирин баас чэрдээбэ. Уҥа илиитин көхсө тостон, түөрт тарбаҕа бииргэ холбоһо сылдьара. Ленинград оборуонатыгар сылтан ордук сэриилэһэн, бааһыран госпитальга киирбит. Эмтэнэн тахсан баран Сталинград куорат иһин кыргыһыга бааһыран эмиэ госпитальга эмтэнэн, II Украинскай фронна кыттан Киевкэ диэри сэриилэспит. Онтон бүтэһик улахан бааһырыытын ылан, дойдутугар эргиллэн кэлбит.

Сэрии кэнниттэн «Ленин» холкуоска араас үлэбэ үлэлээбитэ. Хомустаахха Сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн, атыыһытынан, Дүллүкүгэ уон абыс сыл сылгыһытынан үтөө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Уола **В. Д. Федоров**,
СӨ култууратын туйгуна

Федоров Макар Иванович

Макар Иванович сайын от үлэтигэр сылдьан сэриигэ ынырар бэбиэскэни туппута.

Икки анаар ый курдук үөрэнэн, станковой бүлүмүөтчүк идэтин ылан, ахсынньы бүтүүтэ арбаа фронна атаарыллыбыт. Старай Русса туһайытынан үлтү буюмбаламмыт тимир суол ыстаансыйатыгар тохтоппуттара. Үс хонуктаах нуормаларын кураанах бойуогу ылан баран, тонну хаарынан субуһан абыс көһү сатыы хаампыттар. Ол иһэн оһохторун турбалара эрэ хороһон хаалбыт, урусхал буолбут дэриэбинэлэри

ааһыталаабыттар.

Биирдэ хара кириэстээх өстөөх икки сөмөлүөтэ баар буола түспүтэ да, буюмбалаан тибийбиттэрэ. Ойуурга устуруойдатан тус-тупса чаастарга араартаабыттар. «Тиини харахха түһэрэр бэргэн ытааччылар, тонгор диэни билбэт тулуурдаах дьон кэллилэр» диэн сахалары хайбаан, санааларын көтөбөн кэбиспиттэр. Макар Иванович станковой бүлүмүөккэ 2-с нүөмэринэн анаммыт. Икки ый кэрингэ оборуонаҕа сыппыттар.

1942 с. тохсунньу 13 күнүгэр сарсыарда артиллерия күргүөмнээх

ытыытын кэнниттэн атаакаҕа турбуттар. Ырааппатахтар, үрдүлэригэр ньиэмэс сөмөлүөттэрэ баар буола түспүттэр да, буюмба бөбөтүн бырахпыттар. Кимэн кирири сабаламмыт. «Бастакы күн икки дэриэбинэ сэмнэбин былдьаатыбыт. Хабыр хапсыһы үһүс күнэ бүппүтүн кэннэ: «Остолобуойга барың!» — диэн хамаанда бэрилиннэ. Ону истээт, дьонум сырсан хааллылар. Мин хаалан кэннилэриттэн экирэттим. Сырсан иһэр саллааттар биир улахан дьибэ чугаһаан эрдэхтэринэ, ньиэмэс сөмөлүөтэ баар буола түстэ да, буюмба бырахта. Күүстээх дэлби тэбииттэн дьон күдэнгэ көтүлэр. Миигин туох эрэ сыһаахха сайда даҕаны, умса баран түстүм. Өйбүн-төйбүн булбутум, айабым иһэ кыа хаан, тиистэрим толугураһан хаалбыттар. Сөботохто балык айах буола түстүм. Оһубай отдел эписиэрдэрэ: «Тоҕо сөботобун эрэ туран хааллын?» — диэн доппуруостаан ууга-уокка түһэрдилэр. Тииспиттэн маппатабым буоллар, дьылҕам хайа диэки хайыһыа эбитэ буолла?» диэн аҕам ахтара.

Саллаат Макар Иванович госпитальтан эмтэнэн тахсан баран салгыы сэриилэспит. II Украинскай фронна түбэһэн, Ржев куораты босхолоспут. Биирдэ түөрт уонча буолан төгүрүктээһингэ түбэспиттэр. Эргиччи оборуона оностон, үс түүннээх күнү быһа сэриилэспиттэр. Ньиэмэстэр субу саба сырсан киирбиттэр. Биирдэ өйдөөн көрбүтэ, ньиэмэс взводун хамандыырын тиэрэ баттаан баран, кынчаалынан тобулу түһэри сытар эбит. Мин өстөөх кэтит арбаһыгар ыстыгынан түһэн кэбиспит. Бу кыргыһы түмүгүнэн «Кыһыл Сулус» уордьанынан наҕараадаламмыт.

Макар Иванович салгыы Ленинградскай фронна, Эстония, Польша сирдэригэр хорсундук сэриилэспитэ. Кинилэр дивизиялара «Кыһыл Знамя» уордьанынан наҕараадаламмыта.

Польша куораттарын босхолоһун кэмигэр куорат таһынаабы үрдэл иһин кырыктаах кыргыһыга аттыгар миинэ эстэн ыараханнык бааһырбыт. Кыайы күнүн госпитальга өйө суох сытан көрсүбүт. Биирдэ өйдөмүтэ, аттыгар сытар дьон үөрүү-көтүү бөбө этилэр. Итиннэ кини аан бастаан үөрүүтүттэн сана таһааран ытаабыт.

Үтөрэн тахсан чаастарын ситэн, 1945 сыл сэттинньи 7 күнүгэр 3 судаарыстыба буюуннарын параадыгар кыттар үрдүк чиэскэ тиксибит. Онно аан бастаан Сэбиэскэй Сојуус Маршала Г.К. Жуковы, Америка, Англия уонна Франция генералларын илэ көрбүт.

Макар Иванович уоттаах сэриигэ түөрт сыл биэс ый устата сылдьан, иккитэ бааһыран дойдутугар «Кыһыл Сулус» уордьаннаах, үс бойобуой мэтээллээх эргиллибит. Кэлээт, Жданов аатынан холкуоска

биригэдьиридээбит, арыы собуотугар маастарынан, балыыһаҕа сопхуоһунан үлэлээбитэ.

«Ууну-уоту ортотунан» уола **Федоров А. М.** ахтыытыттан

Кыым. — 2010. — Олунньу 25 к. — 7 №.

Хоппоторов Гаврил Алексеевич

Гаврил Алексеевич 1900 с. төрөөбүтэ. 1976 с. күн сириттэн күрэммитэ.

Кэргэнэ Абрамова Ирина. 2 оҕолоохтор: Афанасий Хоппоторов, Анна Абрамовна.

Аҕа дойду сэриитин бэтэрээнэ. Онно 1943—1950 сс. (7 сыл) устата Забайкальскай байыаннай уокурукка 1172 с.п. 6-с Кондепо диэн байыаннай чааска кавалерийанын сулууспалаабыт. Бу байыаннай чааска замполитынан Бүлүү киһитэ Чиряев Гаврил Иосифович (ССКП уобаластаабы кэммитэтин 1-гы сэкирэтээрэ), Дүл-

лүкүттэн Хоппоторов Гаврил Алексеевич, Хомустаахтан Ойуунускай Гаврил Данилович (сотору ыалдьан дойдутугар кэлбитэ). Данил уонна икки Гавриллар Монголия истиэптэригэр аттары айаһааччыларынан сылдыбыттар. Кинилэр сулууспалаабыт чаастара Кондепо, ол аата конное депо диэн ааттанара. Бу чаас аттары сүүмүрдээн, көрөн-истэн, фронтта тиэрдэр тыылга баар байыаннай чаас эбит. Аҕабыт кэпсириинэн, бу чааска акка үөрүйэх, сыстаҕас дьону талаллар эбит. Бу кэмнэ астарар-үөллэрэ, таҕастара-саптара кырыымчык буолан олус эрдэнэллэрэ, мэлдьи кэриэтэ аччык анаардаах сылдыаллара. Истиэпкэ күнүһүн сыралҕан куйааска уута суох буолан тамактара хатара, хаппыла да уу баҕалаах буолара. Итиитэ бэрдиттэн бэйэлэрэ көлөһүн-балаһын аллан, кэтэ сылдыар таҕастара уу чоккурас буолан, ыгыллыар диэри илийэрэ. Түүнүн салгын температурата эмискэ түһэн тымныйара, аһаҕас халлаан анныгар утуяа сытар дьон тонгон эрдэнэллэрэ. Сүүһүнэн, тыһыынчанан ахсааннаах сылгыларын күнүстэри-түүннэри эргиччи маныйллара. Биир да сылгыны энчирэппэккэ сылы-сыллаан көрөр-истэр, фронтта тиэрдэр олус эппиэттээх этэ.

Бу ахтыы бииргэ сулууспалаабыт доборго Бугулов Данил Терентьевич ахтыытыттан ылылынна.

Хос эһэбит сулууспаттан этэннэ эргиллэн кэлэн, 1950 с. кэргэнин Иринатын кытта икки оҕолорун көрөн-истэн улаатыннартаан, үлэ үөһүгэр түһэр. Сылгыһыттыыр, Бүтэйдээбинэн, Кулуһуннаабынан, Болуонхайынан сүөһү бостуугар үлэлээбит, биригэдьиридээбит, олох кэлин 1960-с сыллар диэки кадровай булчут аатын ылар. Эрдэ субан сүөһү бостуугар үлэлээбит.

1976 с. күн сириттэн күрэнэн сиэнэ Хоппоторов Матвей Афанасьевич, сиэн кийиитэ Антонина Викторовна харайбыттара.

Марина Матвеевна Хоппоторова

Чоросов Гаврил Алексеевич

Аҕам Гаврил Алексеевич 1922 с. Дүллүкү нэһилиэгэр Амыдай алааска алта оҕолоох Натаалдыыа уонна Өлөксөй Чооруоһаптар дьизэ кэргэттэригэр үһүс оҕонон күн сирин көрбүтэ. Оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан маннайгы пионерскай этэрээккэ бастакы пионер уонна горнист быһытынан сылдыбыт. Сэттэ кылааһы бүтэрбит.

1943 с. сэриигэ ынырыллан барбыта. Забайкальскай фронт 3870-с №-дээх стрелковай полкатыгар түбэһэн сэриилэспитэ. Бу сэриилэһэ сылдьан контузияланан, госпитальга эмтэнэн үтүөрэн тахсан баран, салгыы 3021-с №-дээх стрелковай полкаҕа сэриилэспитэ.

1946 с. «Праганы босхолоһун иһин», «Берлини ылыы иһин» бойбуой мэтээллэрдээх дойдутугар төннөн кэлбитэ. Кэлин мин 4—5-с кылаастарга үөрэнэ сырыттаһына, кыһыл суолдьуттар ирдэһиилэринэн «Хорсунун иһин» мэтээлэ аадырыһын булан кэлбитэ. Онно аҕам сүрдээбин үөрбүтүн өйдүүбүн. Кини тыыннааҕар сэрии туһунан хаһан да кэпсээбэт этэ. Баҕар, сэрииттэн инбэлиит буолан кэлбиттэн буолуон сөп. Харабынан улаханлык мөлтөөн кэлбитэ.

Дойдутугар кэлэн лесхонунан үлэлээбитэ. Кэлин хачыгаарынан, оробуочайынан, интэринээккэ завхонунан уонна түүннү харабылынан үлэлээн, биэнсийэбэ тахсыбыта. Сайын биһигини, оҕолорун, батыһыннарбытынан холкуоска, кэлин сопхуоска кирпииччэ үктүүрбүт уонна оттуурбут. Нэһилиэгэр биллэр оһохчут этэ.

Эдэригэр гитараба, хормуоскаба үчүгэйдик оонньуура.
Сэриигэ ылбыт бааһыттан ыалдьан 58 саастаабар олохтон туораабыта.

Уола, кулууп дириэктэрэ **М.Г. Чоросов**. 2015 с.

Чуллургасов Григорий Алексеевич

Григорий Чуллургасов кыра эрдэбиттэн чо-буо, турбут-олорбут, кэлбит-барбыт оҕо этэ. Арыылаах алааска оскуола аһыллыбытыгар үөрэммитэ, онтон дьоно кыаммат буолан уонна оскуола атын сиргэ көһөн, салгыы үөрэммэтэбэ. Ол эрэн сатаан суруйара, аабара уонна чуолкай суоттуура. Сытыы-хотуу уолга дьоно араас үлэни сүктэрэн эрийэллэр. Ол курдук холкуоска биригэдьиридиир, суотчутунан, нэһилиэк сэбиэтин сэкирэтээринэн үлэлиир. Биир да үлэбэ сирдэрбэт, тугу гыныахтаабын бэрт суһаллык онорон, дьаһайан иһэринэн биллэрэ.

Григорий сэриигэ ынырыллыбытын истээт, бэрт суһаллык хомунан, дьонун кытта быраһаайдаһан, оройуон киинин диэки бара турбута. Дьон сөбөн эрэ кэбиспиттэрэ. Кини сэриилэхэ сылдьан «өлөн хаалыам суоҕа» диэн бигэ эрэллээбэ. Бэрт суһаллык доруобуйатын туругун бэрэбиэркэлэтээт, сэриилэхэр Кыһыл Аармыйа байыаһа буолбутун туһунан эппиттэрэ.

Иркутскай уобаласка Мальта ыстаансыаҕа байыаннай үөрэххэ эрийэ түһээт, арбаа барар поездка олордубуттара. Эшелонна үгүс саха дьоно уонна араас сиртэн түмүллүбүт туруу уолаттар, эр дьон Ийэ дойдуларын көмүскүү айаннаан иһэллэрэ. Бастаан ханна баран иһэлэрин билбэт этилэр, онтон Уралы ааспыттарын кэннэ билбиттэрэ — кинилэри Сталинград туһаайытынан илдьэн иһэллэр.

Сана кэлбиттэри 62-с аармыйа 193-с №-дээх стрелковай дивизиятын 895-с стрелковай полкаба анаабыттар. Полк хамандыыра П.И. Смехотваров, хамыһаара П.М. Нечаев Сибииртэн хомуллубут эдэркээн дьону үөрэ-көтө көрсүбүтэ. Григорий Алексеевич кырыктаах кыргыһыыга 1942 сыл атырдьах ыйын бүтүүттэн сэтиннигиэ диэри сылдыбыта.

Григорий киирбит станковай стрелковай полката «Октябрь» уонна «Баррикада» собуоттар чугастарынан тохтообута. Хамандыырдара кинилэри алдьаммыт дьыэлэр истиэнэлэринэн хаһа, дьыэ үлтүркэйдэрин тарыйан кыракый хоспох онороллоругар бирикээстээбитэ. Өр-өтөр буолбатаба, үөһэнэн өстөөх сөмөлүөттэрэ халаатаабытынан барбыттара, харса суох буомбалаабыттара. Артиллерия ытыалаан тигинэппитэ. Сотору чугас собуус ньиэмэс сөмөлүөтэ суулан эрэрин аан бастаан көрбүттэрэ. Харса суох уоту аспытынан барбыттара. «Бастаан утаа сылайарбытын да, аччыктыырбытын да билбэт курдук этибит, түүннэри-күнүстэри өстөөбү ытыалыы сыппыппыт. Аттыбар баар киһим ыппат буолбутун көрөн аһарар эгим. Маннай тоҕо ыппат баҕайыны дии саныырым, онтон өйдөөн көрбүтүм, киһим өлбүт...» диэн кэлин кэпсиирэ.

Григорий Алексеевич сэриилэхэ сылдьан улаханлык бааһыран, 2-с группалаах инбэлиит буолан дойдутугар төннөн кэлбитэ. Эдэр сааһыттан үлэһитин билэр буолан, оройуон киинигэр хаһаайыстыбаннай тэрилтэлэри салайарга анаабыттара.

1950 с. кыра холкуостары бөдөҥсүтүү сабаламмытыгар Дүллүкүгэ кииннээн, 5 кыра холкуоһу холбоон, «Ленин» холкуос тэриллибитэ. Холкуос бэрэссэдээтэлинэн холкуостаахтар уопсай мунньахтарыгар Григорий Алексеевич туруорбуттара. Дүллүкү дьоно үгүстэрэ кинини билэр буолан, бэрт судургутук быыбардаабыттара.

Григорий Алексеевич холкуос бэрэссэдээтэлэ буолаат, туох баар сыратын-сылбатын ууран туран үлэлээн барбыта. Жданов аатынан холкуос киинигэр баар кулууп дьэтин көһөрбүттэрэ, оскуоланы көһөрөн интэринээт онорбуттара, Дүллүкүгэ баар оскуоланы кэнэ-тэн 7 кылаастаах буолбута. Эдэр дьону тизхиниэкэбэ үөрэтии сабаламмыта. «Ленин» холкуос оройуонна киэнник биллэн барбыта. Холкуостаахтар ылар дохуоттара сыллата үрдээн испитэ. Дьон бары таһаарылаахтык үлэлииргэ дьулуспуттара. Онон «Ленин» холкуос тэрилтэ-хаһаайыстыба быһыытынан сүһүөбэр туруутугар Григорий Алексеевич үтүөтэ- өнөтө улахан.

Григорий Алексеевич Сталинград куораты көмүскээбит бэтэрээннэри түмэллэригэр бэрт элбэхтик туруорсубута, кэпсэтии ыппыта. Сталинградка Мамаев курган үрдүгэр аан дойдуга биллэр монумент турарыгар баран кыттыыны ылбыта.

И.В. Борисов. «Дьылба быһаарыллар кэмигэр» кинигэтигэн. 2013 с.

Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит!

Кыайыы 30 сыла. Үөһээ Бүлүү, 1975 с.

КЫАЙЫНЫ УҺАНСЫБЫТТАРА

Иванова Варвара Федотовна

Варвара Федотовна 1926 с. «Арбанда» холкуоһугар 10 оболоох холкуостаах дьэ кэргэнигэр үһүс обонон төрөөбүтэ. Абата холкуоска араас үлэлэргэ үлэлиирэ, ийэтэ элбэх оболоох уонна ыарыһах буолан дьэ хаһаайката этэ. Балбаара олох кыра саһыттан үлэни таптыы улааппыта. 1942 сүл сайыныгар 16 саастаах кыыс үлэ фронугар ынырыллан, «Арбанда» холкуостан соботобун барбыт. Ол сүллар тустарынан Балбаара манньк кэпсиирэ:

— Үөһээ Бүлүүттэн сэриигэ барааччылары кытта икки борохуотунан тиэйэн Дьокуускайга ажалан түһэрбиттэрэ. Онтон хас да массыынанан тиэйэн, «Улуу» диэн сиргэ кэлбиппит. Онно тийээт да үлэлээн барбыппыт. Үлэбит суол оноруута эбит. Ханааба хаһабыт, бэрэбинэнэн күргэ тутабыт, хойгуонан тааһы үлтү сынньан суол онорон дэхсилиибит. Ити курдук үлэлээн Амманан Алдан диэки бардыбыт. Алданна тийэрбит үс көс хаалбытын кэннэ сэрии бүппүтэ.

Үлэ диэн ыарахана, кытаанаба этэ. Күн тура-тура сарсыарда эрдэттэн киэһэ хойукка диэри үлэлиирбит. Үлэ ыараханын үрдүнэн аны ас диэн суобун кэриэтэ этэ. Элбэх да кыыс үлэ ыараханыттан ыалдьан, сыыстаран, ас суобуттан хоргуйан өлөөхтөөбүттэрэ. Мин бу кэмнэ тийиэх буоламмын буолуо — биэрбит астарын кэмигэр тириэрдэ сатаан, кэмчилээн аһаан тыыннаах эргиллибитим. 1945 сүл сайыныгар Дьокуускайтан сэрииттэн кэлээччилэри кытта түөрт буолан төннүбүппүт.

Кэлээт да, холкуоспар дайаркалаан барбытым. Онтон бу Дүлүкүгэ көһөн киирэн эмиэ дайаркалаабытым. Уопсайа 25 сүл ыанньыксытынан үлэлээбитим буолуо.

1949 с. ыал буолбутум. Билигин 7 оболоохпун, 16 сиэннээхпин, өссө 1 хос сиэннээхпин, — диэн үөрэ-көтө кэпсиирэ.

Варвара Федотовна 67 сааһыгар ыалдьан күн сириттэн туораабыта.

Сизэнэ **Семенова Даиа**, 7 кылаас 2015 с.

Ильина Анна Васильевна

Анна Васильевна 1926 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Абата Ильин Василий Николаевич «Пятилетка» холкуос бэрэссэдээтэлэ этэ. Сэрии кэнниттэн уһун кэмнэ олохтоох сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Ийэтэ Маайа диэн этэ, балта Варвара 6-с кылааска үөрэнэ сылдьан өлбүтэ.

Анна 7 кылаас үөрэхтээбэ. Эдэр саһыттан «Үрэн» холкуоска ыанньыксыттаабыта.

Кини 1942 с. Дьокуускай куоракка үлэ фронугар ынырыллан барбыта. Манна эр дьону кытта тэнгэ тутууга үлэлээбитин кэпсиирэ. Чуурканы эрбэтэн суол онороллоро, икки этээстээх дьэилэри туталлара. Сэрии ыар кэмнэригэр ас-танас тийибэтэ, усулуобуйа мөлтөбө. Ол курдук, «Үрэн» холкуостан бииргэ кэлбит дьүүгэтэ Иванова Акулина Алексеевна ФЗО-га сылдьан ыараханньк ыалдьан өлбүтүн туһунан харааста ахтара. Анна 1944 с. этэнгэ эргиллэн кэлбитэ.

Сэрии кэнниттэн төрөөбүт холкуоһугар биригэдьиirinэн, кыладыапсыгынан үлэлээбитэ.

1949 с. Светлана диэн кыыс оболоммута, онто кыра сылдьан ыалдьан өлбүтэ олус хомолтолоох.

Анна Васильевна холкуос, сопхуос бастын үлэһитэ, олохтоох сэбиэт солбуллубат дьокуутаата, тыыл, үлэ бэтэрээнэ этэ.

Варвара Филипповна Трофимова,
сэрии сүлларын обото

Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит!

Ийэм аһара сымнабас майгылаах, олус сэмэй киһи этэ. Миигин биирдэ улаханник сангарбакка улаатыннарбыта.

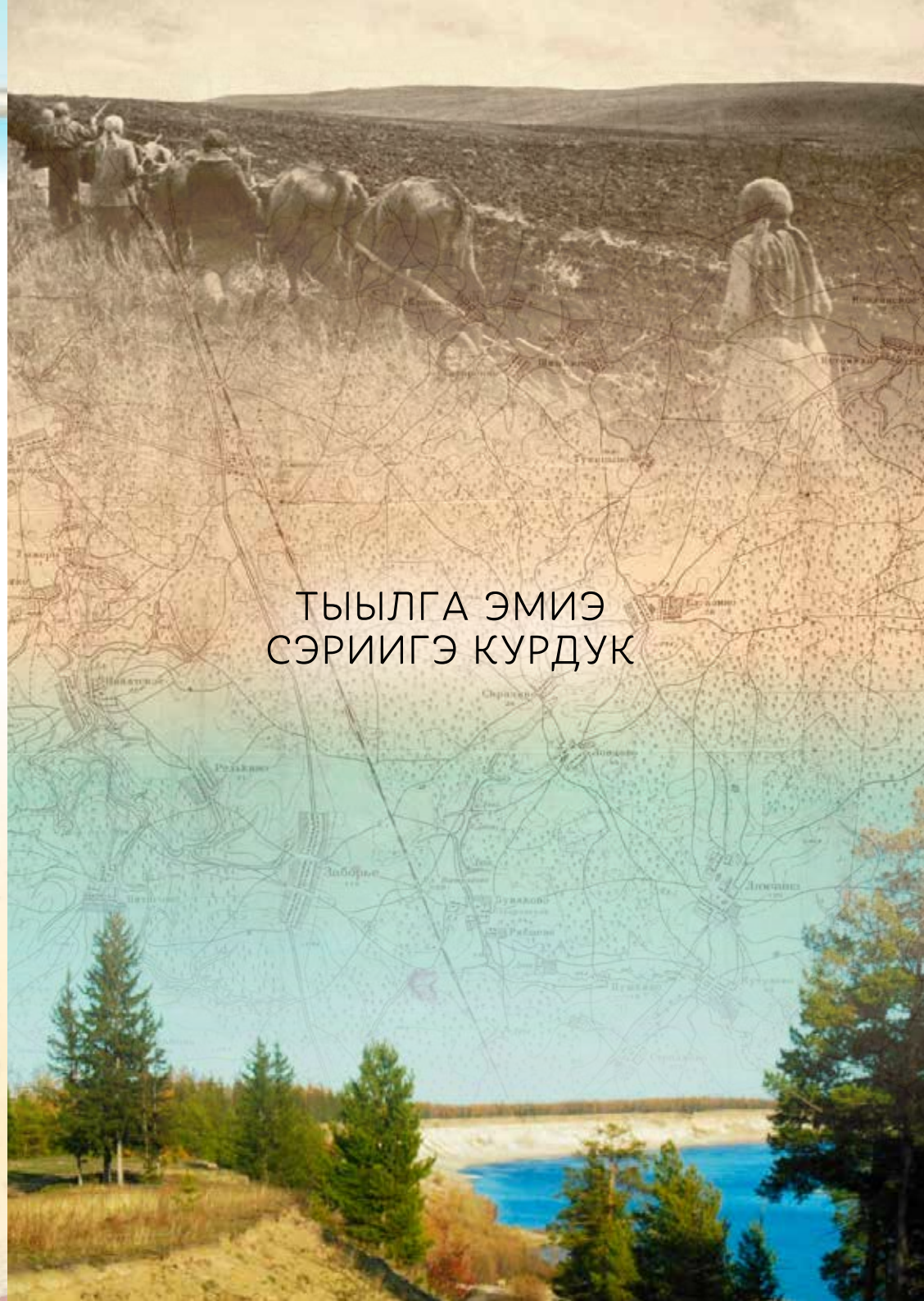
Ааһар, суруйар, нууччалыы лаппа үчүгэйдик сангарар этэ. Иистэнэр да, быысыпкалыыр да этэ.

1978 с. Дүллүкүгэ дьэ атыылаһан көһөн киирбиппит. Ол кэмнэргэ ийэм бизенсийэбэ тахсан баран, обуруот көрүүтүгэр үлэлээбитэ.

1981 с. ыалдьан күн сириттэн барахтаабыта. Бу сиргэ «Аанһал» диэн баар буоллабына ол мин ийэм этэ.

Кыһа **Валентина Николаевна Иванова.**
Дьокуускай куорат, 2020 с.

ТЫЫЛГА ЭМИЭ
СЭРИИГЭ КУРДУК

Абрамова Елена Ивановна

Ийэм Елена Ивановна 1922 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. 1939—1940 сс. Далыр оскуолатыгар 7-с кылааһы бүтэрэн, 1941 с. Үөһээ Бүлүүгэ 8-с кылааска үөрэнэ киирэн баран сэрии буолан төннүбүт, онон салгыы үөрэнэр дьолун сэрии сарбыйбыта. Онтон ыла «Арбанда» холкуоска от-мас үлэтигэр сылдыбыт. 1942 с. аабар балаҕанна үлэлээбит. Сылы кыайбат үлэлээн баран, үп салаатыгар нолуок аҕенынан киирбит. Бу үлэтинэн 1946 с. «1941—1945 сс. үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыт.

Сэрии ыар сылларыгар аччык дьылларга дьонтон нолуок ирдиир наһаа ыарахан эбит, ол кэриэтэ сүөһүгэ, хонууга үлэтиир ордук курдук эбит. Арыый кыанар ыал оҕото буолан, сүөһү үлэтигэр ылбатар үһү. Онно олох кыаммат, аһа-танаһа суохтары, элбэх оҕолоохтору үлэлэтэллэрэ. Үлэни кыайар эдэр дьону сайынны итиигэ-буһууга, кыһынны тымныыларга ыарахан үлэбэ сырытыннараллара. Оччолорго кыһайан туран 60 кыраадыс тымныылар түспүттэр, аны сайынны уот куйаас буолара, баһаар тураллара. Биллэн турар, ол туспа кыһалба эбит.

Бирикээстээх үлэтин таһынан холкуоска завхоз-кассирынан үлэлээбит, өссө сезонунан бурдук ыһыыта, сынныыта буолара. От үлэтигэр түүннэри-күннэри сылдыаллар эбит. Онно бииргэ үлэлээбит кыргыттара Хогурова Марфа, Яковлева Мария, Руфова Вера буолаллар.

Оччотообу ыччат төһө да ыарахан кэмнэр буолбуттарынан иһин оонньууга-көргө наһаа көхтөөх буолан, ким да салалтата суох бэйэлэрэ багаларынан бырааһынныктары тэрийэн, пьесалары туруораллар, кэнсиэртэри онороллор эбит. Ол сағана Дүллүкүттэн Федоров Иван Иванович диэн аабар балаҕан сэбиэдиссэйинэн үлэтиирэ.

Ийэм: «Нэһилиэк саастаах да өттө хаалсыбат этэ. Биирдэ II Боотулууга «Чапаев» диэн холкуоска 20-тэн тахса буолан, биир акка декорациябытын, таңаспыт дуомун, ыһыкпытын тиэнэн хонордуу, бары сатыы айаннаан кэнсиэртээн кэлбиттээхпит», — диэн ахтан-санаан кэпсээччи.

Кыһа **Галина Васильевна Иванова**. 2020 с.

Алексеева Евдокия Даниловна

Биһиги эбэбит Евдокия Даниловна 1924 с. Тимирдингэ Марыына уонна Тайыла Алексеевтарга иккис оҕонун күн сиригэр көрбүтэ. Александра диэн эдьийдээбэ, Балбаара уонна Аана диэн балтылардааба уонна Бүөтүр диэн бырааттааба.

4 кылаастаах оскуолаба үөрэнэн баран пиэрмэбэ дайааркалаабыт. 1941 с. сэрии сабаланырыгар эбээбит 17 саастаах эбит. Сэрии сылларыгар эмиэ пиэрмэбэ араас үлэбэ барытыгар үлэлээбитэ.

Сэрии кэнниттэн ыал буолан, 1951 с. уол оҕону төрөппүтэ. Ол кэмнэргэ Намна олоҕо сылдыбыттааба. 1953 с. биһиги ийэбитин Матренаны күн сиригэр көрдөрбүтэ. Билигин улахан уолун Көстөкүүн оҕолоро Кэбээйигэ олоҕоллор. Көстөкүүн 7 оҕолоох, ол оҕолоруттан уонтан тахса сиэннээх, хос сиэннээх.

1978 с. Дүллүкүгэ көһөн кэлбитэ, онно кэлиэр диэри Тимирдингэ дайааркалаабыта. Ол аата оскуоланы бүтэриэбиттэн 54 сааһыгар диэри сүөһү үлэтигэр сылдыбыт. Дүллүкүгэ көһөн кэлэн кыһынны дьык кэргэнигэр оҕо көрсөн 72 сааһыгар диэри олоҕубута.

1996 с. тохсунньу 31 күнүгэр күн сириттэн барбыта.

Алексеева Мария Ивановна

1941—1945 сыллар... Аба дойду Улуу сэриитэ... Бу сыллар хас биирдии норуот, киһи олоҕун түгүннэри төлкөлөөбүттэрэ, сүрэгин хаанынан ытаппыттара. Биһиги эбээбит 10 эрэ саастааба...

Эбэбит убайа 1943 с. саас сэриигэ ынырыллыбыта. Ол кэнниттэн сайыныгар аны аҕата Ийэ дойдуну көмүскүүр сэриигэ ынырыллыбыт. Эбээ ол кэмнэ балыһаттан мунурун быстаран тахсан баран, ийэтин кытта аҕатын борохуотунан атаарбытын билигин даҕаны бу баар курдук өйдүүр. Аҕата Япония сэриитигэр бааһыран дойдутугар төннүбүтэ уонна үлэ фронугар сылдыбыт. Онон эбээ тийиммэт-түгэммэт кыһалҕатын этинэн-хаанынан билбит. Бурдук суох буолан, турунуопус хааһытын үгүстүк сииллэрэ

үһү. Кини улахан дьону кытта тэннэ оҕус сиэтэн сир хорутара, өрүстэн солуурунан уу баһара, биирдэ эмит көстөр бурдугу суорунаҕа мэлиттэрэр эбит. Онон дьыэбэ эбэбит эдьийинээн уонна балтынаан икки хараҕа суох эбэлэрин кытта ийэлэригэр көмө буолан олорбуттар. Ийэлэрэ холкуоска үлэлээн баран, кизһэ дьыэтигэр куобах үтүлүк тигэн, сэриигэ ытталлар эбит. Эбээ ол кэмнэ американскай куулунан тигиллибит таҕаһы кэтэрин элбэхтик кэпсиир. Ол куул суруга үчүгэйин, ойуу курдук көстөрүн сөбүлээбит.

Сэрии кэмигэр эбэм оҕо курдук оонньооботох, үлэлирин эрэ билэр эбит. Элбэх дьон сэриигэ баран, ким өлбүт, ким сураҕа суох сүппүт. Кинилэр тулаайах хаалбыт оҕолоро, аймахтара элбэх эрэи көрсүбүттэрин туһунан кэпсээччи. Сорохтор аччыктаан да өлөллөр үһү.

1945 с. эбэм аҕата үлэ фронттан кэлэр. Онно японскай ырбаахы таҕаһын аҕалбытыгар олус үөрбүтүн өйдүүр. Кырдьык даҕаны, сана таҕастан тигиллибит былаачыйаны кэтэн эбэм төһөлөөх үөрбүтэ буолуой?

Абалара кэлэн, төһө даҕаны олохторо-дьаһахтара түргэнник тупсан барбатар да, аһатар-сиэтэр эр киһилэрэ аттыларыгар баарыттан олохторо арыый да чэпчээбит курдук буолбут.

Эбэбит билигин ол саҕанааҕы олох эргиллибэтигэр, сэрии буолбатыгар эрэ баҕарар.

Сизэнэ **Софронова Сайына**, 7 кылаас, 2010 с.

Ан Та-Эн — Ан Иван

Үөһээ Бүлүүгэ кэриэйдэр холкуостар тэриллэхтэрин иннинэ кэлэн олохсуйбуттар. Дүллүкүгэ олохсуйбут кэриэйдэр 1930-с сылларга кэлбиттэр. Ол туһунан сэрии бэтэрээнэ, сэбиэскэй-партийнай үлэһит Петр Семенович Алексеев манньк суруйбут:

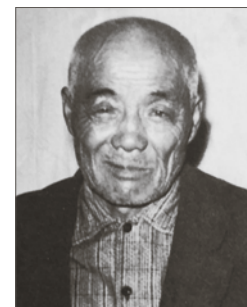
«Мин нэһилиэкпэр кэлэн олохсуйбут кэриэйдэрдиин кыра эрдэхпиттэн бодоруһан, ыаллаһан, астарын-үөллэрин асаһан, истинник санаһан, убаастаһан ахан олорбуппун. Ахтыыбар кинилэри барыларын хабар кыабым суох. Онон Ан Та-Эн туһунан аҕыннахха, биһиэхэ олорбут кэриэйдэри барыларын кэриэстээбит курдук сананыабым диэн толкуйдуубун.

Ан Уйбаан илиитигэр-атабар кыанар киһинэн аабыллара. «Бастаан кэллэбин утаа Сээнээбиттэн биир куул хортуоппуйу, биир атах эти нотуруускалаан баран, 5 көс кэринэ сири биирдэ эрэ сынньанан, онтон Намтан «Чолбон» холкуостан биир куул сиэмэ бурдугу сүгүтэлээн кэлбитин туһунан оччотооҕу алааһын ыаллара кэпсиир буолаллара. Ол эрэри күүһүмсүйэн ордук-хоһу туттубата, сытыары-сымнаҕас, оҕо-дьахтар диэн араарбат улахан бэрээдэктээх киһи этэ. Кини Дүллүкүгэ Мэндэлэйгэ олохсуйбут. Онно Сотор Хонооһой оҕонньордуун ыаллыы олон хортуоппуй үүннэрэн, буруот аһа олондон барбыттара.

Уйбаан холкуоска буруот биригэдьиirinэн, оттон Пак Баһылай ысқылаакка үлэлээбиттэрэ. Кинилэр үлэлиэхтэриттэн Дүллүкүгэ хортуоппуйу, буруот аһын үүннэри киэн сэнээриини ылбыта. Олохтоохтор эмиэ үчүгэй үүнүүнү ыларга үөрэнэн барбыттара. Сотору кэмнэн буруот аһын харайар хранилищелар тутуллан, биригээдэ дьоно сылы эргиччи түбүгүрэн барбыттара.

Уйбаан 1941 с. атырдьах ыйыгар Бүлүү куоратыгар холкуос баһаарыгар буруот аһын атыылаан 1804 солк. 50 харчыны холкуоска туттарбытын туһунан докумуон баар. Сэрии сылларыгар буруот-чуттар сайын үүнүүлэрин атыылыырга болуот онгостон бараллара. 1942 с. улахан кураан турбута. Ити сыл Уйбаан 138,5 кг хортуоппуйу, 650 кг хаппыыстаны, 245 кг табаҕы үүннэрэн холкуоска туттарбыта.

Ан Та-Эн 1941—1958 сс. буруот биригэдьиirinэн үлэлээбитэ.

Кэрийдэр үлэбэ оһуобай дыаныардаахтара. 1942 с. кыраны-кыамматы эһэр сут-кураан турбута. Тыылга хаалбыт 98 холкуосаахха 197 гектар бурдук ыһыта, 7,5 гектар хортуоппуй, 1,3 гектар оһуруот оһордуута тирээбитэ. Ити сыл 54, 4 туонна бурдук, 20,3 туонна хортуоппуй хомуллубута. Онон гектартан 2,7 ц бурдугу, 27 ц хортуоппуйу үүннэрбиттэрэ. Төһө да уот кураанын иһин, кэрийдэр сатабылларынан, олохтоохтор хоргуһан өлүүттэн быһаһаммытара. Онон сут-кураан дылларга дыон адьас быстарбатахтарыгар кэрийдэр олохтоохторго үтүөлэрэ-өһөлөрө улахан».

«Төрүт дойдум Дүллүкүм» кинигэттэн, 2011 с.

Николаева Ефросинья Ионовна

Ийэм Ефросинья Ионовна 1917 с. Өргүөт нэһилиэгин Муобан учаастагар дыаданы ыалга күн сириһ көрбүтэ. Сут-кураан сылларга дыһэнэн Дүллүкүгэ көһөн кэлэн олохсуйбуттара.

Аппырысыанһа сүрдээх үлэһит, сытыы-хотуу этэ. Араас үлэбэ сырыттабына, сэрии сабаһаммыта. Эр дыон сэриигэ баран, кыргыттары МТС-ка тырахтарыыстар куурустарыгар ыппыттара, ийэм онно хабыллан, кылгас кэмнэ Федорова Аананы кытта Намна үөрэммиттэрэ. Үөрэхтэриһ бүтэрбиттэриһ туһунан хаһыат лиһиһигэр суруллубут бэчээттээх туоһу суругу ылбыттара. Сэрии бириэмэтигэр үрдүк таһаарылаах үлэлэриһ иһин «Аба дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии 1941—1945 сс. килбиһэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн наһараадалаһаммытара.

Сэрии кэмигэр Ан Иван (Ан Та-Эн) дыһэн кэриэй киһитигэр кэргэн тахсыбыта. 1950—1960 сс. холкуоска оһуруот үүннэриитигэр кэргэн кытта үлэлэһэн барбыттара. Бэрэнэн, Кэрэхтээһинэн, Уолбутунан, Ойбон Күөлүнэн Тэн Владимир, Кан Ви-Гу, Николаева Дотна, Петрова Анастасия, Петрова Мааһа, икки Абрамова Марфалар буолан, хортуоппуй, хаппыыста, о.д.а. оһуруот аһын көрөллөрө. МТС-тан идэтиһбит тырахтарыыстар Сэргэй, Аана, Аппырысыанһа тахсан сир онорбуттарыгар Илин Эбэбэ, Бүдүргэйгэ, Алааска, Ортобо, Аранастаахха

бурдук бөбө ыһылыбыта. Онно холкуосаахтар доһуоттара үрдэһэн абыраммытара.

Кыһыныһ анал ыстаныагынан «көмүс көһүйэ» дыһэн саас эрдэ хаппыыста араһсаадытын ыһарга аналлаах ынах саабыттан буорга булкуйан көһүйэлэри онороллоро. Кэлин бөдөн бурдугу лабыктаба булкуйан, күөх үүнээһини (гидропону) электрическэй лаампанан сырдатын үүннэрэллэрэ. Ону атыыр оһуустарга уонна ырбыт сүөһүлэргэ ситээллэрэ.

Кэлин ийэм өр сыл эдэрдэри кытта сопхуос тэпилиссэтигэр үлэлээбитэ. Аһам куруук оһуруот үлэтигэр биригэдыиридириэ.

Ийэм «Зингер» массыынанан иистэнэрэ, тэлигириэйкэ, ыстаан, ырбааһы тигэрэ. Ынах тириититтэн сана этэрбэһи биир түүһүнэн тигэн бүтэрэрэ. Имитэн, абырахтаан биэрдэһинэ сыһ-сылаас буолара. Холкуоска сүөһү быата, өтүү, дыонно илим, мунһа быата хатара, сылгыга көнтөс тигэрэ.

Ийэлээх аһам олус ыалдытыһсах буоланнар, элбэх киһи хоһон-өрөөһөн аһара.

Ийэм үөрэһи наһаа өрө тутара: «Үөрэбэ суох буоллаһытына, туох аанһа дыон буолуоххутуй», — дыһэн оһолорун үөрэттэрэ сатыыра. Ол да курдук оһолор бары үрдүк үөрэһи ылбыппыт: Василий — историк, Михаил — зоотехник, Валентина — биолог, Иван — учуутал, 20-чэ сыл нэһилиэк баһылыгынан үлэлээбитэ, Иосиф — орто анал үөрэхтээх.

Кыыстара Валентина Ивановна Егорова,
СӨ үөрэһириитин туйгуһа, үлэ бэтэрэһэнэ

Аталларов Василий Софронович

Мин 1935 с. тохсунһу 16 күһүгэр Сургулуук нэһилиэгэр төрөөбүтүм. Дыһэтээһи балаһыанһабынан б-с кылаас кэнниттэн үөрэммэтэһим. Онон холкуос араас үлэтигэр үлэлээбитим. Ол иһигэр холкуоска тутууга 17 сыл үлэлээбитим. 1967 сыл «Ленин» холкуос бырабылыанһатын быһаарыытынан тутуу үлэһиттэрэ тутуспутунан МСО тэрилтэбэ бэриллибиппит. 1969—1980 сс. МСО тырахтарыыһынан үлэлээбитим. Үлэлээбитим устата кимизэхэ да сирдэрбэтэһим. Элбэх

бочуотунай грамотанан на́бараадаламмытым. Ол иһигэр Бүтүн Сойуустаабы Москубаа норуоттар ситиһиилэрин быыстапкаларыгар бара сылдыбытым. Ити сылларга мас кэрдиитигэр, таһытыгар, погрузчикка, буурдаах тыраахтарга пилорамщигынан «Беларусь» тыраахтарынан эриттэрэн үлэлээн ааспытым. Ону таһынан мэхээннык-ремонтёрынан эмиэ үлэлээбитим.

1980 сылтан сопхуоспар төттөрү ылбытара. Сайын оҕо лаабырыгар иитээччинэн үлэлээбитим. Кыһынны өттүгэр биэнсийэбэ тахсыахпар диэри сүннүнэн тимир уһунан үлэлээбитим. Ол быһыгар гарааска мэхээнныгинэн, Ойбон Күөлгэ хотон мэхээнныгинэн үлэлээбитим. Эбии аһылыгы, көөнньөрбөнү чэпчэкистик онорон тарба тарга аналлаах буолтанан курун тартаран, сахсайбат гына, судургу оноһуулаах емкоһы онорон, сопхуос бары отделениеларыгар онорон тарбаппытым улахан сэнээриини ылбыта. Ыраах оройуонтан тийэ кэлэн сөбүлээн исхиэмэтин устан бараллара. Талах кырбыыр ДКУ-ну танан онорон, үлэлэтэн эмиэ улахан сэнээриини ылбытым. Исаков от кэбиһэр сыарбатын тупсаран, араарыллар гына, көһөргө хомуллардыы онорбутум, уһуннук хаппырыһа суох үлэлээбиттэрэ. Хотонтон ынах иигин, шнековой турба онорон, ханна бабарар идьэ сылдыар көнүл, судургутук оборторор шлангалаах турбанан тэйиччи бырахтарар этилэр. МТЗ тыраахтар дизелинэн танан пиэрмэлэргэ ынах ыыр аппарааты үлэлэтэр ыстаансыйаны мантаастаан онорбутум. Сопхуос ыһыллыар диэри туһалаабыта. Турба муфтатын трастнигы туһанан сүөһү уулуур хоруудатын кыраанын онорон туһаба таһаарбытым. Сананы-бастыны олоххо киллэрэн, бэйэм айбыт оноһуктарбын сэнээрэннэр, үлэбэ сыһыаммын барытын учуоттааннар, бастынар кэккэлэригэр киллэрэн элбэх на́бараадалары, дипломнары биэрбиттэрэ.

Нэһилиэк культурнай-самодетельнай кэлэктиибигэр киирэн, элбэх кэнсиэртэргэ актыыбынайдык кыттан, ыраах сирдэринэн элбэхтик сылдыспытым. Спортивнай күрэхтэһиилэргэ эдэр сылдыан, чэпчэки атлетикаба, хапсабайга, көнүл тустууга нэһилиэктэринэн көрсүһүлэргэ куруук бириистээх миэстэлэргэ тиксэrim. Николай Тарский бэйэтинэн эрчийэн, оройуоннар көрсүһүлэригэр хапсабайга, көнүл тустууга 1—2 миэстэлэри ылары ситиспитим. Онон култуураба, успуорка үгүс ахсааннаах ситиһиилэrim иһин грамоталарынан, дипломнарынан на́бараадаламмытым.

1958 с. Дүллүкү кыыһын Константинова Зинаида Никитичналыын

ыал буолбуппут. 7 уоллаахпыт, 2 кыыстаахпыт. Билигин 17 сиэн-нээхпит. 1990 сылтан пенсияба тахсан олоробун.

Дьон киһитэ

«Үтүө киһи олобун устата онорбута-чочуйбута, бар дьонугар аатын ааттатар үтүөтэ-өнөтө үтүгэн да буолар эбит» диэн үлэ, сэрии бэтэрээнэ, өр сылларга Дүллүкү сельсоветыгар бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбит Петр Семенович Алексеев биһиги аҕабыт Аталларов Василий Софронович туһунан ахтытыгар эппит.

Оччолорго биһиги аҕабыт 50-тан санардыы тахсан эрэр, элбэх оҕолоох ыал аҕата. «Кинини билбэтэх, истибэтэх оройуон орто саастаах көлүнэтин ортотугар суоҕа чаччы» диэн суруйбут Петр Семенович. Ол курдук аҕабыт дьонно-сэргэбэ ураты аламабай сыһыаннаах, эйэбэс-сайаҕас киһи этэ. Ону таһынан барыга бары дабаамаба киһини бэйэтигэр тардара, талаанынан умсугутара.

Атыттартан биллэр-көстөр уратылаах үтүө добор. Кини уу нулдабай оҕо сааһа Аба дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии уотунан уһуулар уодаһыннаах сылларыгар оройуон уһук нэһилиэгэр Сургуулукка ааспыта. Онон үгүс үлээннээхтэрин курдук, оҕо саас умсуганнаах кэрэтин билбэккэ улаппыта. Ол саҕана ыар сэриигэ мэнэһиннэрэн сири-дойдуну кубарыччы куурдар уот кураан сатыылаабыта. Киһи олоҕо солкуобайынан буолбакка, куртабынан мээрэйдэнэр сыллара ыган барбытара. Ити саҕана санардыы чороччу улаатан эрэр сыты-хотуу уолчаан оронтон ойон турда да, уһун күнү быһа улахан дьоннуун атах тэпсэн туран тэбис-тэнгэ үлэлиирэ. Сылаа-сындалбан, эрэй-кыһалба кинини ити курдук эрийэн барбыта, киил эттээбитэ, мындыр өйдөөбүтэ, сайаҕас санаалаабыта.

Аҕабыт оҕо сааһын ыар сэрии мэнэстэн үөрэхтэн маппыта. Ол эрээри барыга сыстаҕас, мындыр, дэгиттэр дьобурдаах буолан, улаатан истэбин аайы эмиэ да ырыаһыт-тойуксут, дэгиттэр спортсмен, эмиэ да уруһуйдугар, тимиртэн, мастан таптаабытын онорор уус бэрдэ буолбута. Кулан эдэр сааһыгар тустуунан үлүһүйбүтэ. Оройуонна успуорт санардыы сайдар кэмигэр сылбырбатык, сытытык тустарынан көрөөччүлэрин үгүстүк үөрдүбүтэ. Ыччат интэриэһин улаханнык тардыбыта. Хапсабайдаһан тустууга аҕабыт Баһылай күөгэйэр күнүгэр бэйэтин ыйааһыныгар бүдүрүйэн көрбөтөх, киһиттэн охтубатах тустуук этэ.

Үлээннээбэ Ньюкулай Ким кэпсиинэн, киһини тойон эрбэбиттэн хаба тардан ылан баран өрө баһан ылан бырабар идэлээх киһи

этэ диир. Этэллэрин курдук, харса-хабыра суох сытыытык киирсэрэ эбитэ үһү. Ол сабана билинни курдук элбэх күрэхтэһии буолбат эбит. Бүлүү куорат, Үөһээ Бүлүү икки ардыларыгар күрэхтэһиилэр буолаллар эбит. Билинни кэм киһитэ эбитэ буоллар, лаппа үчүгэй таһаарылаах тустуук киһи буолуох этэ.

Өссө биир идэтэ, тустар киһитин билбэт буоллабына, утарылаһааччытыгар харса суох киирэрэ. Көнүл тустууга эмиэ үчүгэйдик тустар эбит. Сааһыран баран тустар кэмнэригэр атабын биэрэн тустар идэлээх этэ. Нэһилиэгин, оройуонун чиеһин тустан да, ыллаан-туойан да элбэхтик көмүскээбит киһи.

Николай Тарский бириһигэр миэстэлэспитин туоһулуур дипломнаах. Оччолорго бу тириэнээр бэйэтигэр ыныран эрчийээри гыммытын, кэргэннэнээри сылдыар буолан, кыайан барбакка хаалбыта. Ынырык кэлбитин кэннэ өскө онно барбыта буоллар, Н. Тарскайга эрчиллэн, элбэхтик тустуо хаалбыта эбитэ буолуо.

Оройуон култуурунай олобор бастакы бэстибээл маасса ортотуттан талааннары таһаарыыга уһулччу суолталаммыта. Онон ыраах Сургуулуктан кэлбит самодетельнай кэлэктиип талааннаах үгүс кэлэктииптэри кэннигэр хаалларан, 1-кы миэстэни ылбыта. Ити кэлэктиипи тэрийээччинэн, көбүлээччинэн син биир биһиги аҕабыт этэ. Баһылай Данилович Анисимовы кытта көмөлөөн салайбыта. Кини сыана декорациятын «Лоокуут уонна Ньургунун» драмаҕа бэйэтэ онорбута, бэйэтэ Лоокуут оруолун толорбута. Онон кини уус тарбахтаах, баай фантазиялаах уруһуйдуйт, тенор куоластаах ырыаһыт, айылбаттан талааннаах артыыс буолара аан бастаан киэн эйгэбэ арыллыбыта. Итинтэн ылата көрөөччүнү абылыыр ырыата-тойуга сыанаттан үгүстүк дьыэрэйэрэ. Дьонно-сэргэбэ, кыаммакка-түгэммэккэ хардата суох наар көмөлөһөр эрэ баҕалаах, үтүө дууһалаах, мэлдьи сананы көрдүүр мындыр өйдөөх, сатаабатаҕа диэн суох көмүс тарбахтаах. Киниэхэ Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтообун аатын инэрбиттэрэ.

Биһиги аҕабытын дьоно-сэргэтэ диринник ытыктаан, таптаан, «дьон киһитэ» диэн судургутук эрэри, киэн өйдөбүллээх иккиэйэх тылынан этэн кэбиһээччилэр.

Улахан уола **Владислав Аталларов**

Атысытова Мавра Иннокентьевна

Мавра Иннокентьевна 1916 с. Мэйик нэһилиэгэр төрөөбүтэ. «Боец» холкуоска чилиэни-нэн киирбитэ. 1932 сылтан сайынын от мустарытыгар мунньар массыынаҕа үлэлиирэ. Кыһынын пиэрмэбэ иккилии-үстүү обуһунан от тизээрэ. Сэри өссө инниттэн 1954 сылга диэри итинник үлэлээбитэ. Кэргэнэ Атысытов Алексей Спиридонович 1941 с. аармыйаҕа ынырыллан баран сэри хонуутугар өлбүтэ.

Кини анаардас да буоллар холкуоһугар хорсундук үлэлээбитэ. Мэлдьи үлэ удаарынныыга буолара. «1941—1945 сс. үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

1954 сылтан Дүллүкү нэһилиэгэр «Ленин» холкуоска обуруотчутунан үлэлээн, сыл ахсын 1,5 га сиргэ хортуоппуй олордон, көрөн-хараан, үүннэрэн, өлгөм үүнүүнү ылара.

1981 сылтан дьыссаакка ньээнкэлээбитэ. 1989 сылтан үтүө суобастаахтык остуораһынан үлэлээбитэ.

Петр Семенович Алексеев,
сэри бэтэрээнэ.
Тохсунньу, 1989 с.

Афанасьев Иван Егорович

Биһиги эһэбит Иван Егорович 1929 с. Үөһээ Бүлүү улуһун Дүллүкү нэһилиэгэр Тэхэй алааска күн сири көрбүтэ. Ийэтэ Афанасьева Елена холкуос киэн туттар ыанньыксыта, аҕата Афанасьев Егор эмиэ холкуос төһүү үлэһитэ этилэр. Бииргэ төрөөбүттэр бэһиэлэр эбит. Сэри сабаланыытыгар эһэбит 12-лээх уолчаан этэ. Кини ол ыар сыллар тустарынан кэлин маньык кэпсиирэ: «Оболор улахан дьонтон хаалсыбакка холкуос араас үлэтигэр тэннэ сылдыарбыт. От кэбиһиитигэр, матыыканан сири алдыа-

тыыга, бараналыырга оѳус сиэтэрбит. Уу, мас таһыытын үлэтигэр, саас балбаабы бытарытыыга эмиэ оѳолор сылдыарбыт. Бааһынаба хаар типтэриитигэр талабы, харыйаны ойууртан киллэртэрэллэрэ, ону ыһыы иннинэ төттөрү хомуйарбыт.

Сайын лугуунунан (тымтай курдук моһуоннаах мас иһит) ыраах отчуттарга ыһык лэппиэскэ, суорат таһарбыт. Ыамна пиэрмэ сүөһүтүн хомуйан аҕаларбыт.

Сэрии кэмигэр аҕабыт ыарытыыан суох буолбута. Биэс оѳо ийэбитин кытта хаалбыппыт. Убайбытын Бүөтүрү сэриигэ ынырбыттара. Онон дьыэ ис-тас үлэтигэр ийэбитигэр илии-атах буоларбыт. Улахан эдьийбитин Маарыйаны, ФЗО-ба ылыахтара диэн, холкуос салалтата докумуонугар (миэтирикэтигэр) сааһын биир сылы эбэн биэрбиттэрэ, онон ыраах барбакка хаалбыта.

Кыһын оттукка анаан ойуурга тахсан хаппыт маһы хомуйан киллэрэрбит, дьыэбитин сылытарбыт. Ийэбит пиэрмэбэ ыанньыксытынан уонна үүт эрийээччинэн сылдыбыта. Аччык оѳолор, сэппэрээтэр күүгэнин сиэри, үүт эриллэн бүтэрин кэтэһэн уочараттыырбыт.

Сайын от үлэтигэр сылдыарбыт. Атынан мустарыллыбыт оту бугулуурбут. Ас кэмчи буолан, кутуйах хаһаастаан сиир этибит. Бааһынаба холкуос соһулуоннаах бурдуга кэчигирээн турарын отой тыыппат этибит. Буору хаһан кутуйах хаһааһын булан олус үөрэрбит. Соробор биир уяттан ытыс бурдугу буларбыт. Онтубутун дьыэбитигэр илдьэн оһоһо хатара уурарбыт, буорун-сыыһын ыраастаан, суорунаба тардан лэппиэскэ буһаран сиирбит. Аҕыйах буоллабына бурдукпут хааһыга эрэ тийэрэ. Минньигэс да буолара! Соробор мин пиэрмэбэ ас буһарааччы эмиэ буоларым».

Эһэбит арыый улаатан баран улахан дьону кытта сайын от охсуутугар сылдыара. Ол сылдьан тиэхиньикэбэ сыстабаһа биллэн барбыта. 18 сааһын туолуутугар үчүгэй үлэһитин иһин холкуос салалтата сүбэлэһэн баран, Намна МТС-ка тырахтарыыстар үөрэхтэригэр ыыппыта. Онно 3 сыл үөрэнэн, 1952 с. бүтэрэн Ороһуга, Тамалакаанна, Харбалааһа, Кэнтиккэ тырахтарыыһынан үлэлээбитэ.

Ол сылдьан 1953 с. Тамалакаантан төрүттээх Спиридонова Анна Григорьевна диэн кыыһы кэргэн ылбыта. Кинилэр Дүллүкүгэ олохсуйан, элбэх оѳону төрөтөн, иитэн, улаатыннарар, үөрэхтээх, үлэһит дьон онорбуттара, 50-ча сыл бур-бур буруо таһааран, иллээхтик-эйэлээхтик олорбуттара.

Холкуоска ДТ-54 тыраахтарынан аан маннайгынан бачыым көтөбөн, икки от тиэйэр сыарбанан биридэ сылдьан, үлэни түргэтэппитэ,

икки сыарбанан араас таһабаһы таһыыны саҕалаабыта. Оччотообуга сарсыарда 4—5 чаастан киэһэ 9—10 чааска диэри үлэлииллэр эбит. Үлэтигэр куруук үрдүк көрдөрүүлээх буолан, хайбалга сылдыара. Тиэхиньикэбэ дьобурдаах рационализатор этэ.

Биэнсийэбэ тахсан баран, 1984 с. ыарахан кыстык кэлэн, сопхуоска чох таһар-тиэйэр үлэ кыайтарбакка, оччотообу салалта көрдөһүүтүн ылынан, үс сыл устата ДТ-75 погрузчик тыраахтарынан таһаарыылаахтык үлэлээбитэ. Эдэр каадырдарга сүбэ-ама буолбута, сатабыллаахтык салайан үлэни тэрийбитэ. Сопхуос мунутуур сайдыытын кэмигэр улахан күүс-көмө буолан, үгүс махталы ылбыта.

Иван Егорович 72 сааһыгар диэри тиэхиньикэттэн түспэтэбэ, от охсор массыынаатынан от охсоро, ДТ-75 тыраахтарынан сайынын от кэбиһэрэ, кыһын от тиэйэрэ, бөһүөлэк суолун онорууга ис сүрэбиттэн баҕаран кыһаллан турар кытта.

1987 с. «Кулуһуннаах» диэн ууга барбыт күөлү уолаттарын кытта хордуу хаһан, уутун түһэрэн, эргиччи сана күрүө тутан, нэһилиэккэ бастакынан сири туһаба таһааран, дьонно улахан сүрэхтээх үлэһитин өссө төгүл көрдөрбүтэ, холобур буолбута.

Эһэбит үлэни үрдүктүк тутара, биир да күн иллэнсийбэт этэ, куруук тугу эмэ оноро-тута сылдыааччы.

Кини ыалдьан 2001 с. олохтон туораабыта. Биһиги, кини сиэннэрэ, эһэбит олон ааспыт олоһунан, сыралаах үлэтинэн-хамнаһынан киэн туттабыт, хаһан да умнубаппыт.

Сиэнэ **Афанасьев Аскалон**, 9 кылаас. 2012 с.

Афанасьев Петр Егорович-2

Мин аҕам Петр Егорович-2 (Сотор Бүөтүр) Дүллүкү нэһилиэгэр 1929 с. тохсунньу ыйга Ивановтар дьыэ кэргэттэригэр иккис оѳонон күн сири көрбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэр үстэр. Эдьийдэрэ Балбаара оѳо эрдэбиттэн хараба суох, ол да буоллар бырааттарын көрсөн-харайсан улаатыннарсыбыт. Аҕам куһаҕаны, дьээбэни онороору гыннаһытына, хайаан да билэр этэ диэн сөбөөччү. Оѳо эрдэхтэринэ ийэлээх аҕалара өлөн, эбэлээх эһэлэригэр Мэндэлэй аласка оонньоон-көрүлээн улааппыттар. Аҕабын

эһэтин аатынан Афанасьев диэн сүрэхтээбиттэр. Эдьий Балбаара убайым Январдаахха олорбута, дьыэ үлэтин барытын толороро, ынах ыыра, дьыэ соторо, ас астыыр этэ. Уолаттар оскуолаба үөрэнэр кэмнэригэр суумкаларын, бэргэнэлэрин булан биэрэр үһү. Оскуолаба Мэндэлэйтэн сылдьан үөрэммиттэр. Онно үөрэнэн 7-с кылааһы бүтэрбит.

Хойут тутууга үлэлээбит, араас хотон, оскуола тутуугар нуучча биригээдэтигэр үлэлэһэн элбэх табаарыстаах этэ. Кэһиилэрин луук, чочунаах, сакалаат сиирбин олус күндүтүк саныыбын. Быһыгар 1960—1970-с сылларга мончуор үөрэбэр бастакынан үөрэнэн идэтинэн үлэлээбитэ.

Эһэтэ Сотор обонньор үйэтигэр балыксыт буолан, аһам эмиэ саамай баһылаабыт уонна сөбүлээбит дьарыгынан балыктааһын буолар. Өрүс сүннээ ханан хайдах уларыарын барытын билэрэ. Эбэм балыга уойдун диэн сүөгэй, үүт илдьэн саас эбэтин куруук аһатааччы.

Мин хойут уол обону иитэ ылбыппар сүрдээбин үөрэн илим бөбө баайан хаалларахтаабыта. Уолун кыанар эрдэбинэ, куруук илдьэ сылдьар этэ. Онон сиэнэ билигин балыкка эмиэ сыстабас.

Аһам мин үөрэммэтэбим куһаҕан диэн миигин оҕо эрдэхпиттэн куруук урук ааһарбын хонтуруоллааччы уонна ирдээччи. Эксээмэн билиэтин барытын суруйарбын ирдиирэ, ол, биллэн турар, барыта үчүгэй түмүктэри биэрэн, билигин үөрэхтээх үлэһит буоллабым дии.

Дьыэтигэр хаһан да кыһыһырат, ийэбин кытта сааһыран баран холбоһон 30 сыл олус иллээхтик олобуттара. 2002 с. уһундук ыалдьан күн сириттэн барбыта.

Кыһа **Татьяна Петровна Афанасьева**, СР үөрэбириитин туйгуна

Афанасьев Петр Пудович

Эһэм Петр Пудович 1929 с. кулун тутар 15 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэгэр дьаданы холкуостаах дьыэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Ийэтэ Афанасьева Варвара Спиридоновна, аһата Афанасьев Пуд Афанасьевич иккиэн холкуостаахтар этэ.

Сэрии сылларыгар эһэм оҕо сааһыгар сыннылалана суох кыһыннары-сайыннары улахан дьону кытта араас үлэбэ үлэлээн кыайыыны тэннэ уһансыбыт. Аһа дойдуну көмүскүүр Улуу

сэрии сылларыгар килбиэннээх үлэтин иһин «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.» диэн мэтээлинэн наһараадалаабыт.

1947 с. сэрии кэнниттэн Дүллүкүтээби инбэлииттэр дьыэлэриттэн үлэтин сабалаабыта.

1948 с. «Кыһыл сирдьит» холкуоска кылаабынай буһаалтырынан, кэлин отделениеба ыстаарсай, өр сылларга сопхуоска кылаабынай буһаалтырынан үлэлээбитэ. 1991—1995 сс. «Сосна» кэпэрэтиипкэ буһаалтырдаабыта.

Эһэм «Дүллүкү» сопхуоска суот-учуот үлэтэ бигэ туруктаах буоларын туһугар, кэмигэр чуолкайдык аһан-суоттаан, үтө суобастаахтык үлэлээбитэ.

1996 с. ыалдьан өлбүтэ.

Сиэнэ **Афанасьев Юра**. Муус устар 20 күнэ, 2004 с.

Афанасьева Елена Прокопьевна

Билигин эбээ буолан олорон, бэйэм Өлөөнө эбээм мөссүөнүн өйдүү сатыыбын. Хайдах эрэ сылаастык, сымнабастык көрбүт харахтардаах, уһун тула күн сарданатын курдук мырчыстабастар соробор үмүөрүһэ түһэллэр, ардыгар ыһыллан хаалаллар диэн эмискэ саныы түһэбин.

Кинини эдэр-сэнэх сааһыгар көрбүт киһи билигин аһааннаах хаалаба. Кырдыбаас учууталтан, Дүллүкүттэн төрүттээх Санникова Елизавета Алексеевнаттан, эбэм туһунан ыйыттым. Онуоха кини: «Кыраһыабай, маһан, кыра унуохтаах, ордуу аһа саһарбыт налыччы-хоточчу киһи этэ. Уолатара, ордук Уйбаан, киниэхэ олус майгынныыллар. Сиэннэриттэн Шура үүт-үкчү кини курдук буолан иһэр диэн көрөбүн. Арыылаахха кини холкуос үүтүн сэппэрээтэринэн эрийэрэ. Ампаар аана аһаас турарыгар биһиги, оболор, сүүрэн кэллэхпитинэ, «Оо, оболор котукулар кэллилэр» диэн эйбэстик көрсөрө, ис кирибэхтик күлэн лэһигирэтэрэ. Оччоҕо биһиги хорсуммутугар түһэн, үүт күүгэнин булкуйан барарбыт», — диэн кэпсээбитэ.

«Кыһыл сирдьит» холкуос тэриллэригэр биһиги эһэлээх эбэбит

Афанасьев Егор уонна Елена биир бастакынан кирибиттэр, онон эдэрдэриттэн үлэ бөбөнү үлэлээн кэллэхтэрэ.

Аҕа көлүөнэ дьоммут оморбут олохторун үчүгэйдик билбэппит хомолтолоох. Сэрииннин эбэбит барахсан улахан уолун Бүтүрү үөрэттэрээри, Үөһээ Бүлүүгэ көһөн кириэн ыалга дьукаах оморбуттар. Биһиги аҕабыт онно оскуоланы бүтэрэн, кэлин үөрэхтээх киһи буоларыгар бөбө акылаат ууруллубут буоллаҕа. Бу эмиэ ийэ хорсун санаата, олоххо инникини көрүүтэ дьин сыаналыбын.

Сэриин саҕаланарыгар Өлөөнө биэс оҕолоох, кырата Болуодья 3—4 саастаах, улахана Бүтүр 16-лаах. 1942 с. убайбытын ФЗО-5а (фабрично-заводское обучение) ыныран Дьокуускайга ытталлар. 1943 с. үргүлдүү сэриигэ бэбиэскэ тутан, Японияны кыайан-хотон, 1945 сылтан салгыы 1950 сылга дьэри аармыйаҕа сулууспалыыр. Улахан кыһынын Маарыйаны эмиэ ФЗО-5а ытаары ыксаталлар. Онон оҕолорун соботобун иитэн, улаатынартаан, холкуос үлэтигэр бэйэтин харыстаммакка үлэлээн, харанаттан харананы ыпсаран сылдыара. Ыанньыксыт биир да өрөбүлэ, сынньалана суох ыарахан үлэтигэр үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ сыаналанан, 1947 с. «Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриин сылларыгар килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн Дүллүкүгэ биир бастакынан биһиги эбэбит наҕараадаламмыта.

Эбэбит дьэтигэр хас да ыал буолан оморорбут. Кини улахан уола, мэхээнник П.Е. Афанасьев, учуутал кэргэнинээн Мария Алексеевнаны уонна биһиги икки кыргытара буолан уулусса унуор кыра дьэбэ көһөн тахсыбыппыт. Аҕабыт куруук үлэбэ буолан, ийэбит ыарытыан балыһаҕа киридэбинэ, биитэр кэтэхтэн үөрэбин туттара Дьокуускайга бардагына, биһиги үксүн эбэлээххэ сылдыааччыбыт. Эбээ Өлөөнө мэлдьи дьэинэн, хотонунан, омуруотунан түбүгүрэн элбэх үлэлээх буолааччы. Сүрдээх бөдөн хортуска хостоон киллэрэн буһарарын өйдүүбүн. Мин дьэ онкучабыттан сойбут суораты, үтү таһааран биэрээччибин, таһырдыаттан куурусса сымыытын хомуйан киллэрдэхпинэ, эбэм: «Үлэһит киһи дьонно да туһалыыр, бэйэтэ да абыранар», — дьин хайбааччы. Эбэм өлбүтүгэр мин пионерскай этэрэтинэн кимнээххэ эрэ илии эрбиитинэн мас эрбии туран эбэбин саны-саны ытаабыппын өйдүүбүн, 5—6-с кылааска үөрэнэр быһыылаах этим.

Сизэнэ **Светлана Петровна Борисова**,
РФ үөрэҕириитин туйгуна

Афанасьева Ефросинья Егоровна, Петров Иван Семенович

Күн сириин көрдөрбүт күндү ийэбит Ефросинья Егоровна 1930 с. Дүллүкүгэ төрөөбүт, оттон айбыт аҕабыт Иван Семенович 1932 с. Даабыда дьин сиргэ төрөөбүт. Аҕабыт ийэтин уонна бырааттарын кытта Аранастаахха Болуонхайга оморбуттар. Олох кыра саһыттан ийэтин кытта холкуос араас үлэтин үлэлээн барбыт. Онтон 1947 с. ийэлэрэ ыалдыан өлөн, үс оҕо тулааһа хаалбыттар. Бырааттара кыра буоланнар, оскуолаҕа интэринээккэ оморон үөрэммиттэр. Биһиги аҕабыт улаханнара буолан, «үлэлээн даҕаны айахпын ииттиэм, бырааттарым кыралар, үлэни кыайбаттар» дьин үөрэммэтэх.

Бырааттара үөрэнэн үлэһит дьон буолбуттара. Лосотов Владимир Семенович — Ньурба куорат бочуоттаах олохтооҕо, Саха Өрөспүүбүлүкэтин културуатын үтүөлээх үлэһитэ. Бүлүү бөлөх улуустарын тойуксуттарын, оһуохайдыттарын үйэтиппит хас да кинигэ ааптара. Кыра быраата Иванов Капитон Семенович үрдүк үөрэхтээх математик, разрядтаах саахыматчыт этэ.

Ол курдук биһиги аҕабыт 14 саһыттан «Фрунзе» холкуоска кириэн улахан дьону кытта тэнгэ үлэлээн кыратыттан үлэбэ эриллибит. Оҕо эрдэбиттэн бултуурун сөбүлүүр буолан кустуур энин эбит. Биридэ саас кустуу сылдыан, Орто күөл дьин дирин уулаах күөлгэ ууга түһэн өлө сыспытын Хобутаарап Тэрэнтэй дьин киһи быһаабытын туһунан быраатыгар кэпсээбит. Ол киһиэхэ аҕабыт өлүөр дьэри махтанар этэ дьин ахтар быраата. Ол саҕана «Фрунзе» холкуос таба иитиитинэн дьарыктанар эбит. Аҕабыт кэпсириинэн, табалар лабыкта аһылыктаах буолан наһаа киэн сириинэн тайаан тэлэһийэн баран хааллар үһү. Табанан дьаамсык курдук үлэлээбит. Быыбарга Үөһээ Бүлүүгэ бүлүтүөннэри табанан киллэрэр эбит. Оннук араас үлэлэргэ эдэриттэн үлэлээн, И.В. Сталин төбөлөөх мэтээллээх оморор хаартыска баарын өйдүүбүн. Холкуоска үлэли сылдыан, Сэбиэскэй аармыйа кэксэтигэр ынырыллан, Хабаровскай куоракка үс сыл сулууспа-

лаан кэлэр. Онтон салгыы дойдутугар бөдөнсүйбүт «Дүллүкү» сопхуоска сылгыһытынан кириэр. Онно сылгыны төлөһүтүүгэ, сылгы ахсаанын элбэтиигэ, элбэх буолан биригээдэнэн үлэлээн, үрдүк ситиһиинэн оройуон уонна өрөспүүбүлүкэ хаһыаттарыгар тахсыбыттарын аттаах туран түспүт хаартыската туоһулуур. Оннук үлэли сылдьан, улаханник ыарытыһан, инбэлииккэ тахсан, Дүллүкү буостатын Үрэн уонна Хомустаах учаастактарыгар почтальонунан үлэлиир. Ол үлэлиир кэмигэр биһиги, оҕолоро, аҕабытыгар көмөлөһөн хаһыат, сурунаал наардыыр этибит. Дьон ол саҕана хаһыаты ааҕар, араас сурунааллары суруттар кэмэ этэ. Муода сурунаалыгар тийэ. Дьоммут үөрэбэ суох буоланнар, кизэһэ аайы оройуон уонна өрөспүүбүлүкэ хаһыаттарын аахтараллар этэ. Ону уочаратынан добдугураччы ааҕар этибит.

Билигин, сааһыран олонорон, биһиги дьоммут төһө да үөрэбэ суохтарын иһин олох аныгылыы толкуйдаах, саналыы көрүүлээх дьон эбиттэрин сөбө, махтаһа саныыбын. Буостаҕа үлэлиир кэмигэр сайын өрүскэ илимнииргэ көңүл ылан балыктыыр этэ. Илимнээн кыра кээчэрэлэри, хатыыстары, сордону, сыалыһары тутан дэриэбинэ дьонугар атыылыыр этэ. Сарсыарда турдахпытына, олбуорбутугар толору дэриэбинэ дьоно уочараттаан, аҕабыт кэлэрин кэтэһэн олонорор буолаллара. Оннук дьаһаммыт киһи сэбиэскэй былаас саҕана Дүллүкү нэһилиэгэр суоҕа буолуо дии саныыбын. Онтон доруобуйата чөлүгэр түһэн, «Дүллүкү» сопхуоска кыһынын кадровай булчутунан, сайынын субан сүөһүнү төлөһүтүүгэ үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Кэнники 1970—1980 сс. Хомустаах нэһилиэгин Хараабай сиригэр-уотугар бэйэтэ база тутан, сайын субан сүөһүнү көрөрө. Куруук былаанын аһара толорон, бастыңнар ахсааннарыгар сылдьара. Ону барытын аата-ахсаана биллибэт бочуотунай грамоталара, хайбал суруктара туоһулууллар. Ийэбит барытын тиһэн, кичэллээхтик уура сылдьыбыта.

Ийэбит эдэр сылдьан холкуоска ньирэй көрөөччүнэн, саһыл пиэрмэтигэр иитээччинэн, кэнники обуруокка үлэлээбитэ. Оттон биһиги, оҕолор, кырабытыгар дьэтин-уотун көрөрө, аҕабыт бултуур танаһын тигэрэ, бэрийэрэ. Ону таһынан кус-хаас иитэрэ, саха куурусатын сымыыт баттатан, нэһилиэккэ элбэх ыалга тарҕаппыта. Иистэнэрин сөбүлүүрү, баайар, өссө уһанар этэ. Түүлээхтэн араас саныйахтары, бэргэһэлэри тигэрэ уонна араас быыстапкаларга кыттарар.

Аҕабыт аҕалыт түүлээгин танастаан, ыраастаан үлэ бөбөтүн көрсөллөрө. Барытын сыа-сым курдук тутан, барытын суоттаан уонна суордунан арааран, судаарыстыбаҕа үрдүк хаачыстыбалаах түүлээҕи туттараллара.

Аҕабыт рекордсмен булчукка тийэ үүммүтэ. «Нива» массыына пуондатынан наҕараадаламмыта. 1987 с. өрөспүүбүлүкэбэ үрдүк кирбиини ылан, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Верховнай Сэбиэтин Бочуотунай грамотатынан уонна «Бочуот знага» уордьанынан наҕараадаламмыта.

Бу барыта улахан сыраттан-сылбаттан, элбэх үлэттэн тахсарын бары билэбит, өйдүүбүт.

Сэрии ыарахан сылларыгар кыра сааһыттан ыарахан үлэбэ эриллэн, үтүө суобастаахтык үлэлээбит сырата, ситиһиитин чыпчаала үрдүктүк сыаналаммытынан биһиги, кини 5 оҕото, 11 сиэнэ, 13 хос сиэннэрэ, кизэн туттабыт, кинилэр олохторун салгыыбыт.

Оҕолоро

Афанасьева Мария Егоровна

«Сэрии саҕаламмытыгар 14 саастаабым. Аҕабыт сэрии иккис сылыгар ыалдьан өлбүтэ. Онон ийэбитин кытта биэс оҕо хаалбыппыт. Биир күн оскуола таһыгар баар былаһааккаҕа элбэх баҕайы киһи мустубут этэ. «Сэрии буола!» диэн тыл ыраас халлаанга этин эппитини иһилибитэ. Сайын пиэрмэбэ сылдьан, Кырыкыйтан, Боотулууттан, Маҕаастан, Далыртан сэриигэ ыңгырыллыбыт аттаах дьон ааһалларын көрөр этибит. Биһиги нэһиликтэн эмиэ элбэх киһи Аҕа дойдутун көмүскүү туруммута.

Оҕо-дьахтар, кырдыаҕас-кыаммат өттө хаалан холкуос үлэтин үмүрүтэр түбүгэр түспүппүт. Сир тартарыытыгар обус сиэтэн, окко бугул онно харбаан, мунһан, обус сыарҕатынан от кэбиһэн сылдьыбыппыт. Кэбиһиигэ биир эмэ кырдыаҕас кыдамаһыт оҕонньор баар буолара.

Күһүн бурдук баайан, соһулуоннаан туруоран баран от курдук кэбиһиллэр этэ. Ол бурдукпунан кыһын обуһунан малатыылкаҕа аҕалан сыстараллара. Онно биһиги ат үүрэрбит. Бурдук отун көтүтэн, аһын кууллаан ысқылаакка уураар этибит. Соробун сиэмэбэ, соробун нолюкка, соробун дохуокка үллэрэллэрэ.

Биһиги «Кыһыл сирдыт» холкуоспут бэрэссэдээтэлэ Михайлов Данил Николаевич этэ. Кини сатабыллаах салалтатынан үлэһит-

тэр аччыктаабатахтара. Ордук быстарбыт ыалларга 4—5-тии киилэ бурдук нэрээттээн биэрэрэ. Пиэрмэбэ суорат онорторон үлэһиттэргэ түнэттэрэрэ. Оҕолор атынан сылдьан окко үлэһиир дьонно мас лугуунтан куруусканан суорат түнэтэллэрэ. Ону сиэн баран үлэбэ туруналлара. Биир да киһи аччыктаабатаба. Дьон кэпсээниттэн Арбандаба, Буруунсаба аччыктыыллар диэн истэр этибит. «Эһиги бэрэссэдээтэлгит үчүгэй буолан, сут дьылга хоргуйууну билбэтигит», — дииллэрэ. Оройуон салалтата мөбөрүн үрдүнэн, нэһилиэгин дьонун харыстаан, сырдык, киэн толкуйдаах киһи, Данил Николаевич (дьоно-сэргэтэ Тайыла диэн ааттыыллара) хоргуйууттан быһаабыта.

Дайааркалар астара бүтэн миигин Тайылаба илдьиккэ ытталлара. Оччотообуга ойуурга тыатаабы баар диэн кэпсииллэрэ. Мин тыатаабыттан куттана-куттана, Арыылаах үрэбинэн быһа сүүрэн кэлэбин, эбэтэр наһаа куттана санаатахпына, эргийэн, бэрт уһуннук айаннаан тийэбин. Онно бырабылыанньа дьыбэ киирэн: «Бурдук атабына нэрээттиир үһүгүн», — диэн илдьити тиэрдэбин. Оччоҕо Тайыла 1 киһиэхэ 400-түү грамм лэппиэскэ өлүүлээн биэрэр. Киэхэ бэйэм өлүү лэппиэскэбиттэн төгүрүччү кэбийэн баран анаарын ордорон бырааппар Болуодьаба абалар этим. Кини, 4—5-тээх уолчаан, эдьийим лэппиэскэлээх кэлиэ диэн, утары тоһуйа сүүрэн иһэр буолааччы.

Кыһын ноһуом, балбаах оһуһунан тизийэн бааһыналарга туруортуурбут. Тиби типтэрэр үлэ диэн баара. Оҕонньоттор маһынан кэрдиистэрдээх араама онорон биэрэллэрэ. Ону бааһынаба соһорбут. Аны саас тийэн ону төттөрү хомуйарбыт. Тимир лаппаакынан балбаабы бытарытан ыһарбыт.

Сайын Данил Николаевич от үлэтигэр сылдьар дьонно уонна ыанньыксыттарга «лугуун» диэни маһынан онорторон akka ыныырдан, биир киһиэхэ киилэ курдук суораты тастаран түнэттэрэрэ. Ол суораттаах уол оҕо кэлэрэ кэтэһиилээх буолара. Биригэдьиирбит: «Чэ, суораккытын сиэн баран кытаатан үлэлээн, тойдоруом», — диэхтиир этэ.

Убайым Афанасьев Петр Егорович 1942 с. сэриигэ барбыта, 1950 с. эргиллэн кэлбитэ. Онон дьыэбитигэр 4 оҕо хаалан ийэбитигэр илии-атах буолан олоһорбут. Ийэбит кыһыннары-сайыннары дайаарканан үлэлиирэ.

Кэтэһиилээх Кыайы күнэ үүммүтэ. Олох-дьаһах сыыйа-баайа чөлүгэр түһэн барбыта.

Аны хаһан да сэрии буолбатыгар баҕарабын!

Афанасьева Эдуарда, 4 кылаас. 2015 с.

Борисова Мария Саввична

Ийэм Мария Саввична 1928 с. кулун тутар 7 күнүгэр Кырыкый нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Аҕата Борисов Савва, ийэтэ Борисова Павла Гаврильевна холкуос үлэһиттэрэ этилэр.

Сэри сабаланытыгар 13 саастаах кыысчаан эбит. Аҕата сэри сабаланытыгар ынырыллан барар уонна сотору кыргыһы толоонугар охтубут.

Сэри сылларыгар бэйэтин саастыылаахтарын курдук холкуос ыарахан үлэтигэр сылдьыбыт. Сэттэ кылаастаах оскуоланы бүтэрэн, аабар балаһан сэбиэдиссэйинэн үлэтин сабалаабыт.

1949 с. аҕабын Струкин Алексей Алексеевичтын ыал буолаллар.

1960—1968 сс. — Хороҕо рабкооп бузаалтыра.

1968—1977 сс. — Дүллүкү сельскэй сэбиэтин сэкирэтээрэ.

1977—1982 сс. Далыр сельскэй сэбиэтигэр бузаалтырынан үлэлиир.

Дүллүкүгэ биэнсийэбэ олорон, 1986 с. ыалдьан өлбүтэ.

Биир оҕолоох, икки сиэннээх.

Уола Валентин Алексеевич Струкин

Васильева Мария Осиповна

Бихиги ийэбит, эбэбит Мария Осиповна 1932 с. Хоро нэһилиэгэр «Тыымпы» сиригэр-уотугар орто бааһынай дьыэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Аҕата Чукатов Осип Васильевич, ийэтэ Чукатова Евгения Прокопьевна. Сэри кэмигэр «Тыымпы», «Тэнкэ» диэн сирдэргэ олоһорбуттара. Хоро оскуолатын бүтэрэн, салгыы Бүлүүтээби педагогической училищеба үөрэнэн учуутал идэтин баһылыыр.

Училищени бүтэрээт, Васильев Василий Васильевичтын ыал буолан олоһторун холбуулар. 1955 с. эдэр учуутал кэргэниниин Аллайыаха оройуонугар ана-

нан учууталлыы барар. 1957 с. игирэ уолланаллар. 1958 с. оҕолоро килиимэттээн кэргэнин дойдутугар Дүллүкүгэ төттөрү көһөн кэллэр. Уонна олобун устата Дүллүкү оскуолатыгар 40-тан тахса сыл учууталынан үлэлиир.

Биэнсийэбэ тахсан баран, олорон хаалбакка, өр кэмнэ интэринээт сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Кини үөрэппит, иппит үгүс оҕолоро дойду араас мунуктарыгар сөбүлүүр идэлэрин талан, ситиһиилээхтик үлэли-хамсыы сылдьаллар.

Ийэбит киһи быһыытынан сэмэй, эйэбэс-сайаҕас майгылааҕа, аҕыйах саналааҕа. Хаһан да сатаабаппын, билбэппин диэбэт этэ, барыны барытын онорон иһэрэ, барыны барытын сатыыр талааннааҕа.

Үөһээ Бүлүү улуунун Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо.

4 оҕо тапталаах ийэтэ, 12 сиэн иһирэх эбээтэ, 10-ча хос сиэн эйэбэс эбээтэ 2001 с. ыарахан ыарыыттан орто дойду олобуттан барбыта.

Тапталаах ийэбит, эбээбит, хос эбээбит кэрэ мөссүөнэ, иһирэх сыһыана, эйэбэс мичээрэ өрүү биһиги сүрэхпиттэн сүппэт.

Оҕолоро, кийиитэ, күтүөтэ, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ

Таврильев Макар Федотович

Макар Федотович 1909 с. тохсунньу 26 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэгин Арбандатыгар төрөөбүтэ.

Үлэһит буолан, үлэтин бастаан райпоҕа налоговай агенынан саҕалаабыта. 1932—1936 сс. «Кыһыл сирдьит» холкуос суотчуттуур. 1936—1937 сс. райпоҕа статистигынан сылдьар. 1938—1940 сс. «Кыһыл сирдьит» холкуоска пиэрмэ сэбиэдиссэйэ, налоговай агент. 1940—1942 сс. «Кыһыл сирдьит» холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлэ. 1942 с. соботуопка хонтуораты-

гар үлэлээбит, бордуюксуйаны судаарыстыбаҕа туттарыы) эппиэттээх үлэһитэ.

1942 с. сэриигэ ынырыллыбыт, доруобуйатын туруга мөлтөбүнэн 1943 с. Сэбиэскэй аармыйа кэккэтиттэн сыыйыллан, дойдутугар төннүбүт. Кэлэн оройуоннааҕы госстрах агенынан үлэлээбит. Үчүгэй үлэлээх агент быһыытынан бириэмийэ биэрбиттэр.

1945 с. Осипенко аатынан холкуоска бэрэссэдээтэлинэн үлэли

сылдьан, Ньурбаҕа икки ыйдаах холкуос бэрэссэдээтэллэрин куурсу-гар үөрэнэн кэлбит (көр: Документ от 1945 года). 1945 сылтан райпоҕа эбии налоговай агенынан үлэлээбит. Ыарытыһан салгыы хас да сыл тубсанаторийга, диспансерга сытан эмтэммит.

1954 сылтан үтүөрэн, УТФ сэбиэдиссэйинэн үлэлээбит. 1957 сылтан олобун бүтэһик күннэригэр диэри кыылы иитэр пиэрмэбэ сэбиэдиссэйинэн үлэлээбит. Кини Дүллүкүгэ аан бастаан Балакаар Бэһин күөлүгэр саһыл пиэрмэтин тэрийбит. Ити пиэрмэни көһөрөн дэриэбинэттэн 4 км тэйиччи туттарбыт. Онно үлэһиттэр олорор дьиэлэрин, саһыллары тутар килиэккэлэри, ас буһарар дьиэни, булуһу туттарбыт.

Оччотооҕу холкуостарга саамай ыарахан, элбэх сыраны-сылбаны, сэниэни эһэр, доруобуйаны алларытар үлэнэн ыанньыксыттар үлэлэрэ буолара. Пиэрмэ ыанньыксыттарыгар нуорма быһыытынан 15—16 ыанар ынах туттарыллара. Төрөөбүт ынахтар ньирэйдэрин эмиэ кинилэр бүөбүйдииллэрэ. Оннооҕор сүөһүлэрин ноһуомун бэйэлэрэ таһаараллара, тас үлэһит бэлэмнээбит отун бэйэлэрэ киллэрэллэрэ. Оччотооҕу ыанньыксыттар күлүмэх күүстээх үлэбэ күнүстэри-түүннэри бокуойа суох сылдьаахтыыллара. Дьиэ-уот, кыра, кыһыл оҕо кырдыбаастар көрүүлэригэр хаалара. Пиэрмэ сэбиэдиссэйдэрэ, биригэдьиридэр сотору-сотору кэлэн үлэлэрин бэрэбиэркэлээн, ыйыы-кэрдии бөбөтүн биэрэн бараллара. Ол курдук, ыанньыксыттар харанаттан харананы ыпсаран кыһын хотонтон ордубаттара, сайынын 4-түү ыамтан ордубаттара.

Ынахтарын ыан, түөртүүр ыам кэнниттэн оттуу бараллара. Сорох ыанньыксыттарга эбиитин ат эбэтэр атыыр оустары көрөргө-харайарга сыһыараллара. Кинилэргэ арыый улааппыт 4—5 саастаах оҕолоро кыһынын ынах ыыр уонна хотоннорун ыраастыыр кэмнэригэр тымтык тутан көмөлөһөллөрө. 6—7-лээх кырачааттар барахсаттар ийэлэригэр иилинкэйдэһэн көмөлөһөн, сүүрэн-көтөн элэстэнэллэрэ.

Биир кыракый пиэрмэ дьиэтигэр хас да ыал дьукаахтаһан олороллоро. Хоноһо кэллэбинэ оҕолор муостанан сытан утуйаллара. Дьиэлээхтэр ыһырынньык, чүмэчи уотунан сырматынан кыһынны кэмнэ дьиэ иһинээби үлэлэрин үмүрүтэллэрэ.

Олус ыарахан үлэни тулуйбакка, ыанньыксыттар ыарыһахтыһаллара, эрдэ үйэлэнэллэрэ. Ийэлэр оҕолоноот да, аҕыйах хонугунан хотонно ынахтарыгар тахсан түбүк бөбөбө төбөлөрүн оройдорунан түһэллэрэ, кыахтара-сэниэлэрэ баранара. Ону ол диэбэккэ үлэлэригэр үрдүктэн үрдүк кирбиини ситиһэргэ дьулуһаллара.

Галина Алексеевна Чукрова хомуйбут ахтыытыттан

Гаврильева Анна Иннокентьевна (Маңан Баттах)

Мин хос эбэм Анна Иннокентьевна тыыл, үлэ бэтэрээнэ быһа барыллаан 1883 с. Хоро нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Икки кыыс оҕолообо: Марыына уонна Маарыйа.

Сэри сабаланыыта «Кыһыл сирдьит» холкуоска бэрэссэдээтэл Михайлов Данил Николаевич мэлиһэни өрөмүөннэтэн лэппиэскэ астыыр бэкээринэ туттарбыт. Эбэм манна лэппиэскэ буһарааччынан үлэлээбит. Нэчимиэн бурдугу күн аайы мэлиһэбэ тардаллар эбит уонна Аннаба туттараллара. Ол туһунан «Төрүт

дойдум Дүллүкүм» кинигэбэ бу курдук суруллубут: «Столовой поварыгар Гаврильева Аннаба ячень мэлиитин 3 муунта бурдугу ылым. Маны ылым Гаврильева Анна, туттардым Михайлов Баһылай. 28.05.1942 сыл». Фактура диэн докумуонтан ылыллыбыт.

Нэһилиэк биир кырдыбаһа Евдокимова Елена Федоровна кэпсириинэн, сэриигэ барааччылары Үөһэ Бүлүүгэ диэри аһылык, лэппиэскэ биэрэн атаараллара. Эргэ докумуонна «Гаврильева Анна военной комиссия дьонугар 2 кг лэппиэскэни биэр. Д. Михайлов. 1.08.1942 с.», «Гаврильева Аннаба. Томской Петрага 3 кг, Никифоров Ильяба 3 кг. Барыта 6 кг лэппиэскэтэ биэр. Ханнык да уочарата суох. Д. Михайлов. 7.08.1942 с.» диэн суруллубут.

Нэһилиэк олохтоохторо, холкуостаахтара бары күн аайы лэппиэскэ ылан аһабыттар. Холобура, атырдыах ыйын 27 күнүгэр 1942 с. суруллубут испиһэгинэн барыта 36 киһи лэппиэскэ ылан, биедэмэскэ илии баттаабыттар. Ыраах отчуттарга, пиэрмэ ыанньыксыттарыгар биригэдьиридэр лэппиэскэни күн аайы илдьэн биэрэллэр эбит. Ити курдук сэрии бастакы күнүттэн сабалаан 1950 сыл бүтэнигэр диэри Анна Иннокентьевна холкуостаахтары, сулууспалаахтары лэппиэскэ астаан хааччыйбыт. Сэрии ыар сылларыгар ыаллар да, оҕолор да хоргуйууну билбэтэхтэрэ диэн кэпсириллэрэ. Ол курдук, мин хос эбэм бу ыар кэмнэ дьонун-сэргэтин туһугар түүннэри-күннэри бэйэтин харыстаммакка, үлэлээн бу дьоллоох олобу уһансыбыт сүдү кылааттаах.

Кэнники Анна Иннокентьевна өр сылларга Дүллүкү оскуолатын интэринээтигэр асчытынан үлэлээбитэ. Аана эмээксини, кини мин-

ныиһэс лэппиэскэтин, аһылыгын, аһыныгас-амарах майгытын билигин да ол кэмнээби оҕолортон истинник ахтар-саныыр киһи үгүс.

Мин өйдүүрбүнэн олус холку майгылаах, киэн көбүстээх, үтүө санаалаах, муударай кырдыбаас этэ. Биһиги мэниктээтэхпитинэ, дьоммут биридэ эмит күргүйдээтэхтэринэ, «оҕо кута көтүө» диэн сөбүлээбэт этэ. Бука, олобор элбэх ыарахаттары көрсүбүт буолан, дьонно-сэргэбэ харыстабыллаах сыһыана итинник көстөр эбит.

Хос эбэм барахсан 1979 с. сүүсчэ саастаабар күн сириттэн барбыта.

Үйэ Семеновна Петрова, хос сиэнэ

Докторов Виктор Евдокимович

«Сэрии сабаланыытыгар 6-лаах уол этим. Биһиги оҕотуттан, кырдыбаһыттан тутулууга суох тугу кыайарбытынан холкуос үлэтигэр кытыбыппыт. Мин саасты оҕолор обус сиэтэрбит, ынах хомуйарбыт, балбаахтыырбыт.

Абам Ийэ дойдутун көмүскүү сэриигэ аттамыта. Ийэм пиэрмэбэ үлэлээбитэ. Миигин интэринээккэ ылбаккалар, 3 сыл үөрэммэккэ олобутум. Онтон хойут Дүллүкү орто оскуолатыгар 7-с кылааһы бүтэрбитим, салгыы Далырга 10-с кылааска диэри үөрэммитим. Онно СССР норуодунай учуутала М. А. Алексеевка үөрэнэр дьолго тиксибитим.

Оскуоланы бүтэрэн баран, ыччат учаастага тэриллибитигэр биригэдьириинэн анаммытым. Онтон Дүллүкүгэ бөдөнсүйбүт холкуоска сэкирэтээринэн үлэлээбитим. Оскуолаба учууталлаабытым, онтон үс сыл интэринээккэ үлэлээбитим.

1962 с. салгыы үөрэнэр, сайдар бабалаах дойдубуттан барбытым. Маннай Омскайдаабы техникэскэй институтка инженер идэтигэр туттарса сылдыбытым. Онтон ыалдьан, академической уопуска ыламмын, хоту Аллайыаханан, Булунунан эргийэн Дүллүкүбэр кэлбитим. Манна кэлэн биригэдьиридээбитим. 1970 с. сопхуос тэриллибитигэр тиэхиньикэбэ нормировщигынан үлэлээбитим.

Красноярскай куорат хоту өттүгэр Норильскай куоракка экономической институту кэтэхтэн үөрэнэн бүтэрэн баран, сопхуоска 20 сыл

экэнэмиининэн үтүө суобастаахтык үлэлээбитим. 1992 с. баһылыгы экэнэмиикэбэ солбуйааччынан үлэлээн баран бочуоттаах сынһа-ланна тахсыбытым».

Эһэтин тылыттан суруйда Донской Вася, 8-с кылаас. 2010 с.

Докторова Олимпиада Андреевна

Биһиги ийэбит Олимпиада Андреевна 1930 с. Дүллүкү нэһилиэгэр холкуостаах дьыэ кэргэннэ төрөөбүтэ.

Орто үөрэхтээх бэтэринээринэй санитардары бэлэмниир анал кууруһу бүтэрэн, 1958 с. Дылырдаабы бэтэринээринэй учаастакка идэтинэн үлэтин сабалаабыта. 1960 сыл кулун тутарыттан Дүллүкүгэ үлэли кэлбитэ. Итинтэн ыла кини түбүктээх, сылаалаах-сылбалаах үлэтэ сабаламмыта.

Ийэбит учаастактан учаастакка ынырыкка сылдыара, аты бэйэтэ көлүйэрэ, бэйэтэ миинэрэ. Арыт түүн барааччы. Сүөһү төрөөрү кыайан быһаамматабына, курдары ылар идэлээбэ. Итини сүрдээх сатабыллаахтык онороро диэн билигин да кырдыбаастар ахталлар.

Ыраахтан ынырыктан кэллэбинэ, анаардас дыахтар сиэринэн, аны дьыэтин, сүөһүтүн көрүүтэ күүтэн турара. Иллэн кэмигэр тирииттэн, түүлээхтэн да араас танаһы, онтон да атын иистэри иннибэккэ тигэрэ, обуруолаан киэргэтэрэ. Иистэнньэн быһыытынан үгүс биһирэбили ылар. Художественнай самодеятельноска актыыбынайдык кытара, оройуон хаһыатын актыыбынай кэрэспэдьиэнэ этэ.

Бэтэринээринэй санитарынан 1971 с. диэри үлэлээбитэ. Онтон доруобуйатын туругунан атын үлэбэ көһөн, биэнсийэбэ тахсыар диэри араас үлэлэргэ үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

1994 с. уһун, ыарахан ыарыыттан бу орто дойду олобуттан барбыта.

Уола Аркадий Иванович Егоров

Дыраева Александра Петровна

Ийэбит Александра Петровна-Өлөксөөн 1933 с. Дүллүкү нэһилиэгин «Фрунзе» холкуоска Болуонхай алааһыгар төрөөбүтэ. Ийэтэ Яковлева Екатерина Егоровна (1893—1942 сс.), аҕата Яковлев Иннокентий Дмитриевич (1892—1943 сс.) эрдэ олохтон бараннар, ийэбит быраатынаан Егордыын тулаайах хаалбыттара. Бииргэ төрөөбүт убайа Байбал Аҕа дойду сэриитигэр ынырыллан баран дойдутугар эргиллибэтэбэ. Эдьийдэрэ Егорова (Яковлева) Александра Иннокентьевна уонна Иванова (Яковлева) Мария Иннокентьевна эрдэ ыал буолан атын нэһилиэккэ олоролор этэ.

Ол иһин биһиги ийэбитин Өлөксөөнү Дыраев Бүөтүрдээх, быраатын Дьөгүөрү Топпуордар дьыэ кэргэттэрэ ииттэ ылбыттара. Онон ийэбит сурукка иппит дьонун араспаанньатынан, аҕатын аатынан кирибитэ. Дыраевтар үс тулаайах кыргыттары (Өлөксөөн, Мотуруона, Маппа) иитэн атахтарыгар туруорбуттара. «Дьонум наһаа үчүгэйдик иппиттэрэ, олох ыараханын, сэрии ыар кэмнэрин билбэккэ улааппытым», — диэн ахтара, куруук махтанара.

1950 с. Руфов Николай Руфовичтыын билсэн, таптаһан ыал буолбуттара. Уон икки (8 уол, 4 кыыс) оҕону төрөтөн, Дьоруой ийэ үрдүк аатын ылбыта. Ийэбит холкуоска, сопхуоска ыанньыксытынан, субан сүөһү көрөөччүнэн, саһыл иитээччинэн үлэлээбитэ. Ону элбэх махтал суруктара, грамоталара туоһулулар.

Аҕабыт бултаан аҕалбыт күндү түүлээбин, балыгын барытын кэргэнинээн тэннэ ыраастаһара, дыһайсара. Ийэбит илиитигэр сүрдээх дьөбурдааба. Иллэнсийдэ да иистэнэрэ, сиэлинэн сап хатан олбох, бэргэһэ, ынах быата баайааччы. Күрүчүөгүнэн хас биирдии кыргыттарыгар, кийииттэригэр, чугас дьүөгэлэригэр былаат, кыыс сиэннэригэр араас оһуордаах сэлиэт баайан бэлэхтээччи, салпыакка уо.д.а. баайааччы. Маһынан тугу санаабытын барытын онороро. Ийэбит аһылыга ураты минньигэс буолааччы.

Биһиги ийэбит киэн көбүстээх, набыл-намчы майгылаах, кэрэ сэбэрэлээх этэ. «Бу күн сиригэр төрөөммүн биир да киһини кытары кыыһырысбакка олордум», — диирэ. Онон «өрүү иллээхтик, бэйэ-бэйэбитин өйөһөн олорун» диэн сүбэлиирэ.

Ийэбит аҕабытынаан ыал буолан, оҕо төрөтөн, сиэн минньигэһин билэн, бэйэ-бэйэлэрин өйөһөн, өйдөһөн 55 сыл бииргэ олорбуттара.

Ийэбит барахсан 2005 с. күн сириттэн барбыта.

Биһиги ийэбитигэр барыбытын сылаас таптальынан бүөбүйдээн атахпытыгар туруорбутугар, олохпут киэн аартыгар сүбэ-ама буолан үктэннэрбитигэр махтанабыт, кининэн киэн туттабыт уонна аатын хаһан да түһэн биэриэхпит суоҕа.

Кыһа Анна Николаевна Руфова. 2020 с.

Эвдокимова Екатерина Васильевна

Эбэм Екатерина Васильевна 1926 с. Хороҕо төрөөбүтэ. Кини сэрии саҕаланарыгар 15 саастаах кыысчаан эбит. Бииргэ төрөөбүт убайа Евдокимов Егор Васильевич 1942 с. сэриигэ ынырыллан барбыт. Кини сэрииттэн эргиллибэтэх. Хороҕо сэриигэ баран өлбүттэргэ анаан оноһуллубут пааматынныкка кини аата эмиэ суруллан турар. Эбэм убайа сэриигэ 19 саастааҕар барбыт. Сэрии буолбатаҕа буоллар, баҕар, кини, билигин да тыыннаах, кэргэннээх, оҕолордоох буолуо этэ. Хороттон таайым Евдокимов Василий Пудович сэриигэ баран, фашистары кыайан-хотон, элбэх мэтээллэрдээх, уордьаннаах төрөөбүт дойдутугар эргиллэн кэлбитэ. Кини кэлин ыалдыан өлбүтэ. Элбэх оҕолордоох, сиэннэрдээх.

Эбэм сэрии кэмигэр кыргыттар эрэ буолан, биир оҕонньор настаабынныктаах суол онороору, чөнөчөктөрү түөрэн ыраастыылларын, сиилэскэ анаан улахан баҕайы дьяамалары хаһалларын, бурдуктаах ампаардары харабыллыылларын туһунан кэпсээччи. Күнгэ 1 муунта лэппиэскэ ыһыктаахтар эбит. 1 га курдук сири мунһан, киэһэ үлэлэрин биригэдьииргэ туттаран бириэмийэлэрин кэмпиэт оҕото ылаллар үһү. Обуруот үлэтигэр, саһаан охсуутугар, бүтэй тутуугар барытыгар сылдыаллар эбит. От бөбөнү оттоон, бурдук бөбөнү быһан, үлэ бөбөнү үлэлээччибит диирэ. Аччык да буоллаллар, кыайы туһугар биир да үлэттэн аккаастаммакка үлэииллэр эбит.

Эбэм сэрии кэмигэр үлэлээбитин иһин үлэ, тыыл бэтэрээнэ буолбута, араас чэпчэтиилэринэн туһанара.

Эбэм эһэбит, Никифоров Василий Афанасьевич, сэрии кэмигэр Булунна үлэ фронугар баран үлэлээбитин туһунан кэпсиирэ. Кини эдэр сааһыгар ыалдыан өлбүт.

Мин аймахтарым эмиэ Улуу Кыайы буоларыгар, сэрии түргэнник бүтэригэр, кыахтара тийэринэн көмөлөспүттэринэн киэн туттабын.

Сиэнэ Васильева Маиа, 2015 с.

Эвдокимова Елена Федоровна

«Мин 1918 с. Дүллүкүгэ Хангарында алааска Чултургасов Федор Иннокентьевич дьиэ кэргэнгэр төрөөбүтүм. Ийэм Балбаара диэн этэ. Иннибэр икки оҕо төрөөн өлбүт, онон мин собото оҕо этим. Төрөөбүтүм кэннэ кыһыл оҕону тымтайга сүгэн, Далырга илдьэн сүрэхтэппиттэр. Аҕабыт өлбөт-сүппэт Өлөөнө диэн ааты бизэрбит.

1941 с. сэрии иннигэр Үрэн нэһилиэгэр 1914 с. төрөөбүт Прокопьев Алексей Николаевич диэн эдэр киһилиин ыал буолан олорбуппут.

1941 с. балаҕан ыйыгар Алексей сэриигэ ынырыллан барбыта. Үөһээ Бүлүүттэн борохуотунан айаннаабыттара. Сэриилэхэр чааһыгар тийэн баран «сотору сэриигэ ыталлар» диэн суруйбута. Харьков уонна Воронеж диэн куораттары босхолоһунна сылдыбыта. «Уоттаах сэриигэ иккитэ киирэн табыстым, бааһыран госпитальга эмтэнэ сытабын» диэн суруга кэлбитэ. Онтон кэлин «үһүспүн сэриигэ ыталлар» диэн суруйбута. Сотору Сэбиэккэ сураҕа суох сүппүтүн туһунан биллэри кэллэ диэбиттэрэ. Кэргэним 1941 с. сураҕа суох сүппүтэ.

Сэрии сылларыгар үлэ элбэх этэ. Мин, сиппит-хоппут улахан киһи, араас үлэҕэ сылдыбытым. Арыылаахтан хааман кэлэн, Ойбон Күөлгэ малатыылкаҕа үлэиirim, хаар типтэриитигэр, ноһуом тийиитигэр, сайын 7—8-лии чаас устата атынан от мустарытыгар сылдыбытым.

Үчүгэйдик үлэиир буоламмын, үлэ удаарынныга буолар этим. Сэрии кэмигэр үлэм иһин 1947 с. И.В. Сталин төбөлөөх мэтээлинэн наҕараадаламмытым».

Ахтыыны ылла Анисимова Алена, 8 кылаас. 2010 с.

Егоров Иван Тихонович

*Соргулаах булчут,
Сылайбат сындааһыннаах,
Илистибэт интирдээх киһи*

Мин Иван Тихоновичы кытта Тэхэкэйгэ пиэрмэбэ ыал-ыал бииргэ олорон оҕо сааспыттан бииргэ үөскээбиппит. Оччотообуга пиэрмэ оҕолоро Дүллүкү 7 кылаастаах оскуолатыгар кыһыннары-сайыннары Тэхэкэйтэн сатыы сылдьан үөрэнэр этибит.

Уйбаан 1934 сыллаабы төрүүх. Мин кинини кытта бииргэ үөрэммитим. Оҕо сылдьан оҕолорго туох эмит быракааһы онорон уонна кэпсээн күллэртиир буолара. Кылааска уруок бириэмэтигэр олорон оҕону дьиибэлээн баран

тугу да билбэтэбэ буолан олорооччу, бүтэнигэр атын оҕо мөбүллээччи. Оҕо сылдьан оннук дьээбэлээх уонна бэһиизлэй буолара. Кини кыра сааһыттан бултуур идэлээх этэ. Уруок кэнниттэн дьэтигэр тийдэ да суумкатын бырабаат, чэйдээтэ да, куобахха, мас көтөрүгэр туһахтыы баран хаалара. Уйбаан 7 кылаас кэнниттэн үөрэбин салбабатаба. Оччотообуга холкуостаах оҕото холкуостаах буолар диэн оскуолаттан уурайаат, холкуос араас үлэтигэр үлэлээбитинэн барбыта. Хаһаайыстыбатыгар үлэлээн аһатыах киһи кини эрэ этэ. Ийэтэ Сөдүөччүэй үлэни кыайбат кырдыабас, балта Мария алын кылааска үөрэнэрэ.

Уйбаан холкуос хара үлэтигэр эриллэн, ситэн-хотон кэлин хайбалга сылдьар үлэһит буолбута. Төрөөбүт нэһилиэгиттэн харыс да халбарыйбакка, дойдутугар олорон, Атысытова Мария Алексеевна диэн төрдө Мэйик кыһын кэргэн ылан, бэйэтэ дьэиэ-уот туттан, элбэх оҕолоох ыал буолан олорбута.

Кэлин 1979 сылтан «Дүллүкү» сопхуоска тутуу тэрилтэтэ тэриллэн, өр сылларга онно үлэлээбитэ.

Уйбаан хайа да үлэбэ киһиэхэ сирдэрбэт үлэһит. От охсуутугар ходуһаба киирэн хотуур суокутун бастаан тэлээччи кини буолааччы. Дьон: «Чэ, Уйбаан бастаа», — диэтилэр да сабалаабытынан барара. МСО-ба үлэлии сылдьан, оччотообуга «Дружба» эрбии үөдүйэ илигинэ барыта сүгэнэн үлэ буолара. Онно да Уйбаан сүгэтин тутта да

инники сылдьааччы. Сүрэхтээх-бэлэстээх үлэһит буолан, сэбин-сэбиргэлин онгосторо бэрдэ. Кини от охсор хотуура, сүгэтэ хаһан да сыппаабат, сүгэтэ хаппыт мутукка сынтарыйбат буолара. Уйбаан үлэтигэр хаһан да тириэтин-хорутан көлөһүнэ саккырыы сылдьыбат, ол курдук үлэни кыайар-хотор, сылайбат сындааһыннаах, саккыраабат көлөһүннээх, үтүөкэннээх үлэһит этэ. Хара тыаба табыстабына, сорсуннаах булчут бэрдэ, ходуһаба киирдэбинэ, хотуурдаах хоһууна, сүгэтин туттабына, хайдахтаах да бэрэбинэ көнөн тахсар мас уһа буолар.

Дүллүкү нэһилиэгин төрүт олохтооҕо, 75 саастаах үлэ, тыыл бэтэрээнэ, нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо Виктор Евдокимович Докторов.

Ахсынньы 10 күнэ, 2010 с.

Егорова Марина Михайловна

Ийэм Марина Михайловна Үөһээ Бүлүү оройуонун Хоро нэһилиэгэр, быһа барыллаан, 1916 с. төрөөбүтэ.

Эдэр сааһыттан пиэрмэбэ үлэлээбитэ. Кэлбит-барбыт, сытыы-хотуу кыыс «Фрунзе» холкуос бастын ыанньыксыта буолбута. 1941—1945 сс. Аба дойду Улуу сэриитин кэмигэр «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн набаараадаламмыта.

Петр Егоровичка Егоровка кэргэн тахсан, үс уол оҕоломмота: Семен, Николай, Петр.

Кэргэнэ эрдэ олохтон туораан, уолаттарын соботобун сүһүөхтэригэр туруортаабыта.

Уола Петр Петрович Егоров

Еремисова Харитина Егоровна

«Мин 1917 с. от ыйын 13 күнүгэр Үөһээ Бүлүүгэ I Үөдүгэй нэһилиэгэр (Далырга) дьаданы дьэиэ кэргэннэ төрөөбүтүм. Аҕам Еремисов Егор Семенович. Мин төрөппүттэриим Өктөөп өрөбөлүүссүйэтин ин-

нигэр уонна кэннигэр үрүн да, кыһыл да аармыйаҕа кыттыбыттара. Ылал быһыытынан тыа хаһаайыстыбатынан дьарыктанан аһаан-сиэн олорбуттара. 7 оҕону төрөтөн ииппиттэрэ, улаатыннарбыттара.

Убайым 1941 с. Сэбиэскэй аармыйаҕа ынырыллан баран сураҕа суох сүппүтэ. Мин Далыр оскуолатыгар 6-с кылааһы бүтэрбитим. Аҕалаах ийэм үөрэнэ сырыттаһына, иккиэн биир сыл өлбүттэрэ. Онон үөрэхпиттэн уурайан, Буденнай аатынан холкуоска хара үлэбэ үлэлээбитим.

1939 с. Үөһээ Бүлүү оройуонугар РИК-кэ (билиннинэн оройуон сэбиэтигэр) дьыала бэрийээччинэн кирибитим. 1940 сылтан 1947 сылга диэри үп салаатыгар учаастактаабы налоговай иниспектринэн, онтон Онхойго, Далырга налоговай агенынан үлэлээбитим. Бу үлэбэр «Младшему советнику участковой службы 1 ранга» диэн звание ылбытым. Хас да төгүл бириэмийэ, махтал сурук, грамота биэрбиттэрэ.

1952—1954 сс. оройуоннаабы сэбиэскэ буҕаалтырынан, 1954 сылтан Дүллүкү нэһилиэгэр налоговай агенынан үлэлээбитим. Онтон инбэлииттэр дьыэлэригэр завхозтаабытым, хара саһыл пиэрмэтигэр аһатааччынан үлэлээбитим. Онтон сопхуос киин аппараатыгар кассирынан үлэли сылдьан биэнсийэбэ тахсыбытым. Кассирдаан уурайан баран, оҕо дьаһылатыгар эмиэ үлэли сылдьыбытым.

Өр сыллаах уонна сэрии сылларыгар килбиэннээх үлэбин сыаналааннар, элбэх мэтээллэринэн наҕараадаламмытым: «Тридцать лет Победы в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.»; «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.»; «Сорок лет Победы в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.».

Үлэ бэтэрээнэ буолан, «Ветеран труда» мэтээлинэн наҕараадаламмытым. Маны таһынан араас грамота, бириэмийэ элбэх этэ. Үлэли сылдьан туох да буруйга-сэмэбэ тардыллыбатабым».

*Ийэлэрин тылыттан суруйдулар
оҕолоро Дмитрий Макарович,
Наталья Макаровна Гаврильевна*

Захаров Петр Петрович

Биһиги аҕабыт Петр Петрович 1928 с. кулун тутар 12 күнүгэр I Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэр үстэр. Улаханнара Кыккаев Алексей Петрович 1920 с., бырааттара Захаров Семен Петрович 1930 с. төрөөбүттэр. Ийэлэрэ сэлликтээн эрдэ өлбүт, аҕалара Кыккай Бүөтүрэ (Захаров Петр Захарович) ыраах көмүскэ үлэлиир буолан, дэн кэриэтэ кэлэн билсэн барар эбит. Онтон сэрии сабаланытыгар өлбүт, онно оҕолор төгүрүк тулаайах хаалбыттар.

Оскуолалара олорор сирдэриттэн ыраах этэ, онно сатыы сылдьаллара, элбэхтик тоңоллоро-хаталлара, ачыктыыллара даҕаны кэмнээх буолуо дуо...

Далырга үөрэнэ сылдьан, этэрбэһэ алдьанан, атабын үлүтэн, баһыһаҕа кириэн сыппыта. Судиков диэн нуучча бырааһа эмтээбит. Убайа Өлөксөй сэриилэһэ сылдьан, суруйар эбит: «Тоойуом, үөрэхтээх киһи буолаар», ону толорон Бүлүү педучилищетыгар үөрэнэн, учуутал идэтин ылбыт. Өлөөннө ананан тийээн алгебраны, саха тылын, учуутал тийбэтинэн атын да биридимиэттэри үөрэтэр эбит. «Оҕолор бэйэбиттэн улахаттар, бөдөннөр этэ, бастаан бииргэ үөрэнэр оҕолорун курдук көрбүттэрэ, хатыныр, хачаайы этим», — диэн кэпсиэрэ.

Кэлин сэллигинэн ыалдьан, эмтэнэн, үтүөрэн баран, ийэбитин кытта сэллик балыһатыгар сиэстэрэнэн үлэлиир Иннокентьева Татьяна Ивановна ыал буолбуттара. Аҕабыт идэтин уларытан, дойдутугар кэлэн эргизэн эйгэтигэр атыһытынан, буҕаалтырынан, кэлин ыскалаакка үлэлээбитэ.

5 оҕолоох, сиэннэрдээх, эргизэн туйгуна, «Аҕа дойду сэриитин кэмнэригэр 1941—1945 сс. үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээллээх уонна үбүлүөйүнэй мэтээллэрдээх.

Сэрии сылларыгар тулаайах хаалан аймахтарыгар иитилибиттэрэ. Оччотообу оҕолор сиэрдэринэн ыһыы, от үлэтигэр элбэхтик үлэлээбитэ, холкуоска суруксут эбээһинэһин эмиэ толорор этэ.

Кыһа Захарова Маргарита Петровна доруобуйа харыстабылын бэтэрээнэ. Быраата Сэмэн 1998 с. өлбүтэ, ыарыһах оҕо этэ.

Кыһа Маргарита Петровна Захарова, Үөһээ Бүлүү

Захарова Екатерина Даниловна

Биһиги ийэбит Екатерина Даниловна 1928 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр Үрэнгэ төрөөбүтэ. Ийэбит ийэтэ Гаврильева Акулина Гаврильевна (Далыр, Гаврильев Гаврил Хадабайа кыыһа) хараба суох эбит, аҕата Захаров Данил Петрович. Мин ийэм үһүс оҕо, Павел, Петр диэн убайдардааба, Федор диэн бырааттааба. Хараба суох ийэтэ сааһан көрбөт буолан, Петры уонна кыра уолларын Федоры эрдэ иитиэххэ биэрбиттэр.

Ийэбит убайа Павеллыын дьонноругар хаалбыттар. Ийэм төрөппүттэрэ сэрии саҕана өлбүттэрэ, ийэбит 13 саастаабар 1941 с. аҕата, онтон икки сылынан 1943 с. ийэтэ суох буолбуттар. 1942 с. убайа Павел 18 сааһын туолан сэриигэ ынырыллан барбыт.

Сэрии ыар кэмнэрин ийэм олох үчүгэйдик өйдүүр буолан, элбэхтик кэпсээччи. Кини ыһыы саҕана оҕус сиэтэн, сайын от оттоон, улахан дьону кытта тэнгэ үлэлиир этибит диирэ. «Саас, сайын «Үрэн», «Арбанда» холкуос бырабылыанньатын сибидиэнньэтин Далырга Тэкэндэбэ тириэрдэrim. Сайын атаһы сыгыннаһа сүүрэрим, төннөн иһэн аччыктаан сир астаан сиирим. Кыһын Далыр интэринээтигэр олорон үөрэнэ сылдьан атаһын үлүтэн, аччыктаан 5-с кылаас кэнниттэн үөрэнэн уурайбытым. Ийэбин кытта 16 буолан инбэлиит дьиэтигэр олорбуппут. Турунуопус, бурдук атаһынан судураан хааһы сиирбит, олус аччыктыыр этибит», — диэн кэпсээбитэ.

Хайдах аччыктаан сулуумах ууну иһэллэрин, оннооҕор «хойууларын» таһааралларын улахан дьон аччыктыан диэн бопсоллоро үһү.

Сэрии кэмигэр дьон араас майгыта дьэнкэ көстөн эрдэбэ. Ол курдук ийэбит дьон үтүө да, мөкү да өрүттэрин чугастык билбитэ. Далырга оскуолаба үөрэнэ сылдьан интэринээккэ олорон, аччыктаан оһох үөһэ туран, ас буһар сытын ыла сатыыллар эбит. Онно үлэлиир үлэһиттэр бэйэлэрэ ордорунан, туспа ас астанан аһыылларыгар ымсыралларын, хомолтотун-абатын кэпсиирэ. Оннооҕор ол интэринээккэ олорор оҕо ыалдыа сытан, муус буолбут муннукка атаба хам сыстан хаалан, үлүйэн, түмүгэр атаба суох хаалбыт эбит. Оччотооҕу атаба суох хаалбыт кыыс Балбаара этэ, кэлин атаба суох Балбаара диэн ааттаабыттар.

Ол эрэн, ийэм үтүө дьон диэн элбэх дьону ааттааччы. Мин тулааһа хаалбытым кэннэ киһилии сыһыаннаһаллара диэн. Ол курдук, хараба суох ийэтэ 1943 с. өлөн хаалбытыгар, дьүөгэтинээн эмиэ тулааһа кыыстыын (Чооруос Маарыйа) бэйэлэрэ дьаһайбыттар. Ийэтин өлүгүн бэйэтэ сууйан, таһыннаран, иинин бэйэлэрэ хаһан, ханнык эрэ үтүө киһи сыарбаба тизээн илдьэн көмпүттэр. Тулааһа хаалан аймахтарыгар Далырга олоро сылдьан баран, санаһым атабаһыгар диэн сөбүлээбэккэ, дойдутугар Үрэнгэ кэлбит. Аймаба Нестор биригэдьиир буолан, улахан өйөбүл буолбута уонна убайа Павел сэриигэ сылдьарынан кыра да буоллар көмө ылара, онон син тыыннаһа хаалан, киһи хара буолбут.

1944 сылтан 16 саастаабар, бастаан издэргэй лэппиэскэтин сиэри уонна сэппэрээтэр үтүн иһээри, холкуоска дайааркалы киирбитэ. Манна үлэлээн-хамсаан кэлин бастың дайаарка, олохтообу сэбиэт дьокутаата буолбута. 1941—1945 сс. «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээли 1948 с. биэрбиттэрэ. Онон тыыл бэтэрээнэ буолбута, сэрии сылларыгар таһаарылааһа үлэтин иһин Сталин төбөлөөх мэтээлинэн наһараадаламмыта.

Аҕабытын кытта ыал буолан баран, Үрэнтэн Дүллүкүгэ көһөн киирэн бэкээринэбэ, маҕаһынгна фасовщигынан үлэли сылдьыбыта. Тохсус оҕотун хат сылдьан, ойобостотон баран, устунан бронхиальнай астмаба кубулуйан маҕаһынтан уурайбыта. Ол иһин дьыссаакка ньээнкэнэн киирбитэ. Бизенсийэбэ да таһсан баран, өр сылларга дьыссаатыгар үлэлээбитэ.

Кини олус дьобурдааба. Кыра эрдэбиттэн ийэтигэр илии-атах буолан, сэрии саҕаттан холкуоска үлэлээн, күүстээх-уохтаах, кыайыгас-хотугас эбит. «Бөтүннээх үтү, кууллаах бурдугу киһилээбэт этим» диэччи. «Эдэр сылдьан мэниктээн, тустан, дьахталлары барыларын кэриэтэ охтортуурум» диирэ. Таһаһы да, түүлээбэ да иистэнэрэ, баттах кырыһара, күрүчүөгүнэн да баайара, быысыпкалыыра. Элбэх дьон кэлэн таһсан быстаран, баттах кырыһаран барааччылар. Бэйэтин элбэх оҕотун таһаһыттан ордон, дьонно тигэн биэрэрэ, бэйэ-бэйэлэригэр көмөлөһөр, өйөһөр элбэх атас, доҕор дьоннооҕо.

Уолҕамчы да буоллар, амараһа, аһыныгас майгылааба. Тулааһа сылдьан элбэх эрэйи көрбүтүм диэн кыаммат, тулааһа дьонно көмөлөһө сатыыра. Хонор сирэ суох хаалбыт дьону хоннорор, аччыктаабыты аһатар киһи этэ. Хомоҕой баай тыллааба, элбэх саналаах, көрдөөх-нардаах, барыга бары көхтөөх буолааччы.

Сүүрбэччэ сааһыттан оһуохайдаабыта. Бастакы оһуохайын этэри-

гэр «тылбын сурунан өйбөр үөрэппитим» диирэ, кэлин бэйэтэ миэстэтигэр өйүттэн этэрэ, сонно тута хохуйара. Ыһыах, сыбаайба кинитэ суох буолбат этэ. Бастын этээччи буолан, элбэх бириини ылбыта. Аны санаатахха, бириистэрэ үксэ иһит, курустаал эбиттэр. Ардыгар ыһыахха оһуохайдаан мүһэ ылара. Дүллүкүгэ элбэх оһуохай тылын этээччи баар эбит буоллабына, кини олортон биир бастыгана этэ. Оройуон киинигэр киирэн кыттан, бириистээх миэстэлэргэ тиксэрэ. Биирдэ курорттан Дадаскинов кэлэн магнитофонна устан барбыттааба. Кэлин архыыпка хаалбыта дуу, суоҕа дуу? Элбэх оҕолоох, сүөһүлээх-астаах буолан сатаан кэлбэтэҕэ-барбатаба буолуохтаах. Кэлин эдьийбит ыалдьан, инбэлиит буолан, «оһуокай этэрим сэттээх быһыылаах» диэн тохтоон хаалбыта.

Ийэм тулаайах буолан, эрдэттэн бэйэтин иннин көрүнэ-бэринэ үөрэммитэ. 24 сааһыгар бастакы оҕотун оҕоломмота. 1957 с. аҕабытын Харитонов Степан Николаевичи кытта ыал буолбуттара. Ийэбит Захарова Екатерина Даниловна барыта 10 оҕону төрөппүтэ эрэри, Дьоруой ийэ аатын сүкпэтэҕэ. Сэттэ оҕолоох сылдьан бастакы оҕотун

Ийэлээх аҕабыт бииргэ түспүт бүтэһик хаартыскалара. 1995 с. (Бу сайын аҕабыт суох буолбута)

сүтэрбит улахан аһыылааба. Дьоруой ийэ аатын ылбакка хаалбытыттан олус абарар этэ. Үс бүтэһик оҕолор кэлин улахан убайбыт өлбүтүн кэннэ төрөөмүт аҕылыбат буолан хапсыбатаба. Олег 1951 с., Розалия 1953 с., Изабелла 1956 с., Степан 1958 с., Валерий 1960 с., Людмила 1963 с., Акулина 1965 с., Олег 1968 с., Гульнара 1970 с., Степанида 1974 с. төрөөбүттэрэ.

Харитонов Степан Николаевич

Аҕабыт Харитонов Степан Николаевич (дьиннээх аҕам аатынан Прокопьев Степан Степанович диэн буолуохтаах этим диирэ) 1932 с. бэс ыйын 24 күнүгэр Үрэн Кыталыктааҕар төрөөбүтэ. Кини игирэ анаара эбит, игирэтин анаара кыыс кыра сааһыгар төннөөхтөөбүт. Бииргэ төрөөбүт эдьийэ Балбаара «бырааппын эрэ ордук таптаан көрөр этим» диэн кэпсиэрэ.

Аҕам олох кыра сааһыгар төгүрүк тулаайах хаалбыта. Аҕата кини биир саастааҕар эмискэ иһинэн таарымталанан өлбүт, онтон ийэтэ биэс саастааҕар ууга түһэн күн сириттэн күрэммит. «Ууга дагдайа сытар, танаһа көппөйөрө көрөргө дьулаан дииллэрин истэн көрө сатыырбын өйдүүбүн» диирэ.

Төгүрүк тулаайах хаалбыт оҕолору аҕаларын бииргэ төрөөбүттэрэ ылбыттар. Эдьийэ Варвараны, 12 саастаах кыһы, аҕатын быраата Иванов Егор (Чөл Дьөгүөр), оттон аҕабытын аҕатын эдьийэ Харитонова Мавра ииттэ ылбыт. Онон ииппит аҕатын аатынан Харитонов Степан Николаевич диэн буолбут. Харитонов Николай ынахтарын, сылгыларын холкуос бастаан тэрриллэригэр биэрэн ииппит ийэтэ, эдьийэ сөбүлээбэккэ арахса сыспыттаах үһү. Харитоновтар бэйэлэрэ икки уоллаах, биир кыыстаах эбиттэр. Ииппит улахан уоллара, Харитонов Степан Николаевич диэн, сэрии маннайгы хомууругар баран төннүбэтэҕэ.

Оттон Варвараны ииттэ ылбыт аҕатын быраата Иванов Егор Иванович 1941 с. эмиэ сэриигэ баран өлбүтэ. Онон эдьийэ Варвара эмиэ тулаайах хаалбыта. Аҕатын тастын убайа Кононов Прокопий ылан иитэн, холкуоска бастын үлэһит буолбута.

Сэрии кэмигэр хотон харабыллыыра. Кыһын Иванов Иван Афа-

насьевичтыын кыра хотон оһоһор үүт кыынньаран иһэр эбиттэр. Ий-этэ Үрэн Бэттиэмэтигэр ыанньыксыттыыра, 5—6 ыанньыксыт баара. Сайын окко оһус сиэтэр, күһүн бурдук ыһарга бэлэмнээн сана кырыс сири суханан тиэрэллэрэ. Онно оһус сиэтэрэ, аччыктаан, итииргээн бөбө буоларым диирэ. Сарсыардаттан киэһэ хойукка диэри үлэлиилэр эбит.

Сэрии кэмигэр 9—13 саастаах уолчаан элбэх үлэни көрүстэбэ. Хам аччык сылдьан, киһилии танаһа-саба суох үлэлиирбит диирэ. Сарыы этэрбэстэрэ сытыйан түүрэ тардан, атахтара бааһыран сордонолло-ро. Тонон-хатан, кулгааба ирингэнэн сүүрэ сылдьан, аһаар кулгааба истибэт буолбут. Аччыктаан тириини ыстаан, бэс субатын хабылаан, оту-маһы сиэн син тыыннаах хаалахтаатахтара. Оһус сиэтэн, сайын оттоон, мас мастаан, улахан дьон үлэтин толорон төһөлөөх эрэи көрбүттэрэ биллибэт...

Кэлин арыый кыанар буолан баран иппит абатын уонна Константинов Иваны кытта субан сүөһү бостууга буолан кустаан, бултаан арыый харахтарын өрө көрбүттэрэ

Аҕабыт 15 сааһыгар диэри үөрэммэтэх. Үрэн Бэттиэмэтигэр олодохторуна, Ильин Роман Николаевич: «Бу уолу үөрэттэриэххэ, дьүлэ-ийн үөһэ аахпат-суруйбат буолуо дуо?» диэн Үрэн оскуолатыгар икки кылааһы бүтэрбитэ. Сэрии кэннинээҕи интэринээт аһа мөлтөх буолан, бурдук атабынан судураан уу курдук хааһы буһараллара, оннук аһынан күнгэ иккитэ аһаталлара. 3-с кылааска Далырга үөрэнэ баран, аһылыктара өссө мөлтөх буолан күрөөн төннөн кэлбит. Роман Николаевич үтүөтүнэн, салгыы бэйэтэ үөрэтэн, хаһыаты, кинигэни иннигэһэ суох ааҕар буолбут.

Ханнык да үлэттэн чаһыйбакка үлэлээн, үлэһит бэрдэ буолбута.

Ити сэрии, сэрии кэннинээҕи да аччык, сут кэмнэри санаатахтарына, аҕабар олох ыарахан буолар быһыылаах этэ, саната суох барааччы, хараба ууланааччы. Тулаайах оһо сорок-боллур улаатан, са-таан аахса үөрэммэтэх быһыылааба. Дьону кытта барытын ийэбит аахсара, билсэрэ. Аҕам барахсан биирдиилээн дьону кытта кэпсэтэ-рин ордорооччу.

Аҕабыт Степан үс эрэ кылаас үөрэхтээх да буоллар ийэбиттэн (5 кылаас үөрэхтээх) ордук этэ. Олох үчүгэйдик ааҕара, суоттуура, буочара үчүгэйэ бэрт буолааччы. Дуобакка, саахымакка үчүгэйдик оонньуура, нэһилиэк иһигэр оонньоон дипломнааба диэн кэпсири убайым. Аныгы кэм эбитэ буоллар үөрэхтээх киһи буолара хаалбыт. Аҕабыт барахсан наһаа оһомсох, сымнабас майгылаах этэ.

Ийэбит оһо саадыгар ньээнкэ буолан түүннэри хоно хаалара, оччоһо аҕабыт биһигини аралдытаары буолуо, дуобакка күрэх тэрийэрэ, хаартынан «ынахтаах» диэн оонньоотооччу. Онно 10 устуука ынахтаахпыт, онон аһаанна оскуолаба ким да ыарырбаппат этэ. Сарсыарда аайы айылба хаамытын, күн төһө уһаабытын, кылгаабытын, тымныйы, ириэри билгэтин барытын кэпсиирэ, куруук үөрэтэ-такайа сылдьара.

Икки кылаас үөрэхтээх аҕабыт электроприбордары барытын, хайдах да аныгы тэрил буоллун, өрөмүөннээн кэбиһээччи. Ылтан алдыаммыт танас сууйар, иистэнэр массыналары холбоон танан үлэлэтэр этэ. Элбэх оһолоох ыал сана тэрили атыылаһара ыарахан буоллаба, аны санаатахха, ийэм дьонно иистэммит соболонор булан аҕалар эбит.

Аҕабыт барахсан 1995 с. баара-суоһа 63 сааһыгар күн сириттэн барбыта. Сэрии кэмнэригэр оһо сылдьан ыарахан усулуобуйаба үлэлээн, тонон-хатан, аччыктаан, эрэдэнэн баран, тыыл бэтэрээнэ ааты сүкпэтэбиттэн хомойор, хараастар этэ.

Ийэлээх аҕабыт элбэх оһолорун үөрэхтээх онороору, атахпыттар туруохпутугар диэри үлэлээбиттэрэ. Аҕабыт тутууга, пиэрмэ-бэ үлэлээн, хачыгаардаан, кэлин оскуолаба харабылынан үлэлээн дьэ кэргэнигэр харчы киллэрэрэ. Ыарахан да үлэбэ сырыттар, кыра эрдэхпитинэ биһигини ийэбитин кытта тэбис-тэнгэ көрсөрө.

Дьоммут тыыннаахтара буоллар билигин барыта 19 сиэннээх, 25 хос сиэннээх буолуо этилэр. Ийэлээх аҕабыт барахсаттар бэйэлэрэ билбэтэх дьоллоох оһо саастарын биһиэхэ бэлэхтээбиттэрин иһин махталбыт мунура суох. Кинилэр биһиги иннибитигэр тугунан да солбуллубат үтүөлэрин, хара көлөһүттэрин, тулуурдарын, мунура суох тапталларын, сүрэхпитигэр ингэрбит сылаастарын илдэ сылдьабыт, салгыы оһолорбутугар, сиэннэрбитигэр аныыбыт.

Гульнара Степановна Харитоновна,

Үөһэ Бүлүүтээҕи «Ньургунун» уһуйаан үрдүк катэгориялаах иитээччигэ

Иванов Василий Данилович

Василий Данилович 1925 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. 1934 сылтан Үрэн, Далыр, Дүллүкү оскуолаларыгар үөрэнэн 6-с кылааһы бүтэрбит.

«Мин 10—12 саастаахпар, 1937 с., Дүллүкүгэ үөрэнэ кирибитим.

Үс сыл үөрэммитим. Бастакы учууталбын өйдөөбөппүн. Учууталларбыттан түөрт учууталы өйдөөн хаалбыппын: Винокуров Михаил Иванович (Аҕабыт Винокуров Уйбаан) уола Мисэ) (Далыр); Ильин Роман Николаевич (Үрэн); Филиппов Егор Иванович (Туобуйа); Борисов Никола (Бүлүү).

Миигин кытта үөрэммиттэрэ: Лаппарова Мария Алексеевна, Семенова Екатерина Алексеевна, Дярикова Мария Федоровна (Кырыкый), Яковлевтар (бырааттылар) (Арбанда),

Хаччагаев Сэмэн Гаврильевич (Кэриэй) (Арбанда), Ердашев Дмитрий Маркович (Үрэн), Ердашев Евдоким Маркович (Үрэн), Константинов Иван Иванович (Арбанда)», — диэн аҕам ахтара.

1940 сылтан холкуоска үлэлээбит. 1943—1946 сс. биригэдьиirinэн үлэлээбит. 1946—1949 с. Үрэн маҕаһыныгар атыһыттаабыт. Онтон 1950—1952 сс. Дүллүкү маҕаһыныгар үлэлээбит. (Ол бириэмэбэ маҕаһынын Суппууннаахтар дьыалларын биир хонугар эбит). Атыһыттыы турдабына, «Эдэр киһи холкуоска үлэлээ» диэбиттэр.

1953 сылтан бөдөнсүйбүт «Ленин» холкуоска кыладыапысынан үлэлээбит. 1955 сылтан 1968 сылга диэри бөдөнсүйбүт «Ленин» холкуоска, сопхуоска биригэдьиirinэн үлэлээбит. 1969—1971 сс. биригэдьиirinэн үлэлээбитэ. 1967 с. баартыйа чилиэнигэр хандьыдаат буолбут, 1968 с. баартыйа чилиэнигэр киирбит. Ити сыл (1968—1969 сс.) «Ленин» холкуос Чапаевтаабы учаастагар сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ.

1970 с. оройуоннаабы партинай кэмпириэнсийэбэ дэлгээтинэн, райком чилиэнинэн икки сыл сылдыбыт. 1971 с. уобаластаабы партинай кэмпириэнсийэбэ дэлгээтинэн талылла сылдыбыт. Хас да сыл быыбардарга нэһилиэк сэбиэтин дьокуутаатынан талылла сылдыбыт.

1971—1976 сс. Дүллүкү отделениетыгар биригэдьиирдээбит.

1977 с. Далыр СРК Хомустаах, Үрэн маҕаһынарарыгар атыһытынан үлэлээбитэ. Үлэлиир кэмнэригэр холкуоска, сопхуоска, рабкоопка куруук былааннарын толорон, бастыгнар кэккэлэригэр сылдыбыта. 2-с партинай быыбардарга бюро сэкирэтээринэн, норуодунай хонтуруол бэрэссэдээтэлинэн, кэнники сылларга табаарыстыы суут чилиэнинэн, норуодунай суут сэтээтэлинэн быыбарданан үлэлээбитэ. Администрация үлэтин көрөр хамыһыһа бэрэссэдээтэлинэн анана

сылдыбыт. Сайын отчуттарга, сүөһү көрөөччүлэргэ полит-тэрийээчинэн, агитаторунан үлэлээбит.

Аҕам үлэлиир кэмигэр маннык ахтыыны хаалларбыта:

«Кыра холкуостар «Үрэн», «Арбанда», «Фрунзе», «Кыһыл Сирдыт», «Ленин» (Хомустаах) 1950 с. холбоспуттара. Бэрэссэдээтэлинэн Чуллургасов Григорий Алексеевич анаммыта, солбуйааччынан Николай Егорович Ильин, бузаалтырынан Афанасьев Петр Пудович, кыладыапысынан Иванов Василий Данилович, биригэдьиирдэринэн Иванов А. Ф., Иванов А. А.-I, Харабаев А. И., Дугдуюнов М. С., Никифоров В. А. үлэлээбиттэрэ.

1951—1952 сс. от, бурдук, хортуоппуй, хаппыыста дэлби үүнэн, ити сыл хортуоппуй, хаппыыста дэлби үлүйэн, сытыйан хаалан, Чуллургасов Г. А. сууттана сыспыта. Онтон Егоров Александр Максимович райкомолга үлэли сырыттабына, «Ленин» холкуоска бэрэссэдээтэлинэн кэлбитэ. Маннай кэлэн баран тугу да кыайан быһаарбат. Киһини көрө-көрө күлэр дииллэр этэ, онтон сыл бүтэһигин диэкинэн атын киһи буолбута диэччилэр. Онтон биригээдэлэри, пиэрмэлэри бөдөнсүтэн барбыта.

Дүллүкү, Фрунзе биир биригээдэ, Арбанда, Үрэн иккис, Хомустаах туһунан биригээдэ буолбуттара, пиэрмэ сэбиэдиссэйинэн Васильев Сергей Михайлович бэрт уһуннук үлэлээбитэ. Сылга соботуопкаба 500—600 ынах, сылгы сүөһүнү өлөрүллэрэ. Оччоҕо өлөрүллүбүт сүөһү этэ үрдүк суордунан барар. Оннук эмис буолара. Соботуопкаба 3—5 саастаах сүөһүлэри туттараллара. Кыра сүөһү туттарыллыбат этэ.

Үтү туттарыы кыра холкуостардааҕар лаппа улааппыта. Марфа Нестеровна, Лаппарова Варвара Прокопьевна, Ильина Анна Ивановна 2000,0 кг ыыры ситиспиттэрэ. Онтон атыттар 1200—1500 кг ыыры ситиспиттэрэ. Кыра холкуос эрдэбинэ 700, 800, 900 кг ыыр этилэр. Иванов Василий Данилович 27 сыл «Ленин» холкуоска, сопхуоска биригэдьиirinэн үлэлээбитим. Иванов эмиэ уһуннук, 20-тэн тахса сыл, үлэлээбитэ. Кэлин Чапаев, Кырыкый нэһиликтэрэ холбоһон биир холкуос буолбуппут.

1968 с. сопхуос буолуута барбыта. Бөдөн сопхуоска Саввинов, Егоров В. П., Егоров Александр Васильевич, Поскачин С. Г., о.д.а. үлэлээбиттэрэ».

1990 с. үлэлээн бүппүтэ. 2009 с. өлбүтэ.

Кыһына Галина Васильевна Иванова. 2020 с.

Иванов Данил Иванович

Абам Данил Иванович 1885 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Оскуолаба үөрэммэтэбэ.

Ийэбит Дмитриева Анна Николаевна Дылыртан төрүттээх. Аҕалаах ийэм ыал буолан, үс оҕону төрөтөн, иитэн улаатыннарбыттара. Абам үлэтин 1905 с. хара үлэттэн саҕалаабыта. От-мас кэрдэн араас үлэбэ сылдыбыта. 1925 с. табаарыстыба диэн тэриллитигэр онно бастакынан кирибитэ, онтон кэлин Үрэннэ «Жданов» холкуос тэриллитэ. Холкуоска бастаан икки сыл биригэдьиридээбитэ.

1942—1945 сс. «Арбанда» холкуоска бэрэссэдээтэллээбитэ. 1946—1949 сс. I Боотулууга Чинэки нэһилиэгэр олохтоох сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн ананан тийбитэ. Аара кэлэн иһэн Сэймэлэккэ ата маска түһэн өлбүтүн кэллэ-кэлээт дьонно үллэрэн сиэппитэ. Астарынан быстыбыттары 2—3 ыанньыксыт баарыгар, онно сыһыартаан үүт-хаар өллөйдөөн, эмиэ да сэниэлээх дьону куйуурдатан, дьону аһатан өрө тардар түбүгэр түспүтэ.

Үс сыл үтүө суобастаахтык үлэлээн дуогабардаах кэмэ кэлэн дойдугар төннүбүтэ. 1950—1952 сс. Арбанда, 1953—1955 сс. Үрэн маҕаһыныннарыгар атыһыттаабыта.

Биэнсийэбэ тахсан олорон, ыалдьан күн сириттэн барбыта.

Уола **Василий Данилович Иванов.**
Сэтинньи 30 күнэ, 1991 с.

Иванов Роман Иванович

Биһиги аҕабыт Роман Иванович 1934 с. тохсунньу 1 күнүгэр Кырыкый нэһилиэгэр холкуостаах дьиэ кэргэнигэр иккис оҕонотөрөөбүт. Ийэтэ Иванова Мария Спиридоновна, аҕата Тимофеев Алексей Иванович холкуостаах дьон этилэр. Эһэбит сүрдээх булчут, элбэх киһини аччык кэмнэ хоргуйууттан өрүһүйбүт, тайах буутун сүгэн кэлэр хоһуун киһи эбит. Хомойуох иһин, оҕото, биһиги аҕабыт, үс саастаабар ыалдьан өлбүт. Эбэбит кэлин Иванов Иван Никитич (Муоскаар) диэн киһиэхэ кэргэн тахсан икки кыыс оҕоломмут.

Аҕабыт оҕо сааһа сэрии ыар сылларыгар ааспыта, оччотооһу оҕолор курдук кини эмиэ оҕо курдук оонньообото. Сайынын оҕус сиэтэн, кыһынын сүөһү көрсөн улахан дьону кытта тэннэ үлэ бөбөтүн үлэлээбитэ. Дьонно хоргуйан өлүмээри ыксааннар, бурдуктаах Нам нэһилиэгэр кэлэн быыһаммыттар. Кыайыы буолбутугар дойдуларыгар төннүбүттэр. Киририннээн аҕата үөрэттэрбэтэх, онон үөрэхтээх дьонно ымсыыраар буолара.

Үс сыл аармыйаба син бэйэтин наадатын быһаарсан, этэннэ сулууспалаан кэлбитин элбэх хаартыскалар туоһулулар. Үлэтэ «Ленин» холкуостан саҕаламмыта: 1963 с. П. Михайлов диэн холкуос бэрэссэдээтэлэ илии баттаһыннаах 57 сыл анараа өттүгэр бэриллит бастакы махтал (грамота) баар. Үйэтин тухары сүөһү көрүүтүгэр «Дүллүкү» сопхуоска үлэлээбитэ. Ол курдук, субан сүөһү бостуугунан үлэли сылдьан, 1976 с. ССРС тыатын хаһаайыстыбатын министиэристибэтин «Победитель социалистического соревнования 1976 года» бэлиэтинэн наҕараадаланан, Москваба Бүтүн Сойуустаабы норуттар ситиһиилэрин быыстапкатыгар күүлэйдээн кэлбитэ. 1977 с. ити бэлиэни иккистээн ылбыта.

Онтон 1980-с сыллартан саһыл иитэр пиэрмэбэ кыыл иитээчинэн үлэлээбитэ. Ити кэмнэргэ сымнаҕас көмүһү элбэтиигэ үрдүк көрдөрүүлэрин иһин элбэх Бочуотунай грамоталардаах, дипломнардаах. Тыыл бэтэрээнэ буолан Кыайыы сылларынан үбүлүйүнэй мэтээллэрдээх этэ.

Сынныаланна тахсан баран, өр сылларга баанньыкка үлэлээн, нэһилиэнньэ ыраас, чэбдик туруктаах буоларыгар кылаатын уурсан, үтүө суобастаахтык үлэлээн ааспыта. Баанньык сарсыарда эрдэттэн оттулан, сылаас, тымныы уута, паара кэмигэр бэриллэн, киһи бөбө суунан абыранара.

Өссө кини сүүрэр идэлээбэ, анаан да дьарыктамматар, нэһилиэгин, түөлбэтин чизһин көмүскээбитин туоһулуур грамоталардаах. 1972 с. оройуон күрэхтэһиитигэр 1500 м сүүрүүгэ 3-с миэстэни ылбыта. Нэһилиэккэ түөлбэлэр икки ардыларыгар эмиэ сүүрэн бириистээх миэстэлэргэ тиксэн үөрэрэ-көтөрө.

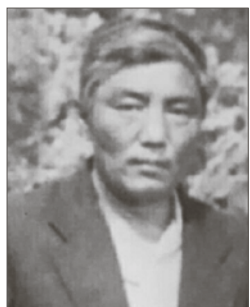
Ити курдук, биһиги аҕабыт үлэһит үтүөтэ, олоххо актыыбынай позициялаах, сытыары-сымнаҕас майгылаах, ыраас туттуулаах, аһыныгас, кыһалбатын ыһа-тоҕо сылдыбат бүччүм санаалаах, сүрдээх

уйан дууһалаах, билэ-көрө сатыыр, истибитин инэринэр үтөө майгылаах киһи этэ. Аҕабыт олобун оҕолоро, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ салгыыллар.

Улахан кыыһа **Мария Романовна Карадчина**. Үөһээ Бүлүү, 2020 с.

Иванов Январь Егорович, Гаврильева Мария Федотовна

Биһиги аҕабыт 1933 с. Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэр үстэр этэ. Убайа Афанасьев Петр Егорович-II сааһыран баран ыалдьан өлбүтэ. Эдьийэ Варвара эдэр сааһыгар өлбүтэ. Төрөппүттэрэ эрдэ өлөннөр, эһэлээх эбэлэригэр иитилибиттэрэ. Сэрии саҕаланыытыгар 8-таах уолчаан эбит. Онон оччотообуга улахан дьону кытта тэнгэ холкуос араас үлэтигэр сылдыбыт.

Сэрии кэнниттэн тиэхиньикэбэ сыһыаннаах буолан, Дьокуускайдаабы суоппардар куурустарын бүтэрэн баран, олобун тиһэх күннэригэр диэри массыына уруулуттан илиитин араарбатаба.

Оччотообу холкуос бэрэссэдээтэлин, сопхуос дириэктэрин суопарыттан саҕалаан, 1972 сылтан «Дүллүкү» сопхуос тэриллээбиттэн бырысыаптаах ЗИЛ-130 массыынанан Улахан Невертэн бурдук, уотурба таһыытыгар элбэх сыратын биэрэн туран үлэлээбитэ. Ол саҕана сана суоппардаан эрэр бырааттыы Афанасьевтары, Михайлов Викторы, Прокопьев Макары, Тарасов Васяны уо.д.а. батыһына сылдыара.

Ньурбаттан чох таһыытыгар сылдыара, сайын дэриэбинэ дьоно иһэр ууларын таһара, бензовоз массыынаба эмиэ үлэлиирэ. Үлэтэ сарсыарда 4—5 чаастан саҕаланара.

Сыраллаах үлэтэ сопхуос дириэктэрин, райком, райсовет махтал суруктарынан, грамоталарынан, «Москвич» массыына, «Урал» матасыыкыл пуондаларынан сыаналаммыта. «Коммунистическай үлэ

удаарынныыга» үрдүк ааты ылар чиэстэммитэ. Сайынын от үлэтигэр ат көлөнөн от обустарыытыгар таһаарылаахтык үлэлиирэ. Дэриэбинэ олохтоохторун отторун, мастарын, маҕаһынын малын-салын таһыытын курдук үлэлэр кинини эмиэ тумнубатахтара.

Биһиги аҕабыт дьэстигэр-уотугар сытыары-сымнабас, үлэни өрө туппут киһи этэ. Ийэбитиниин Гаврильева Мария Федотовналыын 25 сыл бииргэ эйэ дэмнээхтик олобруттара.

Ийэбит сэрии саҕаланыыта дьороччу улаатан эрэр 10-чалаах кыыс үлэ үөһүгэр сылдыбыта. Дьонноругар көмөлөһөн, от-мас, хотон үлэтигэр сылдыһара. Кэлин интэринээккэ, маҕаһыынна үлэлээбитэ. Интэринээккэ завхозтуур кэмигэр тымныы булууска киирэ-тахса сылдыан, доруобуйатын кэбирэппитэ. Сытыары-сымнабас, элэккэй, ис-иһиттэн ыраас дууһалаах киһи этэ ийэбит.

Аҕабыт 1981 с. ыалдьан өлбүтэ.

Ийэлээх аҕабыт Улуу Кыайыыны уһансыбыттара, иллээхтик-эйэлээхтик олонорон ааспыттара диэн киэн тутта ахтабыт.

Кыргыттара **Галина, Розалия Январьевналар**.
Ыам ыйа, 2010 с., Дьокуускай к.

Иванова Александра Даниловна, Васильев Василий Иванович

Ийэм Александра Даниловна Дүллүкү Бүтэйдээбиттэн төрүттээх. 1929 с. от ыйын 1 күнүгэр төрөөбүтэ. 4 кылаас үөрэхтээх. Эмиэ элбэх саната-ингэтэ суох, омос көрдөххө, дыппиэн курдук эрээри хаһан да мөбө-этэ сылдыыбат этэ. Ирдэбиллээбэ, хайа да обону улаханник атаахтаппатаба. Оҕолорун сатаан булан үлэбэ үөрэтэрэ. Хаһаайка үтүөтэ этэ. Дьэстэ хаһан баҕарар ыраас, хомулуулаах буолара, оҕолоро олус бэрээдэктээхтэрэ.

Ийэбит биэнсийэбэ тахсыар диэри маҕаһыынна атыһыттаа-

быта. «Атыһыт Өлөксөөндүр» диэн ытыктабыллаахтык ааттанар буолбута.

Дьоммут 8 оҕону төрөтөн киһи хара онортообуттара. Аҕабыт Баһылай бастакы кэргэнигэр биир кыыс оҕо хаалбыта, кинини эмиэ көрөн-истэн улаатыннарбытара. Онон биһиги дьэ кэргэннэ улахан эдьийбит буолар.

Төрөппүттэрбит 13 сиэн, 13 хос сиэн, 8 хос-хос сиэннээхтэр дьоллоох эбэлэрэ, эһэлэрэ буолаллар.

«Мин III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтүм. Дьонум кыанар собууһу кэккэтигэр киирэллэр этэ. Бэйэм түөрт эрэ кылааһы бүтэрбитим. Дьонум кыра сааспыттан үлэбэ үөрөппүттэрэ, олох кыра сылдьан от кэбиһиитигэр оҕус сиэтэрим, кыһын от тизийиитигэр оҕус иччитэ буоларым. 1944 сылтан улахан дьону кытта тэнгэ үлэлиир буолбутум. Сайын от үлэтигэр от мунһар этибит, нуорманы толордохпутуна арыынан бириэмийэ биэрээччилэр. Кыһын уопсай сүөһүгэ оҕуһунан от тизийэбит. Сэри да бүппүтүн кэннэ ыарахан дьыллар этэ, үлэ кытаанаҕа онно баара. Саас бурдук ыһытыгар үөһэттэн ыйаах кэлэрэ — ыһы үлэтин биир нэдиэлэнэн бүтэрэр туһунан. Ол иһин ыһы сабана түүннэри-күннэри үлэлиирбит. Оҕуһунан, атынан сир тизиирбит, бурдук ыһан баран бараналааһын үлэтэ буолара.

Сайын атынан от оҕустарар этибит, Кононова Раиса Прокопьевна, Кононов Илларион Прокопьевич буолан бииргэ үлэлиирбит. От оҕустарытыгар саамай ыарахана атын буостуктааһына этэ. Биридди айаас аты туттараллара. Бүтэйдээх сирин үс буолан сарсыарда 7 ч киһэ 23 ч диэри үлэлээн бүтэрэр этибит. Кыһынын малатыылкаҕа бурдук сыстарабын. Бурдугу күөл аайыттан ахсынньы, тохсунньу тымныытыгар оҕуһунан таһан баран малатыылкалыыр этибит. Онно баһаатайбыт Данилов Данил Иванович үлэһит баһааһы утууар хараҕа суох киһи этэ. Данилов Афанасий, Трофимов Капитон, Прокопьев Сергей, Кононова Раиса уонна мин Үөһээ Бүлүүгэ бэрэбинэ кэрдэ киирэр этибит, барыта илии үлэтэ, кэрдэн баран оройуонга таһабын, ити таһынан аны саас саһаан охсуута кэлэрэ.

Баһынанан онорорго бастаан буору илиинэн табыһан оноробун. Күннээҕи нуормабын кэмнээн биэрэллэр, ону бүтэрэр этибит. Бурдук үүннэбинэ, сизэргэнэн быһан баайарбыт, кэлин хамбаайын кэлэн үлэбит арыый чэпчээбитэ.

Дүллүкүгэ көһөн киирэн, 1967 сылтан 25 сыл атыһыттаабытым, онтон доруобуйабынан уурайан олоҕубутум», — диэн ийэм ахтара.

Аҕам төрүттэрэ Кыһыннаахы баай Баһында диэн уола буолар.

Баһындааттан Чонхоох диэн уол оҕо, сүрэхтээх аата Васильев Василий Васильевич, төрөөн киһи хара буолан, Уйбаан, Баһылай, Бүөтүр диэн үс уолламмыт.

Аҕабыт Василий Иванович-Уйбаан Баһылай эһэлээх эбэбэр, Уйбааннаах Настааҕа, соботох төрөппүт оҕолоро этэ. 1929 с. аҕам Баһылай Кыһыннаахы сиригэр-уотугар күн сирин көрбүтэ. Элбэх саҕата-инэтэ суох, ис-иһиттэн чэнчис, сахалыы киэн толкуйдаах, үрдүк унуохтаах, олус үлэһит, бүгүрү киһи этэ.

Арыгыга, табахха олобун устатыгар чугаһаабатаҕа, эппитин энчирэппэт көнө сүрүннээбэ. Киэн сиринэн тэлэһийэн, ыырданан, холкуос, сопхуос сылгытын көрөрө-харайара. Сылгы иитиитэ оччолорго холкуос, сопхуос биир сүрүн салаата буолара. Ону сэргэ бултуура, судаарыстыбаҕа күндү түүлээби туттарара, былаанын мэлдьи аһара толороро. Сайыныгар оттооһун былдьаһыктаах кэмэ кэлэрэ уонна оттук маһын бэлэмниирэ.

Дьэ үлэтигэр эмиэ сыстабаһа. Эрдэ туран оҕобун оттон, чэйин оргутан баран, кэргэнин туруорара. Оҕолоругар барыларыгар бэрт элэккэй сыһыаннааҕа, туох эрэ сыһыаны-халтыны бэлиэти көрдөбүнэ, ааттаһарды туттан олорон быһаарара, сүбэлиирэ-амалыыра. Аҕам чизинэйэ, көнөтө, үлэһитэ биһизэхэ, оҕолоругар, холобур буолар.

Аны санаатахха, дойдутуттан харыс да халбарыйбакка, киһилии сынһамакка, эмтэммэккэ-томтоммокко, күнүстэри-түүннэри умса-төннө кып-кыра хамнаска үлэлээн сылдьыбыт эбит. Ол да иһин кылгас үйэлэннэбэ. Баара-суоҕа 55 сааһын туолан баран, биэнсийэбэ тахсаат, онтун да туһамакка ыарахан ыарыыттан 1967 с. күн сириттэн күрэммитэ.

Кыыстара **Мария Васильевна Васильева**,
Потребкооперация туйгуна 2020 с.

Иванова (Дойдукова) Анастасия Ивановна

Ийэбит Анастасия Ивановна 1894 с. төрөөбүтэ. 20 сааһыгар Далайрга Чомчоев Игнат Михайловичка кэргэн тахсан, ыал буоланнар, 20-чэ сыл бииргэ олоҕобуттара. Ол олорон 13-тэ оҕоломмутуттан билигин быраатым Чомчоев Василий Игнатьевичтыын иккиэйэх эрэ хаалбыппыт. Ол оҕолор кыра саастарыгар өлбүттэр, биир сыл куор ыарыыта туран, сэттэ оҕо биир кэмнэ күн сириттэн күрэммит. Онно

улахана 12 саастаах кыыс үһү, атыттар өссө кырлар эбит. Ол кэнниттэн түөрт оҕо эмиэ кыһыл оҕо эрдэхтэринэ өлбүттэр. Ийэбит инньэ диэн кэпсиэрэ.

Ол кэнниттэн Далырга Росторгуевтар диэн кэргэнни нуучча ыала, учууталлар, кэлэн үлээбиттэр. Кинилэр элбэх оҕолоохторо үһү, ол иһин кинилэртэн нуучча кыыс оҕону иттэ ылбыттар, төрөөбүтэ абыс хоммут оҕону тымтайга уган ажалбыппыт диирэ ийэбит. Мин ол оҕону кытта бииргэ оонньуурбутун өйдүүбүн. Онтон

кэнники биһиги иккиэн бырааппынаан баар буолбуппут.

20-чэ сыл бииргэ олорон баран, мин биэс саастаахпар, быраатым биир саастаабар ийэм арахсан, Хомустаахха көһөн барбыппыт. Ийэм иккиэммитин илдьэ барбыта, ол иитийэх эдьийбитин аҕабыт илдьэ хаалбыта. Ол эдьийбит Чомчоева Варя диэн ааттааба. Дүллүкү оскуолатыгар сэттэ кылааһы бүтэрэн баран, куоракка төрөппүт ийэтигэр барбыт үһү. Дьоммут арахсыбыттарын кэннэ ол эдьийбитин биирдэ да көрсүбэтэхпит, арай ийэм биирдэ кэлэ сырытта диэбитэ.

Хомустаахха кэлэн таайбытыгар дьукаах олобуппут. Онно олорон ийэбит хаһаайыстыбатын көрөрө, хотон үлэтигэр сылдьара, оҕуруот ыстара. Оҕуруотугар эриэппэ, табах ыһара, оттон бурдугун киллэрэн оһох аттыгар чизс маска ууран хатарар этэ. Ол хатаран баран суорунаба тардан, лэппиэскэ буһарара. Оо, ол лэппиэскэ үчүгэй сүрдээх буолааччы, эчи минньигэһин, өссө алаадылыыра. Уопсайынан эттэххэ, дьизтин-уотун көрөрө, күн аайы дьиз бүппэт үлэтэ этэ. Ийэм барахсан эр киһи курдук улахан баҕайы илиилээх этэ, дьиз истэри-тастары үлэтин үлэлээн бөҕө буолара.

Эдьийим Ылдьаана уонна таайым Өлөксөй холкуоска үлэлиилэрэ. Биһиги үс буолан бииргэ итиллибиппит: мин, быраатым Баһылай уонна балтым Дойдукова Розалия Тимофеевна. Оруоса мин ийэбин ийэм диэн ааттааччы, бэйэтин ийэтэ сарсыарда барара уонна киэһэ биирдэ кэлэрэ, оттон биһиги ийэбит куруук дьизэ баара. Ол иһин оннук ааттаан эрдэбэ. Ийэм өссө холкуоска хортускаба үлэлээчи. Сайынын бэйэтэ от охсон, онтун мунньан, бугуллаан, кэбиһэн биирдии тыраахтар сыарбатын бэйэтэ оттооччу. Маһын Курунаайаттан (уот сиэбит сирэ) мастаан, сүгэн киллэрэн, сайын оһобун оттооччу, оттон кыһынын таайбыт мас мастаан, сыарбаба тизээн

аҕалааччы. Ону эдьийим Ылдьаана уонна ийэм эрбээччилэр, өссө хайытааччылар.

Ол сахтарга кумаабы харчы диэн суоҕа. Холкуоска үлэлээн дохуот аахсаллара, онно эт уонна арыы баар биэрэллэрэ. Дохуот түнэтигэр таайбыт ол дохуотун ылан сыарбанан тизээн кэлээчи, онно эт, арыы сиэри үөрүү-көтүү бөҕө буоларбыт.

Аны туран иһэр уу чугаһынан суох буолааччы. Ону ийэм ыраах баҕайы сиртэн оргуһуобунан (туос иһиттэр, чабычах) уу баһара. Биһиги эмиэ кыра иһитинэн басыһар этибит.

Оччотообуга ас-танас кырыымчык кэмигэр ийэм маһан танаһы хаптаҕас уутугар оргутан кытардан биһизэ былаачыйа тигээчи. Онон биһиги ийэбитин куруук үлэли эрэ сылдьарын өйдүүбүт, ол курдук дьиз-уот, хотон, бааһына, от-мас, холкуос үлэтэ хаһан да бүппэтэ...

Ийэбит 1994 с. олохтон барбыта.

Кыһа Марфа Игнатьевна Чомчоева, үлэ бэтэрээнэ.

Иванова Варвара Степановна

Мин ийэм Варвара Степановна 1925 с. III Үөдүгэйгэ төрөөбүт. Ийэм дьүөгэлэригэр кэпсирин тугу өйдүүрбүнэн суруйан эрэбин.

Ийэм ийэтин өттүнэн уруккута Сыалыйа Намын Кэппээстэр аҕа уустарыттан төрүттээх. Ийэтэ кини 12 саастаабар Үрэн Кыталыктаабар ууга түһэн, аҕата сэрии иннинэ ыалдьан өлбүттэр. Инньэ гынан быраата Ыстапааннын төгүрүк тулаайах хаалбыттар. Ийэбин аҕата бииргэ төрөөбүт быраата Иванов Егор Иванович (Чөл Дьөгүөр) иттэ ылбыт. Убайа Дьөгүөр 1941 с. сэриигэ ынырыллан, онно өлбүт. Ийэм эмиэ тулаайах хаалбыт. Аҕам тастын быраата Кононов Прокопий ылан ииппит. Дьонугар илии-атах буолан, окко, ыһы үлэтигэр үлэлэһэн улаппыт. Сэрии кэмигэр холкуос тутуу үлэһитэ буолбут. Холкуоска, сопхуоска субан сүөһүгэ үлэлээбит. Кэлин Дүллүкүгэ киирэн балыһаба уонна интэринээккэ үлэлээбитэ. Ийэбин кэлин Дүллүкүгэ учууталлы кэлбит Кысылбаикова Дарья Григорьевна булан ылбыта. Ийэлэрэ бииргэ төрөөбүттэр эбит. Ийэм 51 сааһыгар ыалдьан олохтон туораабыта.

Аҕабын Иванов Николай Николаевичи, 1925 с. төрөөбүт аҕыах ыйдаах оҕону, оҕото суох ыал Иванов Николай Николаевичтаах ииттэ ылбыттар. Ииппит аҕата икки быраатынаан сэриигэ бастакы хо-муурга барбыттар уонна эргиллибэтэхтэр. Аҕам ийэтинэн хаалан, үс эрэ кылааһы бүтэрбит, салгыы кыайан үөрэммэтэх. Сэрии сылларыгар ыһы үлэтигэр, от үлэтигэр, от охсуутугар сылдыбыт. Ону таһынан Алын Бүлүүгэ таһаҕас таһытыгар сылдыбыт.

Аҕам дьиннээх ийэтэ Петрова Мария Никифоровна Ньурба Аканатыттан төрүттээх. Сис Мэйигэр иитиллэ кэлбит эбит. Бииргэ төрөөбүттэрэ Афанасий уонна Тимофей сэриигэ сылдыбыттар. Убайа Афанасий сэрииттэн эргиллэн кэлэн, 1968 с. өлбүт. Иккис убайа Тимофей төннүбэтэх. Эдьийдэрэ Мария, Варвара холкуос-сопхуос туттаах үлэһиттэрэ этилэр.

Ийэлээх аҕам хаһан ыал буолбуттарын билбэппин. Мин иннибэр биир кыыс төрөөн өлбүт, онтон үс сылынан мин төрөөбүппүн. Ийэм «сокуоннай сааспытын ситэ иликпитинэ ыал буолбуппут» диирэ. Аҕам куруук бокуойа суох буолара. Баартыйа чилиэнэ этэ, онон ханна туох кыаллыбатах сиригэр аҕабын ыыталлара. Тутуу үлэтигэр дьобурдааба, уһанар да этэ. Уһанарыгар миигин илдэ сылдыра. Кыһынын тын хатыыта туран, 3—4 атынан пиэрмэбэ от тийээрэ. Сопхуос буолбутугар атынан от оустарар этэ. Мин 4—5-с кылаастар кэннилэриттэн аҕам звенотугар наар бугулга сылдыааччыбын.

Аҕам нуорматын куруук аһара толороро, ханнык да үлэ буоллун бастыңнар кэккэлэригэр сылдыра. Онон Бочуот дуоскатыттан түспэт этэ. Үчүгэй үлэтин иһин икки төгүл Москваба Бүтүн Сойуустаабы но-руоттар ситиһилэрин быыстапкаларыгар барар чиескэ тиксибитэ. Элбэх бочуотунай грамоталардаах этэ. Аҕам ыалдыан 70 сааһыгар олохтон туораабыта.

Ийэлээх аҕам барахсаттар эрирдээх-мускуурдаах олохтон, ыарахан үлэттэн чаҕыйбакка, үлэлээн-хамсаан 5 оҕону атаһтарыгар туруордаһтара. Мин 5 оҕолоохпун, 10 сиэннээхпин, 1 хос сиэннээхпин. Балтыларым: Уля 3 оҕолоох, 4 сиэннээх, Тая 2 уоллаах, 4 сиэннээх, бырааттарым: Костя 2 уоллаах, Тима 4 оҕолоох, 4 сиэннээх. Онон биһиги удыурбут тэнийэр.

Утум салбанар. Сиэннэр, хос сиэннэр төрөппүттэрбит ааттарын аатталлар.

Клавдия Николаевна Боронова.
Тыымпы. Кулун тутар 18 күнэ, 2020 с.

Иванова Мария Федотовна

«Мин 1935 с. алтынны 19 күнүгэр 10 оҕолоох ыалга 7-с оҕонун төрөөбүтүм. Аҕам Иванов Федот Иванович, ийэм Иванова Ульяна Иннокентьевна этилэр.

Сэрии саҕана быстар дьаданы ыал этибит. Онон сэрии сылларыгар хоргуйар, аччыктыыр кыһалбатын көрбүппүт. Баайбыт диэн собото ынаһыт этэ. Ол саҕана бурдук итигэстиир булгуччу бобуулаах, кутуйах хаһаастыыр көнүл-лэммэт кэмнэрэ этэ. Кистээн кутуйах хаһааһын буллаһытына, түүн ийэм суорунаба тардааччы, иннэ гынан аһыыр этибит. Биирдэ биригэдьиэр кэлэн суорунабы-тыгар буору толору таптайан баран, бэчээттэн кэбиспитэ: «Мань алдыатан бурдук тардыаххыт да, ийэлээх аҕабытын хаайыыга илдэ-тиэм!» — диэбитэ. Ол иһин ийэбит түүн иччитэх өтөххө баран, суоруна булан бурдук тардааччы. Аҕабыт сэрии сылларыгар сылгы үүрүүтүгэр үс төгүл барбыта. Саас бэс ыйыгар хас да буолан барал-лар, онтон нөһүө сылыгар муус устар ыйга кэллэр.

Эдьийбин Балбаараны, 18 саастаах кыыһы, ФЗО-ба шахтаба ыыппытара. Биир эдьийбин, улахан кыыһы, пиэрмэбэ субан сүөһү көрүүтүгэр үлэли сылдьан өлбүтүн аҕалан дьаһайбытара. Убайым Николай Федотович боруонһа биэрэн, сэриигэ барбакка биригэ-дьиридиэр этэ. Түүнүн бултуу сатыыр, күнүһүн дьону үлэлэтэр, сала-йар этэ. Ийэм, мин, убайым Уйбаан буоламмыт, бары хоргуйан, ач-чыктаан, сэниэтэ суох сыппыппыт. Ол сыттаһытына, аҕабыт кулун тутар эргэтигэр сылгы үүрүүттэн кэлбитэ. Кэлээт, түүннэри салаас-канан куйуурдуу барбыта. Куйуурдаан балык бөбөтө аҕалан, биһиги үөрүү-көтүү бөбөтө буолбуппут. 10 киилэлээх чугуун иһити толору буһаран сиибит, күнгэ үстэ буһуор диэри кыайан тийбэппит. Ити курдук сап саҕаттан салҕаммыппыт. Аҕабыт бултаан-алтаан кэлэн аһатара, онон дьылы тыыннаах туораабыппыт.

Ити кэмнэ мин оскуолаба киирэр сааһым буолбут этэ да, холкуос-ка орус сиэтиитигэр сылдыбытым. Оскуолаба биир да күн үөрэммэ-тэбим. Аҕам сир алдыатар, мин орус сиэтээччи буолабын. Кыһынын субан сүөһүгэ үлэлиир буолбутум, ол иннинэ хас да сыл пиэрмэбэ үлэлээбитим. Үстүү сыл буола-буола, төрүүр ынахтаах этибит. Аны

санаатахха, төрөөтүбүнэ, ньирэйэ тымныйан өлөр эбит этэ. Биһиги ону сиир этибит. Ынахпыт үс сыл устата ыата сылдыбыта. Биһиэхэ ол ынах үүтэ күүс-сэниэ киллэрбитэ.

Кыайыы буолан, эдьийим Иванова Варвара Федотовна маннайгы борохуотунан ФЗО-тан кэлбитэ. Эдьийим, убайым, аҕам кээн бары үлэһит дьон буолан барбыппыт. 16 сааспын туолаат, ыанньык-сыт буолан, 22 сыл дайарканан үлэлээбитим. Биэс бырааттыы-балтылыы оҕолор бары сүөһү көрүүтүн майаактара, дьокутааттар буолбуппут.

Иванов Николай Николаевичи кытта ыал буолан биир кыыс, икки уол оҕоломмуппут. Мин үс быыбарга субуруччу Сэбиэт дьокутаатынан быыбардаммытым. Үлэлиирим устата бэрт толоругас, эппиэтинэстээх үлэһит этим. Пиэрмэттэн уурайан рабкоопка бэкээринэбэ, онтон маҕаһыынна 16 сыл энкилэ суох үлэлээбитим. 10 оҕоттон билигин соботобун хааллым. Биэнсийэбэ олон сиэннэрбин көрсөбүн.

Билигин үчүгэй олоххо олоробун. Дьоллоох киһинэн аабынабын. Билинни былааска, өрөспүүбүлүкэм бырабыыталыстыбатыгар махталым мунура суох. Кырдыаҕастары болжомтолоохтук көрө-истэ сылдьалларыттан үөрэбин».

Эбэтин ахтымытын суруйда сиэнэ Тылбыков Артем, 10 кылаас. 2012 с.

Иванова Марфа Ивановна

Ийэм Марфа Ивановна 1925 с. Бүлүү улуусун Үгүлээт нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Онтон Сыырдаах Уйбаанна иитимнигэ кэлбит.

Аҕабынаан 1947 с. Дүллүкү нэһилиэгэр ыал буолбуттара. Икки уол оҕоломмуттара. Уонна үйэлэрин тухары үтүө суобастаахтык холкуоска, сопхуоска үлэлээбиттэрэ.

Быраатым эдэр сааһыгар олохтон туораан, оҕото-уруута суох. Онон дьонум үтүө аатын ааттатар мин оҕолорум, сиэннэрим буолаллар. Улахан уолум Василий кэргэннээх, 3 оҕолоох.

Наташа биир кыыстаах. Вика биир кыыстаах. Кыра уолум Никита кэргэннээх, 3 оҕолоох.

Эбэбит сэри кэмигэр тыылга Кыайыы иһин бэйэтин харыстаммакка күүһүн-күдэбин барытын ууран туран үлэлээбитэ. Сырата-сылбата сыаналанан, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

*Үлэ бэтэрээнэ, Дүллүкү бочуоттаах олохтооҕо, уоллара
Михаил Васильевич Егоров. 2020 с.*

Ильин Николай Тимович, Семенова Матрена Васильевна

Төрөппүттэрбит оҕо саастарыгар икки өттүттэн тулаайах буолар кыһалбатын эттэринэн-хааннарын билэн улааппыттара.

Аҕабыт 1927 с. Хомустаахха Кураанах Өргөнөй диэн алааска күн сири кербүтэ. Төрөппүттэрэ кыра сааһыгар ыалдьан өлбүттэрэ. Сэри сабаланытыгар 13 саастаах уолчаан эбит.

1940 сылтан Хомустаахха «Ленин» холкуоска оҕус сиэтииттэн үлэтин саҕалаабыта. Саас оҕуһунан, булуугунан сири тиэрэн, бурдук, обуруот сирдэрин онороллоро. Окко кириэххэ диэри Дүллүкүгэ кээн оскуолаҕа саһаан охсоллоро. Сайын от үлэтигэр сарсыарда эрдэттэн киһээ хойукка диэри үлэлиллэрэ. Кыһын бурдук астааһыныгар малатыылкаҕа ат үүрүүтүгэр, пиэрмэбэ сүөһү тас үлэтигэр кыстык бүтүөр диэри сылдыра. Ас-танас кэмчи буолан, сорох түгэннэргэ аччыктаан, тоҕон-хатан эрдэнэрэ. Кыһын абаанса бурдук, арыы оҕотун биэрэллэрэ. Сэри сыларыгар тыылга оҕоньоттор, дьахталлар, оҕолор сыраларын-сылбаларын биэрэн, Кыайыыны уһансыбыттара.

Ийэбит 1932 с. Хоро нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Төрөппүттэрэ кыра эрдэбинэ, бу дойдуттан бараннар кыра сааһыгар тулаайах хаалбыта. Аҕа дойдуну сэриитэ сабаланыан иннинэ III Үөдүгэй нэһилиэгэр «Арбаҥда» холкуоска биригэдьиirinэн үлэли сылдыар Семенов Василий Филиппович диэн киһиэхэ иитиллэн иһэн, аҕата 1941 с. сэриигэ

барбытын кэннэ иккинин тулааһа хаалбытын эдьийэ Дыраева Мария Ивановна ылан ииппитэ.

1951 сылга диэри «Арбанда» холкуоска араас үлэбэ үлэлээбитэ. 1951 с. ийэлээх аҕабыт олохторун холбоон ыал буолбуттара.

Ийэбит 1952 сылтан 1990 сылга диэри пиэрмэ ыарахан үлэтигэр туох баар кыһамнытын ууран туран үлэлээбитэ. Бастын үлэтин иһин элбэх мэтээлинэн, грамоталарынан наҕараадаламмыта. Ийэ дойдубут тэбэр сүрүбэр Москуба куоракка Бүтүн Союуустаабы норуоттар ситиһиилэрин быыстапкатыгар уопут атастаһытыгар баран кэлбитэ.

Аҕабыт холкуоска, «Дүллүкү» сопхуоска 16 сыл биригэдьиirinэн, сүөһү үлэтигэр үлэлээбитин туоһулуур элбэх мэтээллэр, грамоталар бааллар. Үчүгэй үлэтин иһин Молдавияҕа барар путевканан наҕараадаланан күүлэйдээн кэлбитэ.

Төрөппүттэрбит 7 оҕону төрөтөн күн сири көрдөрбүттэрэ.

Ийэлээх аҕабыт олус сэмэй майгылаах, үлэһит үтүөтэ, дьонно-сэргэбэ убаастанар дьон этилэр.

Биһигини, оҕолорун, үлэни таптыырга, дьону убаастыырга, идэлээх буоларбытыгар тус бэйэлэрин холобурдарынан иитэн-такайан, олох киэн аартыгар сирдээбиттэрэ.

*Кыыстара **Егорова Галина Николаевна**, Үөлээ Бүлүү
Кулун тутар 19 күнэ, 2020 с.*

Кононова Анна Федоровна

«Сэри алдьархайа, сут дьыл издээнэ барыбытын хаарыйбыта. Мин оҕо сааһым Бүлүү улуугар ааспыта. Сэриигэ бастын дьоммут барбыттарын кэннэ кырдыбаастар, дыахталлар, оҕолор хаалан, аччык анаардаах улахан дьону кытта тэннэ, биирдии бэйэбит 2—3 киһи үлэтин, нуорматын толорон үлэлээбиппит. Сут-кураан дьылларга ходуһаны, бурдук бааһыналарын аһыка буулаабыта. Ону утары охсуһарга бурдук куолаһыттан аһыканы тонуурбут, ходуһа аһыка түһэн мустар дьаамаларын хаһарбыт. Оттоһунна кыра сылдьан күнү күннээн өнгүрүк куйааска орус сиэтэрбит, арыый улаатан баран от муньуутугар, кэбиһиигэ үлэлиирбит. Биригэдьиirdэр күннэ ким төһөнү үлэлиэхтээбин нуор-

малаан биэрэллэрэ, ону сарсыныгар кэлэн кээмэйдээн иһэллэрэ. Күннээби үлэ нуорматын ким хайдах толорорунан көрөн үлэ күнэ аабыллара. Онтугунан сайын абаанса, кыһын дохуот диэн бэрт кыра бородуукта биэрэллэрэ.

Үлэ нуорматын толоруу сырсытыгар сарсыарда күн тахсыта үлэбэ тахсан баран, киэһэ харанаҕа төннөрбүт. Сэри сабана ыарахан усулуобуйа озорбуппут. Аһыы ас, таннар танас кэмчи этэ. Кураан, сут дьыллар тураннар, аччыктааһын сабаламмыта. Элбэх киһи аччыктаан өлбүтэ. Кыра нэһилиэккэ 65 киһи хоргуйан өлбүтэ, ыал ыалынан эстибиттэрэ. Хоргуйан өлбүт дьону хомуйан, муньан баран сиилэс онкучабар хаалабыттара, буор хаһан көмөр кыахтаах киһи суоҕа.

Биһиги аҕабыт илинни фронтта сэриилэспитэ. Кини барбытын кэннэ ийэбит барахсан сайынын холкуоска оттоон, кыһынын ырыганнабыт сылгылары иитиэхтээн аһатан, мунха быата-туһа хатан, ол быһыгар бултаан туттаран көмүс көлөһүнүнэн, инчэбэй тирбэбэ быстыбатынан сэри сабанаабы уодаһынаах олобу тыыннаах туораабыппыт. Кыһынын үөрэнэр кэммитигэр интэринээппит, остолобойбут үлэтин, мууһун-маһын таһыга учууталлары кытта тэннэ үлэлиирбит.

1945 сыл ыам ыйыгар адьырба өстөөбү кыайан-хотон, Улуу Кыайы өрөгөйдөөх күнэ үүммүтэ, үөрүү-көтүү мунура суоҕа. Үөрүмүнэ, эрэй-мун, аччыктааһын аастаҕа, иннибит сырдыы түстэбэ, дьол-соргу тосхойдоҕо!

Тыыннаах ордурут дьоммут сэрииттэн эргиллибиттэрэ. Сэри, сутааһын, аччыктааһын издэнин туораан, биһиги, сэри сылларын оҕолоро, олобу салгыы тутуһан барбыппыт. Ыар кэмнэр этилэр. Сэриигэ курдук биһигини арай буулдыа эрэ сойуолаабатаҕа.

Оччотооҕу сэри сылларын оҕолоро билигин кырдыан, үлэ, тыыл бэтэрээннэрэ буолан, социальной көмүскэллээх озоробутуттан үөрэбит. Аны сэри алдьархайа хаһан да суоһабатын, күммүт куруук ыраас буоллун!»

*Сизэн **Федорова Саргы**, 7-с кылаас. 2010 с.*

Кононова Мария Прокопьевна

Биһиги ийэбит Мария Прокопьевна 1921 с. Үөһээ Бүлүү Нам Балабаннааҕар төрөөбүтэ. Оҕо сылдьан тулаайах хаалан, Кононов Прокопийдаахха иитиллибит.

1939 с. норуодунай суукка суруксутунан үлэлиир. 1943 сылтан налоговой иниспиектэринэн ананан үлэлээн баран, 1951 с. уурайбыт. 1958 с. кылгас кэмнэ библиотекэбэ үлэлээбит. 1959 с. Үөһээ Бүлүүгэ сэкирэтээр-машинистканан үлэлиир. Ол кэнниттэн биэнсийэбэ тахсыар диэри Бүтэйдээх кулуубугар остуорастыыр. Ханнык да

үлэтигэр барытыгар үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Тыыл бэтэрээнэ. Сталин төбөлөөх мэтээлинэн наҕараадаламмыта. Ыһыахтарга оһуохай тылын этэрэ, тойуксут этэ. Испэктээкиллэргэ, сыанкаларга бэйэтин кыабынан айан ол сабанаабы көрөөччү өйүгэр-санаатыгар хаалбыт умнуллубат уобарастары оонньоон хаалларбыта. Улуус хайа да нэһилиэгэр тийдэ да, Мария Прокопьевна кэлбитин дьон түргэнник билэр-истэр этилэр. Ол курдук бэйэтин көлүөнэтин дьонугар убаастабылга сылдыбыта. Онон нэһилиэк уопастыбаннай олобор, култуура эйгэтигэр актыыбынай кыттыыны ылара. Кэлин Ойбон Күөлгэ хотонно түүннү харабылынан үлэлээбитэ.

Ийэбит 10-на оболоммутуттан 4 оҕо хаалбыт. Улахан уол Василий кыыстаах уол оболордоох, 2 сиэннээх. Эдьийбит Лиза 4 оболоох, 6 сиэннээх. Убайым Николай 4 уоллаах уонна 4 сиэннээх. Мин 7 оболоохпун, 21 сиэннээхпин. Онон удьуору тэнитэр ыччат элбэх.

Ийэбит 1993 с. от ыйыгар уһуннук ыалдьан күн сириттэн күрэммитэ.

Кыра кыһа Акулина Петровна Максимова

Кононова Раиса Прокопьевна

Ийэм Раиса Прокопьевна 1925 с. Үрэн Бэттиэмэтигэр сэниэ ыалга төрөөбүтэ. Биригэ төрөөбүттэр үстэр, кыргыттар. Сэри сабаланыгар 16 саастаах кыысчаан холкуос араас үлэтигэр улахан дьону кытта тэннэ түүннэри-күнүстэри үлэлээбитэ. Начаалынай кылаас үөрэхтээх.

Улаатан баран, Үөһээ Бүлүү нефтебазатыгар дьэ хомуйааччынан үлэлээбитэ.

Кэлин аҕабын Константинов Иван Ивановичи көрсөн, сөбүлэһэн, ыал буолан, ыраах хоту Булунна көһөн олоро сылдыбыттара.

Кэлин Дүллүкүгэ көһөн кэлэн дьэ туттан, сүөһү-сылгы иттэн олобуттара. Оболоро үөрэхтээх дьон буолалларыгар бары кыһамныларын уурбуттара.

Ийэм рабкоопка эдьийигэр Степанида Ивановна дьэ хомуйааччынан үлэли кирибитэ. Сайын атыһыттары кытта сопхуос пиэрмэлэрин кэрийэн ыанньыксыттарга, отчуттарга табаар атытыгар көмөлөһөрө.

Ийэбит үлэ, тыыл бэтэрээнэ буолбута. Бочуоттаах сынньаланна тахсан олорон, уһун ыарахан ыарыыттан 1981 с. орто дойдуттан барбыта. Оболоро үрдүк, орто, анал үөрэхтэннилэр.

Кыыстара Оксана Ивановна Семенова. 2020 с.

Константинов Иван Иванович

Абам Иван Иванович 1926 с. Үрэн Бэттиэмэтигэр 9 оболоох дьаданы ыалга төрөөбүт.

Сэри сылларыгар 15 саастаах уолчаан кырдыаҕас дьону кытта холкуос араас үлэтигэр үлэлээбитэ. Аччыктааһыны да, тонору-хатары да этинэн-хаанынан билбитэ.

Бэйэтэ үөрэххэ бабаран үөрэнэн, 7 кылааһы бүтэрбитэ. Кэлин үлэли сылдьан, Красноярскайдаагы институтка кэтэхтэн ойуур хаһайыстыбатын көрөөччү идэтин үөрэнэн бүтэрбитэ.

1954 с. хоту Булунна баран, Кононова Раиса Прокопьевналыын ыал буолан 3 оболоммуттара. Үөһээ Бүлүү Намыгар олорон харабылынан үлэлээбитэ.

Онтон дойдуларыгар төннөн кэлэн Намна олорон абам харабылынан үлэлээбитэ. 1972 с. Дүллүкүгэ санга дьэ туттан кирибиттэрэ. Барыта биэс оболоммуттара: Михаил, Люба, Вячеслав, Анатолий, Оксана.

Дүллүкүгэ лесхонунан өр сылларга үлэлээбитэ. Ынах сүөһү, сылгы иттэн дьоллоохтук олобуттара. Оболоро үрдүк, орто анал үөрэх-

тээхтэр. Икки оҕото, хомойуох иһин, эрдэ күн сириттэн күрэммиттэрэ. Атыттар этэннэ олороллор, үлэлии-хамсыы сылдыбаллар, элбэх сиэн-нээхтэр.

Күндү аҕабыт, тыа ойуурун хаһаайыстыбатын, тыыл уонна үлэ бэтэрээнэ, 1992 с. ыарахан ыарыыттан күн сириттэн барбыта.

Михаил Федорович, Татьяна Васильевна Михайловтар

Олоххо мэлдьи холо-бур онгостор, киэн туттар дьоммут, ийэлээх аҕабыт үлэ уонна тыыл бэтэрээн-нэрэ, Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтоохторо.

Аҕалаах ийэбит 49 сыл эйэлээхтик-иллээхт ик би-иргэ олорон, биэс оҕону төрөтөн, иитэн, үөрэттэ-рэн олох киэн аартыгар үк-

тэннэрбит үтүөлээхтэр.

Аҕабыт Михаил Федорович 1935 с. Манаас нэһилиэгэр холкуос-таах сэниэ ыалга алтыс оҕонон төрүүр. Аҕата Федор Михайлович, ийэтэ Федора Яковлевна холкуос туруу-бараан үлэһит дьоно этилэр. Аҕата Сүөдэр сахаба улахан, төрөл унуохтаах, үйэтин тухары булду-нан, балыгынан айабын ииттинэн, оҕолорун булка-алка сыһыаран, ол сабанаабы аччык аас-туор олоҕу билбэккэ улаатыннартыыр.

Аҕабыт ахтыытыттан: «Улахан убайым Николай ыал буолбакка сылдьан, 1941 с. балабан ыйын бастакы күнүгэр мин оскуолаба ки-ирэрбэр сэриигэ барбыта. Өлбүтүн туһунан биллэри да кэлбэтэбэ. Марфа сэттэ оҕоломмота, Варвара биэс оҕолоох, биһиги иннибитинэ икки оҕо төрөөн өлбүт.

Сайын аҕабын кытта туунан балыктыыбыт, күөлгэ киирэн куска тиргэлиибит. Сарсыарда эрдэ киирэн тиргэлэрбиттэн 30—40-лыы куһу ылабыт, улахан куһу төбөтүн хампы ыстыырым. Ити аҕам үөрэбэ, сатаан олоҕот буоллабым, кырам бэрт. Ону күһүн лаппыга тутта-ран, уон киилэ кус этигэр биир миэтэрэ хаахымай танас биэрэллэр, хаахымай ыстааннаах киһи маанытык көстөрө.

Кыһынын куобаха туһахтаан, куобах бөбө ыларбыт. Дьонум ам-паарга иилэн иһэллэрэ, иһирдье киирдэххэ тула мап-манан буолан көстөрө. Ону кыһыны быһа сиирбит. Ийэм муннаах туһунан: ийэм Федора элбэх оҕолоох Яковлевтар дьэ кэргэттэригэр төрөөбүт. Оҕо-лоро элбэбин иһин буолуо — Хараарбахтар диэн ыалга иитилли-бит. Кинини аҕам кэргэн ылбыт. Мин ийэбин хойукка диэри эмэр-бин өйдүүбүн, онон да үйэм син уһаатаба, ийэм барахсан үтүттэн. 1945 с. үөрэнэ сырыттаһына, күн сириттэн барбыта. Эбэбит Марфа эмээхсин сүүһүттэн тахсан баран өлбүтэ, эдьийдэри киниэхэ биир мап-манан тиис үүммүтэ диэн көрөр этилэр. Абаһылар умуннулар диирэ, умнубатахтар этэ — 1945 с. саас өлбүтэ. Аҕабын эрэнгиэннэ көрөн бараннар, «Дьикти киһи эбиккин, сүрэбин уна өттүгэр баар, итинниги хаһан да көрбөтөхпүт диэбиттэрэ» диэн кэпсирэ. Аҕабыт кыралара буолан атаах этим диирэ. Бастакы кылааска Боотулуу оску-олатыгар үөрэнэ киирэр. Сэниэ ыал оҕото диэн интэринээккэ ылба-тахтар, ыалга олоҕот. Син бэркэ үөрэниэ эбит да, 4-с кылааска тий-эн, көрсө кэлбит аҕатын сайыһан дойдулаан хаалар.

Ийэбит Татьяна Васильевна 1935 с. Үрэн күөл Чочубуна ала-аһыгар холкуостаах дьэ кэргэннэ үһүс оҕонон күн сирин көрөр. Эһэбит Ердашев Василий бэрт сытыы-хотуу, үлэһит бэрдэ киһи үһү. 1941 с. ыам ыйын 2 күнүгэр бастакы хомуурга хабыллан, Аҕа дой-дуну көмүскүүр уоттаах сэриигэ ынырыллан барар. 64-с аармыйа 883-с стрелковой пуолка күүстээх кэксэтигэр түбэһэн сэриилэһэр. Ити сыл алтынньытыгар Сталинград куораты босхолоһунна ыара-ханлык бааһылар уонна ылбыт бааһыттан өрүттүбэккэ госпитальга сытан сырдык тыына быстар. Ол эрэн оччотооһу кумаабы (докумуон) булкуйуутугар буолуо — эһэбитин сураба суох сүппүт диэн биир да бырааһынньыктарга, саатар мунньахтарга үтүө аата ааттамматаба, оҕолоругар кыра да көмө оноһуллубатаба. 1970-с сылларга ийэбит убайа ирдэһэн, Волгоградскай уобалас Заплавное дэриэбинэтигэр көмүллэ сытарын туһунан биллэри кэлэн, үтүө аата чөлүгэр түспүтэ.

Эбэбит Иванова Александра Ивановна 14-тэ оҕоломмотуттан 4 оҕото эрдэлээн эттэххэ бу оҕолортон убайа Степан Васильевич ма-тематика, кыра кыыс Мария Прокопьевна нуучча тылын учууталлара буоланнар, олохторун суолун-иһин дьохуннаахтык онгостуммуттара. Улахан уол Яков Васильевич милииссийэбэ үлэлии сылдьан, эдэр са-аһыгар олохтон барбыта. Эбэбитин сүрдээх набыл, этиһэри, өстөһөрү сатаабат, киһини биир куһабан тылынан санарбатах, саха өйдөөх, мындыр дьахтара этэ диэн билэр дьоно үтүө тылынан ахталлар.

Ийэбит дьоллоох оҕо сааһа уһаабатаҕа, сэрии ыар содула, тий-иммэт-түгэммэт буолуу, аҕаларын сураҕа суох сүппүт аһыыта, ыал олобун айгыраппыта. Ол барыта түмүллэн, 1945 с. ийэлэрэ икки саастаах кыра кыһын хоонньоһо сытан быстаахтаабыт. Тулаайах хаалбыт оҕолор ыалларынан ыһыллыбыттар. Биһиги ийэбит айабын иһин аймахтарын кэрийэн оҕо, дьиз, хотон көрөөччүнэн үтүөх-батаах сылдыахтаыыр. Ол да буоллар инчэҕэй тирбэ быстыбатынан син киһи буолан, 4 кылааһы бүтэрэн, холкуоска ыанньыксыттыы сылдьан, 1961 с. биһиги аҕабытын көрсөн, ыал буолан, дьоллоох олохторо саҕаланар. Дьоммут холбоһон, биир оҕолонон баран, убайбыт биир саастааҕар аҕабыт дойдутугар Маҥааска баран олороллор. Онно тийэн кыыс оҕо төрүүр. Ол эрэн төрөөбүт дойду тардыһыыта күүстээх буоллаҕа. Ийэбит туруорсуутунан 1965 с. Бүтэйдээххэ төттөрү кэлэн олохтоохтук олохсуйаллар. Манна эбии үс оҕолоноллор. Аҕабыт холкуос төһүү үлэһитэ, ийэбит оҕолонон тахса-тахса эмиэ сүөһү көрүүтүгэр үлэлиир. Оччолорго оҕо олоруу үс ыйтан уһаабат буолан, кыра оҕолорун дьизэҕэ хааллара-хааллара үлэҕэ сүүрүү буолар эбит. Борбуйбутун көтөбүөхпүтүгэр диэри, соробор бэйэлэрин кытта хотонно илдьэ сылдьан, эбэтэр киирэ-тахса холкуос дьоно көрсөн улааппыт.

Бүтэйдээх дьикти сылаас тыына, сибэккилээх алаастара, линкинэс тииттээх ойуурдара, сылаас уулаах чүөмпэлэрэ, түптэ сыттаах киэһэлэрэ — бу биһиги дьоллоох оҕо сааспытын ситимниир кэрэ кэмнэрбит. Оччотооҕу оонньуурдарбыт — мас саа, таас иһит үлтүркэйдэрэ, от-мас сэбирдэхтэрэ, оонньууларбыт — мөботойдоон сырсыы, сир астаан сэрдэчикэһии, сүүрэн-көтөн элэстэннэххэ, санаабытыгар муһурун биллэрбэт киэн хонууларбыт оҕо сааспыт саамай үтүө өйдөбүлүнэн хаалбыттар. 1971 с. Дүллүкү эбэҕэ дьизэ туттан көһөн кэлбиппит. Ийэбит дьизэ сууяаччынан, хотон харыбылынан, сайынын хаппыыста көрөөччүнэн үлэлээн биэнсийэҕэ тахсыбыта. Аҕабыт Дүллүкүгэ биэнсийэҕэ тахсыар диэри сопхуоска сылгыһытынан, ол кэннэ пиэрмэ араас үлэлэригэр үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Иккиэн элбэх грамоталарынан, түөскэ кэтэр бэлиэлэринэн наҕараадаламмытара, араас үөрүүлээх тэрээһиннэргэ сылдыбыттара. Аҕабыт Москубаҕа Бүтүн Сойуустааҕы норуоттар ситиһиилэрин быыстапкаларыгар барар путевканан наҕараадаланан, сири-дойдуну көрөн олус үөрэн-көтөн кэлбитэ. Аҕабыт элбэх кэпсээннээх, сэһэннээх, бэйэтин тэннээхтэрин кытта күлүүлээх-оонньуулаах, дьээбэлээх этэ. Тылы сөпкө туттан санарара, олус үчүгэйдик ис-иһиттэн хоһоон ааҕара, уустаан-ураннаан тыл этэрэ, эдэр сылдьан самодеятельнай

кэнсиэркэ сыанаттан түспэт ырыаһыт, пьесаларга сүрүн оруолу толорооччу эмиэ кини эбит. Кинигэни олус умсугуйан, тартаран туран ааҕара, ол биһиэхэ бэрлэлэн ким ханна сылдыбыт, дьизэбитигэр кинигэ кыбыныылаах тийэр үтүө үгэскэ кубулуйбута.

Ийэбит дьизэ хаһаайкатын быһыытынан түргэн туттунуулаах, бүтэрэн-оһорон иһэр буолааччы. Аһара иистэннээн да буолбатар, кырабытыгар ону-маны бооччойон таныннарара, үтүлүгү, кээнчэни табыллан тигэрэ. Санаабытыгар, ийэбит астаабыт алаадытыгар, лэппиэскэтигэр, көбүөрүгэр тийэр ас суохха дылы.

Дьоммут биһигини бэйэлэрин холобурдарынан, үлэнэн ииппиттэрэ. Билигин 5 оҕо бары үлэһит буолан, ким дойдутугар, ким улуус киинигэр, ким куоракка үлэлии-хамсыы, айа-тута сылдыабыт. Михаил дьыссаакка, Мария, Яков сүөһү иитиитигэр, Александр оскуолаҕа, Светлана эмп тэрилтэтигэр үтүө суобастаахтык үлэлибит.

Билигин сааһыран олорон бары түмүстэхпитинэ, дьоммут туһунан сылаас тылынан ахтабыт, олоххо көрүүлэрин сөбө-махтайа кэпсэтэбит, эппит тылларын сүрэхпитигэр инэрэбит. Кинилэр биһиэхэ сүбэлэрэ, холобурдара, муударай көрүүлэрэ биһигини куруук ыраахха кынаттыыр, үрдүккэ көтүтэр, кэрэҕэ угуйар.

Сиэннэр, хос сиэннэр кинилэр олохторун салгыахтара, сыаналыахтара, удьуорбутун уһатыахтара диэн эрэллээхпит.

Кыыстара **Михайлова Светлана Михайловна**
Дьокуускай куорат.
Кулун тутар 18 күнэ, 2020 с.

Михайлов Данил Николаевич

Данил Николаевич 1915 с. ахсынньы 14 күнүгэр Үөһээ Бүлүү Дүллүкү нэһилиэгэр дьаданы бааһынай кэргэнигэр төрөөбүтэ. Кини 1932 с. Бүлүү уокуругар райземотделыгар үлэтин саҕалаабыта. 3 сыл комсомольскай үлэҕэ, сылтан ордук Дьокуускайга НКЦД органыгар үлэлээн баран, 1938 с. төрөөбүт нэһилиэгэр Дүллүкүгэ «Кыһыл сирдьит» холкуоска кэлэн, 8 сыл устата ситиһиилээхтик үлэлээбитэ. Бу холкуос Үөһээ Бүлүүгэ 1929 с. аан бастагынан тэриллибит бөдөн холкуос этэ.

Данил Николаевич салайар сылларыгар «Кыһыл сирдьит» оройуонна биир бастын үлэлээх холкуостар ахсааннарыгар киирбитэ: бурдугу, хортуоппуйу, обуруот астарын үүннэри иэнэ улаппыта, ынах, сылгы, таба ахсаана элбээбитэ. Оннообор 1941—1945 сс. сэрии кытаанах сылларыгар холкуос кини сатабыллаах салалтатынан судаарыстыбаннай былааннары ситиһиилээхтик толорон, холкуостаахтар аахсар дохуоттара балачча улаатан, дьон хоргуйан өлүүтэ таһаарыллыбатаҕа. Онно Данил Николаевич улахан үтүөтүн дьон-сэргэ умнубат. Холкуос көмөтүнэн нэһилиэккэ улахан оскуола дьиэтэ, Ойбон Күөлгэ, Тэһэкэйгэ типовой хотоннор, кулууп уо.д.а. тутуллубуттара. Оскуола 7 кылааһа аһыллыбыта.

Баартыа оройуоннаабы кэмितिэтэ Данил Николаевичи пишекомбинат дириэктэринэн, сельпо бэрэссэдээтэлинэн, райпотребсоюз салайааччытынан, сир салаатын управлениетыгар инструктор-бубаалтырынан, инбэлииттэр дьыэлэрин дириэктэринэн рекомендациялаан, барыта 16 сыл үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

1962—1971 сс. оройуон киинин сельсоветын бэрэссэдээтэлинэн, 3 сыл сэкирэтээринэн быыбарданан үлэлээбитэ. Онон уопсайа 42 сыл таһаарылаахтык үлэлээн, 1974 с. биэнсийэбэ тахсыбыта.

Данил Николаевич таһаарылаах үлэтэ сыаналанан, хас да төгүл ССКП райкомун пленумун чилиэнинэн, райсовет дьокутаатынан талыллыбыта. Кини үлэтэ бырабыыталыстыбаттан түөрт мэтээлинэн бэлиэтэммитэ, нэһилиэк олохтоох сэбиэтин бочуотунай олохтообун аата инэриллибитэ.

Кэргэнэ Павла Федотовналыын, РФ үөрэбириитин туйгуна, педагогическай үлэ бэтэрээнэ, үс оҕону иитэн үөрэттэрбиттэрэ: уоллара Виктор Данилович — философскай наука доктора, ХИФУ бэрэпиэс-сэрэ, кыргытара Мария, Альбина үрдүк үөрэхтээх педагогтар.

Данил Николаевич Дьокуускай куоракка олорон, 2003 с. 88 сааһыгар ыалдьан олохтон туораабыта.

Тыыл үлэтин бастын тэрийээччилэриттэн биирдэстэрэ, элбэх кинини сэрии кэмигэр хоргуйууттан быыһаабыт, уос номоҕор киирбит Данил Николаевич Михайлов ХХ үйэ чулуу кинитин быһыытынан Дүллүкү нэһилиэгин Бочуотун кинигэтигэр киллэриллибитэ.

Иван Иванович Ан, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, «Гражданской килбиэн» бэлиэ хаһаайына, улуус Сэбиэтин мунньабын дьокутаата;

Михаил Григорьевич Павлов, III Үөдүгэй нэһилиэгин урукку олохтооҕо, сэбиэскэй-партийнай үлэ бэтэрээнэ,

СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Үөһээ Бүлүү улуунун бочуоттаах олохтооҕо

Михайлов Петр Семенович

1910 с. Дүллүкү нэһилиэгэр Арыылаах алааска Михайловтар диэн 4 оҕолоох ыалга Бүөтүр диэн уол төрөөбүтэ.

Кини 1925 с. Үөһээ Бүлүү оскуолатын бүтэрэн, учуутал буолар санаалаах Бүлүү куоратыгар кэлэр. 1927 с. Бүлүү куоратын бибилэтиэкэтигэр сэбиэдиссэйинэн үлэлиир. Ол күһүнүгэр хомсомуол путевкатынан Дүллүкүгэ оскуола сэбиэдиссэйинэн ыталлар. Салгыы үөрэнэн, Бүлүүтээби педагогическай техникум 2-с куурсун бүтэрэн, хомсомуол оройуоннаабы кэмितिэтин сэкирэтээринэн үлэлээбитэ.

1931 с. үөрэххэ дьулуур Петр Семеновичи Ийэ дойду тэбэр сүрбэр Москуба куоракка тизрдибитэ. Ити сыл пединститут устудьуона буолбута. Маннайгы куурус бүтэрэ чугаһаабыта. Биир күн институттан хас да комсомоһеһи, хомуньууһу баартыа куораттаабы кэмितिэтигэр ынгырбыттара. Кинилэр ортолоругар Саха сирин уола Петр Михайлов эмиэ баара.

1932 с. комсомолец Михайлов, баартыа этиитин ылынан, ыам ыйыгар бронетанковай училище курсана буолбута уонна икки аҥаар сылынан ситиһиилээхтик үөрэнэн бүтэрбитэ. 1934 с. сэтинньи 6 күнүгэр оборуона хамыһыһыатын илии баттааһыннаах бирикээһинэн Белоруссиятаабы байыаннай уокурукка 4-с механизированнай биригээдэбэ маннайгы батальонна танковай взвод хамандыырынан аһаммыта. Оччотообуга 4-с механизированнай биригээдэ Бобруйская куоракка баара. Хомойуох иһин, П.С. Михайлов байыаннай сулуусаба уһуннук сылдыбатаба, сотору ыарытыан уурайбыта. 1936 с. күһүнүгэр П.С. Михайловы Илин Сибиирдээби байыаннай ысқылаакка отделение начаалынньыгынан көһөрбүттэрэ.

1937 с. ыам ыйыгар эписиэр Михайлов дойдутугар кэлэ сылдыбыта. Доруобуйатын биллэрдик тупсарынан, күһүн атырдыах ыйыгар байыаннай сулууспатыгар төннүбүтэ. Кини онно тийээн икки сыл энкилэ суох сулууспалаабыта.

1939 с. ыам ыйыгар Петр Семенович Саха АССР уобаластаабы байанкамаатын 4-с отделын начаалынньыгынан ананан, дойдутугар

эргиллэн кэлэр. Сэрии буолуон биир ый иннинэ САССР Осоавиахи-мын Киин сэбиэтигэр бэрэссэдээтэлинэн анаммыта.

Сэрии сабаламмытыгар хомуньуус Петр Семенович Бүлүү оройу-оннарыгар командировкаба барбыта. Онно сүүһүнэн киһилээх мун-һахтарга уоттаах-төлөннөөх тыллары этэрэ. Дьэ ол курдук, сахаттан бастакы танкист, ыстаарсай лейтенант күүһэ-уоҕа тийэринэн, бэйэ-тин билиитин атыттарга инэрэн, танкист идэтигэр уһуйан, Улуу Кыай-ыны уһансыбыта.

П.С. Михайлов 1942 с. баара-суоҕа 32 саастааҕар Дьокуускай ку-оракка өлбүтэ.

«Үөрэммит кыһабыт Дүллүкү орто оскуолата» кинигэттэн. Саввинова Л.Н.

Михайлова Мария Алексеевна

Биһиги ийэбит Мария Алексеевна 1926 с. Кэнтик нэһилиэгэр орто бааһынай дьыэ кэргэ-нигэр төрөөбүтэ. Кини кыралара, икки эдьий-дээбэ. Абалара, Михайлов Алексей Михайло-вич, 1933 с. өлбүт.

Мария кыра сааһыттан атаба ыалдьан эрэй-дэнэрэ. 1934 с. Кэнтик начаалынай оскуолаты-гар үөрэнэ кирибитигэр, эдьийэ Татьяна ар-дыгар салаасканан соһон илдьэрэ. Онтон ийэ-лэринэн Михайлова Александра Михайлов-налыын улахан кыһыгар Үөһээ Бүлүүгэ көһөн кирибиттэр. Манна кини ыалдьан оскуолаба кыайан үөрэммэтэх. 4-с кылааһы 1940 с. бүтэрбит. Исидор Барахов аатынан оскуо-ла 120 сыллаах үбүлүөйүн бэлиэтиир кинигэбэ «Оччотооҕу оҕолор билиигэ-көрүүгэ тардыһылар күүстээх буолара. Ол курдук биһи-ги саастыбыт Маруся Михайлова үөрэбин көтүтүмээри эдьийин көрдөһөн салаасканан ажалтарарын санаан кэлэбин», — диэн ах-тыыга суруллубутун булан аахпытым. Дьэ ити курдук үөрэнэн 1943 с. кини Үөһээ Бүлүү сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрбит.

Бу Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии саамы ыарахан кэмнэрэ этэ. Ити сыл Мария ийэтэ өлөн төгүрүк тулаайах хаалар. Кыратыттан көрөн-харайан бүөбэйдэспит эдьийэ Алексеева Татьяна Алексеевна быһаччы көмөтүнэн үөрэххэ бағалаах кыыс 1943 с. Н.Г. Чернышев-

скай аатынан Бүлүүтээби педагогическай училищеба үчүгэйдик тут-тарсан үөрэнэ кириэр уонна төһө да доруобуйата мөлтөөтөр, биригэ үөрэнэр оҕолоруттан харыс да хаалбакка, 1946 с. үөрэбин бүтэрбит.

Сэрии кэмин оҕолоро устудьуоннаабыт сыллара кырыымчык, ыарахан бириэмэ этэ. Ас нуорманан буолара, аччыктааһын да ханна барыай, танас-сап да мөлтөбүн, дьыэ-уот тымныытын да аахсыбакка, оҕолор үөрэххэ сүүрүүнэн сылдьаллара. Биһиги ийэбит ити кытаа-нах кэм содулугар үөрэбин ортотугар кыайан турбат гына ыарыыта бэргээн, балыһа, орон киһитэ буолбут. Эмп-том да тийбэтэ буолуо буоллаба... Ол эрэн күүстээх санаата, билэр-көрөр бағата баһыйан, сытан эрэн үөрэнэр диссипилиинэлэрин бэйэтэ ааҕан, хонтуруолу-най үлэлэрин, зачеттарын онорон бэрэбиэркэбэ ыытан, эксээмэн-нэрин да туттаран, үөрэбин ситиһэн испит. 1942 сылтан хомсомуол чилиэнэ киһи идиэйэ да өттүнэн халбаннаабат, күүстээх санаалааҕа эмиэ көмөлөстөбө.

Балтым Шура биһикки үөрэххэ бағалаах эдэркээн ийэбит мөс-сөнүн кэлин кини үөлээннээхтэрин ахтан-санаан ааспыт этиилэ-риттэн, архыып докумуоннарыттан ситэрэн өйдүү сатыыбыт. Кэлин үтүөлээх учууталлар, ытыктанар педагогтар Жиркова Ксения Илла-рионовна, Егорова Евдокия Афанасьевна, Васильева Христина Гав-рильевна, Ефимова Наталья ол устудьуоннаабыт сылларын санаан: «Мария наһаа киэн-холку майгылааҕа эрэри, ис-иһиттэн булгуруй-бат, кытаанах санаалааҕа, тугу ылыста да булгуччу ситэрэрэ. Наһаа элбэх кинигэни ааҕара, кинини кытта арай Афанасий Федоров эрэ тэннэһэн аахпыттарын туһунан мөккүһэллэрэ. Кыра бэйэтэ ыарыы-ны тулуйара сөхтөрөрө, бэйэтин аралдьытынан үөрэбин толоро-ро, кинигэ бөбөтүн ааҕара, күрүчүөгүнэн баайара, быысыбайдыы-ра. Ыалдьабын диэн санаата түһэрин хаһан да көрдөрбөтөбө, хата кими бағарар санаатын көтөбөр ураты дьобурдааҕа. Билиитэ киэнэ, аахпыта элбэбэ бэрт буолан ханнык бағарар тиэмэбэ олус интэри-эһинэйдик кэпсиирэ, ырытара», — диэн эппиттэрэ үтө өйдөбүл буо-лан сүрэхпитигэр инэн хаалбыт.

Училищени бүтэрээт, Дьокуускайга тийэн туттарсан, ити 1946 с. Учуутал институтугар нуучча тылын уонна литературатын салааты-гар кириэн үөрэнэн иһэн доруобуйатын туругунан кэтэхтэн үөрэххэ көспүт. Дойдугар кэлэн бастаан Үөһээ Бүлүү, онтон Дүллүкү ос-куолаларыгар учууталлаабыта. Онно биһиги аҕабытыгар Афанасьев Петр Егоровичка кэргэн тахсыбыта. Ардыгар ыарытыһан уонна би-һигини, икки кыһы, күн сириэн көрдөрөн, кэтэхтэн үөрэбин быс-

та-быста салбаан, кэлин Саха Государственной университетыгар биолого-географической факультетыгар көһөн хайа өлүөр диэри үлэлии-үлэлии үөрэммитэ. Дүллүкү оскулатыгар айымньылаахтык үлэлээн, үөрэнээччилэригэр бэйэтин туспа суолун-иһин хаалларан аастаба.

Нэһилиэккэ эмиэ киэн билиитинэн политпропагандист, актыыбынай комсомолка, хомуньуус буолан, сэкирэтээр, партийнай куруһуок салайааччыта, дьахтар сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ буолара. Баара-суоҕа 42 сааһыгар ыарахан ыарыыттан суох буолбута.

Сэри ыарахан сылларыгар ол кэм кырыымчыктарын тулуурдаахтык туораан, үөрэби өрө туппут аҕа саастаах дьон устуоруйа тыыннаах туоһулар буолан биһиэхэ олоххо дьиннээх холбур буолаллар, сиэннэригэр уонна хос сиэннэригэр кэпсээн буолан тийээлэр.

Улахан кыһа **Светлана Петровна Борисова (Афанасьева)**.
Кулун тутар, 2020 с.

Михайлова Прасковья Семеновна

Мин эбэм Прасковья Семеновна 1913 с. балабан ыйыгар Нам нэһилиэгэр төрөөбүт. Дьоно кини иннигэр икки оҕолоро олохтон туораан, сана төрөөбүт кыыстарын Харбалаах Тонуулааҕар олорор эбэтин аахха ииттэрэ биэрбиттэр. Онтон 5 саастааҕар эбэтэ өлөн, дьонугар төттөрү кэлбит. Бииргэ төрөөбүттэриттэн 4 оҕо ордон, оҕо-уруу тэнитэн олорбуттара. Дьоно сүөһү ииттэн олорор буолан, кыратыттан сүөһү көрүүтүгэр, от үлэтигэр, бурдук тардан, дьиэ истас үлэтигэр көмөлөһөн улааппыт.

14 саастааҕар Нам оскулатыгар үөрэнэ кирибит, онно 5 сыл үөрэммит. Дьоно холкуоска киллэрбэккэ сылдыбыттар.

Оскуоланы бүтэрээт, огдообо киһиэхэ кэргэн тахсан, Далыр холкуоһун Буруунсатыгар олохсуйбут. Кэргэнигэр 3-тэ оҕоломмутуттан, 1 оҕо хаалбыт.

Холкуостаах ыал ийэтэ сылга 100 үлэ күнүн толоруохтаах үһү, ол иһин быа хатан, 25 м усталаах сылгы тутар быаны өрөрө, араас туос иһиттэри тигэрэ. Сайын 1 га хортуска сиригэр көрөрө-харайара. Эбэм биригэдьиридээбит, үүт эрийээччинэн, ыанньыксытынан, суот-

чутунан, харабылынан, сайынын хонуу биригэдьиirinэн, о.д.а элбэх үлэни барытын үлэлээбит.

Сэригэр араанныы буолан кэлбит 2 оҕолоох Михайлов Елисей Михайловичка иккиһин кэргэн тахсан, ыал буолан, 7 оҕону төрөтөн олорбуттара.

Эбэм 89 сааһыгар диэри олорбута.

Сизэ **Михайлова Люба**

Михайлова Татьяна Герасимовна

Ийэм Татьяна Герасимовна 1915 с. төрөөбүтэ. Кини төрдө Лэппириэн уус 4-с оҕотун Быһырыа Дьарааһынтан сабаланаар. Төрөөбүт сирэ Үөһээ Бүлүү Хорото. Онно көмүс уңуоҕа хараллыбыта. 1992 с. олунньу 19 күнүгэр Бүлүү куоратыгар миэхэ сытан быстыбыта. Ийэм кыыс эрдэтээҕи араспаанньата Герасимова диэн, кэргэнинэн Михайлова буолбута. Кэргэнэ Арбанда киһитэ Михайлов Капитон Егорович 1942 с. сэриигэ ынырыллыбыта. Уонна 1943 с. сураҕа суох сүппүт. Икки кыыс оҕото Анналаах Мария тулаайах анаардаах хаалбыттар.

Ийэбит 1930 с. холкуоска кириэбиттэн араас үлэҕэ үлэлээбитэ. 1936 с. ыам ыйыгар кэргэнин дойдутугар Арбандаҕа олохсуйан, кэллэ кэлээт үлэ үөһүгэр түспүтэ. Сэри кэмигэр оҕо дьахтар хаалан, холкуос үлэтигэр аччык анаардаах сылдьан ыһы үлэтигэр, мала-тылканан бурдук сыстарытыгар, сайын от үлэтигэр үлэлээбиттэрэ. Ийэбит кыайыгас-хотугас буолан, эр киһи үлэтин барытын үлэлиирэ. Кыһынын пиэрмэҕэ от тийиитэ, бүтэй тутуута, мас мастааһына курдук ыарахан үлэлэргэ сылдыбыта. Ийэм саха дьахтара тугу сатыырын барытын сатыыра: оҕус борооскулары аттыыра, хайдахтаах да хангыл сылгыны хамнаппата үһү.

Оҕолорун эбэлэрэ Маарыйа көрөн абырыыра. Ийэбит ыарахан олох, ыарахан үлэ содулуттан инбэлииккэ тахсыбыта.

Сэри кэнигэр уоллаах кыыс оҕоломмота. Доруобуйата аматыйан, 4 оҕотун атахтарыгар туруорбута. 1957 с. кыһынын субан сүөһү көрүүтүгэр үлэли сылдьан, биэнсийэҕэ тахсыбыта.

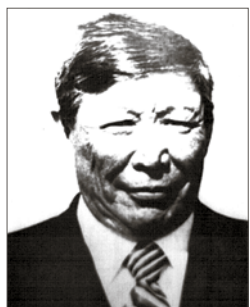
Сэрии кэмигэр тыылга энкилэ суох үлэтин иһин «За доблестный труд в Великой Отечественной войне в 1941—1945 гг.» диэн мэтээлинэн набаарадаламмыта уонна хас да үбүлүөһүнэй мэтээллэрдээх.

Билигин 4 оҕотуттан 3 кыыһа бааллар. Элбэх хос уонна хос-хос сиэннэрэ араас куораттарынан тарбанан олоролор.

Ыччаттара ийэлэрин, эбэлэрин, хос эбэлэрин аатын ааттаталлар.

Кыра кыыһа Тамара Афанасьевна Борисова, Бүлүү к. Кулун тутар 26 күнэ, 2020 с.

Никифоров Иван Павлович

Дүллүкүгэ Иван Павловичи оҕолуун-уруулуун, эдэрдиин-кырдыаҕастыын бука бары үчүгэйдик билэллэр. Олорор дьиэтин да ыйан биэриэхтэрэ, баҕар, биир эмэ оҕо сирдээн да биэриэн сөп. Кини олорор дьиэтэ 50-ча сыллаабыта тутуллубут, ол эрэн тас да, ис да туруга билигин да сэргэх. Бу олус кырдыаҕас дьиэ диэбэккин, Иван Павлович кэргэнинээн Домна Тарасовналыын биэс уонтан тахса сыл иллээхтик, эйэлээхтик олон кэллилэр. Бастаан утаа ыал буолалларыгар уол санардыы учууталлаан эрэрэ, онон кэргэнин дойдутугар Туобуйаҕа үлэли сылдыбыта. Бастакы оҕолоро Толялара Туобуйаҕа күс сирин көрбүтэ.

Иван Павлович дойдутугар көһөн кэлбитэ уонна түөрт кылаастаах оскуолаҕа сэбиэдиссэйинэн амаммыта. Оччолорго оскуолаҕа баара-суоҕа икки эрэ учуутал үлэлиирэ, үөрэнээччи ахсаана да абыҕа, ол эрэн ирдэбил кытаанаҕа, сөп буола-буола районо иниспиктэрэ кэлэн бэрэбиэркэлээн барара. Ол быыһыгар учууталбыт бэйэтэ эмиэ үөрэнэрэ. Кыһын уонна сайын Бүлүүтээби педагогическай училищеҕа үөрэбин салгыыра. Ордук сэрии сылларыгар олох ыарахана, үлэ да үксэ. Сулууспалаах буолан нуорма бурдуктааҕа, кыра да буоллар дьиэтигэр астаах курдук сананара, атыттар да оннук толкуйдуулара. Оскуолаҕа үлэлээн баран холкуоска суот үлэтигэр көмөлөһөр этэ. Ордук дьыл түмүктэнэрин сабаҥа суот үлэтэ үксүүрү, итини таһынан ревизионнай хамыһыһа састаабыгар киирэн сыл устата туох итэҕэс-быһаҕас баарын сиһилии ырытара уонна ол итэҕэстэри хайдах туоратан испиттэрин, эбэтэр ким эрэ эппиэтинэскэ тардыллыбы-

тын барытын холкуостаахтар иннилэригэр дьохуннук, өйдөнөр курдук кэпсээн биэрэллэрэ. Оскуола үлэтэ бэйэтэ ыарахана. Оччолорго уругун билбэтэх оҕону кылааска хаалларан, аахтаран, эппиэттээн баран дьиэтигэр ытар этилэр. Итини таһынан дьон-сэргэ ыраах-ыраах алаастарынан бытанан олорор этилэр, онон кыһын тымныыга уонна күн кылгаһыгар оҕону олус уһуннук тутар олус сэрэхтээбэ. Холкуос дохуота бэрт кырыымчык, онон холкуостан ыларыҥ дуона суоҕа. Ол да буоллар холкуостаахтар күнүстэри-түүннэри күүстээх үлэбэ бары дьобурдарын, тулуурдарын ууран үлэлииллэрэ. Аччыкпын диэн сытынан кэбиспит суоҕа.

Иван Павлович элбэх оҕолоох ыал оҕото буолан, бырааттарыгар, балыстарыгар көмөлөһөрө, үөрэттэрэ сатыыра. Бэйэтин оҕолоро улаатан, оскуолаҕа киирэн барбыттара. Бэйэтин оҕолоро улаатан оскуолаҕа киирэн барбыттара. Кини күн аайы түбүгэ элбээн испитэ, туох да бэйэлээх үлэттэн akkaастаммат этэ: итини кыайыам суоҕа, эбэтэр сатаабаппын диэн тылы хаһан да быктарбата. Дьон-сэргэтэ кинини үс-түөрт төгүл олохтоох сэбиэт дьокутаатынан уонна сэкиртээринэн талан үлэлэтэ сылдыбыттара. Кэлин оскуолатыгар төннөн, биэнсийэбэ тахсыар диэри үлэлээбитэ. Сорох сыл оскуолаҕа учууталлаан, сорох сыл интэринээккэ баспытааталлаан үлэтин түмүктээбитэ.

Бииргэ үлэлээбит дьонуттан Василий Трофимович Софронов уонна Мария Алексеевна Михайловнаны дирин ытыктабылынан ахтар-саныыр. Бу икки учууталлар өр сылларга Дүллүкү оскуолатыгар бэрт айымнылаахтык үлэлээбиттэрэ, дьон-сэргэ ытыктабылын ылбыттара. Кинилэр билигин суохтар.

Иван Павлович уонна Домна Тарасовна үс оҕолоро бэйэлэрэ ыаллар, өссө хос эһээ-эбээ буоллулар. Кыра уоллара Яков Иванович дьонун аттыгар олорор, оҕолорун иитэр-үөрэтэр, дьонун киирэ-тахса көрөр, көмөлөһөр. Кыыстара Валентина Ивановна анал үөрэхтээх, Үөһээ Бүлүү сэлиэнньэтигэр сбербаанна үлэлиир. Улахан уоллара Анатолий Иванович олобун үксүн Булуҥна атаарда. Начаалынай кылаастарга учууталлаабыта, интэринээккэ, олохтоох сэбиэккэ бэрэссэдээтэлинэн, сопхуоска партком сэкиртээринэн, онтон оройуон киинигэр киирэн райком аппараатыгар үлэлээбитэ. Булуҥ оройуонун администрациятыгар үлэли сылдьан бэйэтин баҕа өттүнэн Айылҕа харыстабылын тэрилтэтигэр көспүтэ. Бу элбэх сырыылаах, олус сэрэхтээх үлэ, ол эрэн күннэтэ айылҕаҕа сылдыарын ордорон ичигэс кэбиниттэн табыстаҕа. Үс оҕолоох. Булуҥна бэркэ ытыктанар, убаастанар үлэһит. Идэтинэн политолог, педагог.

Иван Павлович өр сылларга бар дьонун оҕолорун иитэн-үөрэтэн баран бочуоттаах сынньаланна тахсыбыта 20-чэ сыл буолла. Ол эрэн биэнсийэ да тахсан баран, быар куустан олорботоҕо. Күүһэ кыайарынан уопастыбаннай үлэбэ кыттыбыта, сопхуос салалтатын араас өрүттээх соруудабын толорбута, ол быыһыгар оскуолатыгар эмиэ көмөлөһөрө. Кырдыаҕас учуутал үөрэрэ баар — кини үөрэппит оҕолоро уопастыбаҕа улахан туһалаах дьон буолбуттарыттан, сорохтор наукаҕа биллэр-көстөр үлэлээхтэринэн киэн туттуон туттар. Ол курдук, наука кандидаттара Василий Михайлов, Прокопий Николаев, Серафим Софронов, биир бастын үөрэнээччитэ Василий Санников Саха АССР култууратын үтүөлээх үлэһитин бочуоттаах аатын сүкпүтэ, ол эрэн эдэр сааһыгар олохтон туораабыта. Биир үөрэнээччитэ Павел Васильевич Иннокентьев оройуоннааҕы милииссийэ отделын салайбыта, оттон Иван Николаевич Харитонов билигин улууһун салайсар. Дьэ итинник аахтабына учуутал киһи астыныан сөп. Иван Павлович эстинньи ый 4 күнүгэр 80 сааһын томточчу туолар.

Төһө да доруобуйата мөлтөөтөр өйө-санаата ыраас, күннэтэ бэчээти ааҕар, араадыһыны истэр, тэлэбиисэри көрөр, олоххо туох уларыһыы буоларын билэ-көрө, ырыта олорор.

Суруналыыс **Иван Васильевич Борисов**.
1997 с.

Никифорова Евдокия Павловна

Мин эбэм Евдокия Павловна 1934 с. Үөһээ Бүлүү улууһун Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Ийэтэ Захарова (Никифорова) Анна Захаровна, аҕата Никифоров Павел Никифорович.

Эбэм оҕо сааһа Дүллүкү нэһилиэгэр Арыылаах алааска ааспыт. Ийэтэ пиэрмэбэ үлэлээбит. Онтон холкуос тэриллитин кэннэ араас үлэлэргэ үлэлээбит. 1943 с. 9 саастааҕар Дүллүкү оскуолатыгар киирэн баран, үөрэнэр сирэ ыраах буолан, 6-с кылааһынан үөрэнэн бүппүт.

Улаатан ньирэй, сибиинньэ көрөөччүнэн, онтон 5—6 сыл саһыл пиэрмэтигэр үлэлээбит.

1964 с. Мииринэй оройуонугар Айхалга эһэбин Баһылайы кытта

холбоһон ыал буолбуттар, алта оҕоломмуттар. Кэлин Дүллүкү сопхуоска Ойбон күөлгэ пиэрмэбэ түүннү харабылынан, сайынны өттүгэр хаппыыстаҕа үлэлээбитэ.

Эбэм куруук үлэ үөһүгэр сылдыарын сөбүлүүр, хаһан да таах олорбот. Биһигини үлэни таптыырга үөрэтэр, үөрэхтээх дьон буоларга сүбэлиир. Кини: «Кыра эрдэххиттэн чугас дьоннугун аһына, олоһор тиэргэннитин харыстыы-ыраастыы үөрэннэххитинэ эрэ, амарах дууһалаах, эйбэс сүрэхтээх дьон буола улаатыаххыт», — диир.

Никифоров Вася, 4-с кылаас. 2006 с.

Никифорова Мария Павловна

Ийэбит Мария Павловна 1929 с. Дүллүкү сиригэр Арыылаахха Павел уонна Анна Никифоровтарга күн сиригэр төрүүтэ.

Ийэбит сыратынан, күүстээх санаатынан, сылаас сыһыанынан, истин ийиитинэн ыал эргийэр киинэ, дууһата этэ. Кини биллибэт-көстүбэт илиитинэн биһигини түмэр, сөптөөх суолга салайан биэрэр дьикти күүстээбэ. Адьас кыра эрдэхпиттэн кинигэ ааҕар этибит. «Хотугу сулус», «Чолбон» сурунааллары сөбүлээн ааҕарбыт.

Ийэбит сүрдээх иистэнньэнэ, барытын бэйэтэ тигэр этэ. Хантан эрэ өр буолан кэллэххэ, куруук кэһиилээх буолара. Харчыны, танаһы-сабы харыстаан, барытын эрдэттэн толкуйдаан, былааннаан туттара, ордук кыһынны танаһы эрдэттэн бэлэмниирэ. Ол кини ийэ быһыытынан олус кыһамнылаабын, тэрээһиннээгин туһулуур. Киһи истэригэр кими да мөбө-этэ сылдыбата. Ийэбиттэн биридэ да улаханньык мөбүллүбүппүтүн өйдөөбөппүт, атын да дьонно эриэ-дэхси, сирдээх сыһыаннааҕа.

Биһиги, оҕолор, сыһыабыт-албаспыт, буруйбут барыта кини билиитигэр киирэрин уйан дууһатынан таайан, сэргэх сүрэхтинэн сэрэйэн, мындыр өйүнэн тобулан, төһөлөөх тыһаһыннаах түгэни мүччү түһэрбит буолуой?! Элбэх ыйыы-кэрдии биэрбэккэ, быһаччы соруйбакка эрэ, оҕо бэйэтэ баҕаран туран үлэни толорорун көбүлүүрө. Оччоҕо ханнык да бэйэлээх үлэ, тугу эмэ оноруу, үтүө үгэс киһини үрдэр, үрдэтэр төрөппүтү астыннарар түгэн буолара. Ийэбит биһи-

эхэ тугу билэринэн, туох санааны инэриэн бабарарын «манник буолуохтааххыт, итинник гынахтааххыт» диэбэккэ эрэ, кими эмэ холобурдаан, онно бэйэтин санаатын, сыанабылын биэрэн тиэрдэрэ. Аҕабытын кытта дьэ иһинээби үгэстэрин билиһиннэрэрэ.

Ийэбит баарына түөрт оҕо ыал буолбуппут. Онон икки кийиити, икки күтүөтү олохторун тэрийсэн, 16 сиэни көрсүбүтэ-харайсыбыта. Кийииттэригэр да, күтүөттэригэр да ураты истин сыһыаннаах этэ. Биһиэхэ, кыргыттарыгар, этэрэ: «Кэргэн тахсаргытыгар мин олобун да, баайын да, үөрэбин да сириэм суоҕа, кылаабынайа, быһытынан үчүгэй, сиэрдээх, үлэбэ сүрэхтээх, өйдөөх киһи үчүгэй олобу олоруон сөп уонна арыгыны испэтэ үчүгэй этэ» диэн.

Ийэбит ыллырын сөбүлүүрү, элбэхтэ сыанаба, гастрольга Далайрынан, Кырыкыйынан сылдьалара. Дүлүкүгэ дьыссаакка баспытаатал көмөлөһөөччүтүнэн бизнсийэбэ барыар диэри үлэлээбитэ.

Биһиги ийэбиттэн элбэххэ үөрэммиттэ — олоххо тулуурдаах буоларга, сатааппын диэн чабыан турбакка, дьыаланы-куолуну бүтэрэ-оһоро, тугу эмит тигэ-баайа сылдьарга, кэһиилээх, бэрсигэн буоларга, дьонно үтүөтүк эрэ сыһыаннаһарга.

Ийэбит үлэ, тыыл бэтэрээнэ, сэрии кыттыылаабын огдообото, «Медаль материнства» II истиэпэннээх бэлиэлээх этэ.

Төрөөбүт нэһилиэгэр биһиги ийэбит биир убаастанар Далбар Хотун этэ диэтэхпитинэ, сыыспаппыт буолуо.

Биһиги оһолоро бары орто анал үөрэхтээх, сорохторбут иккилии үрдүк үөрэби бүтэрбит ыал эбээлэрэ, эһээлэрэ буолабыт.

Кыргыттара **Марианна Ивановна, Людмила Ивановна,**
уола **Георгий Иванович**

Никифорова Матрена Павловна

Мин эбэм Матрена Павловна 1931 с. Никифоровтар дьэ кэргэттэригэр аҕыс оҕоттон алтыс оҕонор төрөөбүтэ.

Сэрии бириэмэтигэр кыратыттан холкуоска үлэлээбитэ. Оскуолаба үөрэнэ сылдьан, мала-тыылканы эргитэр аты үүрэр этилэр. Мас эрбээн, саһаан туруораллара. Сайын суорат ыһыктаах от муньуутугар, орус сиэтиитигэр, кэбиһиигэ сылдьаллара. Убайа Иван Павлович учуу-

таллаан, нуорма бурдук биэрдэхтэринэ, хааһылаан сииллэрэ. Ону даҕаны ыйга 5 киилэ бурдугу биэрэллэр эбит. Астара тийбэккэ турунуопус, хортуоппуй хааһыта эбинэллэрэ. Үксүн аччык сылдьаллар эбит. 5-с кылааска диэри арбаас сарыы ыстаанынан сылдыбыт, онтон кыайан үөрэммэккэ уурайбыт.

Сэрии кэнниттэн налоговой агенынан үлэли сылдыбыт.

1951 с. Афанасьев Петр Пудовичтыын ыал буолбуттар. Түөрт уолу төрөппүттэр уонна биир кыһы ииттибиттэр. 1964 сылтан балыһаба сиэстэрэнэн үлэлээбит.

Кэлин хомсомуолга, баартыйаба кирибит. Төрөппүт уонна дьахтар кэммитэтин бэрэссэдээтэлинэн талыллан үлэлээбит. Ситиһиилээх, тахсылаах үлэтин иһин өрөспүүбүлүкэтээби дьахталлар сийиэстэригэр кыттыыны ылбыт.

1980 с. бочуоттаах сыннааланна тахсыбыт. Элбэх сиэннээх, хос сиэннэрдээх.

Борисов Гена, 9 «а» кылаас. Муус утар 22 күнэ. 2004 с.

Николаев Владимир Тимофеевич

Биһиги аҕабыт 1934 с. төрөөбүтэ. 1937 с. биригэ төрөөбүт балта Танялыын тулааһа хаалбыттар. Улаатан баран, куоракка култуурунай-сырдатар училищеба үөрэммит.

Суруйааччы, суруналыыс идэлээбэ. Анаа-бырга хаһыат үлэһитинэн анаммыта, ол сылдьан сахалыы айымньылары нууччалыы тылбаастыы үөрэммитэ. Бастагы тылбааһа «Ньургун Боотур» олонхо, кэлин ону нуучча аатырбыт бэйиэтигэр В. В. Державинна биэрэн тылбаастаппыттар.

Хас да айымньыны тылбаастаабыта. И. Гоголев-Кындыл «Хара кыталык», Амма Аччыгыһа «Сааскы кэм», Софрон Данилов «Сүрэх тэбэрин тухары», Далан «Тыгын Дархан» арамааннара кини илиитин иһинэн ааспыттара. Верхоянскка эрдээктэринэн ананан өр сылларга үлэли сылдыбыт.

1955 с. Тимофеева Мария Гаврильевна кытта ыал буолан, 3 оһоломмуттара.

Кыргыттара **Сардана Владимировна Васильева,**
Сусанна Семеновна Тимофеева, Ольга Владимировна Федорова

Николаева Елизавета Гаврильевна

Биһиги эбэбит, Федорова Марина Ивановна (1906—1954), Тэхэкэйгэ олорон ийэбитин 1928 с. күн сириҥ көрдөрбүт. Ийэбит 5 бииргэ төрөөбүттэр эбит. Биһиги ийэбит Елизавета Гаврильевна ыал улахан оҕото үһү. Бииргэ төрөөбүттэрэ: Федорова Феня Ивановна, Федоров Василий Маринович, Никифоров Владимир Спиридонович, Никифорова Валентина Спиридоновна.

Эбэбит Тэхэкэйгэ олорон олохтон туораабыт. Ийэбитин Уһунаалар диэн ыаллар ииттэ ыланнар улаатыннарбыттар. Ийэбит оҕо сааһа Тырыбыыска ааспыт, онно ыанныксыттаабыт.

Ийэбит 7 кылаас үөрэхтээбэ, 1945 сылтан хомсомуол чилиэнэ этэ. Бастыҥ дайаарка, үчүгэй үлэһит эбитэ үһү. Бизнсийэбэ тахсыар диэри учаастактаабы балыыһа амбулаториятыгар уборщицалаабыта.

1953 с. аҕабытыныын Николай Семенович Ксенофоновтыын ыал буолан 8 оҕоломмуттар. Ийэбит эйэбэс майгылаах туруу үлэһит киһи, аҕабыт 1976 с. ыарахан ыарыттан суох буолбутун кэнниттэн, соҕотобун 7 оҕону бэйэтэ үлэлээн-хамсаан иитэлээбитэ, улаатыннартаан, үлэһит дьон онортообута.

Оччотообуга танас-сап кырыымчык буолан, ийэбит биһигини бэйэтэ иистэнэн таныннартаабыта.

*Кыһа Надежда Николаевна Семенова,
Далыр орто оскуолатын учуутала*

Обоева Акулина Петровна

*Ийээ, сыллаан ылым дуу,
Ийээ, кууһан ылым дуу,
Оҕо буолан ылыахпын,
Оҕо сааспын саныахпын...*

Ийэм... Обоевтар олохтоох сирдэрэ Нам нэһилиэгэ. Ийэм дьоно биэстээбэр Тонуоттан көһөн кэлбиттэр. Ийэм нууччалыы иитиллилээх эбит. Эһэм Обоев Петр, эбэм Андреева Александра Сунтаартан

төрүттээх. Ийэм кэпсээбитинэн, Аҕа дойду сэриитэ сабаланытыгар Бүлүү өрүһүнэн борохуот ааһарын Нам кырдыаҕастара, оҕолоро көрөн турдахтарына биир эдэр киһи хаһытаабыт: «Сунтаартан төрүттээх Андреева, кэргэнинэн Обоева Александраҕа тиздээрин, быраата сэриигэ ынырыллан баран эрэбин!» — диэн. Онон эбэм Сунтаар буоларын ийэм билбит.

Эһэм Бүөтүр маннайгы кэргэниттэн икки оҕолоох эбит. Кристина, дьүөгэтэ самодеятельнай композитор Мария Игнатьевна Константинова эбит. Дүллүкүгэ баянистар куонкурустара буолбутугар, киниэхэ тийэн, эдьийим ыал буолбут эрэри, оҕото суох эбит. Таайым Ион Петрович 1928 с. төрөөбүт. Ньурба Антоновкатыгар ыал буолан олохсуйбут. Кэргэнэ Николаева Ирина 1930 с. төрөөбүт. 10 оҕоломмуттар.

Ийэм 1934 с. тохсунньу 1 күнүгэр төрөөбүт. Түөрт бииргэ төрөөбүттэр эбит. Василий Матвеевич Благовещенской куоракка тутуу техникуму бүтэрэн, барараап идэлээх. 6 оҕо амарах аҕата, сиэннэрдээх. Кэргэнэ Любомира Валериановна. Михаил Матвеевич суоппар идэлээх. Хомустаахха Светлана Владимировна ыал буолан, хаһаайыстыба тэринэн олохтооттар. Кыыстаах уол оҕолоохтор. Петр Матвеевич суоппар идэлээх, 6 оҕо амарах аҕата, сиэннэрдээх. Кэргэнэ Антонина Антоновна. Мин учуутал идэлээхпин, 4 оҕолоохпут, сиэннээхпин. Кэргэним Владимир Иннокентьевич.

Прокопий Петрович эдэр сылдьан олохтон туораабыт. Алданна көмүс хостоһунугар үлэлээбит. Василий Петрович 1937 с. от ыйын 22 күнүгэр төрөөбүт. Кэргэнэ Томская Евдокия Петровна учуутал идэлээх этэ, алта оҕолоохтор. Николай Петрович 1939 с. сэттинньи 10 күнүгэр күн сириҥ көрбүт. Маннайгы кэргэнэ Светланаттан икки, Ульяна Дмитриевнаттан үс оҕоломмота.

Ийэтэ кулуупка остуорастыыр эбит. Аҕата сэрии кэмигэр ыскылаат харабыла эбит. Дьоно утуу-субуу өлөн, 14 саастааҕар тулаайах хаалбыт. Бырааттарын оҕо дьиэтигэр биэрбиттэр. Ньурбаҕа Ааҕар балаҕан үлэһитин куурсугар үөрэнэн, Хомустаахха кэлэн үлэлиир. 1957 с. Хомустаахха Өктөөп бырааһынньыгар буҕаалтыр үөрэхтээх Балбаарыкаптар кыыстарын уоллара Романов Матвей Семеновичтыын ыал буолбуттар. Аҕам үрдүкү партийнай оскуолаҕа үөрэнэн Далырынан, Онхойунан, Хоронон, Туобуйанан көһөн үлэлээбит.

Ийэм Дүллүкүгэ кэлэн сопхуоска кассирынан, суотчутунан, дис-

петчеринэн үлэлээбитэ. Биэнсийэбэ олорон олохтоох сэбиэт дьиэтигэр остуорастаабыта. Оҕо сааһын доҕоро, оскуолаҕа бииргэ үөрэммит оҕото Кирилл Сергеевич Петровтуун уонна кини кэргэнэ Мария Николаевналарын доҕордоһоочулар.

Ийэм субуотунньуктарга олус көхтөөх буолааччы. Урууп Ньюкулай мунхатыгар күһүн аайы ыт сабынньабын кэтэн, тугут бэргэхэлээх барарын өйдүүбүн. Руфовтарга эрдэ барааччы: «Өлөксөөннө көмөлөһөбүн», — диэччи.

Сайын аайы оскуола оҕолорун «Сарыал» оҕуруот лаабырыгар Бэрэнэн, Баллаатарынан үлэлээччилэр. Ийэм настаабынньык, иитээччилэрэ Лазарева Мария Семеновна, Никифорова Мара Гаврильевна этилэрэ. Хас сарсыарда ахсын биһиги тиэргэммитигэр мустан ким бэллэһиэтинэн, ким сатыы бараллара. Ийэм олус муударай, диригин биллээх-көрүүлээх буолан, дьон ону-маны сүбэлэтэ кэллэлэрин өйдүүбүн. Ийэм таабырыннаһарын, кинигэ, хаһыат ааҕарын сөбүлүүрү. Таһараа ыаллаһан олоҕорбут ыалларбыт Киинэ Ньюкууһа-Николай Михайлович Васильев ийэтинэн Маарыйалыын иис туһунан сэллэхтэрэ, ардыгар мөккүһүн да ылаллара, ийэм эбиэккэ кириэрин күүтээччи. Людмила Акимовна Барахова ийэтэ, Домналыын дьүөгэлэхтэрэ. Домна тэлэбиисэр көрө олорон утуйан хаалан, ол күлсүүтэ буолааччы. Санникова Вера Семеновналааҕы кытары ылсан-бэрсэн олоҕорбуттук. Кэтириинэ мичилийэн кириэн ынах аһылыга ылан таһааччы. Хогурова Маапалаах, Ильин Ньюкулайдаах төлөпүүннэх сүүрэр ыалбыт этилэр. Настаалаах Сэргэй Петровтар. Ийэм Настаалаыын былыргыны сэнэргэхтээччилэр. Бары олус иллээхтик ыаллаһан олоҕорбуттук.

Тапталлаах ийэбит 1989 с. бэс ыйын 30 күнүгэр сирдээҕи олохтон барбыта.

Кыыһа **Наталья Матвеевна Степанова**
СӨ үөрэҕиритин туйгуна

Павлова Анна Михайловна

Мин ийэм Анна Михайловна 1918 с. төрөөбүтэ. 12 сааһыттан холкуоска ыанньыксыттаабыта. Сэрии сылларыгар, саамай ыарахан кэмнэргэ, Болуонхайга, Бэттиэмэбэ, Дүгүрдээххэ олоҕорбуттук. Эр дьон бары сэриигэ бараннар, үлэ барыта дьахталлар, кырдыаҕастар уонна оҕолор санныларыгар сүктэриллибитэ. Хамнас диэн суох этэ.

Ким хайдах үлэлээбитинэн, үлэ күнүнэн аахсаллар этэ. Үлэбэ ирдэбил, хонтуруол күүстээх эбит. Кутуйах хасааһын булан сизэбит дьону хайыыга угар эбиттэр.

Ийэм кыайыгас-хотугас үлэһит буолан, арынан, бурдугунан хамнастанан сылдыбыт. Үчүгэй үлэтин иһин холкуос салалтата ыанарынаҕы биэрбит. 1955 сылга диэри даҕаны аһылык кэмчи, танас диэн отой суох кэмэ эбит. Сэрии кэминээҕи аас-туор олобу этэннэ туораан эйэлээх олобу көрсүбүт.

Кыыһа **Мельниченко Светлана**, Дьокуускай к., 2020 с.

Петрова Мария Петровна

Мин ийэм Мария Петровна 1917 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Аҕалара эрдэ өлөн, ийэлэрэ дьиз ис-тас үлэтигэр сылдыара, кыысчаан мөлтөхтүк истэр буолан оскуолаҕа үөрэмтэбэ. Онтон үргүлдүү холкуостаах буолан, биер күн өрөөбөккө ыанньыксытынан үлэлээбитэ, кэлин сопхуоска эмиэ дайаркалабыт. Ситиһилээх үлэтин иһин оройуоннааҕы Бочуот дуоскатыгар таһаарбыттара, Бочуотунай грамотанан, Сталин төбөлөөх мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

Эдьийим Петрова Варвара Петровна 1928 с. төрөөбүтэ. 7 кылаас үөрэхтээх буолан, 10-ча сыл олохтоох сэбиэт сэкирэтээринэн үлэлээбит уонна эмиэ хойукка диэри ыанньыксыттаабыт. Өр сыллаах бэриниилээх үлэтэ сыаналанан, үлэ бэтэрээнэ буолан, Сталин төбөлөөх мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

Таайым Петров Тимофей Петрович 1916 с. төрөөбүтэ. Маннайгы хомуурга сэриигэ барбыт. Уонна 1942 сыл олунньу 23 күнүгэр сураҕа суох сүттэ диэн биллэри кэлбит.

Петров Афанасий Петрович 1918 с. төрөөбүтэ. Эмиэ 1943 с. сэриигэ ынырыллан, Японскай милитаристары утары сэриилэспит. «Победа над Японией» мэтээллээх төннөн кэлэн Далырга олохсуйбута.

Кыыһа **Раиса Сергеевна Томская**

Прокопьев Степан Макарович

Быйыл сайын дойдум дьоно Үөһээ Бүлүү биир улахан нэһилиэгэ Дүллүкү төрүттэммитэ 100 сылын бэлиэтии, талба мааны толоонугар тобуоруһуохтара, үтүө-мааны дьонун ахтыахтара, кэрэмэс дьонун үйэтитиэхтэрэ. Эттэххэ дөбөн — 100 сыл. Биир үйэ. Төһөлөөх үтүөкэннээх дьон олорон, үлэлээн ааспыттара буолуой?!

Дүллүкү III Үөдүгэйэ ииппит аҕам Прокопьев Степан Макарович эмиэ киинин кээспит биһиктээх сирэ. Кини нэһилиэк бастакы интэлигиэннэриттэн биирдэстэрэ этэ.

Бу нэһилиэк урукку олохтооҕо, норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ М.Г. Павлов ахтыы кинигэтигэр аҕам туһунан бу курдук суруйбута: «Прокопьев С.М. 1935 с. аһыллыбыт оскуола бастакы учууталларыттан биирдэстэрэ. Оҕолору үөрэтиигэ методиканы олус табан туттара, аны айылҕаттан бэриллбит уруһуйдүт, ырыаһыт, талааннаах артыыс, бэйэтин бириэмэтигэр иннин биэрбэтэх кылыһыт, сүүрүк».

Оттон улуус бочуоттаах гражданина Н.Г. Павлов суруйар: «Степан Макарович бары өттүнэн дьобурдаах киһи этэ, наһаа үчүгэй хоһооннору, поэмалары суруйар идэлээбэ. Улахан сайаҕас, наһаа көрдөөх-нардаах, бэһиэлэй, куруук дьону үөрдэ-көтүтэ сылдьара. Макар Ыстапаана дуо диэн норуот таптаан ааттыыр киһитэ этэ».

Дүллүкү ытык олохтооҕо, тыыл бэтэрээнэ В.Д. Иванов аҕабын атабар чахчы кыахтаах киһинэн ааҕара. «Ыстапаан буур, куобах, ыстаныы, сүүрүү буоллун тэннээбэ суоҕа. Кытыгырас, кыахтаах, түү курдук чэпчэки уллунахтааҕа. остуолба төбөтүттэн остуолба төбөтүгэр ыстанар курдук көтөр кынаттаах киһи», — диэн ахтыбыттаах.

Аҕам хас да оскуола сэбиэдиссэйэ, нэһилиэк сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ этэ.

1936 с. 2 Боотулууга учууталлыы олорон, олобун доборун Марусяны көрсөр. Бэйиэт, РСФСР, Саха АССР култууратын үтүөлээх үлэһитэ, биэс хоту оройуон бочуоттаах гражданина С.Е. Дадаскинов ол кэми бу курдук иһирэхтик бэлиэтээн турардаах: «Степан Макарович, кини кэргэнэ Мария Ивановна миэхэ сүрдээх үтүөлээх дьон этилэр. Син даҕаны махтана саныыбын, Үнүкээт оскуолатыгар үөрэнэр сыллар-

бар элбэхтик ылан бэйэлэригэр олорпуттара, аһаппыттара. Үчүгэй да дьон этилэр. Саха дьонугар сэбэрэлэринэн да олус кырасыабайдара, бу эдэрдэрэ. Учууталым үрдүгэ, толуута. Айылҕа дьүһүннүүн-майгылыын дьүөрэлээбит курдуга. Учууталым дэгиттэр талааннааҕа, олонхону ыллыыр күүстээх куоластааҕа, спектаклларга оонньуура. Биһигини дуобакка, саахымакка, музыкальнай инструменга оонньуурга үөрэтэрэ. Иккиэн норуодунай дьон этилэр, ыалдьытымсахтара, киһи да бөбөҕө көмөлөспүттэрэ. Бүлүүгэ да олордохторуна элбэхтик хоммут, ыалдьыттаабыт дьонум. Бэйиэт да диэн ааттанарбын учууталбыттан сүбэлэтэrim. Кинилэр курдук үтүө дьону көрсөммүн, сэрии аас-туор сылларын туораан, үөрэхтэнэн, өссө бэйиэт үрдүк аатын сүгэ сырыттабым».

Далырга, Намна, Көтөрдөөххө учууталлыыр да сылларыгар элбэх үтүө ыччат киниэхэ уһаарыллан тахсыбыта. Талааннаах педагог поэзияҕа, тыйаатырга, ускуустубаҕа таптал бастакы кыымын үгүс үөрэнээччилэригэр уһугуннардаҕа, ол да курдук аҕам үөрэнээччилэрин ортолоругар бааллар: Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуодунай артыыһа Зоя Багынанова, Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуодунай скульптора Николай Амыдаев, үтүөлээх худоһунньук Николай Мачча-сынов, Саха АССР үтүөлээх артыыһа Николай Баскаров у.д.а. Аҕам Бүлүү да куоратыгар олорон таптыыр дьарыгын хаалларбатаҕа, уруһуйдаан дуоһуйуу ылара, суруйара. Дьокуускай, Бүлүү, Ленинскэй, Сунтаар оройуоннарыгар норуот ырыаһыттарын, олонхоһуттарын көрүүлэригэр кыттара. Кини талааныгар Бүлүү бөлөх оройуоннарын дьоно сүгүрүйэллэрэ. Ханна да олордор үлэ үөһүгэр сылдьара. Үөһээ Бүлүү нэһилиэктэрин, Бүлүү куоратын сэбиэттэрин дьокутааттарынан талыллыбыта. Аҕам туһунан Аҕа дойдуга Улуу сэриитин кыттыылааҕа, 24 уордьан, мэтээл кавалера, бөдөн салайааччы Н.Н. Яковлев бу курдук ахтара: «Степан Макарович норуот таптыыр артыыһа этэ. Мин санаабар, үөрэммитэ буоллар, олох итэбэһэ суох норуодунай артыыс буолар киһи хаалбыта. Кини киһи дууһатыгар киирэр, киһи ис изиитин уһугуннарар, санаатын, кутталын, үөрүүтүн арыйаргына ис-иһиттэн имэнирэн туран оонньуура. Сылгы төбөтүн миинэн олорон уобараһыгар киирэн санарыыта-ингэриитэ, «кырааһына» туох да алдьархайдаах этэ».

Аҕам С.М. Прокопьев кэпсээн-ипсээн, ыллаан-туойан, олонхо-лоон дьонун-сэргэтин арчылыырга ананан төрөөбүт киһи этэ да, хомойуох иһин, уһун дьылбаламматаҕа.

Ийэм Мария Ивановна холкуос араас үлэлэригэр сылдыбыта,

Бүлүүгэ да үлэтэ суох олоботоҕо. Ийэлээх аҕам бэйэ-бэйэлэрин толорсон биэрэллэрэ. Ийэм асчыта, иистэнньэнэ, оҕомсоҕо. «Итэҕэстэрэ» диэн, бэйэлэриттэн оҕолоро суоҕа, ол эрээри алта оҕоҕо ийэ, аҕа тапталын толору биэрбиттэрэ. Бастаан репрессияламмыт аймахтарын оҕотун ииттибиттэрэ, ол эрээри аҕалара босхолонон кэлэн соботох кыыстарын көрдөһөн төттөрү ылбыттара. Эдьийбит Анна иитилибит дьонун күн бүгүнгэ диэри күндүтүк саныыр, ахтар, биһиги да кинилиин сибээспитин быспаппыт.

Оттон миигин, сэрии төгүрүк тулаайабын, ииттэ ылаллар. Бииргэ төрөөбүт убайым Степаны учуутал институтун бүтэттэрэллэр. Төрөпүт аҕабыт В.Я. Ердашев сэрии хонуутугар охтубута, ийэбит эрэйдээх А.И. Иванова сэрии аас-туор олобун тулуйбакка ыарахан ыарыыттан миигин хоонньоһо сытан, күн сириттэн суох буолбута. Убайым Дьяакып, эдьийим Таанһа ыал устун бардахтара. Бу дьонум ылбатахтара буоллар биһиги да хайдах дьылбаланыахпыт биллибэт этэ. Бүлүүгэ олон ийэм быраатын кыыһын Варвараны ииттэ ылбыттара. Балта Маруся эмиэ биһиэхэ олон үөрэммитэ. Онтон дьиэ кэргэн алтыс уол оҕонон эбиллибитэ. Үс сыл унуох сэллигэ буолан гипсэҕэ хамсаабакка сыппыт оҕону уйаҕас сүрэхтээх ийэм тапталын сылааһынан, күнү-түүнү аахсыбакка, көрөн-харайан Толятын атаҕар туруорбута, чиргэл онорбута. Абыйга олон ийэм аны сэттис оҕону ииттэргэ соруммутун дьиэтээби сүбэ кини доруобуйата мөлтөбүнэн сөбүлэспэтэҕэ.

Ииппит оҕолоро бары үөрэхтээхпит. Анна — хирург-быраас, Степан — математика учуутала, Варвара — технология учуутала, лаборант, Анатолий — тутуу инженерэ. Мин 42 сыл оскуолаҕа, ол иһигэр 23 сыл дириэктэринэн, дириэктэри иитэр үлэҕэ солбуйааччынан үлэлэтим. Оройуон сэбиэтин сэкирэтээринэн талыллан үлэлэбитим. Ииппит дьоммун удьуордаан, эдэригэр тулаайах хаалбыт балтыбын, үс кырачаан кыргыттары кэргэмминэн Абый улуунун бочуоттаах гражданина, госсулуоспа, успуорт бэтэрээнэ Егор Слепцовтуун, атахтарыгар туруортаан, анал үөрэхтээн, олох киэн аартыгар үктэннэрдит. Элбэх сиэннэнэн, хос сиэннэни дьолун биллибит.

Күн тааһа санаалаах ииппит дьоммут ааттарын үрдүктүк тутан, ыраас, сэмэй дьохун олобу олобобут. Ийэлээх аҕабыт үтүө быһыыларыгар, кинилэр сырдык мөссүөннэригэр сүгүрүйэбит.

Мария Прокопьева, РСФСР норуотун үөрэҕириитин туйгуна,
Абый улуунун бочуоттаах гражданина,
СӨ үөрэҕириитин систиэмэтин бочуоттаах бэтэрээнэ.
Кулун тутар 6 күнэ, 2011 с. Абый, Бела́й Гора бөһүөлэгэ

Прокопьева Александра Потаповна

Эбэм Александара Потаповна 1929 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Сэрии кэмигэр «Арбанда» холкуос чилиэнэ этэ. Сэрии кэнниттэн үс сыл көмүс хостоһунугар сылдыбыт.

Кэлин сопхуоска сүөһү көрүүтүгэр уонна араас тэрилтэлэргэ үлэлээбитэ. Оҕолорун, сиэн нэрин көрбүсүтэ-харайсыбыта. Үөрэхтээх, үлэ-һит дьон буолалларыгар бары күүһүн уурбута.

Сэрии сылларыгар тыылга килбиэннээх үлэтин иһин «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.» мэтээлинэн набаараадаламмыта.

Владимир Саргыланович Прокопьев, сиэнэ

Прокопьева Наталья Андреевна, Васильев Василий Петрович

Быйыл ыам ыйын 9 күнүгэр үөрүү көтөллөөх, ону сэргэ ыар-аһыы сүтүктээх Улуу Кыайыы 75 сыллаах өрөгөйдөөх үбүлүөйүн бэлиэтиибит.

Эдэр-сэнэх, чэгиэн өтө төрөөбүт алаһа дьиэлэриттэн тэлэһийэн, алаастарыттан араһан, тууйастарыгар тапталлыбыт арыллаах, лэппиэскэ өйүөлээх тиистэригэр диэри сэбилэммит фашистскай Германияны утары уоттаах сэриигэ аттамыттара.

Хаалбыт оҕо-дьахтар, оҕонньоттор, эмээхситтэр «Бары күүһү — фронга» диэн биир бигэ санаалаах Кыайыыны уһансыбыттара.

1942 с. ССРС бырабыыталыстыбата оҕолору үлэҕэ кытыннарар туһунан уурааҕа тахсыбыта. Онон оҕолор бэрт кыра саастарыттан оҕо саастара холкуос ыарахан, күүстээх үлэтигэр ааспыта.

Ийэбит Наталья Андреевна үөрэнэ-үөрэнэ, 1940 сылтан сабалаан, Бүлүү оройуонугар Чуондулуга, Бөкчөнөөбө, Тааһаҕарга, 1 Чочуга кырачааннары «а», «б» буукубалартан сабалаан ааҕарга-суруйарга, суоттуурга, билиигэ-көрүүгэ уһуйан кыһамныылаахтык үлэлээбитэ.

Бу кэмнээби оҕолор ситэ оонньооботох оҕо саастара кырыктаах сэрии ааннаабыт, сут-кураан сатыылаабыт сылларыгар түбэспитэ. Кинилэр Аҕа дойду көмүскэлигэр фронна бэбиэскэ тутан барбыт аҕаларын саныыллара, ахталлара, кэтэһэллэрэ, туһалааҕы онордохторуна, хайбаан, үлэттэн чэрдийбит ытыстарынан төбөлөрүттэн имэрийэн таптаан ааһалларын, ыллыктаах сүбэлэрин-амаларын суохтууллара. Учууталлара, кыһалҕа улахан билэн өйдүүн-санаалыын эмискэ улаата охсубут үөрэнээччилэригэр ураты сылаас сыһыанын, болҕомтотун уурбута. Кэлин: «Сэрии ыар сыллара оскуола оҕотугар содула суох буолбатахтара. Аччыктыыллара, танас-сап мөлтөх буолан, тонуну-хатыны көрсөллөрө, үөрэх тээбиринэ тийбэтэ. Ол да буоллар барытын тулуйан үөрэхтэрин уураппатахтара», — диэн долгуйан кэпсиирэ.

Улуу Кыайыы өрөгөйдөөх күнүн хайдах көрсүбүттэрин туһунан экономической наука дуоктара, академик Иннокентий Егорович Томская манньк суруйбут: «Оҕотуттан оҕонньоруттан тийэ ыраллаабыт күммүт 1945 сыл сааһыгар тийэн кэлбитэ. Биһиги, төрдүстэр, ыам ыйын 10 күнүгэр үөрэнээри олодохпутуна, учууталбыт Наталья Андреевна Прокопьева Кыайыы буолбутун иһитиннэрбитэ. Бары тэбис-тэннэ ойон турбут этибит. Өйдөммүппүт — өрө ыстана-ыстана бокуойа суох ураатыы турар эбиппит. Уоскуйаммыт билбиппит — араадыһа, төлөпүн нэһилиэкпитигэр суох буоланнар, Кыайыы күнэ буолбутун билбэккэ хаалбыппыт. Бүлүү куоратыгар бырааһынныктаан өрөөбүттэр. Биһиги бүгүн үөрэммэккэ тарҕаһар буолбуппут. Оччоҕо буолбута дьыэбэ буут быстарынан ыстаныы!» И.Е. Томская. «Чочулар»/Бичик, Дьокуускай. — 2011. — 7 с.

Аҕабыт Василий Петрович Бүлүү оройуонугар 1942 с. Баппаҕааҕыга, 1943—1946 сс. 1 Чочу оскуолаларыгар начаалынай кылаастарга учууталлаабыта.

Өлөрү-тиллэри аахсыбакка, Ийэ дойдубут норуоттарын көнүлүн туһугар сырдык тыыннарын толук уурбут, тыылга Улуу Кыайыыны уһансыбыт ытык дьоммут сырдык ааттара үйэ-саас тухары көлүөнэтэн көлүөнэбэ ахтылла туруоҕа.

Кыыстара **Васильева Валерия Васильевна**,
СӨ үөрэҕириитин туйгуна

Федоров Николай Руфович

Мин эһэм Николай Руфович уонна эбэм Дыраева Александра Петровна дьыэ-уот тэринэн, оҕо төрөтөн, сиэннэрин көрөн 55 сыл бииргэ ололорбуттара, 12 оҕоломмуттара (8 уол, 4 кыыс). Билигин кинилэр соботох бэйэлэрэ сүүс киһи буола тэнийдилэр. Сиэннэрэ, хос сиэннэрэ сылтан сыл өссө эбиллэ тураллар. Бу дьоллоохтук олоруу — Киһи аналтын толоруу.

Эһэм Үөһээ Бүлүү улууһун Дүллүкү нэһилиэгин Арбаҕа учаастагар 1930 с. сэниэ ыалга төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэр биэстэр. Аҕа дойду сэриитин ыар сылларын кэмигэр эһэм тыылга үлэлээбитэ. Бииргэ төрөөбүт убайдарын — Ыстапааны, Дороппууну, Дьөгүөрү, — сэриигэ атаарбыта. Кинилэр сэрии хонуутуттан төннүбэтэхтэрэ. Төрөппүттэрин инникилэрин салҕааччы, тэнитээччи, ааттарын ааттааччы кини эдьийинээн эрэ хаалбыттара. Эһэм Саха АССР үтүөлээх үлэһитэ, булчута, улуус, нэһилиэк бочуоттаах гражданина, ытык кырдыаҕа, мунхаһыта.

Эһэм сэрии кэмин манньк ахтар: «Сэрии буолбутун эмискэ истибиппит. Урууп Тыымпытыгар ололор этибит. Оттуу сырыттаһытына, убайдарбар, Ыстапаанна уонна Дороппуунна, бэбиэскэ туттарбыттара. Онтон кэлэр сылыгар кыра убайым Дьөгүөр сэриигэ ынырылыбыта.

Сэрии кэмигэр уон сааспын туолбут оҕо этим. Онон аҕабын баһыһа сылдьан үлэлиирим. Сэрии бастакы сылларыгар аҕам холкуоска үүт эрийээччинэн үлэлээбитэ, онно көмөлөһөрүм. Кэлин Бэс сирдэринэн (Киэн Маар, Тыытаххай) таба көрбүппүт. Сайынын оттуурбут, кыһынын бултуурбут. Эдьийим Биэрэ холкуоска пиэрмэбэ ыанньык-сытынан үлэлиирэ.

Ийэм, Сидорова Мария Ксенофоновна, үс уолун сэриигэ атаарбыта. Ол кэнниттэн аны кыра быраата Хаппытыан сэриигэ барар буолбутун истээт, сүрүбэ тохтоон, охтон түһээт тутта өлбүтэ.

Сэрии бүппүтүн кэннэ аҕабынаан таба көрөн, бултаан, балыктаан, сылгыһыттаан сылдыбытым. Саһыл, сибииннэ көрбүтүм. Тутууга, МСО-ба алта сыл үлэлээбитим. Ханньк да үлэттэн толлон турбакка, кыабым баарынан үлэлиир этим».

Сиэнэ **Федоров Богдан**, 7 кылаас. 2014 с.

Саввинова Анна Павловна

Биһиги ийэбит Анна Павловна 1932 с. от ыйын 24 күнүгэр Манаас нэһилиэгэр ураты кэрэ көстүүлээх Чоноро алааһыгар төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэр 15-тэр эбит. Бу оҕолортон 7 оҕо тыыннаах хаалбыт. Атыттар аас-туор ыарахан олохтон туораабыттар. Ийэлэрэ баара-суоҕа 29 сааһыгар ыалдьан өлбүт.

Сэрии сылларыгар ийэбит 9 саастаах кыысчаан оскуолаҕа үөрэнэн иһэн ыалдьан үөрэм-мэтэх. Эһэтэ Хаптас Ньюкулайдаахха иитиллибит. Сэрии аас-туор олобун этинэн-хаанынан бил-

бит. «Кыра оҕолор бааһынаттан кутуйах хасааһын булан, бурдук туораабын хомуйарбыт. Холкуоска оҕус сизтээччинэн, хотонно тымтык тутан көмөлөһөөччүбүт. Танас-сап кырыымчыга. Америка куулуттан танас тигэллэрэ. Атах сыгыннах сылдыарбыт, ынах хомуйа бардакпытына, ынах сылаас саабар үктэнэн атахпытын сылыттарбыт» диэн кэпсиир буолара. Сэрии кэммин оҕолоро оҕо курдук оонньооботохторо, оҕо саас диэни билбэтэхтэрэ, улахан дьону кытары тэбис-тэннэ харананы ыпсаран үлэлээбиттэрэ. Эһэлэрэ Хаптас Ньюкулай ийэм убайа Антоннуун сорсуннаах булчуттар буолан, бултарыттан дьонно бэрсэн, элбэх дьон үрүн тыыннарын өллөйдөөбүттэрэ. Чоноро холкуостаахтара хоргуйуу сабаламмытыгар наһаа быстарбатахтара. Түүлээх, Чинэкэ холкуостарыгар дьон аччыктаан, хоргуйан өлбүттэрэ. Ол дьону көмөр кыахтара суох буолан, кыстаан туруоралларын онкучаха саас көмпүттэрэ» диэн кэпсиирэ ийэбит.

Ийэбит кыра эрдэбиттэн сүөһү көрүүтүгэр уонна ыанньыксытынан үлэлээбит.

1956 с. аҕабытыныын Бугулов Данил Терентьевичтыын холбоһон ыал буолбуттар. 1959 с. Дүллүкүгэ көһөн кэлэн, Дүллүкүнү иккис дойдуну онгостубуттара. 12 оҕону төрөппүттэрэ уонна ол оҕолорун кытта аҕабыт бастакы кэргэниттэн 3 оҕону тэннэ тутан ииппиттэрэ, улаатыннарбыттар.

ССРС Верховнай Сэбиэтин 1973 с. кулун тутар 14 күнүнээҕи ыйаабынан ийэбэр Дьоруой ийэ үрдүк аата инэриллибитэ. Биһиги ийэбит сытыары-сымнабас майгылаах, киэн көбүстээх, ыалдьытымсах, ыал күн күбэй ийэтэ, эйэбэс эбэтэ этэ. Астаабыт аһа минньигэс да буо-

лааччы. Хойуу үттээх чэйин дьон «Аана чэйэ дуо?» диэн чэйдээн аһааччылар.

Аҕабыт «Дүллүкү» сопхуос дириэктэрин хаһаайыстыбаннай чааһын солбуйааччы дириэктэринэн үлэлээбитэ. Үлэтинэн гостиница энин диэн суох буолан, кэлбит ыалдьыты дьиэтигэр аҕалан аһатан-сизтэн хоннорор буолара. Онон хонор хоноһо, сылдыар ыалдьыт түһэр ыала этибит. Ийэлээх аҕабыт аһыныгас, дьонно үтүнү эрэ бабарар, кинилэргэ көмөлөһө эрэ сылдыар дьон этилэр.

Ийэбит барахсан элбэх дьиэ кэргэннэ ас-астан, танас-сап тигэн, сүөһүтүн көрөн-харайан, оҕолорун бэрийэн, ыалдьыттары көрсөн... үлүгүрдээх түбүктээх эбит. Ону барытын бүтэрэн-оһорон хайдах сылдыбыта буолла диэн билигин кэлэн сөбө саныыбыт. Элбэх оҕолоохтор диэбэккэ, оҕо бөбө киирэн оонньоон, дьон-сэргэ сылдыар ыаллара этилэр дьоммут барахсаттар.

Аҕабыт 1978 с. ыалдьан олохтон туораабыта. Кырабыт биир саастаах этэ аҕабыт суох буоларыгар. Ийэбит барахсан барыбытын атакпытыгар туруоран, үөрэхтээх, үлэһит дьон онортообута. Ийэбитигэр үйэбит тухары махтанабыт. Кини үөрэхтээҕэ буоллар хоһоонньут буолара хаалбыт дии саныыбыт. Наһаа үчүгэйдик хоһуйар, киһи истэн олоруох курдук.

Ийэлээх аҕабыт бэйэлэрин холбурдарынан иитэн, үтүөбэ-кэрэбэ уһуйан, үөрэтэн-такайан үтүө дьон онортообуттарыгар мунура суох махтанабыт.

Оҕолоро, сиэннэрэ ааттарын ааттата туруохтара диэн эрэнэбит.

Кыһа Любовь Даниловна Бугулова

Саввинова Анна Тимофеевна

Аҕа дойду Улуу сэриитигэр сэбиэскэй ноһуот кыайыыта сылтан сыл аастабын аайы суолтата үрдээн, улаатан иһиэбэ. Биһиги билигин 74-с сылбытын сэриитэ суох эйэлээх олоххо олорбут.

Айылҕа сокуонунан Кыайыыны сүгэн кэлбит, хааннарын тоһон, эттэрэ-сииннэрэ эчэйэн, өстөөбү үлтүрүтүспүт тыыннаах туоһулар күн аайы көбүрүү тураллар, көлүөнэни көлүөнэ сол-

буйар, олох салбанар. Биһиги сэрии диэн тугун билбит, ордон хаалбыт көлүөнэ дьон, оҕолорбутугар, сиэннэрбитигэр, сэрии туһунан кэпсэх тустаахпыт.

Мин сэрии сабаланыгар 14 саастаабым. 1941 сыл сайыныгар Хараабайга оттуу сырыттаахпытына «сэрии буолбут» диэн уодаһынаах сонуну истибиппин күн бэбэһээ курдук саныбын. Төһө да кыра буолларбыт туох эрэ улахан алдьархай буолбутун сүрэхпитинэн сэрийбиппит... Аҕыйах хоноот, нэһилиэкпит саамай эдэр-сэнэх, үлэһит, күүстээх эр дьонун сэриигэ хомуйан илдьибиттэрэ.

Мин ийэм, Иванова Варвара Ивановна, бииргэ төрөөбүт түөрт быраата биир дьэиттэн биир күн сэриигэ аттамыттара. Төрдүүнэригэр сэрииттэн «хара сурук» кэлбитэ. Улахан таайым Ньюкулай 315-с стрелковой дивизияҕа сэриилэһэ сылдьан, Сталинград кыргыһытыгар дьоруойдуу охтубута. Иккис таайым Капитон 19-с хайыһар биригээдэтигэр кириэн, Ильмень күөлгэ сырдык тыына быстыбыта. Көмүс уңуоҕа Старай Руссаҕа братскай кылабыһаҕа хараллыбыта. Үһүс уол Елисей 1943 с. Ленинград туһаайытынан сэриилэһэ сылдьан, сураҕа суох сүппүтэ.

Оттон Баһылай Севастополь куоракка өлбүтүн туһунан «хара сурук» кэлбитин кэнниттэн 1946 с. «өлбүт» диэбит таайбыт тыыннаах, анаар атахтаах, мас тайахтаах дойдутугар эргиллэн кэлбитэ. Биһиги, оҕолор, урут хаһан да инбэлиит, атаҕа суох киһини көрбөтөх буолан куттамыппыт...

Ол көрсүһүү дьоммутугар харах уулаах эмиэ да үөрүү, эмиэ да хомолто этэ.

«Киһи анаара кэлэн хайдах туох олорор?» диэн санаа таайбыт Баһылай Уйбаанабыс Уйбаныап олоххо тардыһытын убарыппатаҕа. 80 сааһыгар диэри Бүлүүтээҕи педучилищеҕа столярынан үлэлээбитэ.

Биир дьэиэ кэргэнтэн түөрт бырааттыы Ивановтар Арбаа фронтна сэриилэһэн кыргыһыы толоонугар үһэ хаалбытын туһунан төрөөбүт Үөһээ Бүлүүлэригэр ахтан-санаан ааһаллар, бэчээккэ сырдаталлар, олорбут өтөхтөрүгэр Бэлиэ сэргэ турар...

Биһиги учаастакка, Хараабайга, олорор буоламмыт, мин, элбэх оҕолоох ыал улахан оҕото, үөрэммэккэ хаалбытым. Оскуола ыраах Далырга баара. Ийэлээх аҕабын уонна атаҕа суох таайбын Баһылайы көрөн-истэн, бу дойдуттан барыахтарыгар диэри бииргэ олорбутум. Сэрии кэмигэр кырдыаҕас аҕабын Тиитэ оҕонньору кытта холкуос бары үлэтигэр сарсыарда халлаан суһуктуйууттан кизэһэ тын хатытыгар диэри ыарахан үлэни үлэлээбиппит, сылайары, аччыктыы-

ры билбитим. Оччолорго баар этэ — турардыын-турбаттыын, кынардыын-кыамматтыын саас ыһыыга бэлэмнэнэн, бааһынаҕа хаар типтэриитэ, от-мас тизийитэ, сүөһү көрүүтэ, сир алдыатыыта, бурдук ыһыыта, сайын от үлэтэ, бурдук хомуура, астааһына, күһүн, кыһын сылгы көрүүтэ, дьэиэ ис-тас үлэтэ. Эдэр буолан сылайбыккын, аччык-таабыккын аахсыбакка, «Барыта Кыайыы туһугар» көмүс көлөһүмүтүн тохпуппут. Ама да ааспытын иһин, ыарахан күннэр-дьыллар этилэр. Элбэх киһи аччыктаан, ыалдьан, ыарахан олохтон суорума суолламмыта. Ыал ыалынан хоргууан өлөрө...

1945 с. өстөөбү кыайан, дьоллоох олох сабаламмыта. Сэрииттэн эр дьон кэлэн, үлэ-хамнас күөстүү оргуйбута, ыал буолуу элбээбитэ. Миэхэ сэрии кэмигэр күүстээх үлэм иһин 1947 с. «Аҕа дойду Улуу сэриитигэр 1941—1945 сс. килбиэннээх үлэтин иһин» И.В. Сталин төбөлөөх мэтээли туттарбытара.

1950 с. улахан кыыспын оҕоломмутум. Оҕом кыратыгар дьэинэн көһөн, Бүлүү куоратыгар олохсуйбуппут. Оҕолорум, сиэннэриб бары үрдүк үөрэхтээх үлэһиттэр. Хос сиэннэриб — оскуола үөрэнээччилэрэ.

Бэйэм Г.И. Чиряев аатынан орто оскуолаҕа 35 сыл устата энкилэ суох үлэлээн баран, бочуоттаах сынныаланна олоробун. Быйыл 93 сааспын туоллум. Олорбут олохпунан астынабын, дьоллообунан аабынабын. Оҕолорум, сиэннэриб сэрии диэни билбэтиннэр, ыраас халлаан, эйэлээх олох өрүү баар буоллун!

Анна Титовна Саввинова,

Бүлүү куорат кырдыаҕас олохтооҕо, бочуоттаах бэтэрээнэ

Санников Петр Егорович

Петр Егорович кирииннээн аҕата Санников Иван Васильевич-Уһуктаах былыр тайҕанан, Бодойбонон, Алданынан, Аанһаабынан таһаҕас тизийитигэр сылдьыбыт. Кини Бүлүүтэн оҕолоох дьахтары сүгүннэрэн тахсыбыт. Ол оҕото Петр Егорович эбит. Ол иһин кинини иитийэбинэн Уһуктаах уола дииллэрэ. Аҕата Уһуктаах бэйэтэ оҕото суох киһи эбит. Онтон кэлин Васильев Николай Васильевичтан-Букааттан Санников Василий Ивановичы, билиннитэ

Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэбириитин, култууратын үтөөлээх үлэһитин, иитэ ылар. Онон Бүөтүрдээх Баһылай биир ийэлээх аҕаба иитиллэн, Уһуктаах уолаттара аатыран улааталлар.

Бүөтүр оҕо сылдьан сааба ботуруон иитээри анаар харабын дэннээбит үһү. Ити дэнниэн иннигэр күп-күөх харахтаах, ыраас бабайы бааһынайдыы хааннаах уол этэ диэн биһиги ийэбит кэпсиир этэ.

Аҕа дойду сэриитин ыар кэмнэригэр Бүөтүр кыанар эр киһи үксэ сэриигэ барбытын кэннэ, холкуоска хомуур үлэтигэр, кыһынын пиэрмэбэ хара ньуура суох үлэлээн Кыайыыны уһансыбыт киһи буолар.

Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии бүппүтүн кэнниттэн айгыраабыт холкуостары, дьон-сэргэ олобун чөлүгэр түһэриигэ биһиги дьоммут бука бары үлэбэ түмсүүлээхтик, күүрээन्नээхтик туруммуттара. Бүөтүр холкуос олобо тупсарын туһугар кырата суох кылаатын киллэритэ. Сайын от, бурдук хомууругар, кыһын пиэрмэбэ тас үлэһит быһыытынан хара өлүөр диэри үлэлээбитэ. Ол туһунан нэһилиэгин холкуотун, оройуон Сэбиэтин, райком грамоталарынан наҕараадаламмыта буолар.

Кэнники холкуостар сопхуостарга уларытыллан тэриллибиттэрин кэннэ кэргэниниин, Анастасия Егоровна Федоровалыын (Федоров Макар Егорович бииргэ төрөөбүт эдьийэ), Үрэн учаастагар Кыталыктаабынан, Бүтэйдээбинэн олорон, субан сүөһүнү бири да энчирэппэккэ көрөн, үлэлээн-хамсаан олорбуттара.

Бүөтүр оччотооһу дьон сиэринэн сылгыны сүрдээбин сөбүлүүрү, онон куруук ат мингэлээх буолара. Сайын хомуур үлэтигэр от оҕустарыытыгар, мустарыытыгар бастайааннай үлэһит буолара. Кыһын от тизийиитигэр наар атынан сылдьара.

Бүөтүрдээх Настаа ыал буолан 4 оҕоломмуттара. Кыыстара Филиппов Федор Иванович кэргэнэ Ольга. Икки уол билигин Ньурбаҕа кыамматтар интэринээттэригэр олороллор.

Үбүлүөйдээх Улуу Кыайыы 75 сылын көрсө тыылга дьяныардаах үлэлэринэн Кыайыыны уһансыбыт дьоммутун хас биирдиилэрин умнубакка санаан-ахтан ааһар биһиги эбээһинэспит буолар.

Иннокентий Алексеевич Санников,

Дүллүкү, Хомустаах нэһилиэгин бочуоттаах олохтооһо

Санникова Анна Пудовна

Ийэм ытык кэриэһигэр

Сааһыран олорон куруук саныыр буоллум: «Ийэм туох соруктаах холкуос бүппэт үлэтигэр харанаттан харанаҕа сүппүтэ буолуой, тобо тугу барытын умнан туран итинник күүскэ үлэлээбитэ буолуой?» — диэн

Ийэм Анна Пудовна дойдуга уларыыы-тэлэрийи тынаан турар кэмигэр 1917 с. бэс ыйыгар Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүт. Аҕата төрүт Дүллүкү, Павлов Пуд Павлович, дьонно Тыымаха уола диэн аатынан биллэрэ, олохторо Арыылаах алааһа. Ийэтэ Мондо Ылдыаа уола Хабырыыл кыһа Кыыкаан Өрүүнэ (1888—1955) Нам нэһилиэгиттэн төрүттээх (ол саҕана дүллүкүлэр уонна намнар биир нэһилиэк буола сылдьыбыттара умнулла илигэ, өрүс нөҥүө-мангаа олорор дьон элбэхтик сылдьыһаллара). Бүөтүр диэн бииргэ төрөөбүт убайдааҕа эбитэ үһү. Аҕата уонна ол убайа олохтон эрдэ туораабыттар, онон ийэтинээн иккиэйэбин Намнаабы аймахтарын көмөтүнэн ыал буолан олодохторуна, 1939 с., хаста да кэргэннэнэ сылдьыбыт, ол эрээри оҕото суох Санников Алексей Иванович (189 ...—1981) кэргэн кэпсэтэн ыал буолаллар. Аҕам ийэбиттэн лаппа аҕа этэ. «Эһиги төрүүр ыйааххыт буолуо — төһө да толло санаатарбын, ыал буолбуппут, — диэн кэпсиирэ ийэм. — Аймахтарым саастаах киһи баттыа диэн утарбыттарын үрдүнэн сүрэхпинэн сөбүлээн ойох барбытым», — диирэ.

Мин дьонум улахан оҕолоруттан биирдэстэрэбин, элбэх оҕоттон иккиспин. Бэйэм өйдүүрбүнэн, дьонум туох да сүрдээх эйэлээх ыаллар этэ. Уонтан тахсата оҕоломмуттарыттан тобуһун тутан, көрөн-харайан, киһи хара гынан, үөрэттэрэн, үлэһит, ыал-күүс онортообуттара. Аҕабыт Өлөксөй аҕыйах саналаах, көрүнгүнэн тыйыс хааннаах курдук да буоллар, сымнаҕас, аһыныгас майгылааҕа. Аҕам ийэбин кытта кинир-хангыр кэпсэтэтэллэрин саараама өйдөөбөппүн. Санарааччыта суох. Бэрээдэги сөбүлүүрү. Сүрдээх ыраас туттуулаах, чэнчис киһи этэ.

Кэлин санаатахпына, төрөппүттэрбит биһигини мөбөн-этэн дуу, кэпсэтэн-ипсэтэн дуу буолбакка, саха төрүт үгэһинэн бэйэлэрин үтүө майгыларынан иппит эбиттэр.

Мин кыра эрдэхпинэ, улахан дьиэбэ биир төһүү күүс киһинэн эбэм Өрүүнэ Гаврильевна (Кыыкаан Өрүүнэ) буолара. Кини биһигини, алта бастакы оҕону, уонна дьиэни-уоту тутан олорбута.

Эбэбинин сайылыкка тахсарбытын өйдүүбүн. Орто Көлүйэбэ — эһэм (аҕам аҕатын) алааһыгар. Онно эһэлээбим ампаардара турбута. Тапталлаах эбэм буһарбыт издьэҕэйдээх минньигэс лэппиэскэтин сыта билигин да бу кэлэргэ дылы. Кини миигин тоҕо эрэ элбэх оҕоттон чорботон, бэйэтигэр сыһыарбыта. Арааһа, айылҕаны өйдөөн көрөргө, ону-маны сааһылаан ырыналыырга, үлэлииргэ кини миигин үөрэттэбэ.

Ийэм кэпсииринэн, дьонум холкуоска төрүттэниэбиттэн, өссө холбоһо иликтэринэ, кирибиттэр. Ол аата 1931 с., онтон ыла 70-с сылларга холкуостар холбоһон сопхуос буолуохтарыгар диэри биир өрөбүлэ суох үлэлээбиттэрин санаатахпына сүрдээбин сөбөбүн.

Бастакы оҕолоро Маарыйа, мин, Балыарый, Киэсэ уонна Бүөккэ эбэм баар буолан, бэйэ киһитэ көрүүлээх-истиилээх улааттахпыт (Бүөккэ иннинэ төрөөбүт өссө Уйбаан диэн бырааттаабым, алта сааһыгар ыалдьан өлбүтэ). Онно сэрии кырыымчык, кыһарыйыылаах уонна кураан сылларын эбэн кэбиһин.

Дьонум ыал буолбуттарын кэннэ бэрт сотору кэмминэн сэрии саҕаламмыта. Ийэм миигинэн хат сырыттабына, аҕабын хомуурга ылан, үлэ фронугар илдьэ барбыттара. Онно икки сүл кэринэ сылдыбыта.

Ийэм бастакы кыһынаан кырачаан Маарыйалыын уонна сааһыбыт ийэтинэн эрэ хааллахтара. 1942 сүл күһүнүгэр аны мин төрүүбүн. Ол саҕана төрүүргэ уопуска көрүллүбэт. Холкуоска хаалбыт дьахталлар мобилизацияга барбыт эр дьон үлэтин толороллоро. Кыһынын от-мас тизийитэ, саас ыһыы ыксаллаах түбүгэ, сайынын от уонна оҕуруот, күһүнүн хомуур үлэтэ.

Бу ыар кэмнэ дьаныардаах үлэтин бэлиэтээн, ийэбин «Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сылларыгар килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн наҕараадалаабыттара.

Сэрии да кэнниттэн, биллэн турар, олох эмискэ тупсубатаҕа. Дүлүкү барыта да аас-туор, аччык олохтоох этэ.

Ийэм холкуос күүстээх үлэтигэр сарсыарда эрдэттэн киэһэ хойука диэри сылдыра. Холкуос оҕуруотугар хортооппуйтан саҕалаан, кукурузаҕа тийэ көрөн-харайан үүннэрэрэ. Кэлин холкуос интэринээтигэр ас астааччынан үлэлээбитэ, онтон инбэлииттэр дьиэлэригэр танас сууйбута. Онтон кыралар төрөөннөр, ийэтэ өлбүтүн кэн-

ниттэн, иитимньитэ элбээн, арыый хамнастаах үлэ диэн ыанныксыт үлэтигэр көспүтэ.

Ыанныксыт үлэтэ күнтэн күн, бииртэн биир салбанан бара турар салгымтыалаах уонна сыраны-сылбаны эрэйэр ыарахан үлэ. Ол эрэри ийэм ынахтарын имэрийэн-томоруйан, куруук үөрэ-көтө үлэлиирэ. Кини этэринэн, хайа баҕарар үлэбэ киһи эппиэтинэстээхтик сыһыаннаһар буоллабына, хайаан да ситиһии кэлэр, үлэ үтүө түмүктээх буолар. Биһиги, улахан оҕолоро, ийэбит үлэтин чэпчэтээри, көмөлөһө сатааччыбыт, эбии аһылыгы таһарбыт, от киллэрэн биэрэрбит, иһит-хомуос сууйар, ас бэлэмниир туһунан этэ да барыллыбат.

Холкуос салайааччылары — пиэрмэ сэбиэдиссэйэ, биригэдьиридэр, бэрэссэдээтэл — бастын ыанныксыттарга олус ытыктабыллаахтык сыһыаннаһаллара. Сүрдээх култууралаах, интэлигенттинэй, үлэбэ бэриниилээх дьон Гаврильев Степан Федотович, Гаврильев Макар Федотович, Иванов Василий Данилович үөрэ-көтө дорооболоһоот, кэпсэтиилэрин чуо бааччы үлэттэн саҕалайыллара, туох ситиһии, сонун баарын, туох кыһалҕа быһаарыллыахтаабын туоһулаһаллара, чопчулууллара, тэбис-тэннэ сүбэлэһэллэрэ. «Дьэ, кытаатан үлэлээн», — диэн үлэбэ көбүлээн, санааларын көтөбөн бараллара. Ол аайы биһиги ийэбит туһуттан үөрэн, хайҕанарыттан астынан аан бастаан ийэнин киэн туттуу диэн тугун долгуйа билбиппит.

1964 с. үлэбэ үрдүк көрдөрүүтүн иһин Саха АССР Миниистирдэрин Сэбиэтин 1965 сүл муус устар 2 күнүнээҕи ыйаабынан «Саха АССР бастын ыанныксыта» диэн бочуоттаах аат инэррилибитэ.

Бу сылларга ийэбит, үлэ бастына, атыттарга мэлдьи холобур, үлэбэ көбүлүүр, ытыктанар киһи быһыытынан Дүлүкү нэһилиэгин Сэбиэтин дьокутаатынан 1961, 1964, 1965 сылларга талыллан, үлэбэ уопутун, сүбэлэрин-амаларын нэһилиэнньэбэ тиэрдэн, эдэрдэри ылыктаах тылынан салайан, нэһилиэк сайдыытыгар бэйэтин кылаатын киллэрсибитэ.

Холкуостары бөдөҥсүтүү буолбутугар бэрэссэдээтэлинэн Михайлов Петр Александрович аһаҕаһыта. Кини ийэбитин: «Бачча элбэх оҕолоох ыал ийэтэ бу маннькы ыарахан ыанныксыт үлэтигэр бэриниилээхтик үлэлиир», — диэн ытыктаан, үлэтин сөпкө сыаналаан, 1968 с. үрдүк биэнсийэбэ түһэрбитэ. Ол 109 солкуобай биэнсийэтинэн оҕолорун иитэн-аһатан, таньыннанан, үөрэттэрэн улаатыннартаабыта. Онон ийэм Петр Александровичка олус махтанара, үтүө суобастаах өр сыллаах үлэбин сыаналаан, өйөөтө диэн олус үөрэрэ.

1970 с. В.И. Ленин 100 сааһын бэлиэтиир үбүлүөйдээх сылга «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн наһараадаламмыта.

Үрдүк көрдөрүүлээх, бэриниилээх үлэтинэн ийэбит Саха сириҥ дьахталларын III сийиэһин дэлэгээтинэн талыллыбыта бүтүн өрөспүүбүлүкэ устуоруйатыгар киирдэбэ.

1976 с. «Үлэ бэтэрээнэ» мэтээл, 1990 с. ССРС территорияларыгар барытыгар туһаныллар чэпчэтиилэр анаммыттара чахчы да, «Үлэ — чиэс, бочуот, албан аат» буоларын бигэргэтэллэр. Үлэ бэтэрээнэ киһиискэтин туһанан, киһи куоракка Дьокуускайга кэлэн кыыһыгар Ираба ыалдытытан барбытын астына саныыра.

Улуу Кыайыны бэйэни харыстаммат күүстээх үлэнэн уһансыбыт бэлиэтэ Кыайы 30 сыла, 40 сыла, 50 сыла үбүлүөйдээх мэтээллэрэ буолаллар.

«Материнская слава» уордьан толору кавалера, элбэх оҕолоох ийэм олохтоо олохунан, үлэлээбит үлэтинэн астынара, киһи тутта кэпсирэ, онон дьоллообо.

Биридэ: «Аҕам эрдэ өлбөтөбө буоллар, хара үлэбэ умса-төннө түспэккэ, атыттар курдук үөрэхтээх киһи буолан арыый кэнэстик сылдыһам этэ», — диэбиттээх. Онтон сылыктаахпына, биһигини, оҕолорун, дьоммут үөрэххэ угуйан улаатыннарбыттара итинтэн быһыылаах.

Бэйэм сааһым тухары учууталлаан, кэргэн тахсан, үс оҕону төрөтөн, чороччу улаатан эрэр сиэннэрбин көрөн олон саныыбын: «Ийэм туох санааттан итинник бэйэтин умнан туран үлэлээбитэ буолуой?» Арааһа хоруйа манньк буолара буолуо. Ытык изэс. Бу тыллары үксүн Аҕа дойдуну көмүскүүргэ сыһыаран туттабыт. Ити сөп. Ол эрэри өбүгэлэрбит ити тылы олох олоху олоху сыһыаран тутталара буолуо дии саныыбын. Ийэм бэйэтигэр анаммыт ытык изэһин толорон, үйэтин тухары көлөһүнүн тохтобо, күүрээһинээх үлэбэ бастыһынар ортолоругар сырыттаба. Оҕолорум киһи буоллуннар, бу Орто дойдуну иччилээтиннэр, өбүгэлэри салбаатыннар диэн.

Ийэм дьоло киһилэргэ этэ — биир киһиттэн үөскээбит, атахтарыгар турбут сүүсчэкэ сыдыаннарыгар.

*Үһээ Бүлүү улуунун үөрэҕириитин бочуоттаах бэтэрээнэ,
Хоро нэһилиэгин ытык киһитэ, кырдыаҕас учуутал
Елизавета Алексеевна Санникова.
2020 с. Дьокуускай к.*

Санникова Мария Тарасовна

Ийэм Мария Тарасовна Дүллүкү нэһилиэгэр Орто Көлүөйэ диэн алааска Санников Тарас Иннокентьевичтаах диэн ыалга бастакы оҕонун 1922 с. төрөөбүтэ Орто Көлүөйттэн сатыы сылдьан оскуолаба үөрэммитэ.

1939 сылтан үлэлээн барбыта. Холкуоска үлэһит илии тиийбэт этэ. Мас эрбээһинэ, от тиийиитэ күнүстэри-түүннэри үлэ элбэбэ. Сэри сылларыгар төһө да ыарахан кэмнэрин иһин бэйэ-бэйэбэ көмөлөсүһүү, аһынан-үөлүнэн өйөнсүү баар этэ.

Тонгуу хаары кэһэн мас тийэллэрэ, сорох күн бултуу сатыыллар. Ас-танас кырыымчыга, аччыктаан тоһолоро-хаталлара. Ийэтин кытта үлэлээн кэлэн баран аны иистэнэллэрэ.

Сэри бүппүтүн кэннэ 1962 с. Дүллүкүгэ телефонистканан үлэлээбитэ. Оччотообуга өрөбүлэ суох үлэлиир этэ. Сарсыарда 7 аһаар чааска барара уонна киһэ 10 чааска кэлэрэ.

Гаврильев Илларион Лаврентьевичтыын холбоһон, ыал буолбуттара. Аҕам сэри бэтэрээнэ, учуутал этэ. Икки кыыстаахтар. Улахан кыыһа учуутал, кырата баспытаатал. Уол сиэннээхтэр, оскуолаба учууталлыыр.

Ийэм За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.» мэтээлинэн наһараадаламмыта.

*Кыыһа Капитолина Илларионовна Гаврильева,
СӨ үөрэҕириитин туйгуна, үлэ бэтэрээнэ,
Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтообо*

Саньяхова Мария Николаевна

Мин ийэм Мария Николаевна 1920 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр «Саныйах үрээбэ» диэн сиргэ төрөөбүтэ. Ийэтэ Абрамова Степанида Егоровна Боотулууттан төрүттээх. Аҕата Саньяхов Николай Прокопьевич III Үөдүгэй олохтообо этэ. Мария бииргэ төрөөбүттэрэ 14-тэр этэ эрэри, 4 эрэ оҕо хаалан киһи хара буолан улааппыттара.

Улаханнара Баһылай Ороһуга ыал буолан олохтоо. Онно оҕоло-

нон олордобуна, сэрии сабаланаан, 1942 с. ынырыллан баран, сураба суох сүппүтэ. Уола Саньяхов Николай Петрович, бииргэ төрөөбүт балта Марфа улаатан баран оһолго өлбүт.

Ийэм 7-с кылааны Далыр оскуолатыгар бүтэрбит. Онтон холкуос үлэһитэ буолбут. Сэрии бириэмэтигэр «Арбанда» холкуоска, онтон аабар балабанна, олохтоох сэбиэккэ суруксутунан уонна ликбезкэ үлэлээбит.

1944 с. Данилов Данил Ивановичтыын ыал буолан, 7 оҕоломмуттар. Холкуоска ньирэй, боороску көрөөччүнэн, сайын атынан от охсуутугар, мунньуутугар, кэбиһиитигэр, күһүн бурдук хомууругар үлэлээбитэ. Уопсайынан, туох да үлэттэн туора турбат киһи этэ.

Кэнники Дүллүкүгэ көһөн киирэн, эмиэ араас үлэбэ сылдыбыта. Ол курдук, хас да сыл балыһаба санитаркалаабыта, соробор тэрилтэлэргэ остуорастыыр этэ.

Биэнсийэбэ тахсан баран, 75 сааһыгар диэри олорбута, элбэх сиэнин көрсүбүтэ. Хойукка диэри ынах сүөһү ииттибитэ. 1995 с. сирдээби олохтон барбыта.

Кыыһа **Клара Даниловна Тимофеева**,
Дүллүкү бочуоттаах олохтообу

Семенова Вера Алексеевна

Ийэм Вера Алексеевна төрөппүттэрэ ийэтэ Настаа, аҕата Өлөксөй диэннэрэ үһү. Кинилэр Бүтэйдээххэ Наныы диэн алааска олорбуттар. 1922 с. дьонугар бастакы оҕонор төрөөбүт, онтон балтылара Варвара, Марфа төрөөбүттэр.

Ийэлэрэ эрдэ өлөн, балтыларын бүөбүйдээн улаатыннартаабыт. Аҕалара барахсан оҕолорун киһи гынар туһугар, оччотообу олох сиэринэн, икки харанганы ыпсаран үлэлээн хачыгырайара.

Ийэм аас-туор ыарахан сылларга 20-тэн тахсыбыт кыыс «Арбанда» холкуоска ыанньыксыттаабыт. Алаас-алаас аайыттан аҕа ууһун ааттатыах, ийэ ууһун тэни-

тиэх ыччаттар, кыанар эр дьон бары сэриигэ бараннар, кырдыбаастар, кыамматтар, оҕо дьахтар аймаҕа олобу тутан хаалбыттар.

Кыайы буоларын туһугар аччыктыыры-тонору аахсыбакка, түүннэри-күннэри туруулаһан үлэлээбиттэрэ.

Оччотообу ыанньыксыттар сайынын ынахтарын түөртэ ыыллара, өссө ол ынахтарын ньирэйдэрин бэйэлэрэ көрөллөрө. Ыамнарын быһыгар саас ыһы үлэтигэр, сайын окко, күһүн бурдук быһытыгар, обуруот аһын хомууругар харса суох үлэлиллэрэ.

Ийэм биэнсийэбэ тахсыар диэри пиэрмэбэ дайаркалаабыта, онтон бочуоттаах сынньаланна тахсан баран, арыый чэпчэки үлэ диэн ньирэй көрбүтэ, сэппэрээтэргэ үүт эрийэрэ.

Сэрии ыар сылларын туһунан отой кэпсээччитэ суох, оччолорго эдэр сылдьан бэйэм да токкоолоспотох эбиппин.

Кыыһа **Лидия Алексеева**

Семенова Мария Ивановна (Дьокутаат Маарыйа)

Хос эбэм Мария Ивановна 1919 с. Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Ийэтэ Семенова Анна Иннокентьевна (Манан Баттах).

Эбэм сэрии кэмигэр, кэргэнэ өлбүтүн кэннэ, үс кыра кыыһын илдэ, дойдутугар көһөн кэлбитэ. Холкуоска эр дьону кытта тэннэ араас үлэбэ үлэлээбитэ. Хоронон, Чаллырынан, саас Сана аппанан атынан көрүүчэй таспыт, таайа Чаайакап Өлөксөйү кытта дьаам сүүрдүбүт, сылгыһыттаабыт, пиэрмэбэ от тийбит, кэлин холкуоска ыанньыксыттаабыт.

Кини бастын үлэһит буолан, 1950—1960-с сылларга нэһилиэк, райсовет солбуллубат дьокутаата этэ. Ол иһин дьонугар-сэргэтигэр Дьокутаат Маарыйа диэн аатынан биллэрэ. Ол курдук, 1958—1961 сс. Лыглаев В.Г. райком сэкирэтээринэн үлэлии олордобуна, Дьокуускай куоракка баран, сэрии кэнниттэн дойдуну чөлүгэр түһэриигэ энкилэ суох үлэтин иһин Верховнай Сэбиэт грамотатынан наҕараадаламмыта.

Хос эбэм Мария Ивановна уоттаах сэрии кэмигэр энкилэ суох

үлэлээбитинэн, Улуу Кыайыны уһансыбытынан киэн туттабын, хорсун-хоодуот үлэтин-хамнаһын холобур оностобун.

*Хос сизэнэ Кирилл Владимирович Петров,
11-с кылаас үөрэнээччитэ, 2020 с.*

Семенова Степанида Ивановна

Ийэм Степанида Ивановна 1929 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Далыр 7 кылаастаах оскуолатыгар 6-с кылааһы бүтэрэн баран, сэри кытаанах сыллара буолан, салгы кыайан үөрэммэтэбэ. Тыылга хаалбыт саастаах дьону, оҕолору кытта «Арбанда» холкуоска араас үлэбэ сылдыбыта.

Сэри кэнниттэн Васильев Сергей Михайловичтын олохторун холбоон, иллээх дьэ кэргэнинэн олохторун.

1952 сылтан холкуоска аһыллыбыт Далыр сельпотун маҕаһыныгар маннай атыһытынан, кэлин сэбиэдиссэинэн бочуоттаах сынньаланна тахсыар диэри үтө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Ийэм үлэтигэр олус кыһамнылаах, түргэн туттуулаах, дьонно амарах сыһыаннаах, эйбэс майгылаах этэ. Кини салайар кэлэктиибэ оройуонна биир бастыһынан биллэрэ. Үлэтин таһынан нэһилиэк олобор көхтөөхтүк кытара: олохтоох дьахтар кэмитиэтигэр үлэлиирэ, субуотунньуктарга, уус-уран самодеятельноска кытара, хас да сыл нэһилиэк сэбиэтин дьокутаатынан талыллыбыта. Ол үлэтэ барыта сыаналанан, Үөһээ Бүлүү оройуонун аатыттан Дьоккуускай куоракка «Первое Республиканское совещание передовиков соревнования за звание коллективов и ударников коммунистического труда потребительской кооперации труда ЯАССР» дэлэгэтинэн талыллан бара сылдыбыта. Дьоккуускай куорат бочуотун дуоскатыгар хаартыската баара.

1962 с. оройуон атыһыттарыттан биир бастакынан «Отличник советской потребительской кооперации» диэн бэлиэнэн наҕараадаламмыта. Онтон 1964 с. «Саха АССР эргиэнин уонна уопсастыбаннай аһылыгын үтүөлээх үлэһитэ» бочуоттаах ааты ылбыта. «Коммунистической үлэ удаарынныыга» диэн бэлиэ хас да төгүллээх хаһаайына.

1966 с. кулун тутар 5 күнүгэр «Холбос» бырабылыанньатын Бочуотун кинигэтигэр киирбитэ.

*Кыһа Люция Сергеевна Васильева,
СӨ үөрэҕириитин туйгуна. Дьоккуускай к.*

Софронов Василий Трофимович

Аҕабыт 1927 с. Үөһээ Бүлүү улуунун Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Аҕата Софронов Трофим Софронович, ийэтэ Мария Никитична.

Сэри сылларыгар тыылга үлэлээбитэ. 1945 с. 18 сааһын туолбутугар, унуобунан кыра диэн аармыйаҕа ылбатахтара. Ол да буоллар нэһилиэгэр улахан дьону кытта тэннэ сылдьан, үлэлээн-хамсаан, Улуу Кыайыны уһансыбыт киһи буолар.

Бүлүүтээҕи педагогической училищени бүтэриэбиттэн, 1948 сылтан 1976 сылга диэри Дүллүкү оскуолатыгар математика учууталынан үлэлээбитэ.

1960, 1966 сылларга аҕабыт Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Президиумун Бочуотунай грамотатынан наҕараадаламмыта. 1970 с. «За доблестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения Владимира Ильича Ленина» диэн үбүлүөйүнэй мэтээли, 1975 с. «Победитель социалистического соревнования 1975 года» бэлиэни туттарбытара. Ити сыл «Тридцать лет Победы в Великой отечественной войне 1941—1945 гг.» үбүлүөйүнэй мэтээлинэн наҕараадаламмыта. 1977 с. Дүллүкү нэһилиэгин дьокутаатынан быыбардаммыта.

Үөрөппит оҕолоро биһиги аҕабытын дьин чачы билиини биэрэр учуутал быһытынан ахталлар, саныыллар.

*Александр Васильевич Софронов,
СР үөрэҕириитин туйгуна*

Мария Никитична, Трофим Софронович Софроновтар

Энэм Трофим Софронович 1880 с. Үөһээ Бүлүү улуунун Ороһу нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Дүллүкүгэ олорор Омук обонньоро диэн ыалга иитилибитэ. 1930-с сыллар ортолоругар «Кыһыл сирдьит» холкуоска киирэн, хонуу үлэтигэр үлэлээбитэ. Сэри кэмигэр холкуоска үлэлээ-

битэ, бэйэтин күүстээх, дыаныардаах үлэтинэн Улуу Кыайыыны уһансыбыта.

Ол сылдьан 1950 сылтан босхонноон ыалдьан, орон-тэллэх киһитэ буолан, 20-чэ сыл сыппыта. Ол сытан эрэ оболоругар уонна тиэргэннэ оонньуу кэлбит оболорго толкуйдаах суоттары оноттороро, дуобаттыырга үөрэтэрэ.

Эбэм Мария Никитична (1900—1990) Хомустаахха Дыгыыйык Микиитэлээххэ үс оботтон бастакы кыһынын төрөөбүтэ. Тулаайах хаалан, Бүлүү өрүс унуор сытар Чочу нэһилиэгэр Чирэй Уоһуктаахха иитилибитэ. Инньэ гынан, кэлин ССКП Саха сиринээби обкомун бастакы сэкирэтээрэ Чиряев Гаврил Иосифовичтыын бииргэ улааппытара. Холкуостаах бастына Мария Никитична быһыгар обонньорун, оболорун иитэр кыһалбаттан уолаттарын батыһыннара сылдьан кустуура, куйуурдуура, куобахха туһах-сохсо туруорара. Сэри кэмигэр куйуурдаан, күөлгэ соболоох сири булан, дьону аһаппыттаах, хоргуйууттан быһаан турардаах диэн үөлээннээхтэрэ ахталлара.

Уолаттара: Василий Трофимович, Егор Трофимович, Павел Трофимович, Трофим Трофимович, Серафим Трофимович Софроновтар — бары математиктар. Туочунай науканы баһылаабыт дьон буолаллар.

Сизнэрэ Александр Васильевич Софронов,
СӨ үөрэҕириитин туйгуна,

М.А. Алексеев аатынан Государственной бириэмийэ лауреата

Спиридонова Анна Григорьевна

Эбэм Анна Григорьевна 1929 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун Тамалакаан нэһилиэгэр Арыылаах алааска биэс оболоох дьыэ кэргэннэ төрөөбүтэ.

Ийэтэ Тюляхова Татьяна Евдокимовна Бүлүү Чочутуттан төрүттээх Томскайдар кыыстара, абата Тюляхов Григорий Спиридонович диэн Үөһээ Бүлүүттэн төрүттээх эбит. Ороһуга 3 кылаастаах начаалынай оскуоланы бүтэрбитэ.

Эбэбит оҕо сааһа холкуос сана тэриллитин кэмигэр уонна уоттаах сэрии сылларыгар ааспыта. Кини оччотообу кэмнэри манньк ахтара: «Тамалакаантан сэриигэ барааччылар оскуола хочуолунайын таһыттан барбыттара. Холкуоска оҕо-дьахтар, обонньор-эмээхсин үлэли хаалбыттара. Мин онно 12-лээх кыысчаан этим. Сайын от мунньарбыт, бурдук баайарбыт. Кыһын балбаах таһарбыт, саас пиэрмэбэ оһуһунан от тизээрбит. Биир нуорманы толорбут киһиэхэ 200 грамм лэппиэскэ биэрэллэрэ. Биһиги куоталаһыыга кыттан, 1,5—2-лии нуорманы ылар этибит.

Сэри кэмнэригэр аас-туор олох этэ. Аччыктааһын да, хоргуйуу да баара. Амтаннаах аһы аһаабакка, анаардас уунан эрэ сылдьар дьон сирэйдэрэ дэлби иһэн баран нэһиилэ сылдьаахтыылларын көрөр этибит. Аһыыр кыһалбатыгар ыалы кэрийэллэрэ. Ийэм олус аһыныгас этэ. Оннук дьон биһиэхэ таарыйдахтарына, хайаан да аһатан, хоннорон ыытара. Дьону аһынар буолун диэн куруук үөрэтэрэ. Сэри сылларыгар оҕо, кырдыабас диэбэккэ, хоодуоттук, таһаарылаахтык үлэлээн улуу Кыайыыны уһансыбыппыт».

Эбэм Аба дойду сэриитин кэмигэр тыылга үлэлээн, «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

1953 с. Дүллүкүттэн төрүттээх Афанасьев Иван Егоровичтыын сөбүлэһэн, холбоһон ыал буолбуттара. Элбэх оболонон, барыларын үөрэттэрэн, анал идэлээх дьон буолалларыгар кыһаллыбыттара.

Эбэбит Анна Григорьевна Дүллүкүгэ кэлиэбиттэн биэнсийэбэ таһыар диэри эргин тэрилтэтигэр үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Ону элбэх Бочуотунай грамоталар, бэлиэлэр туоһулууллар.

Сизнэ Афанасьева Света, 9 кылаас. 2005 с.

Степанов Иннокентий Маркович, Алексеева Александра Егоровна

Ийэбит Александра Егоровна 1930 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Абата Алексеев Егор Үрэн олохтообо, ийэтэ Павлова Мария Балабаннаахтан төрүттээх. Ийэм ыал бастакы оҕото, Мария, Варвара уонна Ульяна диэн балтылардаах. Сэри кэмигэр тулаайах хаалбыттара. Ийэм

сэри сылларыгар оччотообу оҕолор кыайар үлэлэрин толороро, ол курдук саас ыһыы кэмигэр сир оноруутугар оҕус сиэтэн, атын да үлэлэргэ илии-атах буолан оҕо сааһа аастаба.

Тулаайах хааланнар аҕаларын бииргэ төрөөбүтүгэр, эдьиийдэригэр Борускуоҕа, баран аһыылара үһү. Күтүөттэрэ кэриэй Кан Ви Гу үөрэ-көтө көрсөн, аһатан, ас бэрсэн ыыталыыр эбит. Ийэм күтүөтүн олус махтана ахтааччы.

Ийэбит 1965 сылга диэри асчытынан, биэкэринэн үлэлээбитэ. Кэлин доруобуйатын туругунан үлэттэн уурайан дьэитигэр олоҕубута.

1949 с. аҕабытын Степанов Иннокентий Марковиһы кытта ыал буоланнар, Чапаевка олохсуйаллар. Аҕабыт 1932 с. Кырыкый Чапаевыгар төрөөбүт, тулаайах. Бииргэ төрөөбүттэр түөртэр: Лука, Никифор, Фекла. Икки убайа сэри кыттыылаахтара. Лука сэрииттэн төннүбэтэ, Никифор улаханлык бааһыран кэлэн, Ньурбаҕа олохсуйбута. 7 оҕолоох.

Аҕабыт булчут буолан, онон аһаан-сиэн бур-бур буруо таһааран олоҕубуттар. Уһун кэмнэ холкуоска, сопхуоска тутууга үлэлээбитэ, тырахтарыыстаабыта, хойукка диэри тимир ууһунан үлэлээбитэ. Үлэ, тыыл бэтэрээнэ.

Төрөппүттэрбит 8 оҕону төрөтөн, иитэн, үлэһит онортообуттара. Билигин элбэх сиэннэр, хос сиэннэр кинилэр ааттарын ааттата сылдьаллар.

Кыыстара **Мария Александровна Алексеева.**
2020 с.

Степанова Екатерина Егоровна

Биһиги ийэбит Екатерина Егоровна 1924 с. ахсынньыга 2 Боотулуу нэһилиэгэр Егор Ксефонтович уонна Мария Герасимовна Степановтар дьиэ кэргэттэригэр бастакы оҕонун күн сириин көрбүт. Эбээбит барыта 15—16-та оҕолормут да, оччотообу олох-дьаһах ыарахана бэрт буолан, алта эрэ оҕо тыыннаах хаалбыт: 4 кыыс, 2 уол.

1942 сыл бүтүүтэ Егоров Кузьма Харлампьевичка (бастакы кэргэнэ оҕолоноору өлбүт эбит, онтон оҕото эмиз уһаабатах) кэргэн тахсыбыт.

Төрөппүттэрэ бастаан: «Кэргэнэ, оҕото өлбүт оҕдообо киһи», — диэн сөбүлээбэтэхтэр. Кыыстарын харыстыы сатаабыттара буолуо, онтон кэлин «мааны күтүөппүт» диир буолаллара.

1943 сыл сайын кэргэнэ Кузьма, аҕата Егор сэриигэ барар бэбиэскэ туппуттар, Кырыкыйтан, 2 Боотулууттан сэриигэ барааччылар уонтан тахса буолан ыһыырдаах атынан Үөһээ Бүлүүгэ айаннаабыттар. Ол аттары төттөрү аҕалаары уонна дьоннорун атаара Екатеринаны кытта Федорова Марфа Степановна барсыбыттар. Үөһээ Бүлүүгэ дьоннорун атаара сылдьан, Дьяанса диэн киһи сэрэбиэйдир үһү диэни истэннэр онно барбыттар. Ол киһи ийэбитигэр хаарты ыраҕан баран: «Икки ыйдаах уол оҕону хат олоҕор эбикин, кэргэнин төннөн кэлиэбэ», — диэбит үһү.

«Ол сабана ыарахан буолбуппун бэйэм да билбэт этим», — диэн ийэм күлэ-күлэ кэпсээччи. Ол киһи эппитин курдук, 1944 с. олунньу 19 күнүгэр уол оҕону төрөппүт, Аркадий диэн ааттаабыт. Ол убайбыт Аркадий Кузьмич аҕата сэрииттэн төннөн кэлиэр диэри хаампака олоҕубут, тыла-өһө сүрдээх үһү, кырдыаҕастар: «Бу оҕо хаамтабына бөҕө, бэйэтин кыанар киһи тахсыа» дииллэрэ үһү. Аҕата кэлбитин кэннэ 3 сааһын туолан баран, биирдэ хаампыт. Эппиттэрин курдук, бэйэтин лаппа кыанар, успуорт араас көрүнэр күрэхтэһэр этэ. Аркадий кэнниттэн өссө биир уол оҕо төрөөбүт, ол сабана Далырга киирэн оҕоломмут. Саас халтараан баҕайы үһү, балыһаттан тахсан иһэн халтарыан ийэбит аҕабытыттан тутуһан, хата охтубатабым, оҕо көтөбүүллээх киһини охторо сыспытым, — диэн кэпсиэрэ. Ол уол олоҕор буолан баран төннөөхтөөбүт. Ол кэннэ оҕоломмотохтор.

Сэрии ыар уонна ол кэннинээби олох-дьаһах ыарахан сылларыгар ийэбит холкуос араас үлэтигэр сыратын бары биэрэн туран үлэлээбит. Дүллүкүгэ көһөн киирэн олохсуйбут сылыттан өр сылларга ас-танас маҕаһыныгар атыһытынан үлэлээбитэ. Туйгун үлэтин иһин бочуотунай грамотанан наҕараадаламмыта. 1966 с. САССР потребкооперациятын XVII сийиэһин дэлэгэтинэн талыллан, Дьокуускай куоракка баран, сийиэскэ кыттан кэлбитэ. 1970-с сыллар сагаларыгар оскуолаҕа завхонунан үлэли сылдьан биэнсийэҕэ тахсыбыта.

Оҕобут соботох диэн уолларыгар ханыы гынаары, оҕо иитэ ыла сатаабыттар, иккитэ биэриэх буолан баран akkaастаабыттар. Онтон 1955 сыл санатыгар Кузьма бииргэ төрөөбүт убайыттан Егордаахтан 9 ыйдаах кыыс оҕону Марусяны ииттэ ылбыттар. Онтон кэлин 1968 с. күһүн аны ити убайын сиэнин Клаваны 10 ыйдааҕар ылан ииппиттэр. Ийэбит сорох төрөппүт ийэлэрдээбэр ордук көрөрө-истэрэ, хаһан да мөхпөтө, ас амтаннаабын, минньигэһин аһатара, танас маанытын таныннарара, хаһан даҕаны кирдээх, алдьаммыт-абырахтаах таһаһы кэтэрдибэтэ. «Дьонтон көрдөһөн оҕо ылан баран хайдах маанылаабат, атаахтаппат буолуохпунуй?» — диирэ. Ас астыырга, иистэнэргэ, ыраастык туттарга, сэмэй, дьону кытта элэккэй, ыалдьытымсах буоларга бэйэтин холобурунан үөрэтэрэ.

Үөрэхтээх, тугу барытын сатыыр үчүгэй үлэһит буолуохтааххыт диэн такайара. Ол иһин оскуолаҕа үчүгэйдик үөрэнэн, үрдүк үөрэхтэнэн, ыал буолан, оҕо-уруу төрөтөн, билигин сиэннэрбитин көрөн олонорон, күндү ийэбитигэр, тапталаах аҕабытыгар махталбыт мунура суох.

Кыыһа **Мария Кузьминична Егорова**,
үлэ бэтэрээнэ

Струкин Алексей Алексеевич

Мин аҕам 1927 с. тохсунньу 15 күнүгэр Дүллүкү Дүгүрдээбэр төрөөбүтэ. Сэттэ оҕоттон улаханнара. Аҕата Струкин Алексей Прокопьевич, холкуостаах. Ийэтэ Ньурбаттан төрүттээх, аҕабыт кыыһа үһү, сэрии кэмигэр хоргуйан өлбүт.

Аҕата сэриигэ сааһынан хапсыбатах, ыраах сирдэринэн таһаҕас таһыытыгар сылдьыбыт.

Аҕам 1935—1942 сс. оскуолаҕа үөрэммит. 1943—1947 сс. Бүлүүттээби педучилищеҕа үөрэммит. 1947—1948 сс. Дүллүкү оску-

олатыгар математика учууталынан үлэлээбит. 1948—1956 сс. Кырыкый оскуолатыгар үлэлээбит.

1956—1958 сс. Чапаевка холкуос бэрэссэдээтэлэ буолбут.

1958—1960 сс. Туобуйа оскуолатын сэбиэдиссэйэ.

1960 с. кэтэхтэн Саха государственной университетыгар киирэн, историк идэтин ылар. Уонна 1960—1964 сс. Хоро оскуолатыгар учууталлыыр. 1964—1967 сс. Хоро оскуолатыгар дириэктэринэн үлэлиир.

1967—1968 сс. — «Октябрь» холкуос парткомун сэкирэтээрэ.

1968—1972 сс. — Дүллүкү оскуолатын дириэктэрэ.

1972—1977 сс. — «Дүллүкү» сопхуос рабочкомун бэрэссэдээтэлэ.

1977—1982 сс. — Далыр олохтоох сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ.

1982 с. биэнсийэҕэ тахсан баран, Дүллүкү оскуолатыгар учууталлыыр.

1983—1987 сс. «Дүллүкү» сопхуоска каадыр отделын иниспектэринэн үлэлиир.

1987 с. оһолго түбэһэн олохтон барбыта.

1949 с. Кырыкыйга үлэли сылдьан, Борисова Мария Саввичналыын ыал буолбуттара. Биир оҕолоохтор, икки сиэннээхтэр.

Уола **Валентин Алексеевич Струкин**

Тарасова Мария Сергеевна

Ийэм Мария Сергеевна 1935 с. Дүллүкү сиригэр «Арбанда» холкуос Дьөлгөөкү алааһыгар холкуостаах дьиз кэргэннэ төрөөбүтэ. Кыра сааһыгар быраатынаан Баһылайдыын тулаайах хаалбыттара. Быраатын көтөхпүтүнэн ыалтан ыалга остуоруйалаан, ыллаан-тойуктаан, айахтарын булуналлара. Кинилэри сылаастык хонон турар туһугар, үлэлээн-хамсаан киһи буолар иһин олох охсуһуута кытаанахтык хам туппута.

Мантан салгыы аан дойдуну атыһахтаах уу

курдук аймаабыт сэрии ыар кэмнэрэ ыган кэлбиттэрэ. Кыанар дьон барыта сэриигэ барбыта. 5 саастаах оҕо бу ыарахан кэмнэри дьонно-ох-сэргэлээх буолан, син этэннэ аһаран испитэ. Дойду устун кыамат-түгэммэт кырдыаҥас уонна оҕо-уруу өттө хаалан тыыл үлэтигэр төһүү күүс буолбуттара. Туох баар үлэттэн ылыллыбыт бородуукта, бултаммыт түүлээх барыта фронту бөбөрөгөтүүгэ барара. Манна кыыс бэйэтин саастыылаахтарын кытта үлэ үөһүгэр сылдыбыта. Ол курдук бурдук итигэстээһинэ, бурдук тардыыта, обус сиэтиитэ, мас-муус тиэйиитэ, үүт эрийиитэ курдук үлэлэр олох хаамытынан хатыланан испиттэрэ. Ол оннугар тонну-хатыы, аччыктааһын курдук мэхэйдэр, бэл хоргуйан өлүү да түгэннэрэ баалара. Хороччу улаатан эрэр кыыс холкуос араас үлэтигэр улахан дьоннуун тэннэ үлэлэһэн, ыанньыксытынан талыллан үлэлиир.

Кыайыы кэнниттэн холкуосаахтар күүстэринэн тэриллибит тыйаатыр труппатыгар киирэн араас кээмэйдээх испэктээктэргэ кыттар.

1968 с. 250 миэстэлээх сана кулууп тутуллубутугар дьэ сууяаччынан киирэн биэнсийэҕэ тахсыар диэри үлэлээбитэ. Бу кэмнэргэ буһан-хатан, кыахтаах үлэһит буоларын дакаастаабыта. Ол курдук нэһилиэк олохтоохторун муньахтарга, субуотунньукка ынырыыттан саҕалаан, бэбиэскэ тарҕатыыта, артыыстары ыалларынан тарҕатыы барыта кини санныгар сүктэриллэрэ. Маны таһынан кэнсиэргэ бэлэмнэниигэ, онно дьону муньууга кулууп үлэһиттэрин кытта тэннэ сылдыара. Кэнсиэртэргэ ырыаһыт, тыйаатыр артыыһын, олонхону толорооччу, тойуксут быһыытынан кыттара, үксүн көрдөөх сыанкаларга эр киһи оруолларын табан оонньооччу. Элбэх испэктээктэргэ араас сүрүн дьоруойдар уобарастарын толортообута. Олортон сохторун ахтан аһар буоллааха, «Элигиттэргэ» баай дьахтарын, «Туйаарыма Куо» олонхоҕо Туйаарыма Куону, «Наара Суохха» Байбаралаах Балбаараны, онтон да атыттары ааттыааха сөп.

Түөлбэ үлэтэ эмиэ кинитэ суох ааспат этэ. Түөлбэлэр кэнсиэртэрэ, араас курэхтэһиилэрэ уонна гастролларга барыылара барыта Мария Сергеевна толкуйдаан онорон, онтон тэриллэн сайдан тахсалара.

Ийэм олобун аргыһын көрсөн, Чоросов Гаврил Алексеевичтыын ыал буолан, уон биир оҕону төрөппүттэрэ. Оҕолоро билигин нэһилиэк сааһыран эрэр дьонун ахсааннарыгар киирдилэр. Ийэбит билигин 78 сааһыгар дьонуннаахтык дьаһанан олорор. Кини билигин элбэх сиэн, хос сиэн, хос-хос сиэн тапталаах эбэлэрэ буолар.

Уола **М.Г. Чоросов,**

Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, 2010 с.

Тимофеева Мария Гаврильевна

Ийэбит Мария Гаврильевна 1932 с. Үөдүгэй нэһилиэгэр Тимофеев Гаврил Михайлович уонна Тимофеева Ольга Петровна дьэ кэргэттэригэр бастакы оҕонун күн сиригэр көрбүт. Икки балтылаах. Аҕата сэриигэ баран өлбүт.

1955 с. Үөһээ Бүлүүгэ киномеханиктыы сылдьан кэргэн тахсыбыт, үс оҕоломмут. Онтон кэргэнинээн Верхоянскайга баран олоро сылдыбыт, кэлин дойдутугар төннөн кэлбит. Оҕонньорун дойдутун иккис дойду онгостон, күн сириттэн барыар диэри онно олорбута.

Сааһын тухары Дүллүкү отделениетыгар араас үлэбэ, пиэрмэбэ үлэлээбитэ.

Кыһа **Тимофеева Сусанна Семеновна**

Тимова Мария Семеновна

Мин ийэм 1927 с. сэтинни ыйга уус идэлээх Титов Семен Васильевич, Андылырова Мария Никитична дьэ кэргэттэригэр төрөөбүтэ. Кини иннигэр оҕолор төрөөн төннүбүттэрин иһин кыыстарын Баһылай диэн ааттаабыттар. Кини кэнниттэн 1936—1937 сс. сыры-сыллата уолаттар төрөөбүттэр.

Ийэм 11 сааһыгар ийэтэ ыарахан ыарыыттан олохтон туораабыт. Аҕата 5-с кылааһы бүтэрбит кыһыны оҕолору харайтараары, дьэни-уоту көрдөрөөрү оскуолаттан уураппыт. Сэрии сылларыгар учуотчугунан, арыый улаатан баран эндиличитинэн үлэлээбит.

1949 с. кэргэн тахсан, үс оҕоломмут. Кэргэнэ 1954 с. быарынан ыалдьан олохтон туораабыт. Икки оҕотун аймахтара ииттэ ылбыттар. 1 оҕотун көрө-көрө иистэнэн, холкуоска быстах үлэлэргэ үлэлээбит. Уол оҕолонор баҕаттан 1961 с. кыыс, 1963 с. уол, 1964 с. өссө биир кыыс оҕоломмут. 1965 с. оройуон киинигэр үс оҕотун илдэ көһөн

киирбит, биир кыһын эмиэ аймахтара ылбыттар. Онно сэллик балыһатыгар танас сууяаччынан үлэлиир. 1968 сылтан сельпо хонтуоратыгар дыэ хомуйааччынан үлэли сылдьан, 1970 с. ыалдьан куоракка баран эмтэнэн кэлэр.

1971 с. кэргэн тахсан, Дүллүкүгэ көһөн кэлэр. 6 оҕолоох оҕдообо киһиэхэ кэргэн тахсар, кырата 1 саастаах.

Дүллүкүгэ кэлэн бочуоттаах сынньаланна тахсыар диэри олохтоох балыһаҥа танас сууяаччынан үлэбэ киирэр.

Үлэтигэр эпизитинэстээх, бэрээдэктээх, кыһамныылаах буолан, элбэх грамотанан уонна дойдубут тэбэр сүрүбэр Москубаҥа Бүтүн Сойуустаабы норуоттар ситиһиилэрин быыстапкатыгар барар путевканан наһараадаламмыта.

Биһиги күндү киһибит, ийэбит 2006 с. бу олохтон барбыта.

Кыһа **Галина Васильевна Семенова**,
үлэ бэтэрээнэ

Трофимов Капитон Нестерович

1941 с. Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии кэмигэр Саха сириттэн элбэх киһи сэрии бастакы уотугар баран дойдуларыгар эргиллибэтэхтэр. Ол курдук эдэр, кыанар дьон бары бараннар, тыыл үлэтигэр анаардас оҕо, дьахтар, оҕонньоттор, эмээхситтэр хааланнар, түүннэри-күннэри ыарахан үлэни толорон дойдуну көмүскүүр иһин охсуһуу аас-туор олох сабаламмыта.

Москва оборудонатын суостаах күннэригэр Сибииртэн байыаннай чаастары кытта Саха сирин элбэх ыччата фронтта тиийбитэ. Сэриигэ барааччылары атааран, быраһаайдаһан, айманыы, ытааһын-сонгоонун буолбутун туһунан биһиги таайбыт Трофимов Капитон Нестерович мэлдьи хараастан кэпсиир буолара. Кини биир саастыылаахтары кытта бииргэ бараары, Үөһээ Бүлүү байанкамаатыгар тиийбитин доруобуйатынан (тыла суох этэ) сыыйбыттарын туһунан бэйэтэ абаран кэпсиирэ. «Оччолорго тылааҕа, истэрэ буоллар сэрии толоонугар дьоруойдуу охтубут буолуобун айылгыта быыһаабыт» диэн эбэбит Иванова Ульяна Ивановна сүөм түһэн кэпсиирэ.

Дьонно биллэр аатынан Хабыычаны ийэтэ 1917 с. сэтинни

7 күнүгэр Өктөөп өрөбөлүүссүйэтин саҕана күн сирин көрдөрбүт. Бүлүүттэн сыылкаҕа кэлбит дьахтар 20 хонуктаах оҕотун эһэм Трофимов Нестер Захаровичтаах иитэ ылбыттар. Уол 3 сааһыгар диэри этэннэ ыалдыбакка, сана тылланан иһэн, эмискэ сайын от ыйын өнүрүк куйааһыгар оттуу сырыттаһтарына, оҕолоро күп-күөх буолан, биллибэт ыарыыга охтубут. Ол кэннэ балтараа сылы быһа көтөххө бүөбүйдэнэн, эмп-томп суобугар ыараханник, уһундук эрүйдэммит да, эрүйдээбит да. 5 сааһын диэки аматыйан, арыый бэттэх кэлэн, мөлтөхтүк сангарар, илиитинэн быһаарсар буолан, эбэбит 1967 с. диэри кэлбит танара мэтириэтин, кириэһин кичэйэн харыстаан, Дьыэ муннугун долбууругар ууран турар этэ.

Таайбыт Хабыыча оҕо саһаа Отуу диэн сиргэ ааспыт. Бэйэтин кыанар буолуобуттан үлэбэ сыстан, урукку оҕо сиэринэн, оҕус сиэтэн, бурдук тардан, аҕатын кытта куобахха туһахтаан, үлэбэ эриллэн чэгиэн-чэбдик үлэһит үтүөтэ буолар. Эдэр сылдьан холкуос, сопхуос төһүү үлэһитинэн үтүө суобастаахтык үлэлээн сылдыбытын элбэх хайбал грамоталара, И.В. Сталин төбөлөөх, В.И. Ленин төрөөбүт күннэринэн үбүлүөйүнэй мэтээллэрэ, үлэ бастыга бэлиэлэрэ туоһулулар.

Таайбыт Хабыыча истибэт, сангарбат да буоллар дьону кытта илиитинэн кэпсэтэн өйдөһөрө. Сэбиэскэй былаас кэмигэр окко кириигэ кичэйэн эрдэттэн тэриллэн бэлэмнээх баралара. Көлө ат, оҕус эрдэ талыллан тутуллара. Кини үксүн соботобун оттуура, оҕуһунан баран иһэн ыллыыр үгэстээх этэ. Ол курдук булка барарыгар уһундук тэринэрэ, урут саа ботуруонун дьон бэйэлэрэ онгостон ииттэн бэлэмнииллэрэ туспа бодьуустаах үлэ этэ. Ыраабынан тэлэһийэн хааман, харабынан көрөн куһу ытан ылара, сүөһү тириитин имитэрэ. Онтон эбэбит иистэннэн буолан, бэргэһэ, куллука, суорҕан, сэлиэччик тигэрэ. Сүөһү тириитин имитэн, үрүөхтээн этэрбэс тигэрэ. Онно сүөһү иниирин сыыйан, хатаран баран, сап хатар эбит. Туос иһити — ыаҕаһаны, тымтаканы тигэрэ.

Эһэбит Нестер маһынан уһанар буолан, туттар тэрили барытын бэйэлэрэ онгостоллоро, ат, оҕус, сыарҕата, күрдүөх, талах олоппос, о.д.а.

Дьоммут үлэ бары үөрүйэхтэрин билэн үлэлээн, сэрии аас-туор дьыллары этэннэ туораабыттар. Хабыыча бииргэ алтыспыт чугас дьоно сөбөн, махтанан, «хара ньуура суох» үлэһит дииллэрэ. Онтон дьоммут бу сиргэ төрөөн, аналлары толорон, киһи сиэринэн дьоллоохтук олорон ааспыттара.

Биһиги оҕолоро, сиэннэрэ кинилэри үтүө махталынан ахтан-саанан сүгүрүйэбит уонна киэн туттабыт.

Надежда Петровна Захарова,
үлэ бэтэрээнэ

Трофимова Дария Николаевна

Эбэм Дария Николаевна 1915 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр Бүтэйдээх арбаа өттүгэр алта оҕолоох ыалга 5-с оҕонон күн сириҥ көрбүтэ. Аҕата Ильин Николай Ильич Хороттон төрүттээх киһи эбит, ийэтэ Егорова Евдокия Егоровна Үрэн олохтооҕо этэ. Дьоно 30-ча ынах сүөһүлээх, 20-чэ сылгылаах, бултаан-балыктаан айахтарын ииттэн олорор тыа сириҥ орто бааһынай олохтоохторо эбит. Аҕата дьаам сүүрдэрэ, ыраах сирдэргэ таһабыс таһыытыгар сылдыра. Сахалыы аата Солколоох Ньюкулай диэн эбит.

1936 с. 20 сааһыгар Трофимов Филипп Захарович диэн холкуоска биригэдьиридиир киһиэхэ кэргэн тахсыбыт. Үс оҕоломмуттарыттан биридэрэ туораабыт. 1941 с. эһэбит сэриигэ ыңырыллыбыт уонна 1942 с. сураба суох сүппүтүн туһунан биллэри кэлбит.

Сэрии сылларыгар эбэм холкуос араас үлэтигэр сылдыбыт. Саас бурдук ыһыытыгар, сайын от үлэтигэр күннэри-түүннэри үлэлииллэрэ. Сэрии кэмигэр да, ол да кэнниттэн эбэм холкуоска ыанньыксытынан, ньирэй, субан сүөһү көрүүтүгэр, пиэрмэбэ тас үлэһитинэн, үтүө таһыытыгар үлэлээбит.

Эбэм Дария Николаевна элбэх сиэннээбиттэн уонна хос сиэннэрдээбиттэн астынан, бэйэтин баай киһинэн аабынара. Кини 90 сааһыгар да сылдьан дьиэбэ таах олорбото, кыайарын үлэлиирэ. Биһигини кытта дуобаттырын, сэхэргэһэрин сөбүлүүрэ.

Романова Мария, 5 кылаас. 2010 с.

Трофимова Марфа Нестеровна

Ийэм Марфа Нестеровна 1926 с. I Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Кини 1941—1942 үөрэх дьиэтигэр I Боотулууга 7-с кылааһы бүтэрбит. Анисимова Зинаида Игнатьевна, Софронов Василий Трофимович буолан, Бүлүү педучилищетыгар үөрэнэ аргыстаһан бараары сырыттабына, ийэтэ булгуччулаахтык бопсубут, онон салгыы үөрэммэтэх.

Ол сабанаабы дьон сэрии иннинэ да, сэрии да сылларыгар саас ыһыы үлэтигэр, сайын окко от мустарааччынан түүннэри-күннэри үлэлииллэрэ. Тонгууну-хатыыны, аччыктааһыны эттэринэн-хааннарынан билбиттэрэ.

Сэрии сылларыгар холкуостарга саамай ыарахан, элбэх сыраны-сылбаны эрэйэр, доруобуйаны да айгыратар үлэнэн ыанньыксыт түбүктээх үлэтэ этэ. Хас биирдии ыанньыксыт 13—15-тии ынахтаах буолаллара, ону таһынан ньирэйдэрин бөлөхтөөн көрөллөрө. Кыһын харанаттан харананы ыпсаран, ыанньыксыттар хотонтон ордубат этилэр: саах таһаарыыта, от киллэриитэ, сүөһү аһатыыта, уулатыыта, сайынын ынахтарын түөртэ ыыллара, ону таһынан быһыыгар оттууллара. Үтүө былаанын түһэрэллэрэ, сылтан сыл былаан эбиллэн иһэрэ, былаан булгуччулаахтык толоруллара ирдэнэрэ.

Ийэбит былаанын куруук толорор буолан, оройуоннаабы «Бочуот дуоскатыгар» сыл аайы таһаарыллара, ону туоһулуур элбэх дас-табырыанньалардаах. 1948 с. Сталин төбөлөөх мэтээли ылбыта.

1958 с. 1 фуражной ынахтан 2016 кг үүтү ыыры ситиспитэ. 1959 с. Саха АССР Верховнай Сэбиэтин дьокуутаатынан талыллан үлэлээбитэ. Кэлинни сылларга бастың уопуту тарбатыынан сибээстээн, оройуон атын нэһилиэктэригэр, ол курдук Кырыкыйга, Онхойго, Далырга ыытан ыанньыксыттатар этилэр. ССКП чилиэнэ буолан, баартыа ыытар сиригэр баран иһэрэ. Ыанньыксыт үлэтигэр 1966 сылга диэри үлэлээбитэ, доруобуйатын туругунан уурайан атын үлэбэ көспүтэ.

1985 с. 59 сааһыгар ыалдьан олохтон туораабыта.

Дьяныардаах, бэриниилээх үлэтин сыаналаан, 1954 с. Саха АССР обкомол Бочуотунай грамотатынан, ССКП райкомун, 1956 с. Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Бочуотунай грамотатынан, ССКП райкомун, оройуон сэбиэтин грамоталарынан наҕараадаламмыта.

Үрэнгэ ийэбиниин бииргэ үлэлээбиттэрэ Семенова Екатерина Николаевна, Захарова Екатерина Николаевна, Захарова Екатерина Даниловна, Семенова Марфа Алексеевна, Харабаева Александра Ивановна, Ильина Ульяна Николаевна уо.д.а.

*Кыыһа Зоя Николаевна Хогурова,
үлэ бэтэрээнэ,
РСФСР тыатын хаһайыстыбатын туйгуна,
«Гражданской килбиэн» бэлиэ хаһайына*

Устинов Андрей Иванович

Аҕабыт былыргы Дэди аҕатын ууһуттан төрүттээх. Кэлин «Фрунзе» холкуос сиригэр-уотугар үөскээбит киһи.

Бэйэтэ төһө да сааһынан хапсыбакка сэриигэ ынырыллыбатар, уодаһыннаах Аҕа дойду сэриитэ тугун-ханныгын этинэн-хаанынан билбит киһи буолар. Сэрии хас биирдии ыал дьиэтигэр ыарахан тыыны киллэрбитэ, элбэх ийэ, аҕа уолаттарын сэриигэ атааран, сорохторго «хара сурук» кэлэн, ыал аайы ыар сүтүктээх ыарахан кэмнэр буолбуттара. Уоттаах сэриигэ Ийэ дой-

дуларын көмүскээччилэри таһынан, элбэх киһи үлэ фронугар үлэлээн, кэлин тыыл бэтэрээнэ аатынан биллибиттэрэ, Улуу Кыайыыны уһансарга, сыраларын-сылбаларын, күүстэрин-уохтарын, доруобуйаларын, сорохтор үрүн тыыннарын толук уурбуттара. Онон оччотообу оболор сэрии туһунан эт кулгаахтарынан истибиттэрэ, ол ыарахан сыллары, аччык, кырыымчык олобу эттэриинэн-хааннарынан билбиттэрэ саарбаҕа суох.

Устиновтар аҕа уустарыттан улахан уол Александр, оччотообуга 18 сааһын туолаат, японскай милитаристары утары сэриигэ ынырыллан, Улуу Кыайыы кэлэрин туһугар бэйэтин кылаатын киллэрсибитэ. Александр 1948 с. этэнгэ дойдутугар эргиллэн, «Фрунзе» холкуоска үлэлээбитэ, аҕатын кытта табанан таһаҕас таһытыгар сылдыбыта биллэр.

Төрөппүт аҕата Иван Евдокимович үлэ фронугар ыраах Тиксии буухтатыгар баран, дьиэтиттэн-уотуттан, дьиэ кэргэнигэн икки анаар

сыл устата ыраах тэйэн үлэлээбитэ диэн саастаах дьон ахтыларыгар суруллубут этэ.

Сэрии ыар сылларын оболоро буолан, бары да кыраларыттан улахан дьону кытта тэнгэ кытаанах үлэни билбит дьон буолаллар. Аҕабыт Андрей Иванович онтон эмиэ хаалсыбакка, кыратыттан үлэбэ-хамнаска эриллбитэ. Аччык анаардаах, муор-туор сыллар, тонуу-хатыы кэмнэр тустарынан биирдэ эмит кэпсиир этэ. Кэм-кэрдии, сыллар аастахтарын аайы киһи итэбэйиэ суобун курдук ыар кэмнэр ааспыттарын өссө да билэ олоубут.

Сэрии сылларынаабы көлүөнэ оболор үлэни өрө тутан, олох эрирдэрин-мускуурдарын барытын ааспыт буолан, бары да олоххо дьулуурдаах, тулуурдаах, кытаанах санаалаах дьон буолбуттара саарбаҕа суох. Ити курдук ыарахан үлэттэн бары тыыннаах хаалбатахтара чуолкай. Араас ыарыыга ылларан, доруобуйаларын айгыраппыт дьон ахсаана биллибэт.

Аҕабыт улахан успуорка ситиһиитэ ити ыарахан үлэни кытта ыкса сибээстээх буолуон сөп. Күүстээх үлэбэ хатарыллан, тулхадыйбат тулуурдаах, дьулуурдаах киһи буолан, успуорт үрдүкү чыпчаалыгар табыстаҕа. Кини успуорт биир саамай ыарахан көрүнүн марафону талан, күүстээхтик дьарыктанан, ону баһылаан, хамаандатын, төрөөбүт дойдутун, улуунун бүтүн өрөспүүбүлүкэбэ ааттаппыта.

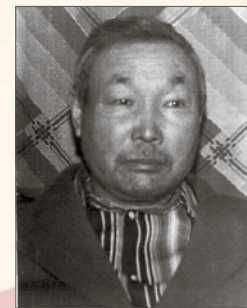
Биһиги аҕабыт, эһэбит үлэ, тыыл, успуорт бэтэрээнэ буоларынан киэн туттабыт.

*Уола Иван Устинов,
Мииринэй куорат олохтообо, 2020 с., ыам ыйа*

Федоров Василий Титович

Мин үлэни өрө туппут эһэм Василий Титович туһунан кэпсиэхпин баҕарабын. Кини 1932 с. саха түөлбэлээн олоорор сиригэр III Үөдүгэй «Арбанда» холкуоһугар орто дьаданы ыалга төрөөбүтэ. Эһэм ийэтэ Марыына, аҕата Тиит сүрдээх кыайылаах-хотуулаах үлэһит үтүөт дьон эбиттэр. Бииргэ төрөөбүттэр сэттэлэр эбит. Мин эһэм алтыс обонон төрөөбүт.

Эһэм бэрт эрдэ 5 саастаабыттан тулаайах хаалан, кыабын таһынан үлэни, эрири-мускуу-

ру, аччык сылдьан, үлэбэ умса-төннө түһүүнү билбитэ. Кыра сааһыттан сытыы-хотуу, кыайыгас-хотугас, тыллаах-өстөөх, сатабыллаах, дыобурдаах буолан, сүүрэн-көтөн, кимтэн да атабастаппакка бэйэтин иннин көрүнэр эбит. 7 сааһыттан улахан дыону кытта бииргэ холкуос араас үлэтигэр — муустаах ууну тобута кэһэн тэпсэ сылдьан от охсон, мунһан, обуһунан тизээн-таһан, сир тизэрэн, мас кэрдэн уо.д.а. үлэни толорсубутунан барбыт.

1946 сылтан холкуоска сирэй чилиэнинэн киллэрбиттэр. Эһэм уһанарын олус сөбүлүүрү, онон кини сопхуос сабаһа араас тутууга сылдыбыта. 1955—1959 сс. олунньу ыйтан Далыр орто оскуолатын тутууга үлэлэспитэ. 1959—1960 сс. Сунтаарга тутууга үлэлиир. Ол тутууларын кэлин Мииринэйгэ баран иһэн көрөн кэлбитэ: «Туох да буолбакка баччаанна диэри туһалыы тураллар эбит», — диин сөбөн кэпсээбитэ.

1960 сылтан Мииринэй куоракка милииссийэ састаабыгар киирэн үлэлиир. 1963 с. Айхалга үлэли сылдьан, эбээ Огдооччуйалыын холбоһон ыал буолбуттар. Кинилэр барыта алта оҕолоохтор. Эһэлээх эбэм харыларын күүһүнэн үлэлээн, хара көлөһүннэрин тоһон оҕолорун ииппиттэрэ. Ас-танас элбэх эрэйинэн кэлэрин оҕолоругар бэйэлэрин холобурдарынан өйдөпүттэрэ, үлэ үөрүйэхтэригэр, үлэни таптыырга ииппиттэрэ-такабыттар. Ол курдук оҕолоро бары үтүө дыон буола улаатан, үлэли-хамсыы сылдыаллар.

1970 сылтан Дүллүкүгэ кэлэн, сопхуоска оробуочайынан үлэтин сабалыыр. 1972 сылтан тырахтарыһынан, онтон биэнсийэбэ тахсыар диэри сопхуоска хаһаайыстыбаннай чааска сэбиэдиссэйинэн үлэлиир.

1987 с. биэнсийэбэ тахсан да баран, үс сыл оскуолаба завхонунан үлэлээбитэ. Кэлин олох-дьаһах хаһаайыстыбатыгар мас мастаабыта.

1996 сылтан сопхуос ыһыллыбытын кэннэ, сайылыктааһынна сөп түбэһиннэрэн, Арыылаах эбэ алааһыгар сайылык сирин онгостубута, бааһынай хаһаайыстыба тэриммитэ.

Бу мань онгосторугар элбэх көлөһүнүн тохпута, сыратын биэрбитэ. Ол курдук хоруу хаһан уутун түһэри, эбэни тула күрүө оноруу, озорор дыэ туттуута биир кырдыаһас киһи санныгар элбэх үлэ этэ. Мин эһэм ханнык да ыарахантан толлон турбакка, үлэни үрдүктүк тутан, мань ситистэбэ дии саныбын.

Мин эһэм Василий Титович курдук үлэни таптыы улаатыапын бабарабын.

Киһи аймах устуорууа тыгар хаан тохтуулаах, алдыатылаах сэ-

рии сылларыгар тыылга хаалан, сут-кураан кэмнэ олох, үлэ ыарахаттарын дыарамай санныларыгар сүкпүт, бэйэлэрин харыстаммат хорсун быһыыларынан Улуу Кыайыны уһансыбыт дыон көлүөннэттэн көлүөнэбэ ааттана туралларыгар бабарабын.

Никифоров Стасик, 5 кылаас. 2005 с.

Федоров Макар Егорович

«Сэри алдыархайа кими да тумнубатаба. Биһиги холкуоспуттан эдэр, кыайар-хотор үлэһиттэрбит уоттаах сэриигэ барбыттар. Холкуос ыарахан, бүтэн биэрбэт үлэтэ оҕо-дьахтар, ошонньор-эмээхсин санныгар сүктэриллибитэ. Үгүстэр ыарахан олохтон ыарыы, дыарба буулаан, олохтон туораабыттар.

Оччотообу оҕолор бары сайынны от үлэтигэр, обуруокка, күһүн хортуоппуй хостоһунугар үлэлиирбит. Холкуос онорон таһаарар бордууксуйата барыта обороуна фондатыгар тутуулар. Холкуостаахха дохуот диин туох да кэлбэт этэ. Биһиги «Кыһыл сирдыт» холкуоспутун бэрэссэдээтэл Михайлов Данил Николаевич салайбыта. Кини үтүөтүнэн холкуостаахтар хоргуйан өлүүлэрэ таһаарыллыбатаба. Бурдук, хортуоппуй өлгөмнүк үүнэрэ. Судаарыстыба туттарыллыбыт, сизэмбэ ууруллубут бурдук, хортуоппуй ордугун Данил Николаевич холкуостаахтарга нэрээттэн, пиэрмэттэн эриллибит үтүү биэрэн, дыону-норуоту маассабай хоргуйууттан быһаабыт үтүө өнөлөөх.

Кыһынны бириэмэбэ Дүллүкү эбэбитигэр куйуурдаан сиэн абыраммыппыт. Сэри сылларыгар барытыгар эбэбит балыга абыраабыта. Ол курдук тииһимнһылээх, өлгөм балыктаах буолан, күөл ырбыыланыар диэри куйуурдуулар. Атын ыаллы холкуостартан кытта кэлэн ыалга хоно сылдьан куйуурдаан, балык мунһунан бараллара.

Мин оонньооботох оҕо сааспар үлэлээбит үлэбиттэн бурдук тардар, мэлиһэбэ орус үүрүүтүн курдук сылаалаах, сындаһаннаах үлэни билбэппин. Күнү быһа хаамабын, икки илиин улук буолуор диэри сылаарбаабыт обуһу таһыйабын. Тобо эрэ солбук орус суох

буолара, онон күн ахсын мэлиһэ тардытыгар үлэлиир обус сылааргыыра өйдөнөр.

Мин сэрии кэминээби оҕо сааһым ол курдук ааспыта».

Сизэн Федоров Ростик, 11-с кылаас. 2015 с.

Федорова (Ефимова) Мария Васильевна

Мин 1933 с. Сургуулук нэһилиэгэр төрөөбүтүм. Бииргэ төрөөбүт түөрпүт: 2 уол, 2 кыыс. Аҕам Ефимов Василий эрдэ өлбүтэ, олох өйдөөбөппүн. Ийэм Ефимова Марина Саввична «Куйбышев» холкуос үлэһитэ этэ. Сэрии сылларыгар ийэбитин батыһан бурдук быһыытыгар үлэлэхэр этибит. Ол саҕана биирдии киһи күннэ 10-лыы куулу хомуйуохтаах этэ. Эдьиийим от үлэтигэр обус сизэтин ону батыһар этим. Арыый улаатан баран, пиэрмэ үлэтигэр сылдыһытым, онно мас мастааһына, сүөһү киллэриитэ, ынах этэри, ону таһынан атын да үлэ элбэбэ.

Бэйэм 2 кылаас үөрэхтээхпин. Оскуолаҕа икки көстөөх сиргэ хааман үөрэнэр этибит, онон кыайан кыанан сылдыһыбакка, ийэм уура-тан кэбиспитэ, ол кэннэ үөрэммэтэбим.

Пиэрмэбэ бастайааннай үүт устааччы этим, дайааркалары солбуйарым, саас сир хорутуугугар сылдыһарым, мас кэрдэн күрүө тутарбыт.

1954 с. хомсомуолга киирбитим. 1958 с. Каганова бачыымынан дьэбиттэн 5 көстөөх Чинэки диэн сиргэ ньирэй көрдөрө ыппытара.

1960 с. өрүс бэтэрээ өттө биир холкуос буолбута. Дүллүкүгэ үлэһит илии тийбэт диэн комсомольскай путевканан Никифорова Мария Афанасьевнаны кытта үлэли барбыппыт. Хомустаах учаастагар 15 сыл дайааркалаабытым, салгыы 1984 сылга диэри ньирэй көрбүтүм.

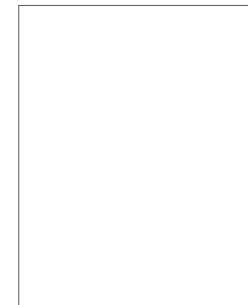
1963 с. Федоров Дмитрий Васильевичка кэргэн тахсыбытым. 5 оҕолоохпут.

Биэнсийэбэ 1980 с. тахсыбытым.

Бэйэтин ахтыытыттан, 2005 с.

Федотова Мотрена Ивановна, Константинов Михаил Алексеевич

Мин хос эбэм Мотрена Николаевна 1929 с. I Боотулуу нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүтэр уон икки эбиттэр, онтон икки эрэ буолан хаалахтаабыттар, икки улахан оҕо ордурут. Кыралар сэрии аас-туор сылларыгар суох буолбуттар.

Биһиги эбэбит сэрии кэмнэрин кэпсиригэр куолаһа титирэстээн, хараҕа ууланан ылар. Олох оҕо сааһыттан холкуос, сопхуос ыарахан үлэтигэр миккиллэн, элбэхтик тымныйан сүһүөхтэрэ ыалдьар этэ. Элбэх киһи хоргуйан өлүбүн үчүгэй бэрэссэдээтэллээх буоланнар, тыыннаах ордуруттарын кэпсээччи. Ону мин кыра буолан аатын өйдөөн ыйыппакка хаалбыппын. Эн эһэн курдук Көстөкүүнэп Мэхээлэ диирин эрэ өйдүүбүн. Ол киһи барахсан дьонтон кистээн күөл кытыытыгар ас хаалларан барара үһү. Кутуйах хаһааһын хомуйаннар, элбэх киһи хаайыыга барара, барыта куттал буолааччы диэн кэпсиирэ эбэм барахсан. Бэрэссэдээтэллэрэ хомуллубут бааһынаҕа бурдук туорааҕа көмөн барара, ону түүн дьон көрбөтүгэр баран ылан кэлэллэр эбит. Аны аҕалара булчут буолан балыктаан, куобахтаан үссэнэллэрэ.

Сэрии саҕаланар сылыгар эбэм уон икки-уон үс саастааҕа, иннэ гынан улахан дьону кытта тэбис-тэннэ үлэлиир эбит. Пиэрмэбэ бостууктуур, ардыгар ыанньыксыттыыр. Окко улахаттары кытта тэбис-тэннэ от охсор, мунньар эбит. Ыалдьан хаалан оскуолаҕа үөрэмэтэх, онон сэрии ыарахан сылларыгар дьон тийбэтинэн сибээстээн кыһыннары-сайыннары хотон ыарахан үлэтигэр умса анньыллыбыт.

Бу үлэтэ хойут сыаналанан, тыыл бэтэрээнин аатын ылбыта. Мин эбэм сатаабата диэн суоҕа: иистэнэрэ, ас арааһын астыыра, маны таһынан ылбычча дьахтар кыайбат үлэтин онороро: мас хайытара, уһанара. Туохтан да толлон турбата. Ыарахтан чаҕыйбат дьүккүөрдээх этэ. Аны сэрии сылларыгар наһаа элбэхтик аччыктаабыт буолан дуу, ас бөҕөтүн хаһаанар этэ. Ол эбэбит хаһааммыт аһылыга

Сэбиэскэй Сойуус эстибитин кэннэ бэрт элбэх ыалы аһаппыта. Эмиэ аччыктааһын буолуо диэн олус куттанар этэ. Кэлин хос эһэбитин көрсөн ыал буолбуттар.

Эһэм Михаил Алексеевич 1927 с. «Арбанда» холкуос сиригэр төрөөбүт. Сэрии сылларыгар уон биэс саастаах уол буолан, эмиэ улахан дьону кытта тэбис-тэннэ ыарахан үлэбэ умса-төннө түспүт. Эһэм эбэбиттэн уратыта диэн сэттэ кылаас үөрэхтээх этэ. Төгүрүк тулаайах буолан, интэринээттэри кэрийэн үөрэммит үһү. Сэрии сылларыгар интэринээккэ да олорон үөрэнэр олус ыарахан эбит. Оболор хоргуйан өлөллөрө. Бүгүн күлэ-үөрэ кэпсэтэр, тэннэ оонньуур доборун сирэйэ дарбаччы иһэн, суорбан-тэллэх киһитэ буолан, суорума суолланара ыарахан дьыала буолара диэн кэпсиирэ. Аны интэринээттэрэ наһаа тымныы буолар эбит, инньэ гынан биир кыыс истиэнэбэ атаба хам сыстан атаба суох буолаахтаабыт. Ол тухары бу кыыс истиэнэ диэки хайыһан сытаахтаабыт, нэһиилэ хонгорон ылбыттар үһү. Бу барыта сэрии ыар содула буолаахтаатаба... Аһыан иһин ас суоҕа, танныан иһин танас суоҕа, атаахтыан иһин төрөппүтүн эмиэ суох буоллаба.

Эбэм төһө да кырыйдар аһыйах да бириэмэбэ олоро түспэт этэ. Куруук тугу эмэ үлэлээн букунайа сылдыааччы, хара өлүөр диэри мас хайыта, ас астыы сылдыаахтаабыта.

Эһэм барахсаны тыыннааҕар баттаспатабым хомолтолоох. Ийэм эһэм туһунан куруук сылаастык ахтан аһарарыттан өйдөөн суруйдум. Ийэм аҕата суох буолан, эһэтэ аҕатын солбуйбут киһинэн буолар.

Биһиги, билинни көлүөнэ оҕолор, манньк ыарахан кэми билбэтэх буоламмыт, сэрии туһунан күдээринэ салгын хамсыырын курдук истэн эрэ кэбиһэбит. Бу чахчы дьыннээх олоххо буолбут, биһиги чугас дьоммут олорон ааспыт олохторо эбээт! Кыратык тохтоон, толкуйдаан, олорон ааспыт чахчыны — устуоруйа биир кэрдийс кэммин санаан аһыабын, ытыгылаабын, умнумуобун!

Биһиги күндү дьоммут бэйэлэрин олохторун толук ууран туран эйэлээх олох эргийэрин, кэнчээри ыччаттара эйэлээх олоххо ололорун туһугар үлэлээбиттэрэ, ололорбуттара. Өссө да уһун олобу олоруохтарын бу ыарахан кэмнэргэ ылбыт дьарбаларыттан ыалдьан, сорохторо биһиги кэккэбиттэн эрдэ бардахтара. Бу кылгас да буоллар ис сүрэхтэн тахсыбыт суруйуубун бэйэм суруйбут хоһоонум устуоркаларынан түмүктүөхпүн баҕарабын:

...Ыарахан этэ тыылга эмиэ —
Ас-танас олус кэмчитэ.

Күлэн-үөрэн мичилийбит
Доборун аччыктаан сууллара...

Ааспыттара ыарахан кэмнэр
Харах уутунан сууннаран,
Умнумуобун дьонун дьоммутун —
Албан ааттарын үйэтитиэбин!

Сизэнэ **Алексеев Алеша**, 9-с кылаас. 2015 с.

Федотова Павла Семеновна

Ийэбит Павла Семеновна 1932 с. сэттинньи ый 1 күнүгэр I Боотулуу нэһилиэгэр Ылдыаана уонна Сэмэн Сөдүөтэптэр диэн сытыары-сымнаҕас майгылаах дьонтон төрөөбүтэ. Оччотообу оҕо сиэринэн оҕус сиэтииттэн саҕалаан, холкуос бары үлэтин үлэлээн барбыта. Сэрии саҕанаабы аччык, аас-туор тийиммэт олох амтанын этинэн-хаанынан билбитэ.

Сэрии бүтэн, олох ыарахаттарын оһорунан, Боотулуу нэһилиэгэр бэкээринэ арыллыбыта. Бу бэкээринэбэ биэкэринэн үлэли кирибитэ. Нөнүө сылыгар уопутурбут биэкэргэ Сургуулуктан икки кыыс кэлэн, биирдии ый килиэп астыырга үөрэммиттэр. Практиканткалары үөрэтэрин иһин хамнаһын таһынан эбии харчы төлүүллэр эбит. Кыргыттар дойдударыгар тийэн хайдах үлэли сылдыалларын атынан баран көрөн, бэрэбиэркэлээн кэлбит. Онтон биир кыыһа үлэлээбит, биирэ ыал буолан уурайбыт.

Ийэбит аһа үчүгэйинэн уонна үлэһитинэн дойдутугар олохтоохтор махталларын ылар уонна сөбүлэтэр буолбут. Наспо бастын үлэһитэ буолан, оройуон киинигэр Үөһээ Бүлүүгэ үлэ бастыгнар муннааҕар кириэн кыттыыны ылбыт. Айаннарыгар бородуукта таһар сыарҕалаах атынан аара сиргэ икки хонон түһэр ыалларын булбуттар. «Мин Кыкыйалар кыыстарыгар бэйэтин төһө да билбэтэрбин, дьонун билэр буоламмын, Корякина Валексениялаахха түспүтүм. Таба тыһа этэрбэстээхпин, уһун истээх сонноохпун. Кыһын оройо буолан, халлаан тымныыта бэрдиттэн тоҕон бөбө буолбутум, хата, төннөрбөр

Сургуулуктары кытары табанан айаннаан түргэнник тийбиппит», — диэн ийэбит оччотообу кэми ахтан ааһар.

Итинник үлэли сырыттабына, кыыс кэлбит үһү диэни истэн, биһиги аҕабыт Яковлев Владимир Алексеевич кыыс көрө, табылын-набына кэргэн кэпсэтэ, хаһан да үктэммэтэх сиригэр Боотулууга айаннаабыт. Дүллүкүгэ бииргэ үөскээбит кыыһа Лаппарова М.А. ыал буолан олороругар түспүт. Мария Алексеевна сирдээн, кини суорумнуулаан, аҕабытын сөбүлүү санаан, ийэм кэргэн тахсарга тылын биэрэн кэбиспит. Дьоно холкуостаах оҕолордоох, арыый да сэниэтик олорор ыал тулайыах, кимэ да, туга да суох уолга кыыстарын кэргэн биэрэрдии санаммыттар, сыбаайба тэрийбиттэр, оччугуй оһоҕос түгэбинээби оҕолорун, хаһан да харахтаан көрбөтөх киһилэригэр атын сиргэ биэрэн ыппыттар. Хор, дьылба хаан оһоһуута диэн итинник буоллаҕа, элбэх оҕо ыйааҕа тарда сыттаҕа дии. Ийэбит кэргэн сүктэн, Дүллүкүгэ көсүһэн саас хаардаахха аҕабытынаан тийэн кэлбиттэр.

Үс сыл бэкээринэбэ үлэлээбит кыыс танаһа-саба элбэх эбит. Ол кэмнэрдээби кирэпдэсиин былаачыйалара өргө диэри баар этилэр. Быакаччы ыла сылдыар муодунай истээх сонун кэтэрин өйдүүбүн. Ып-ыраас, үп-үрүн, элбэх да элбэх наскылардаах, сүрдээх чэбэр, мааны кыыс сүктэн кэлбитин көрөөрү, эмээхситтэр истиһэ-истиһэ ыалдыттаабыттар.

Ийэбитигэр: «Биэкэр эбиккин, онон интэринээт оҕолоругар килиэптэ буһаран биэр, — диэннэр үлэ биэрбиттэр. Дүллүкүгэ хойукка диэри инбэлииттэр дьыэлэрэ үлэли турбут. Бу тэрилтэни ыһан, дьонун Ньурбаҕа сангардыы көһөрбүттэр эбит. Онон аҕыйах иһит уонна килиэп астыыр киэптэр баалларын туһанан, инбэлииттэр олоҕорбут дьыэлэригэр оһоһо килиэп буһаран оҕолор оскуолаттан үөрэнэн киирэллэригэр бэлэм онорор эбит. Сотору буолан баран, нэһилиэнньэбэ астатар буолбуттар, онуоха диэри ыаллар килиэптэрин бэйэлэрэ буһарынан олоҕорбуттар.

Оччолорго наspo диэн тэрилтэ Далыр нэһилиэгэр кииннэнэн үлэлиллэрэ. Дьэ, бу тэрилтэбэ дьиннээх биэкэринэн ылыллар. Маһаһынтан бурдугу, солуурдары, туох баар наадалаах тэриллэргин ылын диэн соруудахтаабыттар. Фактуранан суруйтаран Үөһээ Бүлүүтэн тийэ килиэп онорор киэбин ылыммыт. Күннэ 50 килиэби астаан саҕалаабыт. Килиэбин нэһилиэнньэбэ бэйэтэ атылыыра, маһаһынтан бурдугун, туһун, кыра доруоһаны ааҕан-суоттаан сельпо аатыгар ылара. Бэкээринэ ис-тас үлэтин толороро. Атылаабыт харчытын, отчуотун ый аайы Далырга үлэли олоҕор тэрилтэтигэр илдьэн

туттарара, эбэтэр үлэһиттэр бэйэлэрэ кэллэхтэринэ туталлара. Онон Дүллүкү нэһилиэгэр бэкээринэни П.С. Федотова тэрийэн аспыт нэһилиэк бастакы биэкэрэ буолар.

Кэлин сыры-сыллата оҕолор төрөөммүт, үлэлиир кыаҕа суох буолан уурайбыта. Аҕабыт Уолбукка баар пиэрмэбэ тас үлэһитинэн, ол аата ыанньыксыттарга отторун киллэрээччинэн, ынах ноһуомун таһаарааччынан уонна да пиэрмэ бүппэт үлэтигэр уунан үлэлиир эбит. Кэлин ийэбит саһыл пиэрмэтигэр саһыл көрөөччүнэн үлэлээбитэ. Оҕолорун көрөрүн быһыгар ардыгар дьыссаакка, ардыгар балыһаҕа танас сууһааччынан уонна бэкээринэбэ үлэлээбитэ. «Үлэлиэхпин баҕарарым сүрдээх этэ да, оҕолорбун көрсөр киһитэ суох буоламмын ситэри үлэлээбэтэбим», — диэччи. Кини 50 сааһын туолан баран, ыстааһа туолан биэнсийэбэ тахсыбыта.

Ийэбит аах кэлин оҕолоругар, биһиэхэ, сыстан олоҕоору, Үөһээ Бүлүүгэ көһөн киирбиттэрэ. Төһө да Үөһээ Бүлүү нэһилиэгэр олоҕордо Дүллүкүгэ бэрэпиискэлээх. Билигин кини 88 сааһа, ол эрэри урукку, ааспыт кэмнэри олох умнубат, олус бэркэ санаан кэпсиир. Иккис дойду оностубут Дүллүкүтүн ахтылбанаах дойду оностор.

Биһиги ийэбит уһун үйэтин кистэлэнэ дьону-сэргэни ордук-хос санарар диэни билбэт, мөбөр-этэр, мөбүттэр тыла суох, сытыары-сымнаҕас, сэмэй майгытыгар сытар дии саныыбын. Табах диэни биир сотону тарпат, биир үрүүмкэ арыгыны испэт. Маны таһынан удьурдааһын эмиэ элбэби быһаарыан сөп. Кини төрөппүттэрэ, убайа, эдьийэ бу орто дойду олоҕор уһуннук олоҕор ааспыттара.

Биһиги, оҕолоро, сиэннэрэ, ийэбит, эбээбит, хос эбээбит барахсан күн сиригэр өссө да олоҕоругар баҕарабыт, кинини харыстыыбыт уонна таптыыбыт.

Улахан кыыһа Валентина Владимировна Семенова, Софья Сидорова аатынан бэлиэ хаһаайката, Саха Өрөспүүбүлүкэтин культураҕа уонна социальной сайдыыга туйгуна, өрөспүүбүлүкэ Дархан оһуоһай этээччитэ, Россия суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ

Феофанова Евдокия Семеновна

«Мин холкуостаах ыалга төрөөбүтүм. Күн сиригэр көрбүт алааһым Ойбон Күөл этэ. Аҕам, ийэм холкуоска үлэ бөбөнү үлэлээн олоҕорбуттара. Сэрии кэмигэр сут-кураан буолан, дьонно-сэргэбэ ыарахан олох саҕаламмыта.

1942 с. оскуолаба кирибитим. Бастакы учуу-талым Иван Павлович Никифоров этэ. Ойбон Күөлтэн кэлэн үөрэнэrim. Алын кылааска удаарыннык этим, бииргэ үөрэнэр оҕолорбутунаан эйэлээхтик сылдыарбыт. Барыбытыгар да танаспыт тийбэтэ, мөлтөбө. Оскуолаба остуорастар кыра кылаас оҕолоругар убаҕас сэлиэй курдук хааһы буһаран сиэтэллэрэ. Ол хааһыны билигин да умнубаппын, эчи сылааһын, минньигэһин!

Оскуола тымныы буолааччы, онон сонноох сылдыарбыт, чэрэниилэбит тоноро, ону тыыммытынан үрэн сылытан ириэрэрибит. Сарсыарда халлаан харанатыгар бастаан тыл уругун үөрэтэллэрэ. Чүмэчи суоҕа.

Сэрии кэмигэр олох уларыйбыта. Үлэһит улахан дьон бары сэриигэ ынырыллан барбыттара. Холкуоска оҕо-дьахтар, оҕонньор-эмээхсин үлэли хаалбыттара.

Оскуолаба үөрэнэр кэммитигэр сайын бастаан оҕус сиэтэн, от мунһан бугул туруорарбыт. Кыһын үөрэх кэнниттэн оскуолаба саһаан маһа эрбээн туруорарбыт. Бурдук ыраастаан көтүтэрбит, сортировкаба малатыылкаба бурдук кууллаталлара. Саас бааһынаба сир бараналыырбыт. Ама да ааспытын иһин араас да үлэ бөҕө баар буолар эбит, оҕолор буоллахпыт дии. Бурдук итигэстээн, отонноон интэринээккэ биэрэрбит.

Биһиги алааспытыттан Ойбон Күөлтэн сэриигэ барбыттара: Чуллургасов Григорий Алексеевич, Федоров Макар Иванович, Федоров Никита, Гаврильев Степан Федотович, Гаврильев Андрей Федотович, Чуллургасов Спиридон Алексеевич.

Оскуолаба үөрэнэ сылдьан сэрии туһунан «Молодая гвардия» диэн киинэни көрбүппүт. Онтон кэлин байыаннай ырыалары үөрэтэн ыллаан бөҕө буоларбыт. Обуһунан тизээн киинэ аҕалан көрдөрөллөрө, ол кэтэһиитэ бөҕө буолара. Уруок быыһыгар соробор хоробуот курдук, соробор бэйэ-бэйэбитиниин куустуһа сылдьан ыллыырбыт.

Дьэ, күүтүүлээх Кыайыы күнэ кэлбитэ! Ол күн наһаа ыраас, күннээх курдук саныыбын. Оскуолаба линиэйкэ онорон сэрии бүппүтүн, өстөөх урусхалламытын туһунан иһитиннэрбиттэрэ. Оскуолабыт иһэ үөрүүнэн-көтүүнэн туола түспүтэ! Ол күн икки эрэ уруокка үөрэннибит. Мин бииргэ үөрэнэр дьүөгэбин Роза Трофимованы кытта арбаа ыалтан сабалаан:

Кыайыы күнэ кэллэ!
Кыайыы күнэ үүннэ!
Дьэ, ыал аайы оргуйда
Көмүс дуйдаах сылабаар, —

диэн ыллыы-ыллыы ыаллар тиэргэннэрин таһыгар тура түһэбит уонна атын ыалга ааһа турабыт. Оннук ыллаан Кыайыы күнүн көрсүбүпүтүн хаһан да умнубаппын!»

Ахтыыны ылла **Тимофеева Айта**, 8-с кылаас. 2011 с.

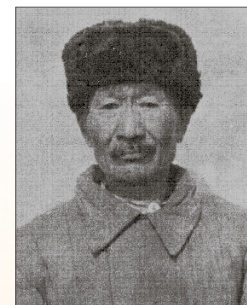
Харабаев Иван Егорович

Иван Егорович (Муос Хараабай) 1897 с. Үөһээ Бүлүү улуугар III Үөдүгэй нэһилиэгэр дьаданы дьиз кэргэннэ төрөөбүтэ. Сангалаах-инэлээх, сытыы-хотуу, харса суох буолан, дьон-сэргэ ортотугар көңүл тутта-хапта сылдыар киһи буола улааппыта.

1918 с., гражданскай сэрии сабана, Бүлүү куоратыгар милииссийэ үлэли сылдьан, Снитко этэрээтин бастын саллаата буолар. Кини 1922 с. Павлов Федор Федоровиһы кытта Үөһээ Бүлүүттэн Бүлүү уокуругунаабы байыаннай ыстаапка өрүс мууһа уста турдабына, мууһу кытта арбабынан хаххаланан айаннаан улахан суолталаах тыллабыры киллэрбитэ.

Ону И.Я. Строд «Тайбаба» диэн кинигэтигэр дьиннээх дьоруойдуу быһыынан сыаналаабыта: «*В Вилюйск решили послать на ветке вместе с шугой двух человек. Такой способ связи был крайне опасен для вызвавшихся охотников-якутов — тт. Харабина (Харабаева И.Е.) и Болто (Павлова Ф.Ф.). Их могли заметить белые или задать льды. Риска на каждом шагу жизнью, будучи дважды обстрелянными, на продырявленной пулями ветке, они добрались все же до города и передали пакет. Обрато они вернулись, несмотря на то, что кругом были белые, пешком привезли приказ Пястолу-ву первой дорогой прорваться в город*». Итинэн кини холобура суох хорсун, куттанар диэни билбэтэх сэриит буоларын көрдөрбүтэ.

Гражданскай сэрии бүтэн, Сэбиэскэй былаас олохтоммутун кэннэ дойдутун булбута уонна 1930 с. Үрэннэ Жданов аатынан холкуоһу

тэрийбитэ уонна онно бэрэссэдээтэлинэн үлэлээн, холкуостаахтары кэлэктибинэй үлэбэ түммүтэ, «бартыһаанныы» хас да хотоннору туттарбыта, сорох кыттыһымаары гыммыт орто баай дьон баайын күүһүнэн туттаттарбыта, бэйэлэрин холкуоска киллэртээбитэ, хоруу хоруутунан улаханник үлүһүйбүтүн түмүгэр үрэттэр кураанга да, уулаах да дьылларга ылларбат буолбуттара. Таһаасчыт дьону түмэн эттэрин-арыыларын билэрдии даһаны, чугасты даһаны Бүлүү куоракка киллэртэрэн, мэнэйдэтэн араас табаары аһалтарара. Хомустааһынан быһа суол онорторуутун саһалаабыта. Кэлин ол суолга эбэннэр Арбандалар, Далырдар, II Боотулуулар, Мангаастар, Боотулуулар, Сургуулуоттар таһаастарын таһар буолбуттара, Торойго базаламмытара. Дмитриев А. туттарбыт дьыэлэригэр хонон-өрөөн аһаллара, ардыгар хаартылаан ыстаан сыгыннаһ төннөр дьон да баар этилэр.

Холкуос оннун булбутун кэннэ, Иван Егоровиһы оройуон киинигэр киллэрэннэр райземком уполномоченнайынан анааннар, аны сир боппуруоһунан дьарыктанар. Нэһилиэктэр сирдэрэ чуолкайданар, ыһы сиригэр онорууну уонна кэнэтиини быһаччы салайар, ордук холкуостар ыһыларын сиригэр ойууру солоон кэнэттиилэрин ситиһэр.

Сэри иэдээнэ буолан, кыанар эр дьон барыта фронтта ынырыллан барбытыгар, кинини Хомустаахха «Ленин» холкуос бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлинэн аныыллар. Дьэ, манна, Иван Егорович салайар талаана арыллар, дьон туһугар кыһамныта уонна эппиэтинэһэ улаатар, холкуос биир да сүөһүтүн энчирэппэккэ, өссө сылгы ахсаанын эбэн, бу холкуоһу оройуон биир бастын хаһаайыстыбата гынар, олохтоохтор убаастабылларын уонна махталларын ылыан ылар.

Сэри кэнниттэн кыра холкуостар холбоһон, Дүллүкүгэ кииннэнэллэр, улахан «Ленин» холкуос буолаллар, нэһилиэктэр эмиэ холбоннонор, Дүллүкү нэһилиэгэ диэн ааттаналлар. Онон Иван Егорович оройуон киинигэр иккиһин киирэр, райсоюз ревизорунан өр сылларга үлэтиир, арастараатаны утары туруулаһан туран охсуһар уонна ити үлэттэн биэнсийэбэ таһсар. Эмиэ Дүллүкүтүгэр таһсан, дьыуот туттан, сүөһү ииттэн күн сириттэн барыар диэри онно олоһубута. Ыллар сүөһүлэрин эмтиир идэлээбэ. Эдэр ыччаты патриотической өйгө-санааба иитиигэ нэһилиэккэ даһаны, оскуолаба даһаны улахан көмөнү онорбута.

1985 с. Улуу Кыайыы 40 сылынан сэри бэтэрээннэрин кыт-

та үрдүк правительственной наһараадалары тыыл кыттыылаахтара эмиэ ылбыттара.

Иван Егорович Харабаев Бойлохов Иван Федоровичтыын гражданской сэриигэ актыыбынай кыттыыларын иһин Кыһыл Сулус уордьянынан наһараадаламмыттара. Өр сыллар кэннилэриттэн оһонһоһтор үтүөлэрин дьэ бэлиэтээбиттэрэ.

Аан бастаан тэриллибит (тэрийээччи Алексеев Петр Семенович, олохтоох сэбиэт бэрэссэдээтэлэ) нэһилиэк Бочуотун кинигэтигэр нэһилиэк бочуоттаах олохтооһо ааты инэрэн бастакынан киллэриллибитэ (1965 с.).

Бэчээккэ бэлэмнээтэ **Егоров Айсан**. 8 кылаас.
2020 с.

Хогурова Марфа Титовна

Марфа Титовна 1915 с. Арбанда нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Ликбезкэ үөрэммитэ. 1934 сылтан «Арбанда» холкуос чилиэнэ буолбута. 1935 с. Далырга хомсомуолга киирбитэ.

Сэри сылларыгар биригэдьиридээбитэ. «Килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээлинэн наһараадаламмыта.

1969 сылтан биэнсийэбэ таһсар диэри холкуос араас үлэтигэр үлэлээбитэ, уһун кэмгэ ыанныксыттаабыта. Үлэ удаарынныыга, стахановец этэ.

Хос эбэм Марфа Титовна

Хос эбэм Марфа Титовна 1915 с. бэс ыйын 6 күнүгэр өрөбөлүүсүйэ иннинээби харана олоххо алта оһолоох ыалга иккис оһонон күн сиригэр көрбүтэ.

16 саһыгар дьоно «Арбанда» холкуоска чилиэнинэн суруйтараллар. Онон холкуоска үлэлээбитинэн барар. 1934 с. хомсомуолга киирэр.

1941 с. Аба дойду сэриитэ саһаланар. Онтон ыла сэриигэ барбыт дьону солбуйан, от охсон, декадаба кыттар, от тизийиитигэр сылдьар. Кыһын хортуоппуй хараллар буунатын оһоһун отторо, ол уотун сырдыгар фронтта анаан танас тигэрэ. Онон үлэ бөбөтүн үлэлээбитэ.

Кыайы буолбутун кэннэ холкуостары бөдөңсүтүү сағаламмыта, онно Арбандаттан Дүллүкүгэ көһөн киирэллэр.

Бастын ыанньыксыт буолан, «Коммунистическай үлэ удаарынныга» буолбута. Бочуоттаах да сынньаланна эбээм быар куустан баран олортобо, ийһинэн дьарыктаммыта.

1998 с. 83 сааһыгар олохтон туораабыта.

Мин эбэм, Марфа Титовна 3 оҕолоох, 16 сиэннээх, 34 хос сиэннээх, 10 хос-хос сиэннэрдээх дьоллоох киһи буолар.

Хос сиэнэ **Дайаана Докторова**
2019 с.

Яковлев Владимир Алексеевич

Аҕабыт Владимир Алексеевич 1927 с. Арбанда алааска төрөөбүтэ. Кыра эрдэбинэ ийэлээх аҕата утуу-субуу өлөннөр тулаайах хаалбыттара. Оччолорго кэргэнэ сэриигэ барбыт Лаппарова Балбаара оҕолорун кытта биир иһиттэн аһатан-сиэтэн, холкуос хотонугар көмөлөһүннэрэн илдэ сылдыбыт. Ол иһин аҕабыт Балбаара эмээксини, кини оҕолорун олус үчүгэйдик саныыра. Кэлин улахан уола Федор Алексеевич Дьокуускайтан дойдутугар кэллэбинэ, оччотооҕу оҕо саастарын ахтыһаллара —

күһүннү тонкокко сибилегин саахтаабыт ынах ноһуомугар үктэнэллэрин, ынах ииктээтэбинэ, сыгыннах атахтарын тоһуйан биэрэллэрин... Ол сылааһа сүрэххэ-быарга диэри инэн киирэн, ититэн абырырынан хаһан да умнубаттара.

Былыр аҕабыт оҕолору кытта ыаллаах буола оонньоотохторуна, «Мин харчылаахпын, харчылаах киһибин» диэн оонньуурун улахан дьон: «Бу оҕо бэркэ ыраланар ээ», — дэһэллэр эбит уонна «Мөһөөх» диэн сахалыы аат инэрбиттэр. Ити да курдук үөрэбэ суох киһи сиэринэн итиигэ буһан, тымныыга тонгон, үбү-харчыны өлөрөн, оҕолорун эрэйэ-кыһалбата суох улаатыннартаабыта. Абыс оҕо ыйааҕа тардан, I Боотулууттан ыал кыра ылгын кыһын Федотова Павла Семеновнаны бэрт түргэнник кэргэн кэпсэтэн, өссө сыбаайбалаан, дойдутугар Дүллүкүгэ Оттооххо Алаас диэн алааска аҕалбыт. Оччолорго аҕабыт ыанньык пиэрмэтигэр түүннү харабылынан үлэтиир эбит.

Тулаайах киһи туох дьонноох-сэргэлээх, хантан дьиэлээх-уоттаах буолуой... Пиэрмэ дьиэтинэн, инбэлииттэр уонна интэринээт дьиэлэринэн олортолоон иһэннэр дьиэ атыыласпыттара. Холкуоһа «сүөһү төрдө гынын» диэн ынах биэрбиттэр, ол сүөһүттэн төрүттээн хойукка диэри сүөһү туппуттара. Онно эбии сибиинньэ, куурусса ииттэллэрэ.

Аҕабыт сүрдээх ылбаҕай, көр-көрүдүөс тыллаах, дьээбэлээх майгылаах оҕо аймах сөбүлүүр киһитэ этэ. Ардыгар үлэтииттэн быыс буллабына, уһаайбабыт иһигэр сүүрдэн күрэхтэһиннэрэрэ. Биирдэ миигиттэн кэнники түһэн дьиэттэн хотонно диэри сырсан сиппэтэбэ уонна: «Маладьыас, кытыгырас эбиккин» диэн хайбаабыта, ийэбэр кытта кэпсээбитэ. Ол эрээри үлэттэн өрүүрэ ахсааннаах буолара. Киһэ үлэттэн кэллэбинэ, аҕабытын сынньатаары, дьиэ иһинээбилэр айдааммыт-куйдааммыт аччыыра. Ким эмэ буруйу онордобуна, дьүүллээччибит аҕабыт буолара. «Паапаҕа этиэхпит», — диэн саамай мунутуур тылбыт аһара барбыт оҕону тохтоторо.

Тулаайах үөскээбит киһи диэтэххэ суругу-бичиги бэркэ билэрэ, элбэх баҕайы тэтэрээттээбэ, киниискэлээбэ. Онно хайдах өгнөөх туох сылгы хайа сиргэ баарын, хайа атыыр хас үөрдээбин, өгнөрүн-түүлэрин, сэлэммитин-сэлэммэтэбин, эбии аһылыкка наадыларын эгин сурунара. Отделение сылгытын биэс тарбаҕын курдук билэр быһыылааҕа. Таба сабыннахтаах, бөрө сутуруолаах, ыт үтүлүктээх, сылгы этэрбэстээх, кыһыл саһыл кутуруга буюдулаах таба бэргэһэлээх аҕабыт биһиэхэ олус күндү киһибит этэ. Аны санаатахха, дьиэ кэргэттэрин иитээри-аһаатары сарсыарда тын хатыабыттан күн кириэр диэри тымныыны тымныы, итиини итии диэбэккэ ыарахан үлэбэ, ыңгыыр үрдүгэр сылдьан хонор хоһоһо, сылдыар ыалдыт кэриэтэ үлэлээн түбүгүрэн да биэрээхтиирэ.

Сиргэ сылдыар киһи быһыытынан бултуура, саһыл, кырынаас, солондо кини чаархааныгар, сохсотугар иннэрэ. Байанайы алы гынар үгэһинэн муннуларын арыынан аҕаан, эһэкээни аһатан баран, үөһэ сэбэргэнэбэ ириэрэ уурааччы. Дьиэ иһинээби мэник-тэник оҕолор ону тыыппат этибит, ол көнүллэммэтэ. Тириилэрин үксүн дьон атыылаһан ылара, оттон биһиги кыргыттар иккилии кыһыл саһыл ирээт бэргэһэбитин хойукка диэри харыстаан кэппиппит. Кус чааһынан этэ да барыллыбат, элбэби сиэтэхпит. Саас, күһүн кус булдуһан олортобут. Булдуһан-аһыттан наар дьонно өлүүлээн биэрээччи, ону мин ыал улахан оҕото элбэхтэ таспытым.

Аҕабыт отделение бастын үлэһитэ буолан, бэйэтин кэмнээби чизскэ-бочуокка тиксибитэ. 1974 с. Москубаҕа Бүтүн Сойуустаабы

норуоттар ситиһиилэрин быыстапкатын баран көрөн-истэн күүлэй-дээн кэлбитэ. Кэһии бөбөнү сүгэн-көтөбөн ажалбыта. Кыргызтарга сана үөдүйбүт соппуоскалары, кууркалары, манган былааттары, ийэ-битигэр доха диэн ааттанар сонуну, соппуосканы, саарпыгы, чаһыны атыыласпыт этэ. Өссө Боотулуу киһитин үлэбин саа ажалан биэрбитэ. Аны 1982 с. Монголияба күүлэйдээн кэлбитэ. Оҕолор улаатан дьиэ-битин киэргэтэр, көрөр-истэр буолбуппут. Ыллар хомуот үөһэ ууран туруорар таас киэргэллэрэ үчүгэй да буолааччы. Ону билэн, таас оонньуурдары — аты, оҕуһу, купсууну — ажалбыта билигин да күндү малбыт, аҕабыт ажалбыт кэһиитэ буоланнар ыскаапка көстүүлээх сиргэ ууруллан тураллар. Бастын үлэлээхтэр сүлөөттэригэр сылдыра. Эдэр сылгыһыттарга настаабынныктыыра, үлэ бэтэрээнэ буолбута, Сталин мэтээлин иилиммитэ.

Кини ырыаны-тойугу сөбүлүүрү. Ыныырдаах ат үөһэ айаннантан сэксэтэн иһэн, кылыһахтаах хойуу куолаһынан ыллаан дэгэлдүйтэрэ. Дьарыктаммыта буоллар оһуохайга, тойукка үчүгэй буолуон сөптөөбө. Онтон көннөрү ырыа матыыбын үөрөппит да суох. Биирдэ эмит ыллаары гыннабына, «Сыыһа ыллыгынын, итинник буолбатах», — диэн оҕо өйүнэн сэнээрээччибит суох. Оҕолорум ыллыылар диэн магнитофон атыыласпыта. Онон кыра сылдыан ыллаабыт ырыабыт билигин да лиэнтэбэ уһуллубута баар.

Ыһыахха анаан ийэбит киһиэхэ тиктэрбит ырбаахыларын кыһыны быһа ымсыыран-ымсыыран баран, кэтиллэр кэмэ дьэ кэлэн дьааһыктан ылан кэтэрдэллэрэ, баттахпытыгар лиэнтэ баанарбыт уонна бары сиэттиспитинэн сэлэппэ кэтэн киэргэммит аҕабыт кэнниттэн субуруһан барарбыт. Түһүлгэбэ киирэн аҕабыт оһуохайдыттары үтүктэрэ. Оҕо-аймах түһүлгэ иһигэр киирэ-тахса оонньуурбут. Кини көргө-нарга хойукка диэри кыттыбыта, бэтэрээннэргэ тустан харчынан бириис, мүһэ ылара. Ону барытын дьиэтигэр ажалара. Эдэр эрдэбиттэн хапсабайдаһар идэлээбэ диэн кэлин үөлээннээхтэрэ кэпсииллэрэ. Оччотообуга ыһыахтарга Дүллүкү, Далыр уолаттара тустан, оһуохайдаан чугастаабы нэһиликтэри кэрийэн, кыайы-хотуу энээрдэнэн, үөрэн-көтөн дойдуларыгар төннөллөрө үһү. Ол курдук кини үлэһит, бэйэтин кыанар, сытыы-хотуу, үөрүгэс-көтүгэс дьон-сэргэ сөбүлүүр киһитэ этэ.

Аҕабыт бочуоттаах сынныаланна тахсыбытыгар сопхуос миинэр минэтин — манган өгнөөх атын — бэлэх биэрбитэ. Кини Ойбон күөл пиэрмэтигэр быа-туһах көрөн, алдыаммыты-кээһэммити онорооччунан үлэлээбитэ. Сөботох чөнөчөк уһундук олорор диэн сахаларга өй-

дөбүл баар эрээри, аҕабыт баара-суоҕа 59 сааһыгар сүөһү бостууктуу сылдыан бу орто туруу бараан дойдуттан арахсыбыта.

Кини кэннигэр хаалларбыт оҕолоро удьуор ситимин тардан оло-робут, үлэлибит, айабыт-тутабыт. Элбэх оҕо эһэтэ, хос эһэлэрэ буолбута.

Аҕабыт барахсан биһиги сүрэхпиттэтэн хаһан да сүппэт.

Улахан кыыһа **Валентина Владимировна Семенова,**

Софья Сидорова аатынан бэлиэ хаһаайката,

Саха Өрөспүүбүлүкэтин култураба уонна социальнай сайдыыга туйгуна,

өрөспүүбүлүкэ Дархан оһуохай этээччитэ,

Россия суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ

Яковлев Спиридон Васильевич

Биһиги аҕабыт Спиридон Васильевич 1930 с. тохсунньу 29 күнүгэр Орто Бүлүү Модут нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Төрөппүт аҕата Яковлев Василий кэргэниниин уоллаах кыыс оҕоломмуттара.

Аҕабыт Таһаҕартан Бүлүүгэ хайыһарынан сылдыан үөрэммитим диэччи. Хомустаахха үлэли кэлбитэ. Онон биһиги ийэбитин көрсөн, Петрова Анна Егоровналыын ыал буолбуттара. Икки кыыс оҕоломмуттара. Мин үстээхпэр, эдьийим алталааҕар ийэбит ыалдыан өлбүтэ. Онтон аҕабыт Яковлева (Руфова) Вера Руфовнаны кэргэн ылбыта. Кэлин ийэбит бииргэ төрөөбүт быраатыттан икки уол оҕону улаатынарбыттара. Онон түөрт оҕону атаһтарыгар туруорбуттара.

Биһиги аҕабыт тырахтарыыс идэтигэр үөрэнэн, биэнсийэбэ тахсыар диэри «Дүллүкү» сопхуоска тырахтарыһынан үлэлээбитэ. Сарсыарда утуйа сыттаһытына, эрдэ туран барара уонна кизэ хойут кэлэрэ. Ыраах учаастактарга Хомустаахха, Үрэнгэ үлэлээбитэ. Сайын онно, кыһын от-мас тизийиитигэр үлэлиирэ.

Аҕабыт хаһан да кыһыһырбат, биһигини мөхпөт этэ. Бэрт сытыары-сымнаһас майгылааба.

Сүрдээх мындыр үлэһит киһи хаһан да дьиэбэ олорбот этэ, куруук үлэтигэр сылдыра. Өр сыллаах таһаарыылаах үлэтин иһин элбэх грамоталарынан, хайбал суруктарынан наһараадаламмыта.

Тыа хаһаайыстыбатын производствотын механизациялааһынна ситиспит кыайыыларын иһин Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Президиума 1966 с. балабан ыйын 28 күнүнээби ыйаабынан Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Президиумун Бочуотунай грамотатынан наҕараадаламмыта. Маннык грамота бастын үлэһиккэ эрэ кэлэрэ.

Ийэбитин Вера Руфовнаны кытта путевканын наҕараадаланан, Москубаҕа Бүтүн Сојуустаабы норуоттар ситиһиилэрин быыстапкаларыгар баран кэлбиттэрэ.

Аҕабыт өр сылларга үтүө суобастаахтык үлэтин иһин «Үлэ бэтэрээнэ» мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

Биһиги аҕабытынан киэн туттабыт.

Зоя Спиридоновна Федорова, үлэ бэтэрээнэ

Яковлева (Руфова) Вера Руфовна

Биһиги ийэбит Вера Руфовна 1925 с. 6 оҕо-лоох дьиэ кэргэннэ төрөөбүтэ. Аҕата Спиридонов Руф Спиридонович, ийэтэ Сидорова Мария Ксенофоновна.

Биһиги аҕабытын, Яковлев Спиридон Васильевичи, кытта мин үстээхпэр, эдьийим Зина алталааҕар ыал буолбуттара. Кэлин быраатыттан Руфов Николай Руфовичтан икки уол оҕону ииттибиттэрэ. Онон түөрт оҕону иитэн атахтарыгар туруорбуттара.

Биһиги ийэбит холкуос, сопхуос туруу үлэһитэ этэ. Биэнсийэҕэ тахсыар диэри сопхуоска даяарканан үлэлээбитэ. Ол туһунан элбэх бочуотунай грамоталарынан наҕараадаламмыта буолар. Аҕабытын кытта Москубаҕа Бүтүн Сојуустаабы норуоттар ситиһиилэрин быыстапкаларыгар путевканын наҕараадаланан күүлэйдээн кэлбиттэрэ.

Биэнсийэҕэ да тахсан баран, уонтан тахса сыл оҕурукка (тэпилииссэ көрүүтүгэр, хаппыста үүннэриитигэр) үлэлээбитэ. Үлэ уонна тыыл бэтэрээнэ.

Ийэбит элбэх сиэн эбээтэ. Сиэннэрин көрсөн-харайсан олорон, 73 сааһыгар ыарахан ыарыыттан олохтон туораабыта.

Ийэбит биһигини иитэн, көрөн-харайан, улахан олох суолугар үктэннэрбитигэр махталбыт мунура суох.

*Зоя Спиридоновна Федорова,
үлэ бэтэрээнэ*

Яковлева Мария Михайловна

Биһиги эбэбит Мария Михайловна 1923 с. муус устар ыйга Хараабай түбэтигэр төрөөбүтэ.

Хараабайга 1920-с сыллардаахха I Чочуттан хас да ийэ уһун бултаан аһаатыннар диэн аҕалтаабыттар. Онно мин эбэм дьоно кэлсибиттэр. Эбэбин ийэтэ оҕолонон баран, бииргэ төрөөбүт эдьийигэр ииттэрэ биэрбит. Ол иппит ийэтэ эрдэ ыалдьан өлбүт.

Эбэм олох кыра сааһыттан сүөһүгэ, хотонно үлэлээбит, онтон арыый улаатан баран сылгы аһатытыгар, от-мас тизийитигэр сылдыбыт. Сайынын атынан от таһар эбит.

Ол үлэтин быһыгар бэйэтигэр ичигэс танас, үтүлүк, бэргэнэ, сон, этэрбэс тиктэ үөрэнэр. Кинини ким да үөрөппэтэх. Бэйэтэ маннык тиктэххэ үчүгэй, ичигэс, бөҕө буолуо диэн тиктэ үөрөммит. Этэрбэһин тириитин бэйэтэ имитэн, сарыылаан бэлэмнэнэр эбит. Онтон бэйэтин чугас дьоно эмиэ тиктэрэр буолбуттар.

Сэри саҕана аччык дьылга элбэхтик түүн ыалга иистэнэн, имии имитэн хонор эбит. Дьон үчүгэйдик иистэнэрин билэн, ынырыкка сылдьан хонор буолбут.

1948 с. уол оҕолонор. Аркадий диэн ааттыыр. Холкуостааһын саҕана дьоно Хомустаахха көһөн киирэн холбоспуттар. Онтон Арбандаҕа эмиэ сүөһү көрө бара сылдьан баран, төттөрү Хомустаахха кэлбиттэр.

1956 с. Васильев Василий Осиповичи кытта («Фрунзе» холкуос киһитэ) холбоһон, ыал буолан, 1968 сылга диэри Хампанан, Чараннаабынан олорбуттар. Үс оҕоломмуттар.

Сэри кэнниттэн олох арыый тупсубутун, дохуот табаарынан, аһынан-үөлүнэн түнгүтүлүр буолбутун кэннэ, дьон сон, ыстаан, ырбаахы тиктэрэр буолбуттар. Кэлин балаакка, бэрэмэдэй, суорбан тигэр уонна түүлээбинэн иистэнэр буолбут.

Өйдүүбүт! Махтанабыт! Сүгүрүйэбит!

1978 с. Хомуस्ताахтан Дүллүкүгэ көһөн кэлбиттэр. Кыһынын ба-
лыһаба санитаркалаан, танас сууһа-сууһа, дьонно унтуу, бэргэһэ
арааһын, түү истээх үтүлүктэри, эр киһи сабынныабын тикпит.

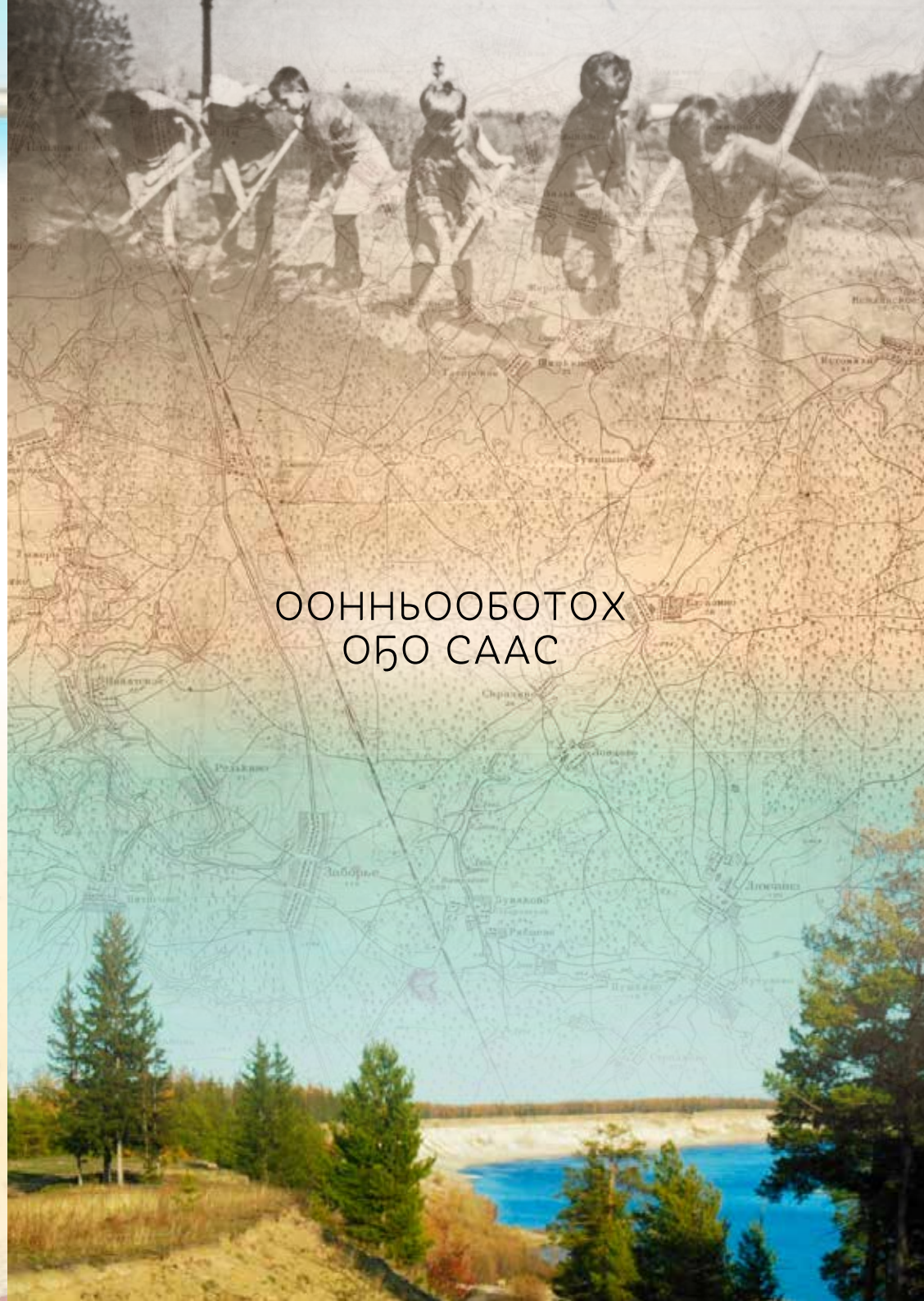
1972 с. кэргэнэ Баһылай өлөн, үс кыра оҕону кытта аҥаардас хаа-
лар. Эбэм кыра хатыһыр киһи диэтэххэ, туох да үлэттэн толлон турбат
хара үлэһит, сатаабатаба-кыайбатаба суох эбит. Бүтүн ынах тириитин,
тыһын, төбөтүн тириитин аҕыйах хонук иһигэр талкынан имитэн
кэбиһэрэ. Сопхуоска хастыы да сүүс быа, өтүү сигэтин оҕолорунаан
тыыран хатар эбит. Имитэн бэлэмнээбит тириитинэн араас көбүөрү,
дыбыаан сабыытын тигэрэ. Ол көбүөрдэринэн 1972 сылтан сабалаан
араас быыстапкаларга кыттан, элбэх дипломунан, грамотанан бэлиэ-
тэммитэ.

1993 с. Дьокуускайга ытыллыбыт Үөһээ Бүлүү күннэрин быыс-
тапкатыгар ситиһиилээхтик кыттан, норуот маастарын аата инэрил-
либитэ.

Биһиги эбэбит олобун устатын тухары тулаайах эрэйин, аччык-
тыыр кыһалбатын, үлэ ыараханын этинэн-хаанынан билбитэ. Ки-
нини оҕолоро, сиэннэрэ хаһан да санаатын түһэрбэт, үлэттэн толлу-
бат, мындыр иистэннэн, эйбэс сүбэһит, чаччы да сахалыы эйгэлээх
киһинэн аабабыт. 4 оҕолоох, сиэннэрдээх, хос сиэннэрдээх ытык-ма-
аны эбээлэртэн биирдэстэрэ буолар.

Лазарев Айсен, 7 «б» кылаас. Муус устар 7 күнэ, 2004 с.

ООНЬООБОТОХ
ОҕО СААС

Ан Василий Иванович

Вася унуобунан миигиннээбэр үрдүк, манган дьүһүннээх, абыах сангалаах уол этэ. Кини оскуолаба үөрэнэ сылдьан Егоров Иваны кытта тапсан оонньууллара. Иван биһигиттэн лаппа ајам саастаах этэ, Тэһикэйгэ олороро. Вася Уйбааны кытта туспа кэпсэтиилээхтэр эбит. Күн аайы уроок быһыгар бииргэ түмсэн көрөбүт: Вася Уйбаан түөһүн сутуругунан туох баар күүһүнэн охсор, онтон Уйбаан кини харытын тыгар. Ардыгар Уйбаан орто тарбајар тууһу сыбаан баран тыгар, оччојо Вася харытыттан хаан ојуолуур.

7-с кылаас кэнниттэн Вася Дьокуускайга барбыта. Тоботун чуолкай билбэппин. Арай биирдэ сурук туттум. Вася Дьокуускай куорат 2-с нүөмэрдээх оскуолатыгар үөрэнэрин суруйбут, оскуолата таас, икки мэндиемэннээх үһү. Испэр кини үөрэнэр оскуолатыгар ымсыыра санаатым. Ол оскуола билигин да куоракка гимназия диэн уларыһан үлэли турар.

1957 с. Саха сирэ Арасыйаба холбоспута 325 сылын бэлиэтээн бырааһынньык бөјө буолла. Васялыын көрүстүбүт. Билингитэ Ленин проспекта уонна Ленин аатынан болуоссат. Сэбиэскэй Сойуус үрдүк нађараадатын туттара ССРС Верховнай Сойууһун Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ академик П.П. Лобанов кэлбит. Кини кыттыылаах баартыйа обкомун дьэитин аттыгар, билигин Ленин пааматынньыга турар сиригэр, сабыс-сага маһынан оноһуллубут трибунааттан үрдүк сололоох дьон туран тыл этэллэр. Онно миитини Дьокуускай куорат исполкомун бэрэссэдээтэлэ Н.Д. Терешкин кылгас кирии тылынан аста. П.П. Лобанов тыл эттэ. Кини кэнниттэн университет ректора, бэрэпиэссэр А.Е. Мординов тыл эппиттэрин өйдүүбүн, ол туһунан

бэйэтигэр этэн турабын. Ол буолбут миитингэ Авксентий Егоровиһы аан бастаан көрбүтүм, тыл этэрин истибитим.

Вася мин 1958 с. Сэбиэскэй аармыйаба барарбар 10-с кылааһы бүтэрбитэ. Үс сыл сулууспалаан баран кэлбитим, киһим кэргэннэммит уонна «Якутстройга» үлэлиир эбит. Кэтэхтэн Саха государственнай университетын үөрэнэн бүтэрбит, идэтинэн историк буолбут.

Кэлин дойдутугар Үөһэ Бүлүүгэ кэлбитэ, учууталлаабыта, сопхуос парткомун сэкирэтээринэн үлэли сылдьыбыта, онон дойдутугар туох эрэ туһалаабы онордојо. Мин биирдэ эмит кэллэхпинэ, киһиэхэ сылдьарым, ону-маны кэпсэтэрбит. Дьэитигэр улахан бибилиэтиэ-кэлээбэ уонна хаартыскаба түһэриинэн дьарыктанара. Кини архыбыттан Дүллүкү кырдыбаастарын мөссүөннэрин көрүөххэ сөп буолуодии саныыбын.

Иван Васильевич Борисов,

СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ, суруналыыс
2014 с.

Анисимов Павел Иванович

Павел Иванович Үөһэ Бүлүү оройуонугар Дүллүкү нэһилиэгэр холкуостаах дьэиэ кэргэнигэр 1938 с. төрөөбүтэ. Ийэтэ 8 саастаајар өлөн, кыра буолан абатыгар сылдьыбыт. Сэрии сылларын охсуула кинилэри туоруо баара дуо...

Ас-танас суобуттан ыарыы-сүтүү элбээн, Павел үксүн аччык сылдьан дуоруобуйатыгар оуустаран, 5-с кылааска үөрэнэ сылдьан уурайбыт. Ајалаах диэн интэринээккэ ылбатахтар. Икки көстөөх сиртэн үөрэммит. Ол кэннэ оскуолаттан уурайан абатын кытта пиэрмэбэ от тизийиитигэр сылдьыбыт. 1954 с. холкуос оробуочайа буолбут. 1959 с. тырахтарыыстар куурустарыгар үөрэммит. 1960 с. тырахтарыыһынан кирибит. Дьэ уонна түбүктээх үлэбэ сылдьыбыт. 1962 с. «Лучший тракторист», 1963 с. «Лучший работник» диэн вымпеллары ылбыт. Хомуустаах биригээдэтигэр эт бородууксуйатын үрдэтиигэ социалистической куоталаһыыга кирисэн, 1963 с. 25 ынахха 50 ньирэйи көрөн соботобун үлэлээбит. Үлэтин түмүгэ үрдүктүк сыаналанан, «Отличник социалистического соревнования сельского хозяйства РСФСР»

диэн түөскэ анньынар бэлиэни ылбыта. Онтон салгыы эмиэ тырахтарыыстаабыта. Үлэтэ үрдүктүк сыаналанан, «В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сааһынан» мэтээлинэн наҕараадаламмыта. 1972 с. кураан сайын буолбута. Сүөһү аһылыгар эбии талах кырбатыы саҕаламмыта, аҕабыт 4 киһилээх звено тэринэн МТЗ-5 мааркалаах тыраахтарынан «Торой» арытыгар үлэлээбиттэрэ, куоталаһыыга бастаан, «Знак Почета» уордьанынан наҕараадаламмыта. Онтон салгыы 1980 с. «Дүлүкү» сопхуоска биригэдьиир-мэхээнньигинэн үлэлээбитэ, пятилетка түмүгүнэн диэн түөскэ анньыллар бэлиэ ылбыта.

1985 с. Хомуустаах учаастага отделение буолбута, онно аҕабытын Павел Ивановичы управляющайынан анаабыттара. Кини үлэлиир сылларыгар элбэх тутуу оскуола, дьыссаат, пиэрмэбэ 4 кыбартыыраалаах уопсай дьыэ, 200 миэстэлээх хотон, гараас, бааннык үлэбэ киирбиттэрэ.

Кыраһыабай көстүүлээх хатын чаранга ыһыахтыыр сир, Кыайыы 45 сылыгар аналлаах обелиск тутуллубута. Манна сэриигэ барбыт дьон испиһэктэрэ суруллубута, онон дьон-сэргэ махталын ылбыта.

Биһиги ыал буолан, 42 сыл бииргэ этэннэ ололорбут дьоллоохпут. Аҕабыт 6 оҕо амарах аҕата, элбэх сиэн, хос сиэн эһэтэ Павел Иванович үлэлээн ааспыт сыллара үчүгэй түмүктээх буолбуттунан биһиги бары үөрэбит, кининэн киэн туттабыт. Оҕолор бары орто, үрдүк үөрэби бүтэрэн, ыал-күүс буолан, үлэлии-хамсыы сылдыбаллар, эһээ, эбээ буолан этэннэ ололорлор.

Аҕабыт барахсан төрөөбүт сириттэн харыс да сири халбарыйбакка, үлэлээн-хамсаан, ытык изһин төлөөн, ыччаттын тэнитэн, дьоллоохтук олорон, бу орто дойдуттан барбыта.

Кэргэнэ **Мария Андреевна Анисимова**

Анисимова (Санникова) Мария Андреевна

Мин 1939 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун Мэйик нэһилиэгэр холкуос-таах дьыэ кэргэннэ бэһис оҕонон төрөөбүтүм.

Аҕам Санников Андрей Михайлович 1942 с. 38 сааһыгар сэриигэ бэбиэскэ тутан ынырыллан барбыт уонна төннүбэтэх. Ийэм Санникова Федора Степановна биэс оҕотун кытта хаалбыт. Сэрии сылларыгар сүрдээх ыар кэмнэр ааспыттар. От кыайан үүммэтэх, булт-ас суох кырыымчык бириэмэлэрэ кэлбиттэр. Дьоннор хоргуйан өлүүлэрэ

саҕаламмыт. Бииргэ төрөөбүттэрбиттэн 3 кыыс оҕо ыалдьан, хоргуйан өлбүттэр. Ол кэмнэ эдьийим биһикки нэһиэлэ тыыннаах ордон хаалбыппыт. Ийэбит ыалдьан нэһиэлэ сырыттабына, аҕата, эһэм оҕонньор, 1945 сс. сыарҕалаах атынан ыраах нэһилиэккэ илдьэ барбыт. Кыра киһи быһыытынан мин ийэм хоонньугар сыппыт оҕо ийэбин сайыһан ытаабытым уонна олус ахтарым. Эдьийим Паша, арыый обургу буолан, тастын аймахтарыгар илии-атах буолан көмөлөһөр этэ. Эдьийбин ийэ оностон батыһа сылдыарым. Сайын үксүн атах сыгынньах сылдыарым, атахтарым хайыта бараллара, эбиитин кутургуйа буулуура.

Уон саастаахпар Манаас сиригэр Чинэкэ диэн сиргэ оскуолаба киирбитим. Төгүрүк тулааһа диэннэр интэринээккэ босхо ололордо-лоро уонна танас биэрэллэрэ. 4-с кылааска үөрэнэ сырыттаһына оҕо дьыэтигэр киллэриэхпит диэбиттэрэ, ону ололор ыалым көнүл-лээбэтэхтэрэ. «Хааһына бэлэм хааһытыгар киирдэххинэ, биһигини кил-лээп харчыта суох (босуобуйа ылар этим) оноробун», — диэбиттэрэ.

7-с кылааһы бүтэрэн баран, икки ыйга сиэстэрэлэр куурустарыгар үөрэммитим. Түөрт сыл сиэстэрэнэн үлэлээбитим.

1963 с. ыал буолан, 6 оҕо күн сири көрдөрбүтүм. Оҕолорум орто, үрдүк үөрэхтээхтэр. Билигин ыал буоланнар, бэйэлэрэ эһээ-эбээ буоллулар, этэннэ ололорлор. Элбэх сиэн, хос сиэн эбэлэрэ буолар-быттан үөрэбин, киэн туттабын.

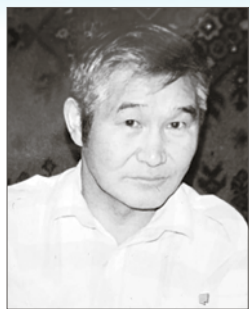
Сэрии сылларын оҕолоро бары да эрэйи-муну көрөн улааттахпыт, син киһи хара буолан, элбээн-тэнийэн күн сиригэр ололдохпут.

Сэрии суох буоллун, эйэлээх олох өрүү баар буоллун!

Ийэлэрин тылыттан оҕолоро суруйдулар. Муус устар, 2020 с.

Афанасьев Владимир Егорович

Биһиги аҕабыт Владимир Егорович оҕо сааһа сэрии ыарахан сыл-ларыгар ааспыта. Элбэх бииргэ төрөөбүттэриниин анаардас ийэбэ иитиллэн, тыа сири ыарахан үлэтин эрдэттэн билэ улааппыта. Ти-ийммэт-түгэммэт буолууттан 7-с кылаас кэнниттэн үөрэбин салҕаа-батаба.

Кыра эрдэбиттэн тиэхиныкэбэ уһулуччу талааннааба. Ханнык да тиэхиныкэттэн ингэн-толлон турбат этэ. Суолга саахалланан, алдынан турбута диэн эмиэ суоҕа.

Кини комбайнер, тырахтарыыс, машинист, токарь, сыбаарсык идэлэригэр үөрэммитэ. Сопхуоска туокарынан үлэли сылдыан биэнсийэбэ тахсыбыта. Сопхуос үлэтигэр тиэхиныкэбэ сыстан үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Ол курдук бииргэ төрөөбүт убайдарыныын Петр Егоровичтыын, Иван Егоровичтыын 1968 с. Исаков

ныыматынан оту субууттан кэбиһэр агрегаты онороннор үлэлэппитэрэ.

1970 с. Яковлев Спиридон Васильевичтыын фрезернэй барабаан базатыгар дулба кырбыыры онорбуттара уонна үлэбэ киллэрбиттэрэ. Тыа хаһаайыстыбатын бастыгнарарын мунһабар кыттыыны ылбыттара. Бастакы өнгө суох тэлэбиисэр кэлбитигэр ардахтатар турбатын сыбааркалаан дьэитин таһыгар үрдүк вышка туруорбута, дьон бөҕө кэлэн интэриэһиргээн көрбүттэрэ. Аҕабыт өссө снегоход, аэро-сыарба онорбуттаах.

Пиэрэмбэ хотон уутун оборторон таһаарар электро-носуюһу онорон, Дүллүкү пиэрмэлэригэр, Кырыкыйга, Хомустаахха үлэлэппитэрэ. Онон илии ыарахан үлэтин чэпчэтиспитэ.

Л-6 мотуорунан өрүскэ былыргы хаарпаһы үтүрүйэн оройуонтан таһаҕас таһара. Кэлин ЗИД-4,5 мотуорунан миэлингэни эрийэн ыалга бурдук тартарбыт. Дизельнэй ыстаансыанан нэһилиэккэ уот биэриитигэр кытта сылдыбыт. Комбайнер идэтин ылан баран, Хоронон, Дүллүкүнэн бурдукка үлэлээбит.

Кэлин Дьокуускайтан БК-90 бэнсиининэн барар катеры аҕалан хас да сайын катерга үлэлээбит.

Бөдөҥсүйбүт «Ленин» сопхуоска Дүллүкүгэ мастарыскыай сэбиэ-диссэйинэн, мэхээнныгынэн хас да сыл үлэлээбитэ. Онтон биэнсийэбэ тахсыар диэри 20-чэ сыл туокарынан үлэтин түмүктээбитэ.

Төрөөбүт нэһилиэкпэр мин аатым-суолум, онорбут дьыалам хаалыахтаах диэн санаанан салайтаран, Дойдуков Василий Тимофеевичтыын бэйэлэрин баҕа өттүлэринэн Хомустаахха ыһахтыыр сиргэ сэриигэ баран өлбүт биир дойдулаахтарыгар пааматыннык онорбуттара.

Бу туһунан улуус хаһыатыгар кэрэспэдьиэн Гордей Семенов ыста-

тыйата тахсыбыта. Кини бу курдук суруйбут: «Төрөөбүт улуһум ыраах нэһилиэгэр кэлэммин Улуу сэриигэ кыттыбыттарга үйэлээх, сиздэрэй, бочуоттаах оноһуу бу кэлэн харахтаатым. Элбэх көлүөнэ дьонно өйдөбүннүк буолуо. В. Дойдуков, В. Афанасьев ааттарын ааттыахтара, махтаныахтара. Кинилэр төрөөбүт нэһилиэктэригэр ааттарын-суолларын хааллардылар», — диэн.

Аҕабыт биэнсийэбэ да тахсан баран, тиэхиныкэттэн илиитин араарбатаба. Инбэлииттэргэ аналлаах массыынананы туһунан минитыраахтар оностон үлэлэппитэ.

Улууска быыстапкаба ынырбыттарыгар, киирэ сылдыан оччотообу Бэрэсидьиэн М.Е. Николаев сэнээриитин ылбыта. Ити туһунан Дьокуускайтан кэлэ сылдыар өрөспүүбүлүкэ хаһыатын кэрэспэдьиэнин «Кытай тракторыттан итэбэһэ суох» диэн ыстатыйата тахсыбыта. Бу минитыраахтар хаһаайыстыба үлэтигэр сүрдээбин туһалаабыта, бэнсиини кыратык сиир, от обустарар, мустарар, 30-ча бугулу тийэр этэ. Кэлин МТЗ-82 тыраахтарданан баран сүрдээбин үөрбүтэ. Аҕабыт билинни бириэмэбэ төрөөбүтэ буоллар үөрэнэн, рационализатор, конструктор идэлээх буолуох эбит.

Өссө тугу сатаабатаба баарай, көмүһүнэн да онорорго дьарыктана сылдыбыта, тимиринэн быһабы, хомуһу, анныыны онорбута аһаана суох. Маһынан чороону, кытыйаны онороро. Бары өттүгэр уус, дэгиттэр талааннаах этэ. Талаана уолаттарыгар бэрриллэн, уолаттар уһаналлар, уруһуйдуулар. Өссө да айыах-тутуох киһи 61 сааһыгар ыарахан ыарыыттан барбыта.

Биһиги Володялыын 1965 с. ыал буолбуппут. Түөрт уол, биир кыыс оҕоломмуппут. Иккис уол Вова оһолго түбэһэн оҕо сааһыгар олохтон туораабыта. Атын оҕолор бары ыал буолан, олохторун булуһун, үлэли-хамсы сылдыаллар. Бары үрдүк уонна орто анал үөрэхтээхтэр. Бэйэм билигин бочуоттаах сынныаланна Дьокуускай куоракка олоробун.

Кэргэнэ **Зинаида Петровна Афанасьева (Ефремова)**,
сэри тулаайаҕа, үлэ бэтэрээнэ, норуот маастара.
Кулун тутар 20 күнэ, 2020 с.

Афанасьева (Ефремова) Зинаида Петровна

Мин 1941 с. Үөһээ Бүлүү оройуонун I Боотулуу нэһилиэгэр холкуостаах дьиз кэргэннэ төрөөбүтүм. Аҕам Ефремов Петр Степанович 1941 с. от ыйыгар Аҕа дойду сэриитигэр барбыт. 1942 с. өлбүтүн туһунан биллэри кэлбит. Аҕабын кытта бииргэ төрөөбүт Ефремов Михаил Степанович эмиэ сэриигэ баран өлбүт. Эһэм Ефремов Степан Ефремович икки уолаттарыттан иккиэннэриттэн илии соттон хаалбыт, онон мин сэрии тулаайаҕа буолабын.

Оскуолаҕа «0» кылааска 7 саастаахпар үөрэнэ кирибитим. Оччотообуга 1-кы Боотулууга Чинэки диэн туспа холкуос баар этэ, 4 кылаастаах оскуолалаах этэ. Онно үөрэнэн баран, I Боотулууга икки көстөөх сиргэ сэттэ кылаастаах оскуолаҕа 4-с кылааска интэринээккэ олорон үөрэммитим. 7-с кылааһы 1959 с. бүтэрбитим.

Сайынны сынньаланмытыгар Чинэкигэ ийэбэр бараммын холкуоска окко улахан дьону кытта тэннэ үлэирибит. Сарсыарда 7 чааска туран барарбыт, киэһэ силбик түстэбинэ ходуһаттан тахсарбыт.

1960 с. Далыр орто оскуолатыгар 8-с кылааска үөрэнэ кирибитим, 1962 с. оскуолабын үөрэнэн бүтэрбитим. Бу сылларга «Оскуола-производство-үрдүк үөрэх» диэн ынырыынан оскуоланы бүтэрбит оболор тутуспутунан сопхуоска үлэли тахсаллар этэ.

Мин физкультура уроугар хайыһардыы сылдьан сыыстаран ыалдьан, икки сыл балыһаҕа эмтэммитим. Онтон үчүгэй буолан, I Боотулууга дьыссаакка баспытаатынан, балыһаҕа патронажнай сиэстэрэнэн үлэлээбитим, үлэһиттэри солбуйууга сылдыбытым. Онтон Онхойго икки сыл баспытаатынан үлэлээбитим.

1965 с. Афанасьев Владимир Егоровичтыын холбоһон ыал буолбуппут.

Бүлүү училищетыгар биир сыл үөрэнэн баран, обобун көрөр киһитэ суох буолан ситэри үөрэммитим. Дүллүкү дьыссаатыгар икки сыл баспытаатынан үлэлээбитим. Утуу-субуу, сыллата да кэриэтэ, биэс оболомуппут. Оболорбун көрөн икки сыл кэринэ үлэтэ суох олорбутум. Аҕабыт «Дүллүкү» сопхуоска мэхээнньигинэн, туокарынан үлэлээбитэ. Онтон кэлин сопхуоска отделениеҕа сэкирэ-

тээр-машинистканан, буһаалтырынан үлэлээбитим. Үлэли сылдьан кэтэхтэн Дьокуускайдаагы тыа хаһаайыстыбатын техникумугар үөрэнэ кирибитим. Буһаалтыр идэтин ылан биэнсийэҕэ тахсыахпар диэри сопхуоска идэбинэн үлэлээбитим.

Улахан уолбут Степа Дьокуускайдаагы судаарыстыбаннай университетэ бүтэрэн, учуутал идэтин ылбыта. Вова 15 саастааҕар оһолго түбэһэн өлбүтэ. Спартак юрист үөрэхтээх, Эдик Өлүөхүмэтээҕи тыа хаһаайыстыбатын техникумугар үөрэнэн, теплотехник идэлээх. Кыыспыт Туйаара Дьокуускайдаагы судаарыстыбаннай университетке математик идэтин ылбыта.

Оболорбут үөрэнэн, үлэһит буолан, олохторун оностон, ыал буолан этэннэ олороллор. Аҕыс сиэн, биир хос сиэн эбээтэбин.

Билигин Дьокуускайга оболорбор көһөн кэлэн олоробун. Бочуоттаах сынньаланмар да олордорбун таах олорбоппун. Сылгы сиэлиттэн, кылыттан араас доруобуйаҕа туһалаах оноһуктары, киэргэллэри онорон күммүн туһалаахтык атаарабын.

«Симэх» галерея дириэктэрэ А. Н. Гоголев быһаччы тэрээһининэн Өксөкүлээх Өлөксөй аатынан култуура киинигэр сылын аайы араас быыстапкаларга кыттабын. Элбэх грамоталар, дипломнар, махтал суруктар бааллар.

2009 с. муус устар 16 күнүгэр Арчы дьэстигэр В.И. Бочонина көмөтүнэн «Дьөһөгөй бэлэҕэ» диэн кылтан, сиэлтэн оноһуктарбар элбэх киһи кыттыылаах тус бэйэм быыстапка буолбута.

2013 с. «Мастер народных художественных промыслов», 2019 с. «Народный мастер» анал ааттары ылбытым.

Зинаида Петровна Афанасьева (Ефремова), сэрии тулаайаҕа, үлэ бэтэрээнэ, норуот маастара. Кулун тутар 20 күнэ, 2020 с.

Герасимов Тусах Иванович

Биһиги аҕабыт, эһэбит Тусах Иванович 1936 с. атырдьах ыйын 31 күнүгэр Сунтаар оройуонун Маар Күөл нэһилиэгэр Таала алааска холкуостаах дьиз кэргэнигэр төрөөбүтэ.

Аҕата Петров Иван Герасимович — Мындыр Уйбаан, ийэтэ Петрова Федора Ивановна Сунтаартан төрүттээхтэрэ. 10 оболоохтор: 9 уол, 1 кыыс. Аҕам игирэтин анаара Тит 6 ыйдааҕар өлбүт. Үс улахан

убайдара сэрии кыттыылаахтара, үһүөн сэрииттэн тыыннаах эргиллибиттэр.

1944 с. Сунтаар оройуонун Бордуолаах начаалынай оскуолатыгар үөрэнэ кирибитэ. 1957 с. орто оскуоланы бүтэрбитэ уонна тута Дьокуускайга кирири эксээмэннэри туттаран, Иркутскайдаабы омук тылын институтун ньиэмэс тылын факультетыгар үөрэххэ кирибитэ. Үөрэнэр кэмигэр факультет хаһыатын редколлегиятын чилиэнинэн, онтон эрдээктэринэн үлэлээбитэ.

Үөрэбэр кыһаллар, немецкэй, английскай, французскай омук тылларын дыаныһан туран үөрэппит буолан, араас дойдуттан кэлбит омуктарга тылбаасчытынан сылдыһар эбит.

1962 с. Иркутскайдаабы институту бүтэрээт, Үөһээ Бүлүү 1-кы №-дээх оскуолатыгар ананан кэлэн үлэтин сабалаабыта, салгыы 2-с №-дээх уонна кизһээнни оскуолаба, Далыр оскуолаларыгар үлэлээбитэ.

1979—1992 сс. Дүллүкү орто оскуолатыгар английскай тыл учууталынан үлэлээн баран, доруобуйатын туругунан бочуоттаах сын-ньаланна тахсыбыта. Далырга үлэлиир кэмигэр, 1971 с., биһиги ийэбитинэн Тутасова Тамара Даниловналыын ыал буолбуттара. Төрөппүттэрбит кыра эрдэхпиттэн үтүбэ, кэрэбэ үөрэппиттэрэ, үчүгэй үлэһит, үөрэхтээх дьон буоларбытыгар ис сүрэхтэриттэн бабараллара. Дүллүкү орто оскуолатыгар учуутал буолан үлэбин сабалыырбар аҕам элбэх сүбэ-ама биэрбитэ, көмө-ама буолбута. Убайым Юра билигин Дүллүкү дьыссаатын тутуу үлэһитэ. Аҕабыт улууска, нэһилиэккэ ытыллар үлэлэргэ, кэнсиэртэргэ, дуобат, саахымат, сыалытыгыгар күрэхтэргэ куруук кытара уонна миэстэлэһэрэ. Үөрэппит, эрчийбит оҕолоро оройуоннаабы күрэхтэһиилэргэ дуобакка, саахымакка миэстэлэһэллэрэ, өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн буолар күрэхтэһиилэргэ эмиэ кытталлара.

Учуутал быһыытынан үөрэппит оҕолоругар олус кыһаллара. Элбэх үөрэнээччитэ учууталларын туйабын хатаран, омук тылын учууталынан ситиһиилээхтик үлэли сылдыһаллар. Аҕабыт үөрэх ситимигэр үрдүк көрдөрүүлээх үлэтин иһин «РСФСР үөрэҕириитин туйгуна», «Педагогическай үлэ бэтэрээнэ», «Учууталлар учууталлара», «Улуу бочуоттаах гражданина» диэн наҕараадалардаах. Өрөспүүбүлүкэ, оскуола, үөрэх салалтатыттан үгүс ахсааннаах грамоталардаах.

Кыһа **Герасимова Сардана Тусаховна**, СР физкультураба, успуорка туйгуна

Данилова Анна Дмитриевна, Данилов Пантелеймон Владимирович

Биһиги күндү төрөппүттэрбит туһунан ахтан-санаан аастаахха, ийэбит Анна Дмитриевна 1942 с. балабан ыйын 14 күнүгэр күн сириин көрбүтэ. Дүллүкү Үрэниттэн төрүттээх. Аҕабыт Пантелеймон Владимирович 1940 с. тохсунньу 23 күнүгэр Үөһээ Бүлүү Кэнтигэр элбэх оҕолоох дьэ кэргэннэ бэйис оҕонон төрөөбүт. Төрөппүттэрбит иккиэн сэрии сылларын оҕолоро буолаллар.

Бииргэ төрөөбүт 6 оҕоттон билигин төрдүбүт. Улахан эдьийбит Маргарита Пантелеймоновна уонна улахан уол Игорь Пантелеймонович билигин биһиги кэҕкэбитигэр суохтара хомолтолоох. Маргарита үс оҕо күн күбэй ийэтэ, сиэннэрдээх. Игорь 2 оҕолоох. Оҕолор улаатан билигин бэйэлэрэ үлэһит дьоннор.

Оттон Антонина, Анатолий, Элеонора, Валентина бары төрөөбүт дойдубуттан кынаттанан, Дүллүкү оскуоланы бүтэрэн, билигин бары ыалларбыт. Убайым Анатолий Дүллүкү олохтооҕо, кэргэннээх, оҕолордоох, нэһилиэк олоҕор актыыбынай кыттааччы, оҕо эрдэбиттэн үнүкүүһүт. Кыргызтар үһүөн куоракка олохсуйан олоробут. Эдьийим Антонина, балтым Валентина доруобуйаларынан хааччахтаах буолан дьэ дьоно. Валентина биир уоллаах, кэргэннээх. Мин гериятрия киинигэр реанимация сиэстэрэтинэн үлэлээбитим 18-с сыла буолла. Кэргэннээхпин, 2 уол оҕолоохпун.

Төрөппүттэрбит биһигини кырабытыттан үлэбэ сыстабас, сирдээх, иллээх-эйлээх гына иппиттэрэ. Кинилэр дьонно наһаа эйбэс, аһыныгас, элэккэй, ыалдытымсах дьон этилэр. Бэйэлэрин кэмнэригэр ньиргиччи үлэлээн-хамсаан, быр-бааччы, сүөһүлээх-астаах дэриэбинэ олохтоохторун сиэринэн олорбуппут. Ийэбит биэнсийэбэ тахсыар диэри Дүллүкү дьыссаатыгар асчытынан үлэлээбитэ, аҕабыт олохтоох балыыһаба хачыгаардаабыта.

Биһиги дьоммутун билигин да дьон наһаа үчүгэйдик ахтар-саһыыр, ол биһигини үөрдэр! Бэйэлэрин оҕолорун кытта тэннэ аҕабыт

балтыларын тулаайах кыргыттарын ииппиттэрэ, оҕолорун эмиэ бэйэлэрин сиэннэрин курдук көрбүттэрэ.

Күндү дьоммут билигин да өрүү өйбүтүгэр-санаабытыгар, сүрэх-питигэр-дууһабытыгар бааллар. Кинилэр ааттарын ааттатар удьуордара бааллар. Сиэннэриттэн Егор Иванов өрөспүүбүлүкэ биллэр тустууга, хапсабайга успуорт маастара. Алина Данилова «Эн сулускун-2015 сыл» оҕолорго өрөспүүбүлүкэтээби ырыа куонкурсун кытыылааба. Өссө да элбэх ситиһиилэринэн сиэннэр үөрдэ туруохтара диэн эрэнэбит.

Кыыстара Элеонора Пантелеймоновна, Дьокуускай к.

Дмитриева Анфиса Михайловна

Мин ийэм Анфиса Михайловна 1938 с. Бүлүү оройуонун Халбаакы нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Сэрии сылларыгар ийэтэ оройуоннар икки ардыларыгар дьаамсыктаабыт. 1946 с. Үөһээ Бүлүү Балабаннааҕар көһөн кэлбиттэр. Ийэм оҕо эрдэбиттэн туруу үлэһит, туттарынан-хаптарынан дьонно сирдэрбэт киһи этэ. 13 сааһыттан холкуос, сопхуос үлэлэригэр эриллэн-мускуллан барбыта. Өр сылларга Исидор Барахов аатынан сопхуос «Чолбон» холкуоска сүөһүгэ үлэлээбитэ. Элбэх бочуотунай грамоталарынан,

хайбал суруктарынан бэлиэтэммитэ.

1970 с. Дүллүкү уолугар, В.Е. Егоровка, кэргэн тахсан Дүллүкүгэ көһөн кэлбитэ. Уонна эмиэ «Дүллүкү» сопхуос отделениетыгар үлэлээн барбыта. Икки кыыс оҕоломмуттара. Аҕабыт 1975 с. ыалдьан өлбүтүн кэннэ Дүллүкүттэн барбакка, олохсуйан үлэлии-хамсыы хаалбыта. Манна даҕаны үлэһит быһыытынан сирдэрбэккэ, элбэх махтал суруктарынан, бочуоттаах знактарынан бэлиэтэммитэ.

Өр сыллаах бэриниилээх үлэтин, үлэтигэр үчүгэй көрдөрүүлэрин иһин 1980 с. дойдубут тэбэр сүрэхтэр Москваҕа Бүтүн Сойуустаабын норуоттар ситиһиилэрин быыстапкатыгар баран күүлэйдээн кэлэр чиескэ тиксибитэ. Ол сырыытын өргө диэри үчүгэй өйдөбүл гынан кэпсиэр этэ.

Мин ийэм дьонно эйбэс, элэккэй сыһыаннаах киһи этэ. Араас

«дьаралыктары» билиммэтэ. Бэйэтэ билсэн-көрсөн, ол дьонугар сөптөөх сыанабылы биэрээччи. Биир дьиктитэ — тугунан эмэ хомоппут киһини оннук түгэн кэнниттэн олох сэнээрбэт буолан хаалара. Кимизхэ да бэрт буола сатааччыта суох. «Баар баарынан, суох суобунан» диэччи. Дэриэбинэ «баппат» аатырбыттара табаарыстара буолааччылар. Хайаан да оннук дьон туох эмит үчүгэй өрүттэрин булааччы. Кинини да ол дьон «эдьийбит» диэччилэр. Кимнээх эбитэ буолла, биирдэ мин кыра сылдьан дьыэбэр соботох олодохпуна, икки киһи киирэн чэй иһэн ааспыттара. Тахсалларыгар: «Хочуонкабытыгар куобах хаалла. Эдьийбитигэр этээр», — диэбиттэрэ. Ийэм үөрбүтэ ахан. «Тириитэ бүтүн эбит, сатаан сүлүөм суоҕа» диэбитигэр санаспытыгар Өлөксөөннө илдьибиппитин өйдүүбүн. Ол саҕана оҕо бары куобах бэргэһэлээх буолааччы. Онно мин да куобах бэргэһэлэммитим.

Ийэм пиэрмэ үлэһитэ буолан, Дүллүкү сайылыктарыгар барыларыгар сайылаабыппыт. Үчүгэй да кэмнэр этэ. Үлэһиттэр ыам быыһыгар оттуулар энин этэ. Балабан Көлүйэҕэ олонорон сайыны быһа быырпахтыыра. Оччолорго Үөһээ Бүлүүнү кытта сырыы «Зарянан» эрэ буолан дьон бириистэнтэн тахсан иһэн сөрүүкээн ааһааччылар. Элбэх киһи ол быырпахтан иһэн аастаҕа.

Кыһын Ойбон Күөл уопсайыгар олорорбут. Пиэрмэ үлэһиттэрэ киирэн чэйдээн, сытан сынньана түһэн тахсааччылар. Оскуолаҕа киирэр дьылбар угут буолан, Балабан Көлүйэҕэ инньэ Бэрэнэн эргийэн сылдьылар этэ. Онно миигин оскуолаҕа аҕалан учууталбар туттан баран төннөн иһэн икки биэдэрэ толору сиппит отону хомуйан, ыамыгар тийэн үлэлээбитин астына кэпсээччи. Ол кыһын ыалдьан уһундук үөрэммэккэ дьыэбэр олодохпуна, ийэм хотонтон киирэ-киирэ күн аайы дьыктаан суруттарааччы. Ааҕарга эрчийэрин, киһи эрэ буоллар, сатаабатаҕа. Мөбүллэн да биэрээччибин. Учууталым Татьяна Петровна бэрэбиэркэли кэлбитигэр: «Бу киһи миигин аахтара сатаан кырбыыр», — диэн үнсүбүт үһүбүн. Онуоха арай ийэм көрдөбүнэ, учуутала оҕотун олордубут уонна: «Света бэйэтэ да аабыаҕа», — диэбитигэр кыһа арай ааҕан лабыгыратан барбыт... Хотонуттан төһө эрэ сылайан киирээхтиирэ буолла... Ол эрэри син биир былааммытын толорооччубут.

Хойут сиэннэрдэнэн да баран оҕолору дьарыктыыр этэ. Буруй иһин киһи эппиэттиэхтээх диэн ардыгар чыыппаанынан таһыллааччыбыт да буоллар, билинни оҕолор курдук онтон өһүргэнэ сылдьыбат этибит. Ийэм хаһан да мин тылбын утарбат этэ. Сөбүлээбэтэбинэ,

«эн бэйэн олобун» диэччи. Оннук гыммыта эмиэ да сөп эбит. Бу санаатахха, ол эппиэтинэскэ үөрэтии эбит.

Бииргэ төрөөбүт бырааттарын, эдьийин олох күнгэ тэнни көрөөччү. Дойдугар, Балабаннабар, куруук курдатты тартарар этэ. Сөп буола-буола баран ахтылбанын таһааран кэлээччи. Улаатан баран: «Абабыт өлбүтүн кэннэ тобо дойдулаан хаалбатаххыный?» — диэн ыйыппытым. «Мин улахан киһи буоллабым. Ханна бабарар олоруохпун сөп этэ. Ону эһигини, оболорбун, дойдугуттан араарыахпын бабарбатабым», — диэбитэ. Онон Дүллүкүнү иккис дойду онгостон, өлөөрү да сытан, «Дүллүкүбэр таһаараарын» диэбитэ.

Ийэм тыа хаһаайыстыбатын бэтэрээнэ, Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо этэ.

Кыыһа **Егорова Светлана Васильевна**

Докторов Алексей Евдокимович

Биһиги абабыт 1938 с. ахсынньы 5 күнүгэр төрөөбүт. Ийэтэ Докорова Анастасия Спиридоновна бастын дайарка этэ. 25 сыл энкилэ суох үлэлээбитин иһин холкуоһа дьыэ бэлэхтээбитэ, онно биһиги олоробут. Абата Докторов Евдоким Ксенофонович Аба дойдутун көмүскүү маннайгы хомуурга ынырыллан барбыт, сотору сэрии толоонугар өлбүтүн туһунан биллэрии кэлбит.

Өлөксөй сэрии тулаайаба этэ, онон оҕо сааһа пиэрмэбэ ааспыт. Улааппыт уолу үөрэттэрэн көрбүттэр да, үс кылааһынан уурайбыт. Үөрэбэ суох да буоллар дэгиттэр талааннаах, айылбаттан үчүгэй куоластаах ырыаһыт. Баянистар куурустарын бүтэрэн, Дүллүкүгэ маннайгы үөрэхтээх баянист буолан, кинитэ суох үнүкүү-битии, кэнсиэр буолбат этэ.

Кини радист уонна тырахтарыыс этэ. Айылбаттан чэнчис буолан, тыраахтара ып-ыраас буолара, куруук сууһа-сото сылдьара, таһаһын-сабын эмиэ наһаа көрүнэрэ, хаһан да киртиппэт этэ уонна хайаан да тирээпкэ илдьэ сылдьара. Дэлэбэ да, биирдэ мин былаачыйам сизбин тыыра тардан тирээпкэ онгостуо да...

Ыал буолан биэс оболоохпут. Икки оболоох эрдэхпитинэ, Өргүөк-

кэ баран кулууп сэбиэдиссэйэ буола сылдыбыта, мин бибилэтиэкэбэ үлэлээбитим. Хаһан да кэтэх тардыстан баран сыппат этэ. Ким балыктыыр, кэлэ-бара онно көмө-ньыма буолара, мунхаба өрөөбөккө сылдьара, судаарыстыбаба туттарыллар сүөһү өлөрүүтүгэр күнгэ 12 сүөһүнү өлөрөн ис бөбөтүн аҕалан, кыһыны быһа үөрэ сиэн абыранар этибит. Үрэнинэн, Хомустаабынан сылдьан дизелистиир, ол туһары миинэр минэтэ тыраахтар буолара, куһаҕан суолга хоно-хоно кэлэр буолара. Оонньуу-күлэ тустар, мас тардыһар этэ. Биирдэ I Боотулуулары кытта мас тардыһытыгар күрэхтэспит. 70 киилэ ыйааһынаах киһини утарылаһааччыта 100 киилэлээх киһиэхэ киллэрбиттэр. Быстыа дуо, ойдуо дуу... Дүллүкүлэр ыһы-хаһы бөбөлөр үһү, тутан баран ыппатах, онон ол киһини кыайбыт, ытыһын тириитэ ньылбы тардыллан киирбитэ, тириитин көннөрөн баран ыбылы баайан кэбистибит. Доруобай киһи этэ, элбэх киһиэхэ дуонардаабыта.

Кэлин «Ойбон күөлгэ» оператордаабыта, ынах саабын таһаарар сыаптара быстыбыт дуу, ону маайканан сылдьан хоннобун анныгар диэри саабы булкуйан кэлэн баран, ол үлэтин сирбитин өйдүүбүн. Дуобакка, саахымакка оонньуура, оболорун үөрэтэрэ, улахан уолун тыраахтарга илдьэ сылдьара. Фрунзеба лаабырга сылдьан Артур мунура ыалдыбыт, ону тыраахтары ытар киһи суоҕа буолуо, бэйэтэ ыытан кэлбитэ. Онон бэйэтин бэйэтэ быһһанан турар, ол эмиэ абатын үтүөтэ буоллаба.

Туох да үрдүк аакка-суолга тиксибэтэр бэйэтин харыстаммакка, анаммыт үлэтигэр хаачыстыбалаахтык ылсан үлэлиирэ. Төһө сири хоруппута буолуой, төһө дэһээтинэ сири обустарбыта буолуой, төһө оту кээспитэ буолуой? Өрөбүл да, уопуска да диэн суох этэ. Атаба тостубутун кэннэ дьыссаакка харабылынан киирбитэ, онон кыра биэнсийэбэ тахсыбыта. 64 сааһыгар ыарахан ыарыттан орто дойду олобуттан барбыта.

Оболорун иитиһэн, ыал онортоон, бары айахтарын ииттэр үөрэхтэнэн хааллылар. 10-ча сиэннээхпит. Аҕаларын үчүгэй хаачыстыбалаара оболоругар бэриллибит дии саныыбын.

Кэргэнэ **Мария Никитична Хогурова-Докорова.**

Ылам ыйын 12 күнэ, 2010 с.

Докторова Александра Андриановна

Мин эбэм Александра Андриановна 1936 с. бэс ыйын 30 күнүгэр Далыр Күүлэтигэр холкуос-таах дьиз кэргэннэ төрөөбүтэ. Абата Гаврильев Андриан Михайлович, ийэтэ Гаврильева Александра Ивановна. Кинилэр 18-та оҕоломму-тарыттан 4 эрэ оҕо тыыннаах хаалбыт. Ийэлэрэ оҕолор кыра эрдэхтэринэ ыалдыан өлбүт, онон эбэм кыратыттан дьиз ис-тас үлэтэ диэни билэн улааппыт.

Сэри кэмин оҕолоро туох баар үлэбэ барытыгар сылдыаллар эбит. Обуруокка хаппыыс-таба, хортускаба үлэииллэрэ, ону таһынан эриэппэ, турунуопус үүннэрэллэрэ. Маны барытын хас да бааһынанан ордон, сайыны быһа, танастара-саптара суох буолан, атах сыгыннаах сылдьан көрөллөрө-харайаллара. Күһүнүгэр бурдук хомууругар көмөлөһөр эбиттэр.

Сэри да бүппүтүн кэннэ олохторо эмискэ тупсан хаалбатах, олобу чөлүгэр түһэриигэ 1948 сылга диэри ити үлэлэр салбанан барбыттар.

1948 с. эбэм Кырыкый оскуолатын «0» кылааһыгар үөрэнэ киир-бит. 2-с кылааска оройуон кииниттэн Ленин төбөлөөх хайбал лии-ни туппут. Онно эбии «Артек» лаабырга сынньана барабын диэн баран ыппатахтар. «Оҕо сылдьан саамай улахан хомолтом ол этэ» диэн эбэм ахтааччы. Онтон кэлин төрөппүт уолаттара Стасик, Витя ити лаабырга баран сынньанан кэлбиттэригэр, «Мин ситиспэтэхпин кинилэр ситистилэр» диэн үөрэн кэпсиирэ. 3-с кылаастан сабалаан саахыматтыыр буолбут. Оройуон киинигэр күрэхтэһиилэргэ кыттар эбит.

1953 сылтан Далыр оскуолатыгар үөрэммит, успуордунан утум-наахтык дьарыктаммыт. Сүүрэр, хайыһардыыр, саахыматтыыр эбит.

Эбэм Бүлүүтээби педучилищеҕа үөрэммитэ. Идэтинэн үлэтин Бу-лун оройуонун Күһүүр оскуолатыгар сабалаабыт. Ити сылдьан эһэ-бин Докторов Виктор Евдокимовиһы көрсөн ыал буолбуттар. Эһэм киномеханик эбит. Нөнүө сылыгар дойдуларыгар көһөн кэлбиттэр. Эбэм II Боотулуу оскуолатыгар сэбиэдиссэинэн, нуучча тылын учуу-талынан үлэлээбит.

1965 с. Дүллүкүгэ көһөн кэлбиттэр. Онтон ыла Дүллүкү оскуола-

тыгар үлэлээбит. 1983 с. «Эрчим» эдэр кэрэспэдьиэннэр куруһуокта-рын тэрийбитэ. Оҕолору саахымакка дьарыктаабыт, өрөспүүбүлүкэ-бэ тийэ миэстэлэһэллэр эбит.

Эһэлээх эбэм алта оҕону төрөтөн, иитэн-үөрэттэрэн улаатыннар-быттара.

Мин эбэбинэн киэн туттабын. Кини аатын ааттатар киһи буола улаатыахпын баҕарабын.

Сизнэ **Докторова Маша**, 4 «б» кылаас. 2005 с.

Егорова (Атысытова) Мария Алексеевна

Биһиги ийэбит Мария Алексеевна 1940 с. кулун тутарга Мэйик нэһилиэгэр «Кыһыл сайы-лык» учаастакка төрөөбүтэ. Абата Афанасьев Алексей сэрииттэн төннүбэтэбэ. Ийэтэ Атысы-това Мавра Иннокентьевна сэри кэмигэр хол-куоска үлэлээбитэ. Ийэбит кэпсээнинэн, сэри кэмигэр туспа ыалга иитилибит. Ол кэмнэ ийэ-тэ холкуос туох баар үлэтигэр кыһамнылаах-тык үлэлиир. Ийэбит оҕо сааһа сэри кэмигэр ааспыт буолан аччык, муор-туор олоххо оло-рут эбит. Кып-кыратыттан үлэли ийэ үөрэммит. 17 сааһа туолбутугар Дүллүкүгэ көһөн киирэллэр уонна холкуоска өр кэмнэ дайаркалыыр.

1961 с. аҕабытыныын Егоров Иван Тихоновичтыын холбоһоннор, абыс оҕону төрөтөн-иитэн, харайан улаатыннараллар. Ийэбит олус түргэн-тарбан, ыраас туттуулаах хаһаайка, дьонно-сэргэбэ аламабай, элэккэй сыһыаннаах Далбар Хотун.

Дьыссаакка тас үлэһитинэн, оскуолаҕа остуораһынан, онтон биэнсийэбэ тахсыар диэри хонтуораҕа остуорастаабыта. Онно бары-тыгар үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Элбэх оҕо эбээтэ. Сайын аайы киниэхэ сайылыы сиэннэр мустал-лара, оччо оҕо кинилэргэ сүбэтэ-амата элбэбэ, олоххо, хайдах киһи буоларга үөрэтэлиирэ наһаа үчүгэй этэ. Биһиги ийэбит барыбытыгар холобур буолара, үтүө дьон, үлэһит буоларбытыгар элбэх сыратын биэрбитэ.

Егоров Степан Васильевич

Күндү аҕабыт, эһэбит, хос эһэбит Степан Васильевич 1942 с. тохсунньу 4 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Оскуола кэнниттэн араас үлэлэргэ үлэлээн баран, 1965—1971 сс. Саха государственной университетын бүтэрэн, учуоннай-зоотехник дипломнаах дойдутугар төннөн кэлэр.

1971—1993 сс. «Дүллүкү» сопхуоска зоотехнигынан үлэлээбитэ. Үчүгэй үлэтин иһин элбэх бочуотунай грамоталарынан, мэтээллэринэн наҕараадаламмыта. «Дүллүкү» сопхуос үүнэригэр-сайдарыгар 22 сыл устата энкилэ суох үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. 1993 с. сопхуос ыһыллыбытын кэннэ 2001 с. диэри чааһынай хаһаайыстыба чилиэнинэн үлээбитэ.

Степан Васильевич 8 оҕо амарах аҕата, элбэх сиэн эһээтэ, хос эһээтэ, Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо 2015 с. ыарахан ыарыыттан биһиги кэккэбиттэн туораабыта.

Оболоро, 2020 с.

Иванова Мария Николаевна, Петров Кирилл Сергеевич

1941—1945 сс., Аҕа дойду улуу сэриитин сыллара, хас биирдии ыал олобун таарыйан ааспыт умнуллубат ыар сыллар. Ийэм Мария Николаевна 1937 с. балаҕан ыйын 24 күнүгэр Ленскэй оройуон Наахара нэһилиэгин Бэчинчэтигэр төрөөбүтэ. Аҕата Иванов Николай

Егорович Ньурбаттан төрүттээх, ыарыһах, суорбанныах тэллэххэ сы-

тар кэргэнин Елена Николаевнаны, бүтэһик баҕатын толорон, төрөөбүт дойдутугар уонна кыра эмдэй-сэмдэй кыыстаах уолун ильдэ Ньурбаттан тэлигэлээх атынан айаннаан кэлэн, сэрии буолуон аҕай иннигэр Ленскэй Бэчинчэтигэр олохсуйбуттар. Ийэм сэрии саҕаланарыгар 4 эрэ саастаах оҕо Кыайыыны 8 сааһыгар көрсүбүт. Кини Ньурбаттан көһөн кэлэллэрин кэпсээччи, ол кэмнээби остуолба мастарынан оноһуллубут суолу, ол айан суолугар дьон аччыктаан, тонгон өлө сыталларын, аттар, айанныттар сынньанан ааһалларыгар анаммыт дьаам дьыэлэрин (билингинэн чайнойдары), ол онно кипкирдээх сирэйдээх, илдьиркэй таҕастаах, тап-тараҕай нуучча оболорун, төгүрүктүү буспут хортуосканы сии-сии оһох үрдүгэр сытан, кэлбит-барбыт дьону көрөн кылахачыннаһалларын. Итини истэн мин сэрии туһунан киинэлэргэ көстөр оболору санааччыбын.

Сэрии ыар күннэрэ саҕаламмыттарыгар, ол саҕанаабы нэһилиэк салалтата туруорсан, бу ыал ыарахан балаһыанньалаахтарын, хайдах да икки кыра оҕону ыарыһах ийэлэрин кытта хаалларар сатамматын өйдөөн, куһаҕан үчүгэйдээх диэбит курдук, аҕаларын сэриигэ ыыппатахтар. Николай Егорович тыылга хаалан үтүө суобастаахтык, олус бэриниилээхтик, туох баар кыайар да, кыайбат да үлэтигэр, хара сарсыардаттан түүннэ диэри, икки кыра оҕотун аччыктаппат туһуттан утуйарын да умнан үлэ бөбөнү көрсүбүтэ, Ийэ дойдутугар ытык изһин төлөөбүтэ. Ийэтэ эрэйдээх, аны санаатахха, бүүрүнэн ыалдьыбыт, этэ-сиинэ сүллэччи иһэр эбит, ону бу кып-кыра кыысчаан, аҕата үлэли бардагына, 6—7 саастаах убайа балыктаан, бултаан дьарыгыгар кэмигэр, аһатан, сууннаран-тарааннаран, тугу этэринэн көрөр-истэр эбит. Эдэр дьахтар ыарыытыттан, олох кыамматыттан санаата түһэн, оболоругар да, кэргэнигэр да кырыктаах собустук сыһыаннаһар, онон ийэм эрэйдээх оҕо сааһыгар ийэ тапталын билбэтэх, арай ийэтин күнү быһа көрөн-бизбэйдээн тахсалларын өйдөөн хаалбыт, оннообор этэ иһэн тахсыбытын иннэнэн тэһитэ астагына, уу чыһыран тахсарын оонньуу курдук өйдүүрүн сонньууа санааччы. Ийэлэрэ эрэйдээх дойдутугар кэлэн уһаабатах. Төһө да суорбанныах тэллэххэ сыттар, дьаһайан, ыйан-кэрдэн, мөбөн-этэн син ийэтэ баара үчүгэй курдук эбит, суох буолбутугар дьыэ кураанахсыһан, чуумпуран хаалбыт. Аҕата күнү-күнүктээн үлэбэ, убайа бултаан-алтаан, туох эмэ үлэ көһүннэбинэ, онно сылдьан эмиэ дьыэбэ көстүбэт. Маайыс, ийэбин кыра сырыттагына иннэ диэн ааттыыллар эбит, соботобун хаалан, аҕата олох эрдэ туран, дьыэтин ис-тас үлэтин онорон, биир добуочча улахан нэлэгэр тааска алаады тиэстэтин охсон, оһобор оттор мас

бэлэмнээн барар эбит. Дьэ ону ийэм туран, убайа оттон биэрбит оһо-бор, ол тиэстэ бүтүөр диэри күнү-күннүктээн, оһо-бор мас эбэн биэрэ-биэрэ, ортотугар сынньанан, оонньоон ыла-ыла, буһарар эбит. Хайдах алаады буспут сыта дэриэбинэбэ тарбанна да, ол дьэ таһынаабы оһолор бары мустан, «Маайыс алаадытын» тото-хана сиэн, астынан, оһо-оһо курдук оонньоон-көрүлээн бараллар эбит. Оонньоолара да ол кэмнээби тиэмэнэн сэриилэһии, Кыһыл аармыйа хайдах фашистары кыайара. Онно дьэ мин ийэм күннүүр эбит. Байыастары барыларын арыыта ыгылла сылдыар алаадытынан күндүлээн, кини саамай кылаабынай сэриит буолар эбит. Туох баар фашистары Маайыс аармыйата эрэ кыайан-хотон, ат үрдүгэр (ким эрэ санныгар) куп-кугас арбайбыт баттахтаах, кып-кыһыл издэстээх, онто барыта арыынан ньалбаарбыт кырачаан кыыс көтүтэн иһэрэ, үөрбүт сирэйэ харахпар көстөн кэлэр. Киэһэ абата үлэтиттэн кэлэригэр кыысчаана алаадытыттан, сэрииттэн, кыайытыттан үлтү сылайан, танаһын да уһулар кыаба суох оронугар охтон утуяа сытаахтыыр, остуолга миискэ түгэбэр били алаадытын ордуга арыыга уста сылдыар буолар эбит. Ийэм этэринэн, ити абата соруйан итиччэ элбэх алаадыны онтортор эбит, таһынаабы ыаллар оһолоро бары тот сырыттыннар уонна, саамай кылаабынайа, баар-суох тапталаах кыысчаана оһолору кытта алтыһан күнү быһа соботохсуйбакка, үөрэ-көтө сырыттын диэн. Сэрии иккис-үһүс сылларыгар аччыктааһын биллэн барбытыгар, сайынны өттүгэр абата икки оһотун илдэ Арыылаах диэн алааска көһөн, балыксыт оһонньорго дьукаах оһорбуттар. Онно дьэ балыктаан, сир астаан, бултаан-алтаан бэттэх кэлбиттэрин кэпсээччи.

Ийэм убайа эдэр сааһыгар суорума суолламмыта, бултуу сылдьан ууга былдыаммыта, онон чорон соботох кыысчаанын абата ийэлээх оһолортон туох да итэбэһэ суох иитэн, олох киэн аартыгар үктэннэрбитэ. Ол иһин да буолуо, «Эр киһи сатаан оһотун көрбөт» диэн дьон санаата олох сыһыатын куруук этээччи уонна «Ылал абата дьэ кэргэннэ саамай тутуох киһи буолуохтаах» диэн үөрэтэрэ. Ийэм кэпсээниттэн өссө биир түгэни өйдөөн хаалбыппын — сэрии бүтэһик сылларыгар II фронт арыллыбытын кэннэ халлаанга олох үөһэнэн баһаам элбэх сөмөлүөттэр куруук биир кэмнэ көтөн ааһалларын, сайын хонууга сытан көрөллөрүн, ахсааннарын ааһалларын, ону «американецтар дьэ көмө онорон эрэллэр» диэн улахан дьон кэпсэтэллэрин истэрин. Ол аата, Америкаттан кэлэр сөмөлүөттэр салгынынан тыраассалара орубуна бөһүөлөктэрин үрдүнэн ааһар буо-

лан, түүннэри-күнүстэри сөмөлүөт көтөр тыаһа иһиллэр эбит. Онтон хайдах кыайы буолтун кэннэ тохтоон хаалбыттар.

Аһам туһунан ахтан аастаахха, Кирилл Сергеевич 1935 с. Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Абата, эһэбит Сергей Петрович, оройуонна биир бастакы механизатор, сэрии кэмигэр бурдук оһордуутугар олус таһаарыылаахтык тырахтарыһынан үлэлээбит тыыл бэтэрээнэ сыралаах үлэтинэн нэһилиэгин дьонун-сэргэтин аччыктааһынна тиэрдибэтэбэ.

Аһам кэпсиирэ, ол сабаанаабы сип-сибиэһэй суоруналаммыт бурдуктан оһоһуллубут лэппиэскэ наһаа да миннигэс буоларын, аһам үлэтин бурдугунан төлүүллэрин, ол иһин сэрии кэмигэр аччыктааһын диэни билбэтэхтэрин. Дьонно хара сурук кэлэн айманалларын, ким эрэ сэрииттэн бааһыран төннөн кэлбитин, дьон-сэргэ кыайыны кэтэһэллэрин, күн аайы долгуйа субуокка истэллэрин, төһө да сэрии буола турбутун иһин оһуолаба бастакы кылааска киирбит үөрүүтүн кэпсиирин истээччибин.

Ийэлээх аһам атын-атын сиргэ оһуолаларын бүтэрэн, Дьокуускайдаабы культурнай-сырдатар училищеба үөрэнэ сылдьан билсибиттэр уонна үөрэхтэрин бүтэрэн, ыал буолан, Эдьигээн оройуонун Кыстатыам нэһилиэгэр ананан тиийэн, үлэлэрин бииргэ сабалыыллар. Онтон Бэчинчэбэ, Дүллүкүгэ, Далырга култуура эйгэтигэр бэриинилээхтик үлэтиллэр. 1973 с. Дүллүкү нэһилиэгэр биэс оһолоох көһөн кэлэн, дьэ-уот туттан, хаһаайыстыба тэринэн олохсуйаллар, нэһилиэк биир бастын үлэһит олохтоохторо, сис ыала буолаллар.

Улуу Кыайы күнэ ол кэмнээби дьон өйдөрүттэн сүппэт, хаһан да умнуллубат улуу түгэн, хайдахтаах курдук дьоллоох түгэн буолуой... Ийэлээх аһам Кыайы күнүн туһунан кэпсэттэхтэринэ, олох сирэйдиин сырдаан, харахтара ууланан, долгуйан кэлээччилэр. Кинилэр көлүөнэлэрэ ол иһин олоххо ыарахан да кэмнэргэ бэриммэккэ, үөрүүнү-көтүүнү, инникигэ эрэли, дьонно-сэргэбэ сылаас сыһыаны, бэйэ-бэйэбэ өйдөһүүнү-өйөнсүүнү, убаастабылы, тулууру бэйэлэрин олохторунан көрдөрбүттэрэ уонна биһиэхэ кэс тылларын хаалларбытара.

Улахан кыыстара **Петрова Наталья Кирилловна**,
 Үөһэ Бүлүүтээби кииннэммит библиотечнай ситим директора,
 СӨ култууратын туйгуна, Үөдүгэй нэһ. бочуоттаах олохтооһо

Иванова (Николаева) Раиса Алексеевна

Биһиги ийэбит Раиса Алексеевна 1941 с. алынныи 8 күнүгэр Кырыкыйга төрөөбүтэ. Ийэтэ Николаева Матрена Ефимовна, аҕата Николаев Алексей Спиридонович холкуостаахтар этилэр. Ийэм икки сүл аҕа убайдааҕа сэрии кэмигэр тымныйан, сыыстаран өлбүт.

Аҕата сэриигэ 1943 с. ынырыллан, Забайкальскай фронтта 892-с стрелковай полкаҕа сэриилэспит. 1946 с. эргиллэн кэлэн, сана олобу тутуһан, холкуоска, сопхуоска күндү түүлээби сонордоһон, үлэлээн-хамсаан ааспыт. Эһэбит сэрииттэн эргиллэн кэлиитигэр оҕото суох буолбутун тулуйбакка, оҕобун харыстаабатаххын диэн олус хомойон, арахсан, туспа барбыт, кэлин кэргэннэммит эрэри, оҕоломмотох...

Мин ийэм кини соботох оҕото эбит. Эбэбит иккистээн үлэ фронтгар үлэлээбит биир дойдулааҕар, эмиэ сэрии ыар тыына хаарыйбыт Васильев Дмитрий Петровичка кэргэн тахсыбыт. Дмитрий бастакы кэргэнин «арыыны итэппиккин» диэн хаайыыга ыыппыттар, онтон эргиллибэтэх. Үс оҕотун аҕалара эргиллэн кэлэригэр дьоннор иитэ ылбыттар, ол кэлэн баран сотору биһиги эбэбитин кытта холбоһон, икки кыыс оҕолонолор, уол оҕоломмуттара эмиэ төннүбүт. Ийэбит оҕо сааһа ити курдук ыарахан кэмнэргэ ааспыт буолан доруобуйата аһаах этэ, элбэхтик балыыһаҕа сытан, ситэри үөрэммэккэ хаалбыта.

Кутуйах хасааһын хомуйа сылдьан тутуллубуттары, биригэдьири былдыаан ылбытын, баҕар, төттөрү биэриэ диэн эрэнэ санаабытын кэпсээччи... Ийэтигэр, эбэлээх эһэтигэр 16 сааһыгар диэри соботобун иитилибитэ. Сунтаат диэн сиртэн интэринээккэ олорон оскуолаҕа үөрэммит, кулуупка ыскамыайка анныгар сытан киинэ көрөр этибит диэн кэпсиэрэ. Эһэтэ биэрэр харчытын улахан саастаах тастын убайа киинэҕэ киллэриэҕим диэн албыннаан ылар уонна дьоннор кэпсээйэбин дири эбит. Биридэ дьонугар мунньубут кэһиитин уоран ылбыттарыгар хомойон өр да өр ытаабытым диэн кэпсиэрэ... Билигин санаатахха, үөрэбэр ситиһиилээх буолуоҕа хаалбыт, маҕаһыынна атыылаһа туран төһөнү төлүүрүн өйүгэр суоттаан кэһиһэр этэ, төһө да граммнаах буоллун. Балтылара утуу-субуу төрөөннөр, аны кинилэри

көрсөр эбээһинэстэммит. Ол курдук, улаатан, пиэрмэҕэ ыйырай көрсөрө...

Онно үлэлии сылдьан 1960 с. бастакы кэргэнин Иванов Роман Ивановичи көрсөн, ыал буолаллар. Үс кыыс, икки уол оҕолонолор. Олоххо көрсүбүт бастакы охсууларын тулуйбакка, эдэр ыал аҕыс сүл олорон баран арахсыбыттар. Онтон 1971 с. Хомустаахха көһөн кэлэн, Кухотов Павел Александрович диэн Кэнтиктэн кэлэн үлэлии сылдьар киһини кытта ыал буолар, бизс уол оҕолонолор. 1979 с. Дьоруой ийэ дастабырыанньатын туттараллар.

Хомустаахха Сайылыкка уонна Түөкэйгэ ыанньыксыттар, ыйырай көрөөччүлэр пиэрмэлэрэ баара. Биһиги ийэбит онно икки пиэрмэҕэ иккиэннэригэр үлэлээбитэ. Сүрдээх эрдэ турара, үлэтин бүтэрэ охсон кириэн, оҕолорун аһатар-таньынарар түбүккэ түһэрэ. Хайдах тийинэн сылдыбыта буолуой диэн билигин сөбөбүт эрэ...

Сайынын Чараннаах алааһыгар, Өттүккэ ыанньыксыттыыра, ыйырай көрөрө... Оччотообуга сири килиэптэрин бэйэлэрэ буһарынан, астанан олорбуттара. Өссө эбиитигэр элбэх дьон хонон аһара. Аҕалара Хараабайга сүлгү көрөр буолан, кэлсэр-барсар дьон барыта хонон-өрөөн аһара, ону таһынан кэтэх хотонун көрүүтэ. Сэрии сылларын ыар тыына хаарыйбыт саха дьахтарын түбүктээх, ыарахан олобун сэрии кэмин оҕото доруобуйата да уйбакка, оҕолорун улаатыннарар иһэн, ыарахан ыарыыга ылларан, 1987 с. күн сириттэн барбыта.

Ийэбит сүрдээх элэккэй, минньигэс астаах, наһаа чэнчис, элбэх кэпсээннээх, истин дьүөгэлэрдээх этэ. Тулаайах хаалбыт уолаттар Дүллүкүгэ оскуоланы бүтэрэн, аармыйаҕа сулууспалаан, ким үөрэнэн, үлэлээн, оннуларын булан, ыал буолан, оҕо төрөтөн олоролор. Онон ийэбит олобо оҕолоругар, сиэннэригэр, хос сиэннэригэр салҕанар.

Улахан кыыһа **Карадчина Мария Романовна**
Үөһээ Бүлүү, 2020 с.

Ильина Варвара Петровна

Күн күбэй ийэбит Варвара Петровна 1938 сүл тохсунньу 1 күнүгэр Дүллүкүгэ «Арбаҕа» холкуос сиригэр күн сири көрбүтэ. Ийэтэ Докорова Марина Евсеевна кинини төрөөн баран, ыалдыан, 18-с хонугар өлбүт. Икки сааһыгар диэри хараҕа суох Кононова Маарыйа ииппит. Аҕата Петров Максим Петрович кыыһа 4 саастааҕар сэриигэ ынырыллан барбыт. Ийэбитин аҕатын эдьийэ Александра Петров-

на иитэ ылбыт. Кыыс 9 саастаабар эдьийэ ыалдьан өлбүт. Александра кэргэнэ Павлов Петр ийэбитин бэйэтэ көрөн-харайан улаатыннарбыт. Кыыс 14 сааһын туолбутун кэннэ күтүөтэ Петр Иванова Агафьяны кэргэн ылбыт. Эһэбит Максим Петрович уоттаах сэрииттэн эргиллибэтэх.

Ийэбит 1958 с. Дьокуускайга тырахтарыыстар куурустарыгар үөрэнэн кэлэн баран, аҕабытын көрсөн, олохторун холбоон, ыал буолаллар. 6 уол, 4 кыыс оҕолонолор.

Ийэбит төһө да элбэх оҕолоннор, түбүгэ үксээтэр, биирдэ да быар куустан олорботоҕо. Хомустаахха 5 сыл атыһытынан, Дүллүкүгэ 19 сыл биэкэринэн, бэкээринэ сэбиэдиссэйинэн бочуоттаах сынньаланна тахсыар диэри үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Кини салайар бэкээринэтэ 1981—1982 сс. оройуонна социалистической куоталаһыыга икки төгүл бастаан, «Урал» матасыкыл уонна «Дружба» эрби пуондаларынан бэлиэтэммитэ.

Ити сыл оройуон хаһыатын кэрэспэдьиэнэ В. Яковлев «Минньигэс килиэп хаһаайката» диэн репортаһыгар манньк суруйбута: «Варвара Петровна Ильинаны Дүллүкүгэ билбэт киһи суоҕа чахчы. Кини бэкээринэ үлэлии кириэбиттэн килиэп туһунан сана-инэ суох буолла. Ханна ис сүрэхтэн кыһанан үлэлиир киһи баар буоллабына, онно дыала туруга үчүгэй буолара чуолкай. Дүллүкү курдук оройуон биир бөдөн нэһилиэгин килиэп курдук олус наадалаах аһынан быыстала суох хааччыйы бу бэйэ тустаах үлэтигэр дын чахчы үтүө сыһыан чабылхай холобурун быһыытынан сыаналыыбыт. Кини күннээби түбүгэ сарсыарда эрдэттэн сабаланаар уонна анаардас бүтүн нэһилиэк дьоно сиир килиэбинэн бүппэт. Уон оҕо тапталлаах ийэтэ дыэтээби түбүгэ да элбэх, ону хата бүтэрбитэ-оһорбута эрэ баар буолар».

Ийэбит Варвара Петровна түбүктээх, үтүө суобастаах үлэтин элбэх наҕараадалара туһулууллар: «Коммунистической үлэ удаарынныыга», «Эргин туйгуна», икки ыңырыыга нэһилиэк сэбиэтин дьокутаатынан талыллан үлэлээбитэ, 1984 с. респотребсоюз сийиэнигэр дэлэгэтинэн талыллыбыта.

1988 с. бастын үлэһит үрдүк аатын ылан, Москва-Калиниград-Вильнюс-Светлогорск куораттарга туристической путевканы баран сынньанан кэлбитэ.

Ити курдук биһиги дьоммут үлэбэ эпипэтинэстээх сыһыаннарын

көрө улааппыт, кинилэр түбүктээх үлэлээхтэрин иһин көмөлөһө үөрэммит. Төрөппүттэрибиз үлэбэ, олоххо сыһыаннарын көрөн үтүө холобур оностубуппут.

Оҕолор бары араас идэлээх үлэһиттэр буоллубут. Ыал буолбуттар бары дыһэ туттан, сүөһү-сылгы ииттэн, араас сиргэ олоробут. Билигин бары оҕолорбут улаатан, бэйэбит эбээ, эһээ буоллубут. Сиэннэрибиз сорохторо улаатан үөрэхтэнэн, үлэлээн, ыал буолан, ийэ, аҕа буоллулар. Ийэбит элбэх сиэннээх, хос сиэннээх.

Ийэбит сайын айы «Бэттиэмэ» сайылыгар оҕолорун, сиэннэрин кытта тахсан сайылыыра. Онно отчуттар астарын-үөллэрин бэрийэн ыытара. Ынахтарын ыаталаан баран, аны сиэннэрин кытта сир аһын арааһын хомуйаллара.

Ийэбит 82 сааһын туолла. Сааһырдым диэн таах олорбот, ас астыыр, иистэнэр. Оҕолоругар, сиэннэригэр төһөлөөх бэргэһэни, үтүлүгү, унтууну тикпитэ буолуой?

Күн күбэй ийэбит Варвара Петровна Дүллүкү уонна Хомустаах нэһилиэктерин бочуоттаах олохтооҕо.

Күндү ийэбитин биһигини күн сиригэр көрдөрөн, иитэн, үөрэттэрэн, үлэһит дьон онортообутугар махтанабыт. Билигин да аттыбытыгар олорон сүбэлии-амалыы ололоруттан үөрэбит, итии үүттээх чэйин, сылаас алаадытын, минньигэс күөрчэбин сиирбиттэн наһаа астынабыт.

Истин ийэбитигэр, эйэбэс эбээбитигэр, хос эбээбитигэр баҕарыа этибит чэгиэн доруобуйаны, уһун үйэни, ыраас халлааны, дьолу-соргуну, нус-бааччы олобу.

Кыһа **Ильина Валентина Капитоновна.**
Кулун тутар, 2020 с.

Кан-Алексеев Михаил Вигович

Михаил Вигович 1938 с. III Үөдүгэй нэһилиэгэр Бүтэйдээх күөлүн хоту өттүгэр оттоох оронно оройунан түһэн күн сиригэр көрбүтэ. Төрөппүттэрэ — ийэтэ Алексеева Прасковья төрүт уус Бүтэйдээх олохтооҕо, аҕата Кан-Ви-Гу омугунан кэриэй. Кэриэйэ курдук ыраах сиртэн дьол көрдөһө көмүстээх тайбаҕа кэлэн, бириискэбэ көмүскэ үлэлии сылдьан үтүрүллэн онно кэлбит кэрийдэр ыһыллыларыгар мээһэ бытана сылдьан, Үөһээ Бүлүү оройуонун Үрэн сиригэр үктэнэн дэ дыһинээх дьолун булбута.

Бороскуолуун сүрэхтэринэн сөбүлэһэн, харахтарынан хайбаһан, ыал буолан, бур-бур буруо таһааран, Иэйэхсит ийэ хотуннара, аналлаах ахтар айыыһыттара Миисэни бэлэх ууммуттара. Онтон ыла Миисэ төрөппүттэрин сүрэхтэрин чопчута буолан, күннээн-күөнэхтээн далбарга иитиллэн, 8 сааһыгар 1-кы кылааска Эгэй 4 кылаастаах оскуолатыгар үөрэнэ кирибитэ. Онтон ыла «а», «б» диэн билэн, ахсаан суоттаан, үөрэх-билии кыһатыгар үөрэнэн, 1954 с. Дүллүкү 7 кылаастаах оскуолатын бүтэрэн, үөрэх-

тээх киһи буолар.

1955—1957 сс. оччотообу бөдөнсүйбүт «Ленин» холкуоска тутуу биригээдэтигэр таһаарылаахтык үлэлээн, Бэрэтээби обуруот аһын хранилищетын, Дүллүкүтээби нэһилиэк балыыһатын тутуһан, үлэбэ киллэрсэн, сыралаах үлэтэ түмүктэнэр.

Бу сыл Михалева Анастасия Прокопьевналыын ыал буолан дьоллорун холбуулар.

1958 с. Дьокуускайдаабы автошколаны бүтэрэн, суоппар идэтин ылан, тизхиньикэни баһылыыр түбүктээх үлэтэ сабаланаар. Кини Дүллүкү «Ленин» аатынан холкуоһугар маннай кэлбит ГАЗ-69 легковойга суоппардыыр. Оччотообуга холкуос бэрэссэдээтэлэ Егоров Александр Максимович этэ. Онтон 1968 сылтан өрүс бэтэрээ өттө Хорожо кииннээх сопхуоска ДТ-75 тыраахтарга үлэлиир. Бу погрузчикка үлэли сылдыан, өрүс бэтэрээ энээринээби нэһилиэктэр тэрилтэлэригэр оттулар чохторун кыра уйуктаах самасыбаалга тизийэн таһара. Онно кэлэ-бара сылдыан Хоро—Дүллүкү ыккардынаабы кыарабас суолу кэнэтэрэ, кыһын хаарын күртэрэрэ. Ол кэнниттэн карьераба самасыбаалга суоппардыы сылдыан, Жатайдаабы өрүс училищетын иһинэн аһыллыбыт кууруска маломернай суудуналарга старшина үөрэбин бүтэрэр. Ол сириттэн БМК (буксирно-моторный катер) кытта абалан сайынын онно үлэлиир. Бу кэмнэргэ энкилэ уонна саахала суох үлэлээбитин иһин «За работу без аварии» знагынан наһараадаланаар. Онтон 1970 с. үтүө суобастаах уонна ситиһиилээх үлэтин иһин «Ленин төрөөбүтэ 100 сааһа» мэтээлинэн наһараадаланаар. Бу бириэмэбэ общественной ГИАИ эбээһинэһин толорор.

Онтон 1972—1975 сс. «Дүллүкү» отделениятыгар оробуочайынан ананан, обуруокка сыһыарыллан, үрдүк үүнүүнү ылары ситиһэр. «Урал» матасыкыл пуондатынан бириэмийэлэнэр.

1975 сыл кулун тутар ыйтан Дүллүкү учаастактаабы балыыһатыгар түргэн көмө массыынаатыгар суоппарынан кириэр. Күнүс олобот, түүн утуйбат, өрөбүл диэни билбэт, ханнык бабарар ыксаллаах кэмнэргэ кини массыыната куруук бэлэм. Ыалдыааччыны ханнык сиргэ тиэрдэргэ сөптөөх тэриллээх буолара. Өлөр-тиллэр икки ардынан ыарылаахтары кини мындыр дьаһалынан таһыллан, эмтэнэн, үтүөрэн киһи хара буолбут үөрбүт-көппүт дьон ахсаана аабан ситилибэт. Ол курдук Хомуस्ताах, Кырыкый нэһилиэктериттэн кытта үгүстүк ыарыһахтары таһара. Бу таһынан ыарахан ыарыһахтары Дьокуускайга тийэ илдээрэ. Ол да иһин 1982 с. Коммунистической үлэ удаарынныыга үрдүк ааты ылбыта, 1988 с. сэтиннигэ үбүлүөйүнэй мэтээлинэн наһараадаламмыта.

Михаил Вигович итинэн эрэ идэтэ бүппэт. Кини II кылаастаах тыраатарыыс, уу мотуоругар дэгиттэр матарыыс. Миисэ мындырынан, булугас өйүнэн бииргэ үөскээбит үөлээннээхтериттэн таһынан киһи. Ханнык бабарар үлэни үтүө суобастаахтык, үрдүк хаачыстыбалаахтык толороро.

Михаил Вигович 1996 с. бочуоттаах сынныаланна тахсыбыта. Кини үлэнэн мунурдамматаба: барыны бары сатыыр мындыр уус, сатабыллаах обуруотчут, сүдү сүөсүһүт, дэгиттэр булчут, элбэх кэрэ кэпсээннээх-сэһэннээх киһи этэ. Михаил Вигович өр сыллаах дьаныардаах үлэтин дьон-норуот уонна Саха сирин бырабыыталыстыбата үрдүктүк сыаналаан, ахсаана биллибэт грамоталарынан, махтал суруктарынан бэлиэтээбитэ.

Мань таһынан дьонно-сэргэбэ элбэх үтүөтүн-өнөтүн, көмөтүн иһин төһөлөөх киһи үтүө махтал тылларын истибитэ буолуой?

2 уол, 4 кыыс оҕону төрөтөн, көрөн-харайан, киһи онортоон төрөөбүт-үөскээбит Дүллүкүтүгэр бэлэх ууммута. Оҕолоро: улахан уола Клавдий Михайлович хас да сиэн эһэтэ, кыыһа Галина Михайловна хас да сиэн эбэтэ.

Манньк үтүө киһи төрөөн-үөскээн, үлэлээн-хамсаан, олон, орто дойдуттан 2006 с. анараа дойдуга аттаммыта. Кини дьэ кэргэттэрэ уонна бииргэ үөскээбит табаарыстара куруук өйдүү-саныы сылдыахпыт.

*Саха Өрөспүүбүлүкэтин культуратын туйгуна,
саха норуотун үгэстэрин үйэтитээччи
Василий Дмитриевич Федоров*

Константинова Зинаида Никитична

Ийэм Зинаида Никитична 1938 с. от ыйын 15 күнүгэр төрөөбүтэ. Ыл соботох обото этэ. Абата Константинов Никита, ийэтэ Константинова Мария. Абата ийэм 7 саастаабыр бастакы ыңгырыыга сэриигэ барбыта. Оччотообуга дьон холкуостаах этилэр. Ийэм кэпсииринэн, абата үрдүк, улахан киһи эбит. Абата сэриигэ барарын өйдүүр. Манан атын мииммитинэн барбыт. Сураба, хомуллан баралларыгар абатын ата ыңгырыттан бырахпыт үһү, ону көрөннөр дьон сэрииттэн эргиллибэт киһи эбит дэспиттэр. Ийэтэ оччолорго оболоноору сылдьар үһү уонна ол кэнниттэн игирэ оболоноору өлбүт. Кыра кыыһы эһэтэ көрөн хаалбыт, ийэбит итинник кэпсээччи. Онон кыра сааһыгар тулаайах хаалан, аймахтарыгар иитиллэн улааппыт.

Дүллүкү начаалынай оскуолатын 4 кылааһын бүтэрбит уонна салгыы үөрэммэтэх. Улаатан баран холкуоска пиэрмэбэ үлэлээбит. Үрэннэ Моонньообукка сайынын от үлэтигэр атынан от мустарар, онтон кэлин Үрэнтэн көһөн киирэн холкуос кулуубугар дьэ хомуяаччынан үлэлээбит. Ону мин улахан уола өйдүүбүн — кыра кылааска үөрэнэрбэр кулуупка олоро сылдыбыппытын. Онтон кэлин кулуупка машинисткалаабыта. Оччолорго 4 оболоох этилэр: 3 уол, 1 кыыс. Кэлин буостаба почтальонканан үлэлээбитэ. Онтон салгыы интэринээккэ түүннү ньээнньэнэн, 1979 сылтан бизнсийэбэ тахсыар диэри 6 сыл учаастактаабы балыыһаба асчытынан, сопхуонунан үлэлээбитэ. Бастаан үлэлииригэр быраас Ксенофтонова Клара Гаврильевна эбит. Онтон 1981 сылтан 1984 сылга диэри быраас Тотонова Надежда Прокопьевна үлэлээбит. Ийэбит бу кэмнэргэ сопхуостаабыт — дьэтигэр хаһаайыстыбатын уонна элбэх кыра оболорун көрөөрү. Онтон кэлин быраас Дмитриева Зоя Ефимовнаны кытта үлэли сылдьан бочуоттаах сынньаланна тахсыбыт. Балыыһаба үлэлиир кэмнэригэр балыыһа материальнай базатын ханатыыга таһаарыылаахтык, үтүө суобастаахтык үлэлээбит. Уопсайынан, биһиги ийэбит хайа да үлэбэ үлэлээбит кэмнэригэр үтүө суобастаахтык кыһаллан үлэлиирэ. Ону үгүс элбэх махтал суруктар, грамоталар туоһулулар.

Элбэх оҕо ийэтэ 25 сиэннээх, 20-чэ хос сиэннээх. Сэбиэскэй аармыйаба 7 уола сулууспалаан кэлбиттэрэ, 2 кыыс оҕолоох.

Улахан уола **Владислав Васильевич Аталларов**

Куприянов Кирилл Никонович

Кирилл ийэтинэн эбэтигэр иитиллибитэ. 18 сааһын туолан баран, Сэбиэскэй аармыйа кэктигэр сулууспалыы барбыта. Бараатын утаата эбэтэ, хаһаах ойобо аатынан биллэр эмээксин: «Обом эрэйдээх тугу үссэнэ сылдыара буолла?» — диэн ытыы сылдыара. Ийэлэр, эбэлэр барахсаттар! Уол аармыйаттан эр бэрдэ буолан кэлэн, Ньурба Мархатыгар тырахтарыыс куурсугар үөрэммитэ уонна сопхуос биир бастын механизатора буолбута.

Орто Халыма кыыһын Анна Александровнаны 1947 с. от ыйын 31 күнүгэр кэргэн ылбыта. Оболоро төрдүөн кыргыттар — Мария, Сахая, Екатерина, Колымана.

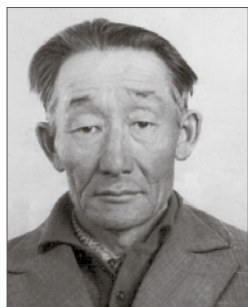
Кирилл тыраахтарыгар үлэлээбитин курдук үлэлэн, сайын аайы хаппыстаба уу ыстарара, кыһынын улахан пиэрмэ хотоннорун ноһуомун таһаарара. Урукку эбэтин тэлгэһэтигэр (эбэтин дьэтин кэриэстээн билигин да туруорар) икки улахан дьэини туттубута. Ынах-сылгы ииттибиттэрэ, чин ыал буолан, ньир бааччы олорбуттара. Анна оболоро сүһүөхтэригэр туран, үлэһит буолан эрдэхтэринэ, уруккуттан ыарыһах буолан бу дойдуттан букатыннаахтык барахтаабыта.

Оболоро бары Дьокуускай куоракка олохсуйдулар, абалара сотору-сотору кинилэргэ күүлэйдии кэлэр.

Кирилл Никонович иккиһин кэргэннэнэн, Үөһээ Бүлүү Намыгар олодор, үлэлиир.

Федоров А. М. «Дүллүкү дьонунан» кинигэтигэр, с. 145

Николаев Алексей Игнатьевич

Мин 1936 с. Хомустаах нэһилиэгэр Хомустаах «Көлүйэ» диэн сиргэ эдьийибинээн, Дуня диэн икки сыл аҕа эдьийдээх этим, Николаев Игнатий, Николаева Александра диэн ыалга төрөөбүппүт. Ийэбит олох кырабытыгар өлбүт, онон ийэ диэни билбэтэхпит. Сурукка ааттара эрэ баар. Ханна төрөөбүттэрэ, сыла-күнэ туох да суох. Аҕабыт ийэбит өлбүтүн кэннэ Дүллүкүгэ «Тэхэкэй» диэн пиэрмэ баар сиригэр аймахтарбытыгар (кэнники билбитим Анисимов Иваннаах эбиттэр) мин 4 саастаахпар көһөртөөн аҕалбыта.

Аҕам сарсыарда кыра суумкалаах буолааччы уонна ыныырдаах akka олорон баран хаалар, киэһэ биридэ кэлэр. Тугу гынарын билбэтим. Биһиги күнү быһа оҕолору кытта оонньоон, үүт эрийдэхтэринэ солуур тула олорон ол күөрчэбин былдьаһан сиэн күнү бүтэрэр этибит.

Аҕам саас киэһэ сороҕор атыгар көбөн төргүүлээх кэлээччи. Оҕолор ону былдьаһан төбөтүн быһа тарда сыһар этибит.

Мин 5 саастаахпар аҕам биридэ сайын биир чүөчэни илдэ кэллэ: «Оҕолорбор ийэ аҕаллым», — диэтэ. Үрдүк унуохтаах, мааны танастаах дьахтарга маннай толлон чугаһаабатыбыт. Лэппиэскэ сиэттэ, аспыт арыый уларыйда. 2—3 хонон баран, «ийээ» диэн сырса сылдьар дьон буоллубут. Аҕабыт аах ол сайын туруорбах дьэ туппуттара, киэн этэ. Онно туспа олорбуппут. Ыаллар дьукаахтаһаллар этэ. Тэхэкэйгэ элбэх ыал баар этэ. Элбэх буолан хотон туппуттара, атынан-обуһунан мас таһаллар этэ. Онно хотон тутуспут эдэр киһини кэнники билбитим Семенов Федя эбит этэ. Сарсыарда Дүллүкүттэн Илин Эбэнэн кэлээри, «Эбэҕэ хаастар түһэн олороллор» диэбит аҕабар. Онно аҕам киирэн 5 хааһы өлөрөн тахсан, Федяба биир хааһы талан ыл диэбит. Ону киэһэ дьэибэр сүгэн кэлбитим, атаба сиргэ соһуллар этэ диэн кэпсээччи. Уоннаабытын күнүс таһырдыа буһаран сиэбиттэр.

Арыый улааппытым кэннэ Дүллүкүгэ дьааһылаба биэрбиттэрэ. Биридэ көрдөхпүнэ, онно дьон бөбөтө мустубут, эдэр дьон куустуһан туран ытаһаллар, онтон аттарын миинэн күөл унуор ойуталлар. Сэриигэ бараллар эбит.

Маннай оскуолаба киирэрбэр интэринээт суох буолан, Тэхэкэйтэн

сатыы сылдьар этибит. Аҕам булчут бэрдэ этэ. Хаар түстэ да, атынан сүөһүлэригэр от тийэн, оттор маһын бэлэмнээн, хойут кэлээччи. Мас эрбээһинэ, суорунаба бурдук тардыыта эдьийим биһикки үлэбит этэ. Маспытын сарсыарда эрдэ эрбиир этибит. Бурдукпутун хотонно тардабыт, ийэбит хайдах эрэ тугунан эрэ сыккы онорон биэрэр. Суорунабыт сүрдээх ыарахан буолан, саллан, бурдукпутун күкүргэ кутан көбүрэтэр этибит. Дьааһылаба сырыттаһына, буурба баҕайы күн үстүү аттаах, сыарбаларыгар от тийиилээх мин аҕам, Букаа оҕоньор, Сотор Бүөтүр Бэрдьигэстээхтэн сиэмэ бурдук аҕалбыттара.

Аҕабыт Тэхэкэйгэ олорон быара ыалдьан, Бүлүүгэ өлбүтүн Анисимов Иван атынан аҕалбыта. Ол саҕана Гаврильев Илларион тэрийэн Бэрэҕэ көмүллүбүтэ. Дьэбитин холкуос ситэрэн биэрбитэ. Ийэбит балтын үс хоммут оҕотун иитэ ылбыта. Михайлов Егор Егорович (Саха Баайа) дииллэрэ. Ол аармыйаба барбыта, быһыыта.

Хас да сыл Тэхэкэйтэн сатыы сылдьан үөрэммитим. Эдьийим 2—3 кылаас кэнниттэн ыалдьан үөрэбиттэн уурайбыта, онтон пиэрмэҕэ үлэли барбыта. Сайын от үлэтигэр оҕус сиэтиитигэр үлэлээбитим. Кэнники дьэбитигэр Дүллүкүгэ көһөн кэлбиппит. Сүөһүбүт суох этэ. Маспытын киллэрэн биэрэллэрэ. Миигин интэринээккэ киллэрбиттэрэ, оччоҕо кыһын ийэбит соботох хаалар, ыаллар дьукаах олоосооччулар. Холкуос бэрэссэдээтэлэ Чуллургасов Григорий Алексеевичтаах олорсубуттара. Кэнники бэрэссэдээтэл үчүгэй буолан, дьон хоргуйбатаба дииллэрин истэр этим.

Мин 7 кылааһы бүтэрбитим кэннэ, Далырга интэринээккэ ылбаккалар салгыы үөрэммэтэбим. Онтон 1960 с. икки буолан Ньурба Маарыгар СПТУ-га суоппар куурсугар үөрэнэ барбыппыт. 1961 с. бүтэрэн, Хороҕо ГАЗ-51 бензовоз массыынаба суоппардаабытым. Кыһын Ньурбаттан, Намтан көрүүчэй таһар этим.

Холкуос ыһыллан, 1963 с. дойдубар кэлээт да, ыал буолбутум. Сургуулуктан комсомольскай путевоканан кэлэн дайааркалыы сылдьар кыһыны кэргэн ылбытым. 9 оҕолоох Никифоровтар диэн ыал 7-с оҕолоро Маарыйа диэн этэ. Билигин 9 оҕоттон 3 баар. Икки Хороҕо, биир куоракка.

Кэргэним 7-тэ оҕоломмутуттан биир уол эрдэ оһолго түбэһэн олохтон туораабыта. Икки кыыспытын дьоммут иитэ ылбыттара. Биһиги биэс оҕону үөрэттэрэн, улаатыннарар, үлэһит дьон буоллулар. Бэйэлэрэ туспа олороллор. Үксүлэрэ атын сиргэ олороллор. Кэргэммин кытта 40 сыл бииргэ олорбуппут. Бу дойдуттан сүрэбинэн ыалдьан барбыта 17 сыл буолла. 7 оҕоттон 5 оҕо хайыы-үйэ пенси-

онердар. Бэйэм массына уруулун туппутум 59 сыл буолла. Хас да араас мааркалаах массынаба үлэлээтим. Ыраах айанга сылдыбытабым. Саамай сөбүлээн 10-ча сыл уу таһар массынаба үлэлээбитим. Чахчы үтүө суобастаахтык үлэлээн, дьон-сэргэ да, салайааччы да махталын ылбытым. Массына, матасыкыл, миэбэл пуондаларынан, элбэх бочуотунай грамоталарынан наһараадаламмытым.

Мин кыра эрдэхпинэ холкуос бэрэссэдээтэлэ Пахомов Иннокентий атынан Чаллырга таһар этим. Эмээхсиним убайа Никифоров Павел Афанасьевич Дүллүкү отделениетыгар управляющайынан үлэли сылдыар бириэмэтигэр икки пятилетка устатыгар бастын ахсааныгар сылдыбыта. Сопхуос дириэктэринэн Дмитриев Николай Захарович 10 сыл үлэлээн тутуу бөбөнү туттарбыта. Саҥа үс эбийиэктээх дьыссаат, арболиттан үс уопсай туттаран, чахчы үлэһит салайааччы этэ. Салайар үлэбэ өр үлэлээбит, дьонно-сэргэбэ улахан апаратыыаттаах буолан, кини эппит тыла туолааччы. Сэбиэскэй былаас ыһыллар диэри ололорбута, өссө да үлэлиэх киһи эдэр сааһыгар олохтон туораабыта.

Кулун тутар 25 күнэ, 2020 с.

Обоев Николай Петрович

Таайым Николай Петрович 1939 с. сэтинни 10 күнүгэр Үөһээ Бүлүүгэ Нам нэһилиэгэр төрөөбүт. Дьоно эрдэ өлөн, оҕо дьэтигэр иитилибит. Кыра сылдьан этиргэн оҕо эбит. Ийэм көтөбө сылдьан саннын нөнүө оройунан онкучах хаппабын үөһэ түһэрбит. Уоллара хас да хонук харабын арийбакка сылдыбыт, ирингэ бөбө буолбут, онтон арийбыта харабын иһэ кып-кыһыл үһү. Үчүгэй бабайы чобулущу көрбүт харахтаах уол этэ диэн ийэм ахтара.

Ийэм Бүтэйдээххэ ыал буолан олорон, оҕо дьэтиттэн тахсыбытын истэн, Ньурбаттан илдэ кэлэн, Бүтэйдээххэ комсомольскай биригээдэбэ үлэли сылдьан, 1960 с. Алданга көмүс драгатыгар үлэли сылдыар убайыгар Прокопийга барар уонна ыал буолар.

1973 с. икки оҕотунуун көһөн кэлэн, МСО-ба үлэбэ киирэр. Бас-

таан улахан оскуоланы тутан, 1976 с. үлэбэ киллэрэллэр. Далыр оскуоланы икки этээстээх интэринээтин, Кырыкый нэһилиэгэр кулуубу, Дүллүкү нэһилиэгэр Ойбон Күөл пиэрмэтигэр типовой саналыы оноһуулаах хотон комплексин, сопхуос улахан гарааһын, 4-түү кыбартыралаах дьон олорор уопсай дьээлэрин тутуспута.

Кэлин «Дүллүкү» сопхуоска тутуу биригээдэтигэр көспүтэ. МСО-ба сылдьан пилорамаба үлэлээбитэ. Кэлин столлярнай сыахха үлэлээбитэ.

Наталья Матвеевна Степанова

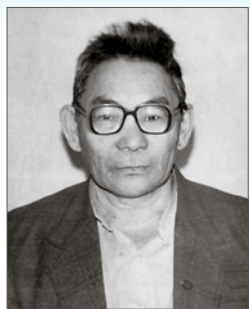
Оконогова (Ильина) Мария Егоровна

Биһиги ийэбит Мария Егоровна 1939 с. балаһан ыйын 8 күнүгэр Үрэннэ Быладьаан диэн алааска төрөөбүт. Аҕата Ильин Егор Семенович, аатырбыт Дьурусхал уус, Хомустаахтан төрүттээх, ийэтэ Ильина (Петрова) Екатерина Ивановна. Ийэтин аҕата Петров Иван Петрович-Бөллөнөй Уйбаан, биир аата Усталаах Уйбаан диэн эбит. Баай атыһыт кулаактааһын саҥана тутуллан баран күрээт, Красноярскай кыраайга Дьэһиэйгэ (Ессей) тийбит, онно тийэн кулаах, норуот өстөөбө диэн тутуллан, 8 сыл Туруханскай түрмэбэ сытан нэһиэлэ тыыннаах тахсыбыт. Дойдугар кэлбэтэх, онно Дьэһиэйгэ олохтоох сахалартан Осогостох диэн аймактан Настаа диэн кыһы кэргэн ылан алта оҕоломмут. Кэлин реабилитацияланан үтүө аатын төннөрбүт. Төрөөбүт дойдутун кэриэстээн Боотулуу диэн араспаанна ылыммыт. 1950-с сыллар эргин өлбүт.

Хос эһэбит, Бөллөнөй Уйбаан бииргэ төрөөбүт быраата Тоттох Борокуоппай, Үрэннэ олорон хаалбыта биллэр. Эбээбит Екатерина Ивановна иитийэх Марфа диэн улахан иистэннээнинэн биллэр балтылаах эбит. Кини тикпит танаһын сиигин дьон олус сөбөрө эбитэ үһү.

Ийэбит аах өр сылларга Үрэн күөл таһыгар баар Быладьаан диэн алааска олорон баран холкуостааһын саҥана Хомустаахха көһөн кирибиттэр. Онно Уһун күөлгэ Арамаан өтөбө диэн сиргэ ололорбутар. Ийэбит Дүллүкүгэ фельдшерскэй пуунна дьэ сууяаччынан үлэ-

лээбит. Онтон кэлин оскуолаба олобун бүтэник күннэригэр диэри интэринээккэ үлэлээбитэ.

1961 с. ийэбитин Кыталыктаахха ыанньык-сыттыы сырыттабына, биһиги аҕабыт Оконосов Дмитрий Кириллович ыйыттаран, ыал буолбуттар уонна Дүллүкүгэ олохсуйбуттар. 1962 с. бастакы оҕолоро Мария Дмитриевна төрөөбүт, эдэр ыал олобун үөрүүнэн толорбут. Ийэбит уопсайа 11 оҕоҕо күн сириҥ көрдөрөр. 1980 с. Сэбиэскэй Сойуус Верховнай Сэбиэтин уураабынан, ийэбитигэр Дьоруой ийэ аата инэрил-

либитэ.

Ийэбит мэлдьи үлэтигэр сылдыра, киэһэ биридэ дьыэтигэр кэлэрэ. Наһаа минньигэс астаах хаһаайка этэ, билиннэ диэри дьон астаабыт бэрэскитэ бөдөнүн кэпсээн оностор уонна Маайа ыһаарылаабыт саботун туһунан эмиэ ахтан аһараллар.

Ийэбит бииргэ төрөөбүттэрэ алталар эбит: Ильина (Васильева) Анна Егоровна. Кини билигин Бүлүү куоракка олорор ытык кырдыа-бас. 2020 сыл күһүнүгэр 90 сааһын туолар. Оҕолордоох, сиэннэрдээх, хос, хос-хос сиэннэрдээх; Ильина Варвара Егоровна өр сылларга холкуос, сопхуос тутуу үлэһитэ эбит, элбэх махтал суруктардаах, мэтээллэрдээх, хаста да собуруу сынньанар путевканын наҕараадалаабыт. Икки оҕолоох, сиэннэрдээх, хос сиэннэрдээх, хос-хос сиэннэрдээх. Билигин кыһыгыгар Бүлүү куоракка олорор ытык кырдыа-бас; Ильина (Казакова) Елена Егоровна, Красноярскай куоракка олорор, икки оҕолоох. Аҕыйах сыллаабыта кэлэн дьонун кытта билсэн барбыта. Ийэбит бииргэ төрөөбүт убайдаах уонна бырааттаах эбит, Ганя уонна Василий диэн, эдэр саастарыгар өлбүттэр.

Ийэбит барахсан баара-суоҕа 51 сааһыгар олохтон туораабыта.

Оҕолоро, 2020 с.

Петров Петр Петрович

III Үөдүгэй (билиҥнитэ Дүллүкү) нэһилиэгиттэн төрүттээх Петр Петрович, дьонно-сэргэбэ биллэринэн, Үс Бүөтүр 1941 с. Аҕа дойдуга Улуу сэриитэ сабаланытыгар уончалаах эрэ оҕо этэ. Кини дьонно бу нэһилиэккэ Бүлүү Тылгынытыттан көһөн кэлэн, аҕата Өнгөтөө Бүөтүр, ийэтэ Марыына, эдьийэ Настаа буоланнар, «Үрэн» хол-

куоска чилиэнинэн киирэннэр олохсуйбуттара. Олорбут сирдэрэ «Бэттиэмэ» диэн дьон-сэргэ былыр-былыргыттан уутуйан олорбут, төрөөн-ууһаан тэнийбит, көнө-дэхси оттонор киэн ходоһалаах, өлгөм үүнүүлээх бааһынардаах, бэйэ-бэйэлэрин кытта силлиһэ сытар көлүйэ күөллэригэр араас кус биһэ төрөөн-үөскээн мустар, көмүс хатырыктаабынан, хара тыатыгар мас көтөрө, куобах, күндү түүлээбинэн дэлэй «Эбэ» диэн таптаан ааттанар кэрэ айылбалаах, чугаһынан тэннээбэ суох киэн алаас сир хоту баһыгар аҕыйах тиит мас хаххалаах «Ынах көлүйэтэ» диэн чонулаа алаас хоту кырдалыгар, сыыр үрдүгэр балабан туттан, ынах ииттэн, бурдук ыстан, ыал тэнэ буолан олорбуттара.

Кини быһыытынан эйгэстэрэ-сайаҕастара, ыалдытымсахтара, үлэбэ хоһууннара — олохтоох дьонно тутта сөбүлэппиттэрэ, бэйэ дьонно буолбуттара. Оччотообуга «Үрэн» холкуос икки биригээдэлээбэ: Бүтэйдээх уонна Бэттиэмэ. Үрэн күөл иккис биригээдэбэ киирэрэ, оттонор сириҥ изинэн Бэттиэмэтээбэр кыра. Ол гынан баран үс обургу толору уулаах түөлбэ күөллэрэ «Мас» уонна «Сир» арыылары төгүрүйэ сыталлар. Холкуос аатын сүгэр Үрэн күөлү тула элбэх ыаллар олорбуттара. Үһүээннэ ахтылларынан, бу Эбэбэ былыр кыргыз үйэтигэр тон биистэр уонна туматтар икки ардыларыгар сэрии буола сылдыбытын, ол бэлиэтэ мас арыы баарабай тииттэригэр ох саа оноҕосторо хатанан тураллары оҕо сылдьан көрөллөрүн туһунан кырдыаҕастар кэпсииллэрин биһиги истэрбит.

Холкуостаахтар уопсай муньахтарыгар ылыммыт устааптарын быһыытынан, бэйэлэригэр ииттинэн олороллоругар сөп буолар ынах сүөһүлэрин, сылгыларын хаалларан баран, ордубутун уопсайга холбоон, үүт-табаарынай пиэрмэтин тэриммиттэрэ. Урут чааһынайга тырыллан түнэтиллибит ходуһа сирдэр, бааһынар бары уопсайга холбонон үйэ саас тухары холкуостарга сыһыарыллыбыттар. Элбэх сүөһүлээх аҕыйах баай ыаллар атын нэһилиэктэргэ кулаактааһынна түбэһэн сүөһүлэрэ, сирдэрэ уопсайга холбонмуттара, оннук хаһаайыстыбалаах ыаллар «Үрэн» холкуоска суохтара, ким да кулаак буолбатаба. Холкуостарга чилиэнинэн киирии көнүл өттүнэн ытыллыбыттара, бастаан утаа үгүс ыаллар саарбахтаан киирбэтэхтэрэ, ол гынан баран сотору холкуоска тимир булууктар, бараналар, атынан охсор, муньар, бурдук быһар массыыналар, үүт эрийэр сэппэрээ-

тэрдэр, малатыылкалар, сийэлкэлэр кэлитэлээн үлэ тэтимэ күүһүр-бүтэ, бородууксуйаны онгортон таһаарыы үрдээбитэ, дьон олобо тупсарга барбыта, дохот аахсыыта улааппыта, уопсай күүһү холбоон үлэлиир барыстааба толору дакаастаммыта. Холкуоска киирбэтэх чааһынай хаһаайыстыбалар анаардас илиинэн үлэлиилэрэ, оттуур сирдэрин урут оттоммотох, ыраах үрэх бастарыгар судаарыстыбаннай пуонда сириттэн аныыллара, үрдүк түһээннээх нолуоктартан кыһарыйтаран, дьон холкуоска киирбиттэрэ. Чааһынай хаһаайыстыбалар симэлийбиттэрэ. Холкуостар ааспыт үйэ 30-с сыллар саналарын диэ-киттэн тэриллиттэрэ уонна сэрии сабаланыан иннинэ түмүктэммиттэрэ. Ити кэмнэ ыаллар алаастарынан тарбанан ололорло, сыыа бөһүөлөктээһиннэ киирэн, Бүтэйдээххэ кииннэнэн, дьыэ-уот туттан, көһүтэлээн, олохсуйан киирэн барбытара. Нэһиликтэргэ начаалынай оскуола арыллыбыта, култуура тэрилтэлэрэ, «Ааһар балаһан» бибилиэтиэкэ тэриллиттэрэ. Саһа олохтоһон, аһаһар бигэтик туран эрэр Сэбиэскэй былаас, харанаттан сырдыкка таһаарар, дьон туһугар үлэлиир бэлиитикэтин нэһилиэнньэ ылыммыта, холкуостарга күүстээх үлэ күөстүү оргуйбута, ыччат ортотугар оонньоу-күлүү, ырыа-тойук дьыэрэйбитэ.

1941 сыл бэс ыйын 22 күнүгэр сарсыарда 4 чааска Адольф Гитлер баһылыктаах фашистскай Германия, сэриини биллэрбэккэ эрэр, Сэбиэскэй Союуска саба түспүтэ, туохха да тэннэммэт улахан алдыатыылаах Аһа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сабаланыан баран, 1945 с. балаһан ыйын 3-с күнүгэр Сэбиэскэй Союус Кыһыл аармыйата, Германия уонна милитаристскай Япония сэриилэрин килбиэннээхтик кыайыытынан түмүктэммитэ. Түөрт сыл икки ый, эбэтэр 1520 хонук устата барбыт уодаһыннаах сэрии түмүгэр мунура биллибэтэх элбэх киһи сиэртибэлээх, аата-аһа биллибэт үгүс куораттар, сэлиэнньэлэр, тыын суолталаах бырамыысыланнас кииннэрэ күл-көмөр буола урусхалламмытара. Оччотооһу ССРС уон алта союуһунай өрөспүүбүлүкэлэрин норуоттара бары биир киһи курдук сомоһолоһон, Улуу Кыайыыны ситиспиттэрэ, көнүллэрин туруулаһпыттара. Дьининэн, социализм уонна капитализм икки ардыларыгар буолбут сэриигэ социализм систиэмэтэ, кини идийэлэрэ кыайытара.

Сэрии сабаланаатын кытта, нэһилиэк 18-тан 40 сааһыгар диэри үлэни-хамнаһы кыайар эр дьоно бэбиэскэ тутан, Ийэ дойдуларын, дьыэ кэргэттэрин, оболорун-урууларын көмүскүү хааннаах сэриигэ аттаммытара. Дойду үрдүнэн кутурбаннаах ыар кэмнэр үүммүттэрэ. Сэрии толоонугар өлбүттэр уонна сураба суох сүппүттэр тустарынан

«хара суруктар» кэлитэлээн барбытара. Сэриигэ барбыт уолаттарын, убайдарын оннуларыгар солбуйа хаалбыт кырдыбаһастар, дьахталлар, кыргыттар, сэриигэ барар саастарын туола илик оһотук уолаттар дьарамай санныларыгар оччотооһу холкуостар илии ыарахан үлэлэрэ ыар таһаһас буолан сүгүллэн хаалбыта. Нэһилиэнньэ ортотугар сэрии содулуттан ачыктааһын, сорох нэһиликтэргэ хоргуйуу түбэлтэлэрэ тахсыталаан, эмп-том тийбэттинэн, анал үөрэхтээх эмчиттэр аһыйаһтарынан кырдыбаһастар, ыарыһаһтар, кыра оһолор өлүүлэрэ элбэхтик тахсыталаабыта.

Бүөтүр бэйэтин саастыы оһолорун кытта холкуос хара үлэтигэр, сэриилэһэ барбыт аһаларын, убайдарын солбуйа хаалан, күн тахсыаһыттан кириэр диэри кыаһтарынан таһынан үлэһэ эриллэн-мускуллан, тонон-хатан, ачыктыыр кыһалбатын билэн-көрөн улааппытара, унньуктаах уһун сэриигэ сэбиэскэй норуот килбиэннээх кыайыытыгар бэйэлэрин сүдү кылааттарын киллэрсибиттэрэ. Бүөтүр уонна кини көлүөнэ оһолоро Бэттиэмэ биригээдэтигэр, Данил, Афанасий, Мотрена Даниловтар, Николай Саньяхов, Николай Павлов, Иван Константинов, Яков Феофанов, Василий Уһаев, Николай Семенов, Раиса Конанова, Мария Харитонова, Марфа Иннокентьева, Владимир, Ульяна Мураловтар, Роман Васильев, Степан Харитонов, Иван Иванов, о.д.а. үлэлээн ааспыттара. Үүнэн иһэр эдэр дьон буолан, үлэ ыараханьын эрдээхтик тулуйан, өлгөм үүнүүлээх ходоһаһа бугул бөһөнү туруораллара, бурдук бааһыналарыгар соһулуон баайан туруору чоһчолууллара, күлүү-оонньоу, ырыа-тойук аргыһтаах сылдыһаллара. Кинилэр үлэлэрин аһа саастаах, нэһилиэккэ ытыктанар кырдыбаһастар — биригэдьиир Василий Иннокентьев, Василий Борисов, Николай Харитонов, Петр Алексеев, Прокопий Кононов, Алексей Иванов, Сергей Прокопьев — салайаллара уонна сүрүннүүлэрэ. Билигин мин сэрии бүтэригэр сэттэ-аһыс саастаах оһо бу ааттаабыт дьонум үлэли-хамсыы сылдыһалларын батыһа сылдьан көрө улааппыт буолан, күн бэһэһээ курдук өйдүүбүн, кинилэр хорсун быһыыларыгар, сэмэй үтүө майгыларыгар диригинник сүгүрүйэбин уонна олоһум устата кинилэри кытта алтыһан холоһур онгостон кэлбит дьонум буолаллар.

Петр Петров сэрии кэнниттэн аһыйаһ сыл буолаат, Кыһыл аармыйаһа сулуоспаһа ынырыллан дойдутугар ытык иһин толорбута. Кини аармыйаһа сырыттаһына, холкуостар бөдөнсүйэн биир Ленин уонна Дүллүкү нэһилиэгэ буолбуттара. Бүөтүр кылгас кэмнэ Дүллүкүгэ олорон үлэлээбитэ. 1952 с. Дүллүкүттэн киэһээнни оскуолаһа

үөрэнэ-үөрэнэ киһээнни маҕаһыынна атыһыттаабыта. Сунтаар кыыһа Лукина Екатерина Егоровнаны кытта ыал буолбуттара, Рево уонна Люция диэн уоллаах кыыс оҕоломмуттара. Онтон Үөһээ Бүлүү сэлиэнньэтигэр көһөн киирэн олохсуйбуттара, эргин тэрилтэтигэр уһун кэмнэ таһаарыылаахтык үлэлээн, дьон-сэргэ ытыктабылын ылан, оройуон киинин биир биллэр ыала буолбуттара, элбэх ыччат-таммытара, киэн-куон дьыэ-уот тэриммиттэрэ, кырдыаҕас ийэлэрин, эдьийин бэйэлэрин кытта, тиэргэннэригэр туһунан дьыэ тутан көрөн-истэн олохтообуттара.

Бүөтүр сааһыран иһэн суоппар идэтигэр үөрэнэн, кыһынны суол омооннорунан Дьокуускайтан бородуукта, тутуу матырыяалларын таһыыга үлэлиир, хара үлэҕэ кыайыгас-хотугас, сытыы-хотуу, булугас-талыгас киһи бу да идэтигэр дьонно сирдэрбэтэҕэ, бастыңнар ахсааннарыгар сылдыбыта. Хомойуох иһин, бу курдук үлэтин-хамнаһын ортотугар сылдьан, улахан дьыэ-кэргэн тапталлаах аҕалара Петр Петрович бизнсийэҕэ тахсар сааһын иннинэ, бултуу сылдьан оһолго түбэһэн, сырдык тыына кэмин иннинэ быстыбыта.

Петр Петрович орто унуохтаах, бэйэтигэр сөп эттээх-сииннээх, түргэн-тарбан туттуулаах, дьону кытта түргэнник уопсай тылы булар, күлүүлээх-салыылаах, көрдөөх-нардаах, элбэх саналаах буолан, ханнык баҕарар хампаанньаҕа дьон болҕомтотун бэйэтигэр тардара. Майгытынан дьонно-сэргэҕэ аламаҕайа, туруоруммут сыалын хайаан да ситиһэрэ. Эдэр сылдьан хаартыскаҕа түһэриинэн дьарыктана сылдыбыттаах, оччотообуга хаартысканы түһэри, бэчээттээһин билии, сатабылы, дьаныары эрэйэрэ, бириэмэни элбэҕи ылара. Үлэтигэр табыллыбакка бу идэтин, төһө да баһылаатар, быраҕарга күһэллбитэ. Саха киһитин оччотообу сизиринэн бултуурун сөбүлүүрө. Биһиги оҕо эрдэспитинэ, ким хайа иннинэ бастакы көбөттөрү кини өлөрөрө, биридэ туруйаны өлөрбүтүн көрөн сөхпүттээхпин. Мин Петр Петровиһи киһини билэр буолуохпуттан билэбин, оҕо эрдэспиттэн миэхэ сыһыана үчүгэйэ, тулаайах хаалбыт кэммэр куруук көмөлөһөрө, онон убайым курдук саныырым.

Петр Петрович кэргэнэ Екатерина Егоровна билигин элбэх оҕолорун, сиэннэрин, хос сиэннэрин тапталларыгар уйдаран, Улуу Кыайы 75 сылын көрсөр эрэллээх, кырдыар сааһыгар дьоллоохтук олорор.

Эбээлээх эһээлэрин ааттатар утум үйэлэргэ салбана турдун диэн алгыс тылын этэн бу ахтыыбын түмүктүүбүн.

Павел Васильевич Иннокентьев,

Үөһээ Бүлүү улууһун бочуоттаах олохтооҕо, үлэ бэтэрээнэ

Прокопьева Мария Степановна (Ергашева Мария Васильевна)

Мин Үөһээ Бүлүү оройуонун III Үөдүгэй нэһилиэгэр Чочуобуналаах алааска 1942 с. төрөөбүтүм. Төрөппүт аҕам Ердашев Василий Яковлевич 1900 с. төрөөбүт. Аҕа дойдуну көмүскүүр сэриигэ ыңырыллан, 883-с стрелковой полка 64-с аармыйатыгар Сталинград кыргыһытыгар сэриилэспитэ. 1942 с. алтынны 13 күнүгэр сэриигэ ылбыт бааһыттан өлбүтэ. Кини Волгоград уобалаһын Ленинскэй оройуонун Заплавнай сэлиэнньэтигэр быраатты кылабыһаҕа көмүллэ сытара чуолкайдаммыта.

Төрөппүт ийэм Ергашева Александра Ивановна миигин 2 саастаахпар хоонньоһо сытан өлбүт. Түөрт оҕо — убайдарым Яков, Степан, эдьийим Татьяна буолан төгүрүк тулаайах хаалбыппыт. Оҕолор аймахтарыгар кыайар үлэлэригэр илии-атах буолан, холкуоска ыһыы, от үлэтигэр үлэлэһэн улааппытара.

Дьонум бииргэ төрөөбүттэрбэр Степанна, Татьянаҕа Чочуобунаны соботобун туппут аатырбыт уус эһэлэрин Феофан аатын үйэтитээри Феофановтар диэн араспаанньаны биэрбиттэр. Улахан убайым Яков уонна мин Ердашевтар буолбуппут.

Аны сэрии кэннэ миигин иитэ ылбыт дьонум ааттарынан Прокопьева Мария Степановна буолбуппун. Сэрии тулаайаҕа диэн даҕастабырыанньалаахпын.

1954 с. Дүллүкүттэн Бүлүүгэ көһөн кэлбиппит. 1961 с. оскуоланы бүтэрэн салгыы университетка үөрэнэн, Абый оройуонугар оскуолаҕа завучтаан, дириэктэрдээн, оройуон сэбиэтин исполкомун сэкирэтээринэн, хаһыат кэрэспэдьиэнинэн үлэлээн, уопсайа үлэ ыстааһа 40 сыл буолбута. Билигин Дьокуускай куоракка олоробун.

РСФСР норуотун үөрэҕириитин туйгуна, СӨ үөрэҕириитин бочуоттаах үлэһитэ, Абый улууһун Мунурдаах, Ураһалаах нэһилиэктэрин бочуоттаах олохтооҕо, элбэх үбүлүөйүнэй мэтээллэр, знактар кавалердара, сэрии төгүрүк тулаайаҕа буолабын.

Үөһэ суруллубут дьонум уонна бэйэм туһунан дааннайдар өрөспүүбүлүкэтээҕи национальной архыыптан ылылыннылар.

Мария Степановна Прокопьева. Кулун тутар, 2020 с.

Фурова Анна Тимофеевна

Күндү ийэбит, эбэбит, хос эбэбит Анна Тимофеевна 1940 с. муус устар 20 күнүгэр Бүлүү оройуонун Үгүлээт нэһилиэгэр дьонугар үһүс оҕонон күн сириҥ көрбүтэ. 1957 с. Үгүлээт орто оскуолатын үөрэнэн бүтэрбитэ. 1960 с. Үгүлээт учаастактаабы балыһатыгар оробуочайынан үлэбэ киирэр. 1962 с. Үгүлээттээби оҕо кэмбинээтигэр сэбиэдиссэйдиир. 1963 с. үс ыйдаах буоста үлэтин куурсугар үөрэнэр.

1964 с. Халбаакы буостатыгар начаалынньыгынан ананар. 1970 сылтан 1997 сылга диэри, 33 сыл устата, Үөһээ Бүлүү оройуонун Дүллүкү нэһилиэгин буостатын начаалынньыгынан энкилэ суох үлэлээбитэ. Элбэх бочуотунай грамоталарынан, мэтээллэринэн наҕараадаламмыта. Дүллүкү нэһилиэгин уопсастыбаннай үлэтигэр актыыбынайдык кытара. Пятилетка удаарынньыга мэтээлинэн элбэхтэ наҕараадаламмыта.

Күн сиригэр 8 оҕону төрөтөн, атахтарыгар туруортаан, үөрэхтээх, үлэһит гына иитэлээбитэ. Билигин алта уолаттара баарбыт, бары ыал буолан этэнгэ олоробут. Ийэбит элбэх сиэннэрдээх.

2008 с. ийэбит Анна Тимофеевна биһиги кэккэбиттэн ыарахан ыарыыттан туораабыта.

Тапталлаах ийэбитин, эбэбитин умнубакка өрүү сүрэхпитигэр илдьэ сылдьабыт.

Оболоро. 2020 с.

Санников Валерий Алексеевич

Төрөппүттэрим, сэрии бэтэрээнэ Санников Алексей Иванович, тыыл бэтэрээнэ Санникова Анна Пудовна Дүллүкү нэһилиэгин төрүт олохтоохторо Аҕа дойдуну көмүскүүр уоттаах сэрии иннинэ холбоһон ыал буолбут алаастара Орто Көлүйэ, дэриэбинэттэн абыйах мас хаххалаан сытар онкучах, ортотугар булгунньахтаах төгүрүк алаас. Бу алааска аҕабынан эһэм, уон биэстээх уол, урут кэпсэтии быһыытынан Манаастан абыстаах кыһы сүгүннэрэн аҕалан, ыал буолан, эбэм Евдокия маннайгы оҕотун отут алталааҕар мин аҕабын

оҕоломмут уонна убайбын Иннокентий Ивановичи уон биэс сыл буолан баран оҕоломмут. Сурукка киирэринэн эһэлээх эбэм сир оҕоһуунан дьарыктанан олорор ыал диэн киирбиттэр, атыттар курдук сүөһү ииттэн олоролор диэн буолбатах эбит.

Биһиги дьоммут барыта уон түөртэ оҕоломмуттарыттан тобус оҕо киһи хара буолан улаппыт. Сэрии иннинэ уонна сэрии кэмигэр үс кыыс төрөөбүт. Аҕабыт кэргэнин уонна үс кыһынын хаалларан, тылланан, 1943 с. сэриигэ барбыт уонна 1944 с. төннөн кэлэн 1945 с. балаҕан ыйын 5 күнүгэр миигин төрөппүттэр. Нэһилиэкпэр сэрии кэнниттэн бастакы оҕо уонна дьоммор уол төрөөбүппүн. Күн сириҥ көрөн баран ийэм эмиийин үүтүн үс эрэ күн эмпиппин уонна олох кыккыраччы akkaастанан кэбиспиппин. Ийэлээх эбэм Өрүүнэ эмээхсин эрэй бөбөнөн улаатынарбыттар. Ийэлээх аҕам чөл туруктаах, доруобай буоланнар, кинилэри удьуордаан бэттэх кэлбиппин. Төрөппүттэрим тапталларынан уонна чугас дьонум сылаас сыһыаннарынан улаппыт киһибин, онон дьон тапталын билбэхтэспит ахан киһи буолабын. Сааһыран бу билигин 75 сааспын туолаары олоробун. Үрдүбэр элбэх самыыр, хаар түһэн аастаҕа. Бу бириэмэбэ оҕолорум сааһырдылар. Бары анал идэлээхтэр, ыаллар, үлэлии-хамсыы сылдьаллар. Сиэннэр минньигэс сыттарын биллим, өссө сорохторо устудьуоннар, хос сиэннэрим оскуолаҕа киирдилэр. Онон дьоллоох эһээбин.

Сүүрбэччэттэн тахса сыл тыа хаһаайыстыбатын салаатыгар үлэлэтим. Сопхуостар ыһыллыбыттарын кэннэ бочуоттаах сынньаланна тахсыахпар диэри үөрэхтээһин салаатыгар оскуолаҕа уон сэттэ сыл устата оҕолору кэрэбэ-сырдыкка, билиигэ-көрүүгэ уһуйдум. Этэргэ дылы, улаханы тобу көппүтүм суох. Мэтээл, уордьан суох да буоллар, барыта дьон туһугар, ыччат сайдарын-үүнэрин туһугар туруулаһан үлэлээн-хамсаан кэллим. Үтүө суобастаахтык үлэлээн дьон махталын, хайбалын син ыллым дии саныыбын. Үлэ бэтэрээнэ буолан, ботуччу биэнсийэни аахсан дьон сиэринэн дьаһанан олоробут. Тыа олохтообун сиэринэн, билигин даҕаны сүөһү ииттэн бэйэбин хааччынарым таһынан, оҕолорбор аһынан-үөлүнэн көмөлөһөрбүттэн астынабын.

Улуу Кыайы кэнниттэн төрөөбүт буоламмын, уйан, чараас, үөрүннээн дууһалаахпын. Тапталлаах төрөппүттэрим, бииргэ төрөө-

бүттэрим, үөрэппит, убаастыыр учууталларым үтөө холобурдарынан, үөрэхтэринэн дьонно сыһыаным үчүгэй, дьон дабаны миэхэ сыһыана эйбэс уонна туох наада буолуой киһиэхэ... Доруобуйа кэминэн. Ол курдук, бар дьоммор эмиэ доруобуйаны, олохторугар дьоһу-соргуну баҕарабын.

Үлэ бэтэрээнэ **Валерий Алексеевич Санников.**
Кулун тутар 11 күнэ, 2020 с.

Санникова Мария Алексеевна

Былыр Дүллүкү нэһилиэгэр сир онгостон, оттуур үчүгэй ходуһалардаах Бычыкылайдар диэн халын аҕа ууһа олорбуттар. Санниковтар диэн черкес хааннаах айанныт казах сылдьан, хонон-сүтэн хаалбытыттан үөскээбит аймахтар буолаллар. Ылдыаа диэн киһи түөрт уол оҕолоох эбит, олортон Уйбаан диэннэриттэн икки уол төрөөбүт. Өлөксөй уонна Эниэнтэй. Өлөксөй, биһиги ийэбит Мария Алексеевна аҕата.

Биһиги ийэбит Санникова Мария Алексеевна 1940 с. ыам ыйын 10 күнүгэр күн сирин көрбүт. Оҕо сааһыттан дьонугар көмөлөһөн, сүөһүгэ сыстабас буола улааппыт. Ыарахан-чэпчэки диэн турбакка, анаар кырытыттан үлэлээн иһэр эбит.

Ыал улахан оҕото буолан бырааттарын, балтыларын үөрэхтээх онорсубут. 16 сааһыттан биэнсийэбэ тахсыар диэри холкуоска, сопхуоска дайааркалаабыт. Хомустаабынан, Дүллүкүнэн, Уолбукка дайааркалыы сырыттабына, аҕабыт Ильин Яков Иванович 1966 с. сүгүннэрэн Хомустаахха илдэ барбыт, онно баран ыал-күүс буолан олорбуттар. Аҕабыттан аҕыс оҕону төрөппүтэ. Ийэбит бэйэтэ бу иннинэ уоллаах кыыс оҕолоох эбит, онон төрөппүтүнэн 10 оҕолоох. Дайааркалыырын быһыгар оҕолорун иитэн, аһатан-тангыннаран улаатыннартаабыта.

Билигин оҕолоро улаатан, бэйэлэрэ ыал-күүс буолан олороллор. Сиэннэри, хос сиэннэри ааҕан сиппэппин, элбэхтэр.

Дайааркалыы сылдыбыт ситиһиилээх үлэтин элбэх Бочуотунай грамоталара туоһулулар. Үүт ыамын былаанын толорбутун туһунан туоһулуур Бочуотунай грамоталара элбэхтэр.

Игирэлэрин ыараханлык төрөөбүт, онон арыый чэпчэки үлэбэ көспүтэ. Оскуолаба интэринээккэ түүннү ньээнкэнэн киирбитэ. Онно Хомустаахтан, Кырыкыйтан кэли оҕолор кэлэн олорон үөрэнэллэр эбит. Кырыкый оҕолоро биһиэхэ иккис ийэбит курдук этэ диэн хойукка диэри ахталлар этэ. Ньээнньэнэн үлэлээн баран, аны оскуолаба түүннү харабылынан көспүтэ. Онтон кыра кыһа, игирэтин анаара, төрөөбүтүгэр, онно сиэннэрин көрсөөрү, кыһыгар көмөлөһөөрү үлэтиттэн уурайбыта.

Оҕолорун барыларын дьыэлээн-уоттаан баран, бу олохтон ыарахан ыарыыттан барбыта.

Кыһа **Марианна Ильина,**
киирэ уонна мас-рестлинг успуордугар маастарга кандидат

Семенова Александра Петровна

Биһиги ийэбит Александра Петровна 1937 с. Өлүөхүмэ оройуонугар Сангыйахтаах нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Сэрии ыар сылларыгар, аҕала өлбүтүн кэннэ, ийэтин төрөөбүт дойдутугар Дүллүкүгэ көһөн кэлбиттэрэ. Улахан кыыс буолан, дьоно үлэли бардахтарына, кыра балтыларын кытары бодьуустаһара, дьыэтин-уотун көрөрө.

Дүллүкү начаалынай оскуолатын бүтэрбитэ. Онтон холкуоска ньирэй көрөөччүнэн үлэлэбитэ. Бу сылдьан тымныйан сэллигинэн ыалдыбыта уонна уһундук оройуоннаабы тубдиспансерга эмтэммитэ. Онтон 1961 с. олунньу ыйга трахоматознай сиэстэрэ куурсун бүтэрэн, Дүллүкүтээби фельдшерскэй пуун сэбиэдиссэйинэн ананан үлэтин саҕалаабыта. Салгы атырдыах ыйыттан Үрэн фельдшерскэй пуунугар үлэлээбитэ. Оччолорго ыаллар алаастарынан тарҕанан олоҕолоро: Кыталыктаахха Санниковтар, Алексеевтар; Локуйаанна Дугдуюновтар; Үрэн күөлгэ Стахановтар, Моонньообукка Ивановтар, Павловтар; Балабаннаахха Ксенофоновтар, Оттооххо Алексеевтар уонна да атыттар. Үгүстэрэ элбэх оҕолоох ыаллар этэ. Бүтэйдээххэ да ыал элбэбэ. Сиэстэрэ кыһын-сайын диэбэккэ, атынан сылдьан көрөрө-истэрэ, ыарыһахтарын эмтиирэ, оҕолорго прививка биэрэрэ. Кырдыаҕастар «олус ыраас, чэнчис, эйбэс үлэһит кыыс этэ» диэн ах-

таллара-саныыллара. Ол да курдук торохуома курдук тарбаммыт сыстыганнаах ыарыыны кыайан, Үөһээ Бүлүү оройуонугар торохуоманы суох онорууга сэмэй кылаатын киллэрэн, Саха АССР Министирдэрин Сэбиэттэн, САСР доруобуйатын харыстабылын министиристибиэттэн анабыл кыһыл көмүс чаһынан наҕараадаламмыта.

Ол кэнниттэн 1964 с. Үөһээ Бүлүүгэ тубдиспансерга сиэстэрэлээбитэ. Онтон 1965 сылтан 1969 сылга диэри Дүллүкү учаастактаагы балыһатыгар сиэстэрэнэн ананан үлэлээбитэ. Егоров Семен Петровичтыын ыал буолан, бу сылга Үрэн фельдшерскэй пуунугар сиэстэрэнэн анаммыта уонна 1977 с. диэри бэриниилээхтик үлэлээбитэ. Элбэх Бочуотунай грамоталарынан, Махтал суруктарынан бэлиэтэммитэ.

Александра Петровна художественнай самодеятельность актыбынай кыттыылааҕа этэ, ураты кэрэ куоластааҕа. Кэргэнинэн дуэтыылларын билингэ диэри дьон-сэргэ олус үчүгэйдик ахтар-саныыр. Онтон ыарытыан инбэлииккэ тахсан уурайбыта. Күн сириттэн барыар диэри үрэттэр «бэйэбит бырааспыт» диэн иһирэхтик, киэн тутта ааттыллар, элбэхтик сүбэлэтэллэрэ-амалаталлара, укуол да туруорара аҕыйаҕа суох этэ.

Биһиги ийэбит төһө да оҕо эрдэбиттэн ыарыһах буоллар, олобун мэдиссиинэни кытта сибээстээн, биэс оҕоҕо күн сирин көрдөрөн, улаатыннартаан, уон сиэн миннигэһин билэн, толору дьоллоох олоҕу олон 1994 с. күн сириттэн барбыта.

Петрова Үүйэ Семеновна, кыһа, СӨ үөрэбириитин туйгуна

Семенова Любовь Кузьминична

Любовь Кузьминична 1940 с. Бүлүүгэ элбэх оҕолоох Марфа уонна Кузьма Семеновтарга мурун бүөтэ оҕонон төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэрэ элбэх буолан, ийэтин кытта бииргэ төрөөбүт таайыгар Михаил Ильичкэ иитилибитэ. Дүллүкү оскулатын 7-с кылааһын бүтэрэн баран, салгыы медицинскэй сиэстэрэ идэтигэр үөрэнэр уонна 1968 сылтан 1987 сылга диэри дьааһыла-дьыссаакка медицинскэй сиэстэрэнэн үлэлиир.

1987 сылтан биэнсийэҕэ тахсыар диэри почтальонканан үлэлээбитэ. Үлэлиир кэмнэригэр энкилэ суох үлэһит дэтэн, түргэн-тарбан туттуулаабынан, толоруҕаһынан кимиэхэ да сирдэрбэтэҕэ. Дьонно-сэргэҕэ эйэбэс сыһыанынан, кэпсэтинньэнинэн, дьон кыһалбатын өйдүүрүнэн улахан убаастабылы ылбыта.

Бастакы кэргэниэтэн 4 оҕолоох оҕдообо хаалан баран, 1967 с. омук киһитигэр Андреев Алексей Дмитриевичкэ кэргэн тахсан, 7 оҕону төрөтөн, барыта 11 оҕону көрөн-истэн, иитэн, үлэһит дьон гынан атахтарыгар туруорбута. Араас матырыяалы холбоон, барыбытыгар сиэдэрэй танаһы тигэр уус тарбахтаах иистэнньэн этэ. Оҕолоро бары ыал буолан, 35 сиэни, 18 хос сиэни бэлэхтээбиттэрэ.

ССРС Верховнай Сэбиэтин 1979 сыл алтынньы 3 күнүнээҕи ыйаабынан Дьоруой ийэ аатын ылан, кыһыл көмүс уордьанынан наҕараадаламмыта. Ону таһынан өр сыллаах энкилэ суох үлэтин иһин «Үлэ бэтэрээн» мэтээли иилиммитэ.

Аҕабыт Алексей Дмитриевич биэнсийэҕэ тахсыар диэри тутуу биригээдэтигэр тырахтарыыстаабыта.

Улахан кыыстара Любовь Алексеевна Андреева

Степанова Мария Никоновна

Күн сирин үтүөтүн көрдөрбүт күндү киһим, ийэм барахсан, Мария Никоновна Үөһээ Бүлүү оройуонун Көтөрдөөх учаастагар балаҕан ыйын 4 күнүгэр 1945 с. төрөөбүтэ. Биэс уол кэнниттэн кыыс оҕо кэлэн дьонноро үөрүүлэрэ мунура суох буолбута.

Аҕата Степанов Никон Алексеевич Аҕа дойдуга Улуу сэриитин сылларыгар тыылга Тиксиигэ таһаҕас таһааччынан бэриниилээхтик үлэлээбит. Кыыс оҕоломмут үөрүүтүгэр алаадьылаан, Изийэхсит хотунун алы гыммыт. Эбэтин аатынан Маарыйа диэн сүрэхтээбиттэр. Ийэм аҕатын таайа Алексеев Капитон эдэр сааһыгар Аҕа дойдуга сэриитигэр ынырыллан барбыт уонна сэриигэ да тийбэккэ, борохуоттарын өстөөх үөһэттэн буомбалаан, үгүс саллаат онно суорума суолламмыт. Сураба суох сүппүттэр ахсааннарыгар кирибит. Ийэтэ өр бабайы күүппүтүн ийэм долгуйа кэпсиир этэ.

Абатын сыңдалбаннаах тыыл үлэтэ доруобуйатын айгыраппыта, ийэм икки сааһыгар олохтон туораабыта. Кини Аба дойду сэриитин кэнниттэн бэрт өр кэмнэ диэри олох-дьаһах олус ыарахан этэ диэн кэпсиирэ. Бииргэ төрөөбүт улахан убайа Охонооһой олус үтүөкэн үлэһит киһи буолан, эбэбитигэр Өрүүнэбэ илии-атах буолан, биһигини киһи хара онорсубута диирэ. Эбэбит Өрүүнэ уолаттара Баһылай, Ыстапаан, Ньюкулай бары дабаны туруу үлэһит дьон этилэр диэн олус истинник ахтарын өйдүүбүн.

Аччыктааһын, сут дьылларыгар эбэм харса суох үлэһит буолан, биэс оҕону атабар туруорбут эбит. Туох да олус кыахтаах, түргэн туттуулаах үлэһит үһү. От мунньуутугар кыраабылынан бырахпыт ото сиргэ тийиэн иннинэ иккис бырахпыт отун кытта тэннэ түһээччи диэн кэпсиирэ. Олус бэргэнник ытарын, оту охсор суола олус ырааһын, истэннэһин, сатабылын ийэм истинник ахтара. Биһигини от муньарбытыгар эбэбит манньык от муньара диэн көрдөрө сатыыра да, хайабытыгар да табыллыбат этэ. Эбэбит дьоллоох олох кэлбитин, Кыайы буолбутун олус долгуйан, үөрэн-көтөн, харахтарыгар уулаах көрсүбүттэрин туһунан ийэм кэпсиирэ.

Киһи быһыытынан эбэбит олус сэмэй, элбэх сангата-ингэтэ суох, улахан толугу көрүннээх кыраһыабай дьахтар эбит. Эбэбит толору аата Степанова Ирина Афанасьевна диэн. Кини биэс уолуттан кыргытара бары Дьокуускай куоракка ыал-күүс буолан этэннэ олороллор.

Эбэм туһунан Улуу кыайыыны харытын үлэтин күүһүнэн, санаатын күүһүнэн абалсыбыт үтүөкэн киһи туһунан бэрт кыракий истин ахтыбын суруйдум.

Мин ийэм 1976 с. Көтөрдөөхтөн абабын кытта холбоһон көһөн кэлбитэ. 1976 с. Дүллүкү сопхуоска ыаньыксытынан үлэтин саҕалаабыта. Бу кэлбит сылыгар тунуйдары туттарбыттар. Оччотооҕу социалистическай күрэхтэһиигэ Хоро биллэр ыаньыксытыттан балтараа киилэ үүтүнэн кыайтараммын, «Урал» матассыыкыл ылбатабым диэн сонньуйар буолара. Өр кэмнэ ыаньыксытынан, онтон кэлин ньирэй көрөөччүнэн үлэлээбитэ. Сопхуос ыһыллыар диэри үтө суобастаахтык үлэлээбитэ. Дьону кытта олус тапсара, эдэрдэргэ өрүү сүбэ-ама биэрэ сылдыра. Олус көрдөөх буолан, дьон киниэхэ олус тардыһара. Эдэри кытта эдэр, кырдыаһа кытта кырдыаһас буолара. Хас биирдии ньирэйигэр аат биэрэрэ уонна хайдах майгылаахтарынан көрөн кэпсэтээччи. Ханньык да ыарахан үлэттэн толлон турааччыта суох. Биир дьыл саас эрдэ ынахтары таһырдыа төрөтөн, ньирэйдэри таһырдыа туппуга. Бу оччотооҕу кэм биир бастын эксперименэ этэ, биир

да ньирэйи өлөрбөтөбө. Төттөрүтүн ордук төрөлкөй буолаллар эбит диэн быһаарбыта. Ол эрэн, манна үлэлээн доруобуйабын айгыраппытым диирэ. Сайын Локуйаан, Тэһэкэй диэн сайылыктарга көһөн 75-тии ньирэйи ийэбинээн иккиэн көрөрбүт. Биһигини кытта Иванова Анастасия, Семенова Матрена өрүү тэннэ үлэлиллэрэ. Бары да үлэттэн дьоллоһон, биир дьыа кэргэн курдук сайылыырбыт. Билигин ол сайылыкка улааппыт оҕолор ол кэмнэри олус күндүтүк саныыбыт.

Маргарита Николаевна Анисимова,
М.А. Алексеев аатынан өрөспүүбүлүкэтээби лицей учуутала,
СӨ үөрэҕириитин туйгуна, «Учууталлар учууталлара»,
«XXI үйэ учуутала» бэлиэлэр хаһаайына Тимофеева

Марасова Дария Михайловна

Эбэм Дария Михайловна 1936 с. Сургуулук нэһилиэгэр колхуостаах бааһынай кэргэнигэр төрөөбүтэ. Бииргэ төрөөбүттэрэ: эдьийдэрэ Балбаара, Манньыаппа, убайа Баһылай. Сэри саҕана кыра оҕо сайын отчуттарга орус сиэппит. Сургуулук оскуолатыгар үөрэммит. Кыһын бурдук сынньар эбит. Ас-танас кэмчи буолан, оскуолаттан уурайан пиэрмэбэ үүт эрийээччинэн үлэлээбит. Онтон ийэтэ өлбүтүн кэннэ күтүөтүн аахха үөрэнэ, олоро барбыт.

Улаатан баран, 16—17 сааһыгар, Үөһээ Бүлүүгэ кирибит. Бастаан оҕо дьэтигэр остуораһынан, онтон хас да сыл танас сууяаччынан үлэлээбит.

1956 с. Герасимов Илья Дмитриевичтин холбоһон ыал буолбуттар. Үөһээ Бүлүүгэ кэтэх хаһаайыстыбаба баран сибиинньэлэри, аттары көрбүттэр. Онтон Дүллүкүгэ көһөн кэлбиттэр. Кэлин Хомустаахха дайаркалыы барбыттар. Төттөрү Дүллүкүгэ көһөн кэлбиттэригэр эбэм баанньыкка остуорастаабыт. Эһэлээх эбэм 33 сыл бииргэ өйөһөн-өйдөһөн эйэ-дэмнээхтик ололорбуттара.

Уон оҕону төрөтөн, иитэн-харайан үлэһит онортообуттара. Онон эбэбэр Дьоруой ийэ аата инэриллибитэ.

Герасимова Дуня.
Муус устар 24 күнэ, 2005 с.

Тимофеев Михаил Никитич

Мин ийэм Мария Николаевна сэрии огдообото. Кэргэнэ Тимофеев Никита сэриигэ бастакы хомуурга баран сураба суох сүппүт.

Ийэм барахсан I Боотулуу Көтөрдөөбөр Ньыччактарга кийиит буолан олорон, үс эмдэй-сэмдэй оботунаан, икки харабын уутунан суунан, анаардас туран хаалахтаабыт. Хайдах да салгыы оччотообу олох кыһарбанын уйан соботобун оболорун иитэр кыаба суох буолан, дойдутугар Манааска көһөн кэлээри дьонугар илдьит ыппыт. Ол илдьити толорон эдьиий-

бит Улахан Аана (Егорова Анна Николаевна I) сыарбалаах атынан көһөрө тийэр. Онуоха уолларын былабайга былдьаппыт аһыларыгар арбы-сарбы олохтоох ыалга тийэн чэйдээн, балаһыанньаны быһаарсыы буолар. Оччотообу саха ыала барахсаттар туох улахан тырсар-былдьаһар баайдара кэлиэй... Утуйар, таннар танас, иһит-хомуос эрэ буоллаба. Ол кэпсэтии быһыытынан икки улахан оҕо эһэлээх эбэлэригэр хаалар буолаллар. Оттон көтөххө сылдьар кыратын: «Иваны илдьэ бар, эдэр дьахтар оболонуон, өлбүтү кытта өлбүт суох, ити икки улаханый хайдах эмит киһи хара оноруохпут, харахпыт уутун соттуохпут», — дэһэллэр хотуннаах тойоно. Бу кэпсэтии кэмигэр суолтатын соччо өйдөөбөккө сылдьыбыт улахан кыыс Марфа (оскуолаба киирэ илик) эһэлээх эбэтин «тайах мастара» буолан, ийэ-титтэн хааларыгар да улаханник аймамматах. Оттон кэпсэтии бүтэн хомунуу буолбутугар, остуол аннынан үнэ сылдьар убайым Миша ийэтин сайыһан ытыы-ытыы лабыччактаан кэлбитин эһэтэ Никиитэ: «Бар антах, эн хаалабын!» диэн атабынан тарыйбыт. Онуоха эдьиийим Аана быраатын аһынан ытыы түһэн баран, көтөбөн ылбыт уонна: «Илдьэ барабыт, оннообор баарбытына атабынан тарыйылар буолабына, бардахпытына хайдах тутулуо биллибэт эбит», — диэбит уонна мас-таас курдук быһаарыы таһаарбыт. Онуоха дьиэлээхтэр да улаханник унуохтанан былдьаһа сатаабатахтар. Оччолорго эдьиий-бит Улахан Аана турбут-олорбут, сырыыны-айаны кыайар, бэдэрээт көтөбөр, биригэдьиир, актыбыыс бөбө киһи буоллаба. Онон сэрии аас-туор олобор бары суулаһан, хайдах эмит инчэбэй тирбэбэ быстыбатынан олоруохпут диэн итинник кытаанах санааны ылыннаба. Ийэм барахсан ити курдук икки кыра оболоох дойдутугар Манааска

көһөн кэлбит. Бииргэ төрөөбүттэр көмөлөөн суулаһан олорбуттар. Холкуоска хара ньуура суох үлэлээн биһигини иитэлээбиттэр. Оттон олох көһөн, дьон-сэргэ арыый үөһэ тыыммыта.

Убайдарым барахсаттар сүгэ-хотуур угун кыайар буолуохтарыттан хара үлэбэ эриллэн, туруу үлэһит буолан тахсыбыттара. Улахан убайым Миша Дүллүкүгэ үлэлии кэлэн баран, кэргэннэнэн, дьолун булан, элбэх оболонон-урууланан, олоҕо манна түстэммитэ.

1964 с. ийэм ыарытыһан, туһунан кыайан олоруо суох буолан, Дүллүкүгэ убайбар Михаил Никитичтээххэ көһөн кэлбиппит. Убайым бастакы оҕото Толик мин кэллэбим күһүн балаһан ыйын 22 күнүгэр төрөөбүтэ. Ийэм барахсан нэһиилэ кыстаан баран, дойдутун ахтан, кыра кыыһын Розатын илдьэ орто уолугар Иваннаахха төттөрү көспүтэ. Оттон мин бу дойдуну, Дүллүкүнү, сөбүлээн манна убайбар хаалбытым. Онон олобум барыта бу дойдуга түстэммитэ. Манна тапталбын көрсөн ыал буолбутум, оболонон-урууланан, дьыэ-уот тэринэн олохсуйбутум. Ийэм барахсан тапталлаах кэргэнин сэриигэ сүтэрэн да баран олоххо тардыһыытын күһүһүнэн балтым Роза биһиккини төрөтөн, күн сириҥ сырдыгын бэлэхтээбит, дьонуннаах иитиини биэрбит үтүөлээх.

Убайым Михаил Никитич кэргэнэ Тамара Даниловнаһын 1963 с. ыал буолбуттара. Биһиги Манааска олордохпутуна, Өктөөп бырааһынньыгын саһана суолга массыына тутан тахса сылдьыбыттара. Саһаһым Тамара Уолбут пиэрмэтигэр, убайым холкуоска тутууга үлэлииллэр эбит этэ. Ыал буолан баран, аармыйаба ыңгырыллан баран, байыаннай хамыһыһа доруобуйатынан сыыйыллан, Дьокуускай куораттан төһөн кэлбитэ.

Ол кэлэн Хороҕо тырахтарыыстар куурустарыгар үөрэммитэ. 1965—1966 сс. холкуоска тутууга, кэнники МСО-ба тырахтарыыстабыта. Дүллүкү улахан тутууларын маһын таһыытыгар түүһнэри-күннэри аахсыбакка туран үлэлээбиттэрэ. Прорабтара Оконосов Дмитрий Кириллович, тырахтарыыстар Аталларов Василий Софронович, Михайлов Николай Семенович, Оконосов Василий Кириллович, Андреев Алексей, Томский Иннокентий Васильевич, о.д.а. этилэрэ. Оччолорго маһы сыарбаба тизийэн таһаллара, барыта илиинэн буолан ыарахан үлэ этэ. Күөгэйэр күһнэригэр сылдьар МСО үлэһиттэрэ мас кэрдэр сирдэригэр үрдүттэн балок дьиэлэргэ олоро сылдьан бэлэмнииллэрин тырахтарыыстар иккилии сыарбанан соһон Кырыкый чуҕаһыттан таһаллара. Дьиэлэригэр хоһон-өрөөн сыппаттара.

Убайым Миша үчүгэй үлэтин иһин путевокканан наһараадаланан,

1971 с. кыһын ахсынньыга Москва куоракка Бүтүн Союуустаабы но-руот ситиһиилэрин быыстапкатыгар баран күүлэйдээн кэлбитэ. 1973 с. «Отличник социалистического соревнования РСФСР» бэлиэ-нэн наһараадаламмыта.

Убайым сүрдээх бүгүрү, үлэһит киһи этэ. Бииргэ үлэлээбит табаа-рыһа Аталларов Василий Софронович дэлэбэ этиэ дуо: «Миисэ сыы-һа ыттарбыт тиин курдук үлэлээн, бултаан хатыгынайан тахсар», — диэн. Булчут бэрдэ буолан дьонун бултаан-алтаан аһатара, чугас ыал-ларын да матарбата.

Эдэр сааһыгар ыарахан ыарыыга ыалдьан, кэргэнин уонна 7 оҕо-тун тулаайах хаалларан күн сириттэн күрэммитэ.

Быраата Валерий Семенович Тимофеев, Дүллүкү олохтооҕо

Тимофеева Анастасия Елисеевна

Мин 1944 с. атырдыах ыйын 15 күнүгэр Үөһээ Бүлүүгэ Кэнтик нэһилиэгэр төрөөбүтүм. Ийэм биир оҕолоох Егорова Мария Илларионовна этэ. Аҕам Ханчаев Елисей Гаврильевич атын ыал аҕата эбит. 1 ыйбын туоларбар аҕам бииргэ төрөөбүт балта Ханчаева Матрена Гаврильевна ийэбэр дьукаах киирэн, миигин, иринньэх оҕону, иккиэн көрөн-истэн улаатыннарбыттара. Төрөппүппүн «ийээ» диэн, иитиспиппин «маа-ма» диэн ынырарым.

Аны санаатахха, лаппа ыарахан олохтоохтор эбит. Ийэм дайааркалыыр, маамам таһырдыаангы үлэһит. Мас мас-тыыр, халлаан лаппа харанарыар диэри оҕуһунан от тизээр, балбаах таһар.

Эдьийим Петрова Анна Осиповна метеоролог идэлээх буолан порка үлэлээбитэ, пенсионерка. Аҕам уола, убайым Ханчаев Еремей Елисеевич, Эдьигээнгэ олорор, учуутал, билигин пенсионер.

Мин 1966 с. Дьокуускайдаабы тыа хаһаайыстыбатын техникуму-гар хонуу үлэһитин үөрэбин бүтэрэн, Дүллүкүгэ «Ленин» холкуоска агрономунан ананан кэлэн, үлэлээн-хамсаан, Дүллүкү олохтооҕо буолбутум. Ийэм кэлин кэргэн тахсан, өссө 3 оҕоломмота: 2 уол, 1 кыыс. Бары улаатан ыал-күүс буолтара. Аҕалара Егоров Алексей Никифорович Ильмень күөл алдархайыттан тыыннаах ордон кэл-

бит саллаат этэ. Дьоммут суох буолбуттарын кэннэ 2 оҕону эдьийим Анна, кыра уолу мин ииппиппит.

Кэргэним Аркадий Иванович Орджоникидзевскай оройуон Ха-чыкаат нэһилиэгэр 1939 с. 8 оҕолоох ыалга б-с оҕонон төрөөбүт. Ийэлэрэ Анисия холкуоска дайааркалаабыт. Аҕалара Иван Егоро-вич Тимофеев сэрии кэмигэр АЯМ тыраассаҕа суол маастарынан үлэлээн, «Почетный дорожник РСФСР» мэтээллээбэ. Манна даҕатан эттэххэ, 60 сыл аасытын кэннэ сиэнэ Тимофеев Эдуард Аркадьевич 2001 с. Ленскэй куораты чөлүгэр түһэриигэ кыттан «Почетный стро-итель России» бэлиээнэн наһараадаламмыта. Аркадий аҕата бастакы кэргэнигэр оҕото суох эбит. Огдообо хаалан баран, Иван Егорович 4 оҕолоох огдообону кэргэн ылан, өссө 4 оҕоломмуттар: Анна, Ар-кадий, Володя, Света. Анна Ивановна Ленин уордьаннаах математи-ка учуутала, Аркадий болуотунньук, Володя үтүөлээх учуутал, Света биологической наука дуоктара, бэрэпиэссэр, СӨ наукатын үтүөлээх диэйэтэлэ, РФ наукаҕа, тизхиньикэбэ бочуоттаах үлэһитэ, Россия есте-ствознаниеҕа академиятын академига, үлэ бэтэрээнэ.

Аркадий 1965 с. Ленинградка тутуу институтугар үөрэххэ киирэн баран, миигин көрсөн барбатаҕа. Билигин сиэммит Санкт-Петербур-га олорор, үлэлиир.

Биһиги Аркадийдыын 1967 с. ыал буолан 35 сыл бииргэ олорон, 4 оҕолоохпут: Вика, Эдик, Рудик, Наташа. Оҕолорбут бары ыаллар, 20-чэ сиэннээхпит.

Аркадий Дүллүкүгэ 1967 с. кэлбитэ, МСО лииньийэтинэн тэрил-либит тутуу биригээдэтигэр биригэдьииринэн үлэлээбитэ. Аркадий Иванович көрдөөх-нардаах, олоххо актыыбынай позициялаах киһи этэ, нэһилиэк уопсастыбаннай олоҕор барытыгар кыттааччы, спор-тсмен уонна ырыаһыт бэрдэ этэ. Дэлэбэ даҕаны, 60 сааһын туолуо 2 ый иннинэ 1999 с. «50 лет Сахаачча» хапсаҕай турнирыгар Дьокуус-кайга баран кыттан призер буолуо дуо...

Оҕомсох, сайаҕас, наһаа аһыныгас киһи этэ. Убайым Сергеев Сте-пан Иванович 36 сааһыгар өлөн, 4 тулаайах бырааттарбын иитис-питэ. Уонна дуонар этэ.

Дьиннээх үтүө киһиэхэ кэргэн тахсан, билигин да орто дойдуттан барбыта 18 сыл аастар да, дьоллоохтук олорбут сылларым сылаас өйдөбүллэринэн уйдаран оҕолорбун, сиэннэрбин, хос сиэннэрбин көрөн-истэн, бүөбөйдэһэ олоробун.

Анастасия Елисеевна Тимофеева, үлэ бэтэрээнэ, Дүллүкү бочуоттаах олохтооҕо

Тимофеева (Федорова) Тамара Даниловна

Ийэм Тамара Даниловна 1944 с. бэс ыйын 25 күнүгэр Оттоох алааска төрөөбүтэ. Ийэтэ Хогурова Марфа Титовна, үс оҕолообуттан ийэм иккис оҕо. Эдьийэ Мария Никитична Хогурова, быраата Леонид Афанасьевич Федоров.

Эдьийэ Мария Никитична ахтарынан, 5—6 саастааҕар ийэтэ оҕолоноругар кинини ыалга илдьибиттэр, онтон ийэтэ төрөөбүтүн кэннэ «балтыланнын» диэн дьиэтигэр аҕалбыттар. Маняҕа таайа куораттан кэһии ғынан аҕалбыт сибэкки ойуулаах сана былаачыйатыгар

кыра оҕону суулаабыттарын көрөн наһаа хомойбут үһү.

Ийэлэрэ холкуоска ыанньыксыттыыр, үүт эрийэр буолан, оҕолор бэйэлэрэ эрэ хаалаллар эбит. Маня кыра балтын кытта оонньуон бабаран аллараттан анньан оҕону оронуттан түһэрэ сатыыра үһү да кыайбат эбит. Ийэтэ үлэтигэр барарыгар лэппиэскэ тиэстэтин саахарга булкуйан, танаска суулаан баран, ону айаҕар уоптаран баран барар эбит.

Биирдэ ийэлэрэ тоҕо эрэ хойутаабыт, кэлбэтэх. Ону кэтэһэ сатаан баран балтын Тамараны сиэтэн (сана хааман эрэр эбит) ийэлэрин көрдүү Алааска барбыттар. Соһон-сыһан, бэрт уһуннук айаннаан тийибиттэрэ олохтоохтор Кыайыы буолбутун бэлиэтээн бырааһынньыктыы сылдьаллар үһү. Онон мин ийэм Кыайыы буоларыгар 1 саастаах кыра оҕо эбит.

Эдьийэ улаатан оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан балтын ахтан аҕай куруук тугу булбутун кэһиленэн кэлэр эбит. Кыанар буолуохтарыттан ийэлэригэр холкуос үлэтигэр көмөлөһөн үлэлии үөрэнэн улааппыттар.

Ийэм 8-с кылаас кэнниттэн оскуолаттан уурайан, салгыы үөрэм-мэккэ, Уолбут пиэрмэтигэр сибиинньэ көрөөччүнэн үлэлээбит. Ийэтэ, эдьийэ эмиэ Уолбукка пиэрмэҕэ үлэлээбиттэр.

Аҕабыныын Тимофеев Михаил Никитичтин 1963 с. ыал буолбуттар. Утуу-субуу 7 оболоммуттар. Аҕам холкуоска тырахтарыыстаабыта. Сүрдээх булчут этэ, оҕо сылдьан булдунаан аһаан-сиэн улааппыт. Кэлин ыарытыйан сытан, наһаа үчүгэйдик маслянай кыраасканы хартыыналары уруһуйдуура.

Ийэм элбэх оҕолонон оҕолорун көрөн дьиэтигэр олорбута. Элбэх оҕолоох буолан, I—II истиэпэннээх «Медаль материнства» мэтээлэринэн, «Материнская слава» III истиэпэннээх уордьанынан наҕараадаламмыта. Аҕабыт өлбүтүн кэннэ, биригэ үлэлээбит табаарыстара көмөлөһөөрү ийэбин МСО-ҕа харабылынан ылбыттар.

Ийэм наһаа үчүгэйдик быысыбайдыыра уонна баайара. Өйдүү-бүн ээ, ыкса ыалларбыт ийэлэрин кытта Зинаида Петровналыын баайан куоталаһаллара. Ийэм куоттарымаары түүннэри утуйбакка баайар буолара. Быысыбайдаабыт үлэлэрэ билигин да бааллар. Кинигэ ааҕарын олус сөбүлүүрү, ону үтүктэн биһиги эмиэ кинигэ аахпыта буоларбыт. Ийэм куруук күлэ-үөрэ сылдьар, эйэбэс майгылаах, кыраттан да үөрэр диэн эрэ өйдөөн хаалбыппын. Тоҕо эрэ кыһыгар этэ диэн өйбөр олох суох.

Ийэм эдэр сааһыгар огдообо хаалбыт, ол да буоллар сүрдээх күүстээх санаалаах буолан, 7 оҕону көрөн-харайан улаатыннартаан иһэн эмискэ ыалдьан күн сириттэн күрэммитэ.

Ийэлээх аҕабыт иккиэн олох эдэр саастарыгар утуу-субуу аҕыйах сылынан быысаһан олохтон барбыттарын кэннэ аҕабыт быраата Тимофеев Валерий Семенович кэргэнинэн Клара Даниловналыын барыбытын сулуу тутан бэйэлэрин оҕолорун кытта тэнгэ иппиттэрэ. Онон бары биригэ 10 оҕо буолан иитиллэн, үөрэхтэнэн, ыал буолан, олоххо оннубутун булбуппутугар убайбытыгар Валерий Семеновичка, санаспытыгар Клара Даниловнаҕа махталбыт мунура суох.

Кыһа **Татьяна Михайловна Тимофеева**,
СӨ үөрэтириитин туйгуна

Томская Евдокия Петровна

Ийэм Евдокия Петровна 1939 с. кулун тутар ыйга Дүллүкүгэ Көппөхтөөх диэн алааска күн сирин көрбүтэ. Оҕо сааһа Көппөхтөөххө ааспыта. Биригэ төрөөбүт алтыалар, кини төрдүс оҕо. Кэлин Дүллүкүгэ көһөн кирибиттэрэ. Үөһээ Бүлүүгэ И.Н. Бараахап аатынан оскуоланы бүтэрбитэ. 1959 с. комсомольскай путевканын Үрэнгэ үлэлии тийэр, онно Обоев Василий Петровичтыын көрсөн, сүрэхтэринэн сөбүлэһэн, харахтарынан хайбаһан ыал буолаллар.

1961 с. Бүлүүтээби педучилищеҕа үөрэнэ кириэр. Бүтэрэн баран Дүллүкү оскуолатыгар начаалынай кылаас учууталынан үлэлээбитэ, онтон кэлин доруобуйатынан продленной группа учууталынан көһөр.

Алта оҕо амарах ийэтэ. 1981 с. I истиэпэннээх «Медаль материнства» инэриллибитэ.

Сымнаҕас, эйэбэс майгылааҕа, куруук үөрэ-көтө сылдьара, дьээ-бэлээх этэ, түргэн-тарбан, ыраас туттуулааҕа, сатаабата диэн суоҕа. Эдьийбэр Машаҕа көмөлөһөн, ыаллары кэрийэн буоста түнэтэрэ, ол быһыгар хотоно-дьиэтэ, сайынын оттуура. Хоһуун от охсооччу этэ, ийэбин кытта элбэхтик оттоспутум, от охсорго ийэм үөрэппитэ.

Нэһилиэккэ буолар тэрээһиннэргэ, кэнсиэртэргэ көхтөөхтүк кытааччы, туохтан да туора турбат этэ.

1987 с. балаҕан ыйын 21 күнүгэр уһун, ыарахан ыарыы кэнниттэн күн сириттэн күрэммитэ.

Кыыһа Евдокия Томская, 2020 с.

Она была обаятельной

Дуня была всегда стройная, одевалась аккуратно, опрятно, чисто. Моя мама говорила так, хвалила ее всегда.

У нее было светлое, румяное лицо, вокруг него вились легкие бьющиеся волосы. Она была очень обаятельной.

Когда училась в старших классах школы имени Барахова, она жила у родственников в семье Михайлова Данила. Их сын Михайлов Виктор Данилович — профессор СВФУ. Мы ее редко видели, я училась в младших классах.

Когда училась в Вилуйском училище, заезжала к нам с Маней. Я с них глаз не спускала, наблюдала, как они наряжаются, красятся. Потом, когда стали учителями, приезжали на августовские собрания. Я помню, как они вдвоем брали туфли, надевали красивые платья и уходили, такие нарядные и красивые. Они шли в РДК на танцы, иногда смотреть концерт. Они всегда переобувались, верхнюю одежду сдавали в гардероб.

Жили с сестрой дружно, поддерживали друг друга, помогали. Когда я была студенткой в городе, Дуня писала мне письма на русском языке. Заказывала что-нибудь для дома, писала о своих детях. Помню, я купила для нее набор атласного покрывала с галочками для подушек.

Наталья Ивановна Евдокимовна,

учитель русского языка и литературы Верхневилуйской СОШ им. И. И. Барахова

Томская Мария Петровна

Мария Петровна родилась 1 мая 1937 г. в аласе Көппөхтөөх с. Дюллюкю Верхневилуйского района Якутской АССР.

Отец — Томский Петр Васильевич, ветеран Великой Отечественной войны. Мать — Чул-лургасова Мария Алексеевна, ветеран тыла.

Родные:

Томский Семен Петрович окончил техникум связи в г. Якутске по специальности «радиотехник». Проработал механиком мясомолпрома района, затем в районном Доме быта.

Томский Иннокентий Петрович окончил МГУ, проживает в с. Кочеве Пермской области, проработал учителем математики и физики, секретарем райкома. Сейчас на пенсии.

Томская Евдокия Петровна окончила ВПУ им. Н. Г. Чернышевского, проработала в Дюллюкинской СШ учителем начальных классов.

Томская Екатерина Петровна окончила Иркутский медицинский институт, проработала врачом-стоматологом, проживает в г. Якутске, на пенсии.

Томская Светлана Петровна окончила курсы продавца в г. Вилуйске, проработала заведующим в Центральной районной больнице с. Верхневилуйска. Проживает в г. Якутске, на пенсии.

Мария Петровна поступила в 1945 г. в Дюллюкинскую 7-летнюю школу. В 1954 г. окончила 8 классов в Далырской средней школе. В 1957 г. поступила в Вилуйское педагогическое училище им. Н. Г. Чернышевского. Окончила учебу 1 июля в 1961 г. и получила диплом И № 788933 по квалификации «Учитель начальных классов».

В 1963 г. поступила на заочное отделение филологического факультета Якутского государственного университета. Окончила 29 июня 1972 г. и получила диплом Ю № 492990 по квалификации «Филолог. Учитель якутского языка и литературы».

Этапы трудовой деятельности:

— В 1961 г. 23 августа принята учителем начальных классов семилетней школы по приказу РОНО № 211 от 23.08.1961 г.

— 1 сентября 1964 г. назначена учителем Магасской восьмилетней школы по приказу № 7 от 6 октября 1964 г.

— 1 октября 1965 г. назначена воспитателем Дюллюкинского детского сада по приказу № 277 от 28 сентября 1965 г.

— 10 ноября 1965 г. назначена учителем Дюллюкинской восьмилетней школы по приказу № 310 от 9 ноября 1965 г.

— 7 февраля 1966 г. принята учителем Тойокунской восьмилетней школы по приказу № 43 от 8 ноября 1966 г.

— 1 сентября 1966 г. назначена учителем Дюллюкинской восьмилетней школы по приказу № 269 от 19 июля 1966 г.

— 1 сентября 1967 г. назначена организатором внеклассной и внешкольной работы Дюллюкинской средней школы по приказу № 613 от 13 сентября 1976 г.

— 31 августа 1978 г. назначена учителем якутского языка и литературы в Дюллюкинской средней школе

— 16 августа 1988 г. назначена учителем домашнего обучения и делопроизводителем по приказу № 291 от 15 сентября 1987 г.

Достижения и награды:

- Стала «Ветераном труда» за долголетний добросовестный труд от Президиума Верховного Совета СССР Указом Президиума Верховного Совета ЯАССР от 24 ноября 1986 г.

- Звание «Учитель учителей» присвоено 10 сентября 2012 г. Удостоверение № 12—181.

- Почетная Грамота Министерства Просвещения ЯАССР и Якутского областного комитета профсоюза работников просвещения, высшей школы и научных учреждений за достигнутые успехи в обучении и воспитании учащихся от 18 декабря 1984.

- Почетная Грамота за активное участие в общественной работе среди населения Якутского обкома КПСС, Президиума Верховного Совета ЯАССР, Совета министров ЯАССР, Якутского областного Совета профсоюзов.

- Почетная Грамота Бюро Верхневиллюйского РК КПСС Якутской АССР и исполкома районного Совета депутатов трудящихся от 18 марта 1977 г.

- За самоотверженный труд, за долголетнюю добросовестную работу в воспитании подрастающего поколения и за активное участие в общественной работе многократно награждена грамотами, благодарственными письмами от Верхневиллюйского райкома КПСС, исполкома районного Совета народных депутатов, Верхневиллюйского РАЙОНО, отделом культуры Верхневиллюйского района, Партбюро сельисполкома, женкома с. Дюллюкю, администрацией школы

Более 40 лет своей жизни Мария Петровна посвятила обучению и воспитанию молодого поколения, распространила опыт молодым учителям, за что молодое поколение и их родители благодарны и вспоминают с особой теплотой.

В свободное от работы время Мария Петровна любила вышивать, петь в художественной самодеятельности.

Дочь Слепцова Ольга Николаевна — учитель английского языка. В настоящее время работает в МБОУ «Верхневиллюйская средняя общеобразовательная школа № 2 им. М.Т. Егорова» заместителем директора по воспитательной работе. Зять Слепцов Роман Петрович из Среднеколымского района. Учился в Хабаровском педагогическом институте в факультете физической культуры и спорта.

Имеет 2 внука и 2 правнука:

- Слепцов Владимир Романович окончил ЯГУ им. М.К. Аммосова факультет «природопользование». В настоящее время работает старшим государственным инспектором Верхневиллюйской инспекции государственного экологического надзора. Женат, имеет сына. Айсару 1,5 годика.

- Данилова Елена Романовна окончила ЯГСХА факультет «юриспруденция». В настоящее время работает специалистом МФЦ «Мои документы» в с. Верхневиллюйске, замужем, сын Артем — воспитанник детского сада № 5.

Дочь **Ольга Николаевна Слепцова**,
отличник образования РС(Я)

Трофимова Варвара Филипповна

1939 с. олуһнуу 14 күнүгэр III Үөдүгэй нэһилиэгэр Филипп Захарович уонна Дария Николаевна Трофимовтар дьэиэ кэргэттэригэр төрөөбүтүм. Мин төрүүрбэр аҕам сельсовека сэкирэтээрдирэ, ийэм лаппыга атыһыттыыра. Маня диэн эдьийдээбим.

Аҕам 1941 с. сэриигэ барбыта. Мин кыра буоламын, аҕабын соччо өйдөөбөппүн, куруутун ийэлээх эрэ курдук өйдүүбүн. Ийэм от хомууругар, бурдук быһытыгар сылдыра. Сарсыарда эрдэ барара, киэһэ хойут кэлэрэ, онон

эдьийим Маня көрүүтүгэр сылдыарым. Иккиэн уу баһарбыт, мас бэлэмниирбит. Эдьийим кыра эрдэбиттэн үлэбэ олус сыстабас этэ. Миигиттэн биир сыл аҕа эрэри миигин олох көтөбө, сүгэ сылдыара.

Сэрии сылларыгар уот-куйаас, сут-кураан дьыллар этилэр. Уот бөбө турара, онно эмиэ хастыы да хонукка бараллара, онон куруук Манялыын иккиэйэх хааларбыт. Аспыт диэн издьэгэйдээх кыра лэппиэскэ буолара, хааһы, суорат. Нуормалаан биэрэллэрэ, онтон ордугу көрдөөбөт этибит. Сайын атах сыгыннах сылдыарбыт. Ол сабана бары да оннук сылдыаллара.

Үрэн олус сайдыылааҕа — оскуолалаах, балыһалаах, кулууптаах этэ. Ыччат да элбэбэ, дьиэлэрэ барыта үчүгэйэ. Араас оонньуулар, кэнсиэртэр буолаллара, ыһыах да ыытыллара. Үрэннэ кэли дьон, ыаллар элбэхтэрэ, онон элбэх үлэһиттээх этилэр. Арааһа, уус дьоннор олон ааспыттар быһыылаах. Пиэрмэ хотонноро типовой ампаар хотоннор этилэр. Кыанар ыаллар элбэхтэрэ: Иванов Данил Ивановичтаах, Трофимов Нестер Захаровичтаах, Сэмэкээннэр, Дуорааннар, Харабаевтар, онтон да атыттар, онон улахан аччыктааһын суох этэ. Кэрийдэр Кан Ви Гу, Володя бааллара. Кинилэр элбэх бурдугу, обуруот аһын ыһаллара, ыаллар эмиэ бурдук, хортуоска үүннэрэллэрэ, онон хоргуйан өлүү суоҕа. Атын сирдэр курдук биригэдьиридэр, холкуос бэрэссэдээтэллэрэ хаайыыга барбатахтара, онон үнсүһүтэ-харсыһыта суох бэрт эйэлээхтик олохтоттара.

Мин сэрии бүтэригэр алталаах этим, онон оччотообу үөрүүнүкөтүүнү илэ харахпынан көрбүтүм: түүннэри оһуокайы, атах оонньуутун, сүүрүүнү, ыстананы, тустууну.

Үрэн начаалынай оскуолатыгар Абрамов Николай Илларионович кылааһыгар үөрэммитим. Онтон Федор Алексеевичка, маннаабы оскуолаҕа 4—5-с кылаастарга үөрэммитим. Оройуон оскуолатыгар 7-с кылааһы бүтэрбитим. Онтон Үрэн учаастагар үлэлээбитим, онон оҕо сааһым барыта төрөөбүт Үрэммэр ааспыта.

Ийэм сэрии сылларыгар пиэрмэбэ ыанньыксытынан үлэлээбитэ. Ынахтарын күннэ түөртэ ыыллара, окко эмиэ сылдыаллара, обуруот эмиэ көрөллөрө. Хайдах тийинэллэрэ буолла — кыайан өйдөөбөппүн.

Ыччат-комсомольскай учаастага баар буолбута. Петр Семенович учаастак сэбиэдиссэйэ этэ, Виктор Евдокимович Арбанда өттүгэр, Апрель Иванович Үрэн өттүгэр үлэлииллэрэ. Ыччаттар кулууп, хотон тутуутун бэйэлэрэ ыыталлара, ол курдук Моонньообут хотону, дьээтэ тутуллубута. Бүтэйдээх Илин хотону, онтон үлэлии сылдьан, Дьо-

куускайдаабы тыа хаһаайыстыбатын техникумугар үөрэнэ барбытым. Бүтэрэн куорат тыатыгар үлэлээн баран, дойдубар кэлэн Онхойго кылгас кэмнэ үлэлээн баран, Далырга барбытым. 1966 с. дойдубар кэлбитим, барыта 30 сыл зоотехниктаабытым, онон холбоон барыта 49 сыл тыа хаһаайыстыбатыгар үлэлээтим.

Үлэлии-үлэлии кэтэхтэн СГУ-ну бүтэрэн, 1971 с. учуонай-зоотехник дипломун ылбытым. Сопхуос буолбутугар 1968 сылтан 1969 сылга диэри Кырыкый отделениетыгар, онтон 1969 сылтан 1974 сылга диэри саһыл пиэрмэтигэр үлэлээбитим.

Бастакы наҕараадабын 1973 с. Булчуттар уонна кыыл иитээччилэр сүлүөттэригэр «Социалистической үлэ кыайыылааҕа» диэн значогу Чиряев Гаврил Иосифович туттарбыта.

Онтон зоотехнигынан Далыр отделениетыгар барбытым, ордук племенной сүөһү иитиитин үлэтинэн дьарыктанарым. Сорох ыанньыксыттар 3000 кг үүтү ыыллара, онтон Дүллүкү отделениетыгар кэлэн, Хомустаах биригээдэтигэр ыанньыксыттары көбүлээн бары 2000 кг үүтү ыылларын ситиспитим, онон 3-с төгүлүн Сойуус үрдүнэн Кыһыл знамяны ылбыппыт. Кэлин отделение үрдүнэн 5000 кг үүтү ыыры ситиспитим. Иванов Иван Федотович биригээдэтэ ынабы иккитэ төрөтөргө диэн ынырыы таһаарбыта, ол барыта туолбута. Тыа хаһаайыстыбатын каадырдарынан дьарыктанарым, онон ыаллар хас оҕолоохторун барытын билэрим.

Кыайыы элбэх сүлүөтүгэр кыттарым, Кыайыы значоктарынан элбэхтик наҕараадаламмытым. 1981 с. «Үлэбэ килбиэнин иһин» диэн мэтээлинэн наҕараадаламмытым. 1966 с. баартыйаҕа кирибитим, хаста да олохтоох Сэбиэт дьокутаатынан быыбардаммытым, исполком чилиэнэ буоларым. Баартыйа оройуоннаабы кэмитиэтин чилиэнинэн икки төгүл быыбардаммытым. 1990 с. райсовет дьокутаатынан быыбардаммытым.

Сопхуос кылаабынай зоотехнигынан, племенной үлэ зоотехнигынан үлэлээбитим.

Билигин бочуоттаах сынньаланна олохобун.

*Варвара Филипповна Трофимова, үлэ бэтэрээнэ
19.05.2020 с.*

Трофимова-Романятова Мария Филипповна

Эдьийим Мария Филипповна 1938 с. төрөөбүтэ. Оҕо эрдэбиттэн олус сытыы кыысчаан этэ. Дьонно-сэргэбэ олус эйэбэс сыһыаннааба. Барыны бары үлэлиирэ. Кыратыттан танас сууһара, уу баһара, мас мастыыра, бурдук тардара, лэппиэскэ онорон буһарара, тулуура, аны ол балыгын буһарара, үөлэрэ. Оскуолаба барар-бытыгар уулаах, дулбалаах сиргэ миигин сүгэн илдьэрэ.

Ыччат биригээдэтигэр Үрэннэ сүөһү үлэтигэр үлэлээбитэ. Медсестра үөрэбин бүтэрэн Далырга, Дүллүкүгэ сиэстэрэлээбитэ.

Иккитэ кэргэннэммитэ. Бастакы кэргэнэ Лебедкин Степан Гаврильевич ветеринарнай санитар этэ. Киниттэн 6 оҕолоох. Киниттэн арахан баран, Романятов Николай Владимирович диэн белорус омукка кэргэн тахсан, өссө 4 оҕолонон, Дьоруой ийэ аатын ылбыта.

Маня сүрдээх асчыт этэ. Оҕолорун танастарын бэйэтэ тигээччи, сыана бэтэрээнэ этэ. Барытыгар талааннааба. Кэлин олох-дьаһах кэм-бинээтигэр атах танаһын улларааччынан үлэлээбитэ, куруук былаанын аһара толоро.

Эдьийим Маня 1988 с. күн сириттэн эмискэ барбыта.

Балта Трофимова В. Ф., үлэ бэтэрээнэ, сэрии сылын оҕото

Тутасова Тамара Даниловна

Биһиги ийэбит, эбээбит Тамара Даниловна 1939 с. ахсынньы ый 23 күнүгэр 1 Үөдүгэй нэһилиэгин «Трудовой» холкуос дьэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Аҕата Тутасов Данил Егорович, ийэтэ Анна Федоровна Орто Бүлүү Халбаакытыттан төрүттээбэ. 4 оҕолоохтор: 3 кыыс, 1 уол. Сүөһүлээх-астаах, дьэилээх-уоттаах, хаһаайыстыбалаах сэниэ ыал эбиттэр.

1941 с. «Трудовой» холкуос дохуотун үллэстии буолар. Бары дохуот үллэстэр бырааһын-

ныгар кыһыл былаахтаах үс аты ылан сайылыктарыгар кэлэн бырааһынныктаабыттар. Аҕата оҕолорун сүүрдэн күрэхтэһиннэртиир эбит, оччолорго ийэм ыал кыра оҕото буолан убайа, эдьийдэрэ күрэхтэһэллэрин көрөр эбит. Ити сыл «Трудовойтан» Арбаа Чучааба көһөн кэлбиттэр.

Сэрии ыар сыллара саҕаламмытыгар аҕатын Тиксиигэ үлэ фронтугар балыктааһынна ыыталлар. Ийэтэ түөрт оҕотунаан соботоох хаалан, оҕолорун иитээри Далыр орто оскуолатыгар остуораһынан киирэр. Оскуолаба кыра хоско икки ыал буолан дьукаах олон, оскуола 11 оҕобун оттон, маһын хайытан, муостатын сууйар уутун баһан, хаарынан уулаан, сүрдээх ыарахан үлэни үлэлээн, оҕолорун үөрэттэрэр. Сэрии бүппүтүн кэннэ, сүөһүлэрин туппутунан Арбаа Чучааба төттөрү көһөн киирэллэр.

Ийэбит убайынаан Дьууруйдуун Арбаа Чучааттан күһүнүн, сааһын сүүрүүнэн-хаамыынан, кыһынын аҕалара онорбут хайыһарынан үөрэнэ бараллар эбит. Ийэлэрэ Аана сарсыарда эрдэ туран ойбонтон мундулаан, үөлэн сиэтэн, лэппиэскэ ыһыктаан үөрэтэ атаартыырын ийэм кэпсиирэ. Оскуолаба үөрэнэр кэмнэригэр ийэбит сүүрэн, хайыһардаан оройуон бастын спортсменката буолан, Дьокуускай куоракка тийэ күрэхтэспит.

1947 с. Далырга дьэ туттан көһөн киирэллэр.

1960 с. Далыр орто оскуолатын бүтэрэн «Ленин» холкуоска дайарканан үлэлиир. 1962 с. Мииринэй куоракка милииссийэ үөрэбэр үөрэнэ-үөрэнэ үлэлиир. 1964 с. Мииринэй куоракка милииссийэбэ үлэлии сылдьан успуорт араас көрүннэригэр күрэхтэһиилэргэ кыттан элбэх ситиһиилэнэр, милииссийэ сержана буолар. Бииргэ үлэлиир Боотулууттан төрүттээх Догоров Степан Максимовичка кэргэн тахсан уоллаах кыыс оҕолонолор. 1971 с. кэргэнииттэн арахан, Далырга кэлэн Сунтаартан төрүттээх омук тылын учууталыгар Герасимов Тусах Ивановичка ыам ыйын 26 күнүгэр кэргэн тахсан, ыал буолаллар.

1972 с. Далыр орто оскуолатыгар буфетчицанан үлэлиир кэмигэр баайы куруһуогун тэрийэн, Далыр нэһилиэгин олохтоохторун, үөрэнээччилэрин баайарга үөрэтэр. 1973 с. кинигэ маһаһыныгар атыһыттыыр, былааны таһынан толорон оройуон салалтатыттан грамотанан наһараадаланар. 1976 с. ас-үөл ысқылаатыгар рабкоопка сэбиэдиссэйинэн үлэлии киирэр.

1978 с. аҕабыт Тусах Иванович Дүллүкү орто оскуолатыгар омук тылын учууталынан ананан көһөн кэлэллэр.

1980 с. Дүллүкү остолубуойугар сэбиэдиссэйинэн үлэлиир.

1986—1991 сс. Дүллүкү сопхуоска дайарканан үлэлээн үргүлдү бочуоттаах сынньаланна тахсыбыта. Сопхуоска үлэлиир кэмигэр 5 сыл былааннарын таһынан толортоон, өрөспүүбүлүкэ салалтатыттан Бочуотунай грамотатынан наҕараадаланар, оройуон депутатынан талыллар. Үлэлиир кэмнэригэр үлэтигэр кыһаллыгас, эппиэтинэстээх буолан, куруук инники күөҥнэ сылдыра. Өрөспүүбүлүкэ, оройуон, нэһилиэк салалтатыттан үгүс грамоталаах, наҕараадалаах.

Ийэбит улууска, нэһилиэккэ ыытыллар үлэлэргэ, кэнсиэртэргэ, күрэхтэргэ, быыстапкаларга куруук кытара уонна миэстэлэнэр. Дьонно-сэргэбэ сүбэ-ама биэрэрэ, сүрдээх сымнаҕас, амарах сүрэхтээх этэ. Ол да иһин билигин да «Тамарабыт үтүө киһи этэ» диэн ахтан-санаан ааһааччы элбэх. Биһиэхэ, оҕолоругар, сиэннэригэр, иистэнэрэ, баайара, барытын сатыыра. Ол курдук нэһилиэк дьонугар элбэх иһи иистэммитэ, элбэх дьону баайыы таһаһынан таһыннарыта, онон нэһилиэк дьонуттан элбэх махталы-хайбалы ылбыта.

Ийэлээх аҕабыт кыра эрдэпититтэн үтүбэ-кэрэбэ үөрөппиттэрэ. Үлэһит, үөрэхтээх буоларбытыгар баҕараллара. Убайым Юра билигин Дүллүкү дьыссаатын тутаах үлэһитэ, мин Дүллүкү орто оскуолатыгар физкультура учууталынан үлэлибин.

Ийэбит минньигэстик да астыыра, туттара түргэнэ, барыта бэлэмнэммит, оноһуллубут буолара, туохтан да толлубат этэ. Кыыс оҕо астыыры, иистэнэри сатыыр буолуохтаах диэн кырабыттан иискэ, ас астыырга, баайарга үөрэтэр этэ. Билигин 5 оҕо ийэтэ, 3 сиэн эбээтэ буолан олорон, ийэм үөрөппитэ олохпор элбэх туһаны, көмөнү онордо диэн билинэбин, ол курдук оҕолорбор, сиэннэрбэр иистэнэбин, баайабын. Аны үлэбэр оскуола оҕолоругар «Саһарҕа» муода студиятын тэрийэн үлэлэтэбин. Араас таһымнаах куонкурустарга ситиһиилээхтик кыттабыт. Ийэм туйабын хатаран элбэх күрэхтэргэ кыттабын. Улахан ситиһиим 1983 с. Майаҕа буолбут Манчаары спартакиадатыгар 1500 м сүүрүүгэ 3-с миэстэбэ тиксибитим буолар. Быйыл сайын Үөһээ Бүлүү улуугар буолаары турар 20-с Манчаары спартакиадатыгар кыра уолум Степа эбээтин туйабын хатаран, хотугу многоборьеҕа кыттаары бэлэмнэнэ сылдыар. Бу барыта ийэбит үөрөппит үтүөтэ-өһөтө буолар.

Ийэлээх аҕабыт биһигини иитэн-такайан, үөрэхтээх, үлэһит дьон гына улаатыннартаан, олохпут суолугар сөпкө үктэннэрбиттэриттэн махтанан туран төрөппүттэрбитинэн киэн туттабыт.

Ийэбин кытта бииргэ үөрэммит, олоҕор бииргэ алтыһан, үлэлээн ааспыт доһотторугар үтөнү-кэрэни, доруобуйаны, дьолу баҕарабын.

Ийэм олорон ааспыт олобун туһунан кыракый ахтыбын түмүктүүбүн.

Кыһа **Сардана Тусаховна Герасимова**,
СР физкультураҕа, спортка туйгуна

Федорова Екатерина Петровна

Биһиги ийэбит үлэ, тыыл бэтэрээнэ Екатерина Петровна 1932 с. Буруунсаҕа элбэх оҕолоох ыалга төрөөбүтэ. Ийэтэ Аана эдэр сааһыгар өлбүт. Аҕата Федоров Петр Федорович (Чуччуор оҕонньор) сэриигэ барарыгар (үлэ фронугар сылдыбыт) оҕолорун аймахтарыгар хаалларбыт. Биһиги ийэбитин быраатыгар Герасимов Захар Матвеевичтаахха, оҕото суох ыалга, иитэрэ биэрбит.

Ийэбит Катя оҕо сааһа сана холкуос тэриллиитин кэмигэр уонна сэрии сылларыгар ааспыт саастыылаахтарын курдук оскуолаҕа аҕыйах сыл үөрэнэн баран үлэһит буолбут. 1961 с. биэкэр куурсугар үөрэммит. Өр сылларга Далаһынан, Дүллүкүнэн бэкээринэбэ үлэлээбит.

Доруобуйатынан уурайан рабкооп остолобуойугар асчытынан үлэлээн баран, онтон 1987 с. биэнсийэбэ тахсыар диэри оскуола интэринээтигэр үлэлээбитэ. Сайынын оҕо сынньалан лаабырыгар асчытынан үлэлээбитэ. Үлэтигэр сүрдээх эппиэтинэстээх, ыраас, түргэн туттуулаах буолан хайбыыллара. Оҕолору олус сөбүлүүрө. Хаһан да кыһылары билбэтэ. Сүрдээх эйэбэс майгылааҕа.

Кэргэнэ, аҕабыт Анисимов Николай Кононович механизатор, суоппар этэ.

Түөрт оҕо амарах ийэтэ, элбэх сиэн эбээтэ буолан олорон, 1999 с. ыарахан ыарыыттан суох буолбута.

Үчүгэй үлэтин туһунан элбэх махтал суруктар, грамоталар, дипломнар, хаартыскалар туоһулулар.

Биһиги ыал буоларбытыгар күүс-көмө, сүбэ-ама буолбута. Ийэбитин күндүтүк саныыбыт.

Уолаттара **Христофор, Александр Анисимовтар**

Наһаа эйэбэс, үлэһит киһи этэ

Катялыын бэкээринэбэ бииргэ үлэлиэхпиттэн билсибиппит. Кини наһаа эйэбэс, үлэһит киһи этэ. Бастакыттан тапсан, биир санаанан, сүбэнэн үлэлээн ыарахан үлэни кыайарбыт. Коммунистическай үлэ удаарынныга буолбуппут. Араас пуондаларынан, бочуотунай грамоталарынан наһараадаламмыппыт.

Кини икки оҕону кыраларыттан ииттибитэ, икки оҕону ыарахан эпэрэссийэни аһан оҕоломмота. Кэргэнэ Николайдыын сүрдээх иллээхтик олоруттара. Элбэх ыалдьыттаах, хоноһолоох ыаллар этилэр.

Мин кинилэргэ куруук сылдьан, ыалдьыттаан, сэхэргэһэн тахсарым, онтон олус дуоһуйарым.

Варвара Петровна Ильина, дьүөгэтэ, үлэ, тыыл бэтэрээнэ

Интэринээт оҕолоро эбэбит дииллэрэ

Мин Екатерина Петровнаны кытта 1987 с. интэринээккэ үлэли киирэн баран ыкса билсибиппит. Кини итии аһылыкка асчытынан үлэли сылдьар этэ. Хомустаах үлэ-сынньалан лаабырыгар, мин Үрэн, Болуонхай лаабырдарыгар сайын аайы 10-ча сыл үлэлээбиппит.

1989 с. солхуос путевкатынан окко үлэлээбит оҕолору кытта 5 улахан киһи, 20-чэ оҕо буолан, Молдавияҕа Кишенев уонна Одесса куораттарынан күүлэйдээн, сынньанан кэлбиппит.

Кэнники интэринээккэ асчыт этэ, үлэтигэр эппиэтинэстээх, кыһамнылаах буолан кэлэктипкэ убаастабылынан туһанара. Кинини интэринээт оҕолоро эбэбит дииллэрэ, наһаа таптыыллар этэ.

Дьэтигэр истин ийэ, тапталлаах эбээ этэ. Үтүө киһини ыарахан ыарыы биһиги кэккэбиттэн илдьэ барбыта.

Галина Васильевна Семенова, бииргэ үлэлээбит дьүөгэтэ

Федорова Ульяна Дмитриевна

Биһиги ийэбит Ульяна Дмитриевна сэрии буолуон биир сыл иннинэ, 1940 с. олунньу 12 күнүгэр Дүллүкүгэ Өлбүт киһи күөлүгэр күн сири кербүт. Ийэтэ холкуоска үлэлиир буолан, эбэтэ Анна Ильинична, икки хараба суох эһэтэ Дьөгүөр (Суппууннаах), олонхоһут таайа Александров Никита Семенович-Ынта Никиитэ оҕолообуттар.

Сэрии ыар сылларыгар кыра буолан дьэиэбэ эһэтин кытта оло-

бут. Таайа Никиитэ олонхоһут, булчут буолан син ыал сиэринэн, улаханник аччыктаабакка, олоруттар.

Сэрии бүтэн холкуостары бөдөнсүтүү саба-ламмытыгар Дүллүкүгэ көһөн киирбиттэр. Ма-баһыын анаарыгар олоруттар.

Оскуоланы бүтэрэн, Бүлүүгэ харах сиэстэрэ-тин үөрэбэр үөрэнэн дойдутугар кэлэн үлэлээ-битэ. Ол сабана харах ыарыыта торохуома эл-бээн, Чапаевка, Кырыкыйга сатыы, соробор сыар-балаах атынан баран дьон харабын эмтиир эбит.

Ийэм 1975 с. ыал буолбута. 3 оҕолоох, 13 сиэннээх.

Кэлин Дүллүкүтээби балыыһаҕа манан халааттаах аанньалынан бочуоттаах сынньаланна барыар диэри бэриниилээхтик үлэлээбитэ.

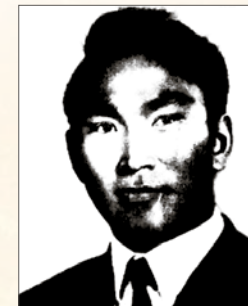
Күндү киһибит 2014 с. ахсынньы 9 күнүгэр күн сириттэн күрэм-митэ.

Кыыһа Анна Николаевна Докторова

Федотов Григорий Михайлович

1945 с. Дүллүкүгэ Дэди Бэтиэмэтигэр холкуосаах ыалга 3-с оҕонон төрөөбүтэ. Эдьий-дэрэ Татьяна, Мария. Татьяна эрдэ өлбүтэ. Ма-рия орто анал үөрэби ылан, оройуон киинигэр олохсуйбута, ыал буолбута, оҕолордоох. Аҕала-ра Михаил Спиридонович үлэһит киһи этэ, холкуоска өр сылларга биригэдьиирдээбитэ. Мун-ньахтарга бастакынан туран тыл этэрэ, сүрүбэ суох, бытаан, ээл-дээл дьону олох сөбүлээбэтэ, сыһыһаны-халтыны олох абааһы көрөрө. Кэлин Дүллүкүгэ киирэн, обуруот үлэтигэр үрдүк таһа-арыылаахтык үлэлээбитэ, үүнүү бөбөтүн ылбыта, чиэскэ-бочуокка сылдыбыта, «Михаил Спиридонович дуо?» дэнниллэрэ.

Уола Григорий 1963 с. Дүллүкү 8 кылаастаах оскуоланы бүтэрбитэ уонна үргүлдүү Бүлүүтээби педучилищеҕа киирбитэ. Уопсастыбаннай үлэбэ бэрт актыыбынай позициялаах киһи, ордук хаһыат таһаары-тыгар кыттар. Училищеҕа да сылдьан уопсастыбаннай үлэттэн тэ-

йэн хаалбатаба, актыбынай комсомолец быһыытынан убаастанара, бэрт принципиальной устудьун этэ. Үөрэбин бүтэрэн, Муома оройуонун оскулатыгар ананан учууталлаан барбыта. Кэтэхтэн үөрэнэн үрдүк үөрэби ылбыта. Ол сылдьан Муома оройуонун норуоттарын ырыаһыттарын, олонхоһуттарын, дьуохардьыттарын этиилэрин суруйуунан үлүһүйэн туран дьарыктаммыта, тылларын-өстөрүн өссө тупсаран биэрбитэ, бэчээккэ бэлэмнээбитэ.

Дүллүкү киһитэ Н. Александров «Көр буурай бухатыыр» олонхото сурукка-бэчээккэ кириитигэр Москванан, Дьокуускайынан сүүрэн-көтөн, 2001 с. кинигэ буолан тахсыытыгар улахан өнгөлөөх. Фольклорист учуутал кэлин оскуола дириэктэрэ буолан, оскуола материальной базата бөбүргүүрүгэр, иитии-үөрэтии тупсуутугар туох-баар күүһүн, билиитин-көрүүтүн уурбута.

Кэлин түөрт сылга улуустаабы хаһыат эрдээктэрин быһыытынан хаһыат норуокка тийимтиэ буоларын иһин кыһаллар, чабылхай ыстатыйалары суруйар, дойдутугар куруук кэлэн барар, дьонун-сэргэтин кытта кэпсэтэ-билсэ турар.

Кэргэнэ Мария Прокопьевна Федотова, эмиэ учуутал, эбээн норуотун суруйааччыта, норуот эмчитэ.

Григорий Михайлович 1982 с. СГУ саха тылын факультетын бүтэрэр. 1982—2001 сс. Муома улуһун Орто Дойду нэһилиэгин оскуолатыгар начаалынай кылаас учууталынан, саха тылын уонна литературатын учууталынан, үөрэх завуһунан, дириэктэринэн үлэлиир.

2001 сылтан улуустаабы «Индибир уоттара» хаһыат эрдээктэрэ.

Уонтан тахса кинигэлээх: архыыптары хасыһан таһаартаабыт олонхолоро «Көтөр Мүлгүн», Н. Александров «Көр буурай бухатыыр», «Муома фольклора», 1—2 чаастаах, «Үөрэппит учууталларым» уо.д.а.

«Үлэ бэтэрээнэ», «Бэчээт туйгуна», «Гражданскай килбиэн» бэлиэ-лэринэн наһараадаламмыта.

Федоров А.М. «Дүллүкү дьонунан» кинигэтигэр, с. 146

Хогурова-Докторова Мария Никитична

«Аба дойдуну көмүскүүр сэрии кэмигэр кыһайбыт курдук кураан кэмнэр буолбуттара. Ийэм Хогурова Марфа Титовна утуяа сыттаһына, от охсо барара, кизэ хойут кэлэрэ.

Биһиги «Арбанда» холкуос Оттоох диэн алааһыгар суол ааныгар олорор этибит. Элбэх да элбэх аттаах дьоннор ааһаллара. Билигин санаатахха, Сургуулук, Боотулуу, Манаас, Далыр дьоно эбиттэр.

Биһигини, уонча кыра оҕону, ходуһа ыраастатар этилэр. Абаҕам Хогуров Байбал диэн киһи (үйэтигэр биригэдьиир этэ) ильдэ сылдьааччы. «Алаас» пиэрмэтигэр сиилэс хаһар дириг онкуча баара. Сайылыктан күөх оту оҕуһунан тэһийэн, илиинэн кырбастаан сиилэс онороллоро. Онно оҕолору оҕус үрдүгэр олордон кэбиһэллэр, ол аата оҕус сиэтээччи буоларбыт. Хаһан бэйэлэрэ түһэриэхтэригэр диэри онно олобуун.

Дьыэбэр улахан киһи суох буолара, онон дьыэтээби үлэ эйиэхэ сүктэриллэрэ. Күнү быһа туос ыаҕайанан күөлтэн уу таһарым, уот отторго бүтэй үлтүркэйдим, мас сыһын хомуйарым, онон чэй өрүнэрит уонна лэппиэскэ оҕото буһарынарбыт.

Пиэрмэттэн «Сайылык», «Айаҕалаһар» диэн сиртэн сэппэрээтэр үүтэ таһарым. Ол үүт издьэҕэйдимэн лэппиэскэ оҕоһуллара, оччоҕо кыра бурдук барар этэ. Уутун кыра балтым Тамара иһэрэ. Ол барар сири тэйиччи этэ, силис-мутук бөбөтө, ол гынан баран үүтү тохпуппун өйдөөбөппүн.

Ийэм Мааппа эр киһи үлэтин толороро: от охсоро, бурдук быһара, олоҕор этэ. Оо, кизэ буолла да ийэбин кэтэһэрим, көрө сатыырыттан буолуо, мастар хамсыыр курдук буолаллара. Ийэм от охсон бириэмийэтигэр арыы, ырбаахы танаһа ылбытын өйдүүбүн.

Оҕо сааспыттан саамай өйдөөбүтүм — ийэм Бөтүрүөп таһара күн от охсон буор муостабытыгар тэлгэппитэ, эчи сыта үчүгэйдим... Оҕолор мустан күөлэһийэ оонньоотубут эбээт!

Арай биридэ холкуос бэрэссэдээтэлэ Бойлохов Иван Федотович сородах биридэ: «Чэ, Быллаачаан, бу суругу Билиилээххэ илт, улахан наадалаах сурук», — диэтэ. Мин, олоҕор күөлбүттэн тахса илик киһи, Билиилээби хантан билиэмий, akkaастанан көрдүм. Ону кини чин-чан куолаһынан эттэ: «Бу сэрии кэмэ, онон бачча улахан киһи Кыайы кэлэрин туһугар барыах тустааххын», — диэтэ. Мин соҕотобун барарбыттан син биир куттанабын, онуоха миигиттэн өссө кыра Майаак кыһа Тамара: «Мин барсабын», — диэтэ. Онон иккиэн ильдэн биэрбиппит. Кэлэрбэр ол кыыспын сүгэн, кизэ хойут төн-

нөн кэлэрбитигэр, арай дьыэм таһыгар дьон бөбө мустубут. Биһигини көрдүү бараары тураллар эбит.

Биирдэ соботобун олодохпуна, аан дьыэбэ тайахтаах киһи киирэрэ иһилиннэ. Хаамтабына быһыылаах, тимир тыаһа кылыргыыр. Мин куттанан кутуйах иинин кэнэтэ олордум. Көрбүтүм, түөһүгэр мэтээллээх биир мааны киһи киирэн баттыктаах тайахха тайанан турар: «Хайа, тоойуом, дьонун?» — диэтэ. «Ийэм хойут кэлээччи», — диибин. Ол сағана сэриигэ барбыт дьон хаартыскатын киэргэл остуолга таас анныгар угаллар этэ. Ол киһи миигиттэн үс киһи түспүтүн кимнээхтэрин ыйытта. Ону: «Тоғустаах уоллара Тайыла, бу Аана эмээхсин уола Киргизэлэй», — диэтим. Онуоха кини: «Бу Аана эмээхсин уола Киргизэлэй сэрииттэн бааһыран кэллим», — диэтэ. Мин, ыыстаабыт курдук санаан, куттанан өлө сыстым. Онуоха кини: «Тоойуом, куттаныма, барытын билэр маладьыас оҕо эбикиин», — диэн баран төбөбүттэн имэрийдэ. Онно үөрбүппүн! «Дьоннор этээр, киэһэ биһиэхэ тахса сырыттыннар», — диэбитэ.

Үлэ кэнниттэн Оттоох ыала бары кинилэргэ мустубуттар. Киргизэлэй мохуорка табах бэрситэлээбит, бука, элбэби кэпсээтэбэ буолуо.

1945 сыл... Арай биир күн ийэм пиэрмэттэн күнүс кэлэр кэмигэр кэлбэтэ, ол иһин биирдээх балтыбын Тамараны сүгэн-көтөбөн, Оттоохтон Алаас пиэрмэтигэр бардым, суолум үктэлэ куһаҕан, барыта силис-мутук.

Тиритэн-хорутан, эрэй бөбөнөн пиэрмэбэ тиийдибит. Дьыэбэ киирбиппит, арай киһи барыта итирбит, үөрүү-көтүү! Кыайыы буолбут үһү! Оруоса кыыс (Лаппарова Р.А.) миэхэ кэһиитин тимир бүлүүһэни ыы-быччары пиибэ ньобобо уурбут. Биһиги истибит, хааһы курдугун дэлби сиэтибит, эчи, минньигэһин эриэхсит! Итирдибит быһыылаах, күлсэбит, дьоннор эмиэ күлсэллэр. Пиэрмэбэ хоннобум дии. Онон Кыайыы пиибэтин иһиспитим.

Олох сыыйа-баайа көммүтэ. Кыайыы буолбута 70 сылыгар тийсэн кэллэхпит. Аны хаһан да сэрии буолбатын! Олох өссө чэчири сайыннын!»

Ахтыныны ылла сиэнэ **Докторова Дайаана**,
5 кылаас. 2015 с.

Чомчоев Василий Игнатьевич

Мин 1944 с. ахсынньы 6 күнүгэр Далыр нэһилиэгэр холкуостаах дьыэ кэргэнигэр төрөөбүтүм. Аҕам Чомчоев Игнатий Михайлович, ийэм Дойдукова Анастасия Ивановна. Ийэм 13-тэ оҕоломмутуттан биһиги, эдьийбинээн Чомчоева Марфа Игнатьевнаһын, хаалбыппыт. Уоннаабылар олох кыра саастарыгар, сорохтор уоннарын ааһан баран улахан куор ыарыытыгар суох буолбуттара.

Аҕам ийэбиттэн мин 7 ыйдаахпар араһан барбыт үһү. Ол кэннэ ийэм Далырга аҕыйах сыл олорон баран төттөрү Хомустаахха көһөн барбыта. Онно тийэн таайбар Дойдуков Алексей Ивановичка (Бааһынай) дьукаах олор-буппут. Онон оҕо сааһым Хомустаах нэһилиэгэр ааспыта.

10 сааспын туолан баран, от үлэтигэр орус сиэтииттэн үлэбин сағалаабытым. Ол сылдьан Үнүкээннэ Арҕаа Бас диэн сиргэ от кэбиһэн бүтэн баран, оҕонньоттор «мааһын сарсыарда кэлбит сиргинэн бараар» диэн баран кус маньы баран хаалбыттара. Ол сахтарга күтэр диэн кыыл баара, ону чааркаанна тутан лааппыга туттарарбыт, онтуларбын көрөн бараары хойутаан хаалбытым. Ол сырыттаһына халлааным харангаран хаалбыт этэ, ол иһин кэлбит суолбун булбака мунан хаалбыттааһына. Хата, өйдөөн кэлбит суолбунан төттөрү төннүбүтүм. Онно мунан ытаан бөбө буолбуппун өйдүүбүн. Билигин өйдүүрбүнэн, аҕаарыгар диэри кэбиһиллибит оппор ытыы бөбө сыттаһына, ийэлээх эдьийим тийэн кэлбиттэрэ. Суолбутун күһүнү харанаҕа кыайан көрбөккө, дьонум испиискэ умата-умата, ол уотунан сирдэтэн бараллара.

Онтон кэлин Хомустаахха курааннар буолбуттара, чугаһынаабы күөллэр бары уолбуттара, аллараа өрүс энээригэр биир улахан Чаабынаан диэн элгээн баара, онно киирэн чэйдирбит, ол улахан баҕайы үрдүк сыырдаах этэ, онно киирэрбит. Мин орусун онно киллэрэн ууларым. Арай биирдэ орусун уулата киирэн истэхпинэ, утаппыт оҕуһум ыксаан, сыыры таннары түһүүтүгэр, ол нэксиэтигэр сахсыллан, орус тостубут чоройо сылдьар муоһугар ойобоспун тосту түспүттээхпин. Өссө биирдэ, оттуу сылдьан, сарсыардаттан киэһэ от бүтүөр диэри иһим ыалдьан бүк түһэн баран сыппытым. Оччото-

обу ошоньоттор үлэлэрин бүтэрээри миэхэ эрэ наадыйбаттара. Мин ынырык куйааска, күн уотугар, хамсаабат буолуохпар диэри ыалдьан сыппыттаахпын, тугум ыалдьыбытым билигин да билбэппин. Кизһэ, харанарыта, үлэ барыта бүппүтүн кэннэ обустаах сыарбаба тийэн дьиэбэр илдьибиттэрэ.

Онтон арыый улааппытым кэннэ чыыным-хааным арыый үрдээн, 15—16 саастаахпар эбитэ дуу, икки атынан от мустарыытыгар ыыппытара. Ильин Капитон Иванович диэн бастын тырахтарыыс соһулла сылдьар үс охсорунан охсор отун мин икки атынан, биир аппын биир атым олгубуйатыгар туора маска баайа сылдьан, быанан тардан мустарарым. Тыраахтартан хаалбат этим. Ол кэннэ чыыным-хааным өссө үрдээн атынан от охсуутугар ыыппытара. Настаабынньыгым Уопсай Таай диэн ошоньор баар этэ. Оҕо саасытыгар үлэ бөбө үлэлээбит оҕолор буоллахпыт дии.

1965 с. сэттэ кылаастаах Дүллүкү оскуолатын бүтэрбитим. Ол кэннэ тутатына оскуолам дириэктэрэ Аммосов Гаврил Ксенофонович Ньурбатаабы Маар СПТУ-тун кытта кэпсэтэн, направление бэрдэрэн, миигин онно үөрэттэрэ ыыппыта. Гаврил Ксенофоновичка оннук үтүө дьыалатыгар билинниэхэ диэри махтана саныыбын, кини сүбэлээн-амалаан үөрэттэрэ ыыппатаба эбитэ буоллар, ханна тугу гыныам эбитэ буолла диэн билиннэ диэри саныыбын.

Онон оскуола кэнниттэн 1966—1967 сс. Ньурбатаабы Маар СПТУ-тун 1-кы №-дээх профессиональной училищени бүтэрэн, «Тракторист-машинист» идэтин баһылаан, Хомустаахха дизелиһинэн, тырахтарыһынан үлэбин сабалаабытым. Үлэлиир кэммэр МТЗ-5 «Беларусь» тыраахтарынан Хомустаахтан Дүллүкүгэ сээкэй аҕалар, илдьэр этим. 1970—1971 сс. Нам оройуонугар Граф биэрэгэр 2-с №-дээх профтехучилищеба суоппар куурсун бүтэрбитим. Онтон суоппарынан «Үөһээ Бүлүү» сопхуоска үлэбин Хоро отделениетыттан сабалаабытым. Сопхуос ыһыллыбытын кэннэ, 1972 с. «Дүллүкү» туспа сопхуос буолбутугар, салгыы бэнсиин таһар массыынаба, бодобуоска суоппарынан үлэлээбитим.

Үлэм быыһыгар спордунан дьарыктанарым. Хапсабайдаһан, сүүрэн, мас тардыһан нэһилиэгим иһигэр. оройуоммар элбэхтик миэстэлэспитим.

Бииргэ улааппыт табаарыспынаан Иванов Андрей Илларионовичтыын, икки бодобуоһунан, туох баар «Дүллүкү» сопхуос уутун барытын баһарбыт, ол курдук бастаан Дүллүкүнэн, онтон Бүтэйдээбинэн, Моонньообутунан, Хомустаабынан уонна бары хочуолунайда-

рынан барытыгар уу баһар этибит. Биир бодобуоспут алдьаннабына, соботох бодобуоспутунан түүн 3 чаастан уубутун баһа барарбыт. Ол кэннэ сана ЗИЛ-30 массыына биэрбиттэрэ. Онон үс буолан, Иванов Андрей Илларионовичтыын, Прокопьев Макар Степановичтыын, ыраах рейстэргэ сылдьан сээкэй таһааччыбыт. Ол кэннэ Покровкаттан, Уулаах Аантан, Улахан Невертэн отурба, бурдук таһарбыт. Онтон кэнники доруобуйабынан мөлтөөн, дьиэ таһыгар бензовозка үлэлээбитим. Суоппардаан бүтэн баран, гараас сэбиэдиссэийин солбуйааччынан, аҕыс сыл Ойбон күөл хотонугар мэхээнньигинэн үлэлээбитим, онно биэс хотон ТС оһоһу уонна хачыгаарын, икки универсал оһоһун, уонча носуоһу көрөрүм, ол сабана сыбаарсык эгин көрүллүбэт буолан, туох баар үлэтин барытын бэйэм толорорум. Онно миигинниин туох да дьоһуннаах, үлэлэригэр бэриниилээх дьон үлэлээбиттэрэ, ол курдук электрик Константинов Валентин Григорьевич, оператордар Ильин Капитон Иванович, Ильин Илья Капитонович, Константинов Григорий Григорьевич уо.д.а. Онон Ойбон күөлгэ мэхээнньигинэн үлэлии сырыттаһына былаас ыһыллан, үлэбин түмүктээбитим.

Бу үлэлээбит кэмнэрбэр улуус, республика салалтатын элбэх Бочуотунай грамотатынан, дипломунан, наҕараадаламмытым. Хаста да нэһилиэк, оройуон Сэбиэтигэр депутатынан талыллан үлэлээбитим.

*Василий Игнатъевич Чомчоев, үлэ бэтэрээнэ,
Хомустаах нэһилиэтин Бочуоттаах олохтооҕо
Сэттинньи 15 күнэ, 2018 с.*

Чомчоева Марфа Игнатъевна

Мин 1940 с. ахсынньы 9 күнүгэр Үөһээ Бүлүү оройуонун Далыр нэһилиэгэр холкуостаах дьиэ кэргэнигэр төрөөбүтүм. Аҕам Чомчоев Игнатий Михайлович, ийэм Дойдукова Анастасия Ивановна. Бииргэ төрөөбүттэр бырааппынаан Баһылайдыын иккиэбит. Ийэм аҕабынаан мин түөрт сааспар араһан, ийэбитин кытта Хомустаах нэһилиэгэр көһөн барбыппыт. Онно тийэн таайытыгар Дойдуков Алексей Ивановичка (Бааһынай) дьукаах олорбуппут. Эдьийбит Дойдукова Ульяна Ивановна баара уонна биһи-

гини кытта балтыбыт Дойдукова Розалия Дмитриевна буолан бииргэ олорбуппут, улааппыпыт. Онон мин оҕо сааһым Хомустаах нэһилиэгэр ааспыта.

Ол сағана биһиги оҕо да буолларбыт улахан дьону кытта тэннэ кэриэтэ үлэлиирбит. Ол курдук 9 саастаахпар Сойоххо мэлиһэбэ бурдук тартараллар этэ, онно икки оҕуһу көлүйэһэн сайыны быһа оҕус үүрэрим. Хомустаахха күтүөт Марков диэн оҕонньор баара, кини бурдук тартарара, ол үлэли сылдьан дэлби сылайан даллаба олорорум, оччоҕо быата тахсан баран хаалара, ону кэлэн оҕонньор төттөрү киллэрэн биэрэрэ, үлэ салбанара. Ол курдук киэһэ ыас харана буолуор диэри үлэлиирим, кэлэрбэр харанаттан куттанан үөһүнэн күөл кытыытынан кэлэрим, онно быраатым Баһылай уонна балтым Оруоса утары көрсөн дьыэбитигэр кэлэрбит. 12 сааспыттан сайын от үлэтигэр улахан дьону кытта тэннэ сылдьарым. Ол курдук кэбиһиигэ бугул аннын харбыырым, от муньуутугар, бугул туруоруутугар сылдьан күммүтүн түмүктүүрбүт. Бу курдук кырачаан кыыс оҕо үлэ бөбөтүн үлэлээн сайыммын атаарарым.

Онтон 1952 с. 12 сааспар Дүллүкү сэттэ кылаастаах оскуолатыгар «0» кылааска үөрэнэ кирибитим. Ол иннинэ сэниэ ыал оҕото диэн интэринээккэ ылбат этилэр, ол иһин хойут, 12 сааспар, үөрэнэ кирирээхтээбитим. Онно да кэлэн аан бастаан аҕабар олорбутум, онтон кэнники Тарасова Мария Сергеевналаахха, онтон Марков оҕонньордооххо олорбутум. Дьэ ол кэнниттэн интэринээккэ ылбыттара. Интэринээппит судаарыстыбаннай уонна холкуос киэнэ диэн арахсаллара. Быраатым судаарыстыбаннайга, мин холкуос киэнигэр олорбутум, ол иһин икки остуолунан наардаан тус-уһунан олордон аһаталлара. Биһиги остуолбут холкуос киэнэ буолан аһа мөлтөбө. Ити курдук үөрэнэн 1959—1960 сс. оскуолабын бүтэрбитим. Онтон 8—10 кылаастарга Далыр оскуолатыгар үөрэммитим, онно тийээн тутатына Далыр интэринээтигэр кирибитим, онно араары суох этэ, онон аспыт дьэ дэлэгэй этэ. Асчыппыт Зина аһа минньигэһэ сүрдээх буолааччы, ол иһин даҕаны кинини эрэ өйдөөн хаалбыппын. Онон 10-с кылааһы Далыр орто оскуолатыгар бүтэрбитим.

Оскуоланы бүтэрбитим кэнниттэн 1963 с. Мэйиктээби оҕо дьысаатыгар үлэһит тийбэт диэн миигин тутта сэбиэдиссэй үлэтигэр ылбыттара. Ол сағана оскуоланы сана бүтэрбит, уопута суох эдэркээн кыыс үлэбэр бэрт ыарахаттары көрсүбүтүм. Ол курдук сэбиэдиссэйдии сылдьан ньээнкэ да, асчыт да суох буолан хаалар түгэнигэр туох баар үлэни барытын бэйэм үлэлиирим, аны оһохпут маһынан оттул-

лар буолан, бэйэбит мас эрбиирбит, оннук эрэһи көрсөн оһохпутун оттон дьыэбитин сылытарбыт. Миигин кытта тэннэ баспытаатылым Долгунова Мария Софроновна диэн үлэлээбитэ. Ити курдук үс сыл үлэлээн баран, 1966 с. Дьокуускайдаағы тыа хаһаайыстыбатын техникумугар үөрэххэ барбытым. 1969 с. үөрэхпин бүтэрэн баран, Хоро нэһилиэгэр агроном-биригэдьииринэн үлэлээбитим. Манна кылгас бириэмэбэ үлэлээн баран доруобуйабынан хааччахтанан сыл бүтүүтүгэр Хоро нэһилиэгэр сопхуоска киин аппараакка буҕаалтырынан ананан үлэбин сағалаабытым. Ол сағана кылаабынай буҕаалтырынан Санников Николай Сергеевич, солбуйааччытынан Павлов Григорий Григорьевич үлэлииллэрэ. Кинилэр сүбэлэринэн амаларынан буҕаалтыр эппиэттээх үлэтин баһылаабытым. Ол иһин бу дьоммор билиннэ диэри махтана саныыбын.

Бу үлэли сырыттаһына, 1972 с. улахан сопхуостары бытарытан, «Дүллүкү» сопхуоһа тэриллэн, аны онно үлэлээбитим. Манна кылаабынай буҕаалтырынан Афанасьев Петр Пудович, солбуйааччытынан Ильин Николай Егорович үлэлииллэрэ, ол курдук үс буолан үлэлээбиппит. 1980 с. Дүллүкү отделениетыгар ыстаарсай буҕаалтырынан үлэлээбитим, көмөлөһөөччүм Афанасьева Зинаида Петровна, кассир Лаппарова Розалия Алексеевна этилэр. Управляющайбыт Никифоров Павел Афанасьевич этэ. Этэннэ үлэлээн, 1992 с. үлэ бэтэрээнэ буолан, бочуоттаах сынньаланна тахсыбытым.

Үлэлээбит кэмнэрбэр сүрүн нағараадаларым:

Удостоверение «Ударник коммунистического труда» от 19.11.1983 г.; Удостоверение № 54 «Почетный гражданин Дюллюкинско-го наслега» от 24.06.2011 г.; Удостоверение ЦК КПРФ, награждена памятной медалью «В ознаменование 90-летие годовщины образования СССР», председатель ЦК КПРФ Г.А. Зюганов; Удостоверение ЦК КПРФ награждена памятной медалью «100 лет Великой Октябрьской социалистической революции», председатель ЦК КПРФ Г.А. Зюганов; Удостоверение ЦК КПРФ, награждена памятной медалью «Дети войны», председатель ЦК КПРФ Г.А. Зюганов.

Марфа Игнатьевна Чомчоева. 2020 с.

Дүллүкү нэһилиэгэ

«Оттоох» обелиск

«Мин мантан сэриигэ барбытым»
өйдөбүннүк обелиск

1941-1945 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии кыттыылаахтара Кыайыы 27-с сылын бэлиэтиир үөрүүлээх түгэннэ. Дүллүкү. 1972 с.

Кыайыы 45 сылыгар. 1990 с.

Улуу Кыайыы 30 сылыгар биһиги убаастабыллаах бэтэрээннэрбит. 1975 с.

Улуу Кыайыы 49 сылыгар көрсүһүү. 1994 с.

Кыайы 49 сылыгар көрсүһүү. 1994 с.

Тыылга Кыайыны тэннэ уһансыбыт биир дойдулаахтарбыт

Дүллүкүгэ көрсүһүү. 1994 с.

Кыайы 65 сылыгар Кыайы былаабын көрсүү үөрүүлээх түгэнэ

Кыайыы 65 сылыгар Дүллүкү кэлэр кэскилин кытта
Кыайыы былаабын көрсүү түгэнэ

Нэһилиэк дьоно-сэргэтэ Кыайыы былаабын көрсүү өрөгөйдөөх түгэнигэр

Кыайыы 66 сылын көрсө
убаастабыллах бэтэрээннэрбит

*Үөһээ Бүлүү улуунун Кыайыы болуоссатыгар Кыайыы былаабын көрсүү.
Бэс ыйын 4 күнэ, 2019 с.*

*Кыайыы былаабын Албан аат уонна өйдөбүннүк скверигэр
ыаллыы сытар Хомуस्ताах нэһилиэгин баһылыгар Х.П. Поротоваҕа туттарыы*

Туһаныллыбыт литература

1. Борисов И. В. Үөһээ Бүлүү. Дүллүкү.
2. Федоров А. М. Дүллүкү дьонунан.
3. «Төрүт дойдум Дүллүкүм».
4. Павлов М. Г. «Ш Үөдүгэй нэһилиэгэ».
5. Бэтэрээннэр дьиэтээби архыыптара

ИҢИНЭЭБИТЭ

Сүрэххэ өрүүтүн тыыннаахтар...

Алексеев Петр Семенович.....	
Афанасьев Петр Егорович.....	
Борисов Василий Борисович.....	
Бугулов Данил Терентьевич.....	
Васильев Алексей Алексеевич.....	
Васильев Василий Васильевич.....	
Васильев Егор Петрович.....	
Васильев Сергей Михайлович.....	
Гаврильев Илларион Лаврентьевич.....	
Данилов Данил Иванович.....	
Данилов Иван Саньяхова Мария.....	
Дойдуков Тимофей Иванович.....	
Докторов Евдоким Ксенофонтович.....	
Дугдьянов Михаил Сергеевич.....	
Дяриков Павел Иванович.....	
Егоров Василий Егорович.....	
Егоров Кузьма Харлампьевич.....	
Егоров Николай Петрович.....	
Егоров Семен Петрович.....	
Ердашев Дмитрий Маркович.....	
Ердашев Евдоким Маркович.....	
Ердашев Яков Васильевич.....	
Иванов Василий Иванович.....	
Ильин Николай Егорович.....	
Ильин Яков Иванович.....	
Ини-биилэр Ивановтар.....	
Кононов Илларион Прокопьевич.....	
Константинов Григорий Иванович.....	
Куприянов Никон Иванович.....	
Кыккаев Алексей Петрович.....	
Лаппаров Алексей Иванович.....	
Лебедкин Василий Гаврильевич.....	
Михайлов Елисей Михайлович.....	
Мухоплев Филипп Семенович.....	
Петров Илларион Петрович.....	
Петров Тимофей Иванович.....	

Петров Тихон Прокопьевич.....	
Прокопьев Алексей Михайлович.....	
Руфовтар — Ийэ дойдукөмүскэлигэр.....	
Саньяхов Петр Николаевич.....	
Семенов Трофим Филиппович.....	
Тарасов Тарас Кириллович.....	
Томский Петр Васильевич.....	
Трофимов Филипп Захарович.....	
Федоров Григорий Петрович.....	
Федоров Дмитрий Титович.....	
Федоров Макар Иванович.....	
Хоппоторов Гаврил Алексеевич.....	
Чоросов Гаврил Алексеевич.....	
Чуллургасов Григорий Алексеевич.....	

Кыайыны уһансыбыттара

Иванова Варвара Федотовна.....	
Ильина Анна Васильевна.....	
Никифорова Александра Ивановна.....	
Федорова Евгения Титовна.....	
Федотова Февронья Трофимовна.....	

Тыылга эмиэ сэриигэ курдук

Абрамова Елена Ивановна.....	
Алексеева Евдокия Даниловна.....	
Алексеева Мария Ивановна.....	
Аталларов Василий Софронович.....	
Атысытова Мавра Иннокентьевна.....	
Афанасьев Иван Егорович.....	
Афанасьев Петр Егорович-2.....	
Афанасьев Петр Пудович.....	
Афанасьева Елена Прокопьевна.....	
Афанасьева Ефросинья Егоровна, Петров Иван Семенович.....	
Афанасьева Мария Егоровна.....	
Борисова Мария Саввична.....	
Васильева Мария Осиповна.....	
Гаврильев Макар Федотович.....	
Гаврильева Анна Иннокентьевна (Манан Баттах).....	
Докторов Виктор Евдокимович.....	
Докторова Олимпиада Андреевна.....	
Дыраева Александра Петровна.....	
Евдокимова Екатерина Васильевна.....	
Евдокимова Елена Федоровна.....	
Егоров Иван Тихонович.....	
Егорова Марина Михайловна.....	
Еремисова Харитина Егоровна.....	
Захаров Петр Петрович.....	

Захарова Екатерина Даниловна.....
 Иванов Василий Данилович.....
 Иванов Данил Иванович.....
 Иванов Роман Иванович.....
 Иванов Январь Егорович, Гаврильева Мария Федотовна.....
 Иванова Александра Даниловна, Васильев Василий Иванович.....
 Иванова (Дойдукова) Анастасия Ивановна.....
 Иванова Варвара Степановна.....
 Иванова Мария Федотовна.....
 Иванова Марфа Ивановна.....
 Ильин Николай Титович, Семенова Матрена Васильевна.....
 Кононова Анна Федоровна.....
 Кононова Мария Прокопьевна.....
 Константинов Иван Иванович.....
 Кононова Раиса Прокопьевна.....
 Михаил Федорович Татьяна Васильевна Михайловтар.....
 Михайлов Данил Николаевич.....
 Михайлов Петр Семенович.....
 Михайлова Мария Алексеевна.....
 Михайлова Прасковья Семеновна.....
 Михайлова Татьяна Герасимовна.....
 Никифоров Иван Павлович.....
 Никифорова Евдокия Павловна.....
 Никифорова Мария Павловна.....
 Никифорова Матрена Павловна.....
 Николаев Владимир Тимофеевич.....
 Николаева Елизавета Гаврильевна.....
 Обоева Акулина Петровна.....
 Павлова Анна Михайловна.....
 Петрова Мария Петровна.....
 Прокопьев Степан Макарович.....
 Прокопьева Александра Потаповна.....
 Прокопьева Наталья Андреевна, Васильев Василий Петрович.....
 Руфов Николай Руфович.....
 Саввинова Анна Павловна.....
 Санников Петр Егорович.....
 Санникова Анна Пудовна.....
 Санникова Мария Тарасовна.....
 Софронов Василий Трофимович.....
 Мария Никитична, Трофим Софронович Софроновтар.....
 Спиридонова Анна Григорьевна.....
 Степанов Иннокентий Маркович, Алексеева Александра Егоровна....
 Степанова Екатерина Егоровна.....
 Струкин Алексей Алексеевич.....
 Тарасова Мария Сергеевна.....
 Тимофеева Мария Гаврильевна.....

Титова Мария Семеновна.....
 Трофимов Капитон Нестерович.....
 Трофимова Дария Николаевна.....
 Трофимова Марфа Нестеровна.....
 Устинов Андрей Иванович.....
 Федоров Василий Титович.....
 Федоров Макар Егорович.....
 Федорова (Ефимова) Мария Васильевна.....
 Федотова Мотрена Ивановна.....
 Федотова Павла Семеновна.....
 Феофанова Евдокия Семеновна.....
 Харабаев Иван Егорович.....
 Хогурова Марфа Титовна.....
 Яковлев Владимир Алексеевич.....
 Яковлев Спиридон Васильевич.....
 Яковлева (Руфова) Вера Руфовна.....
 Яковлева Мария Михайловна.....

Оонньооботох оҕо саас

Ан Василий Иванович.....
 Анисимов Павел Иванович.....
 Анисимова Мария Андреевна.....
 Афанасьев Владимир Егорович.....
 Афанасьева Зинаида Петровна.....
 Герасимов Тусах Иванович.....
 Данилова Анна Дмитриевна.....
 Дмитриева Анфиса Михайловна.....
 Докторов Алексей Евдокимович.....
 Докторова Александра Андриановна.....
 Егорова (Атысытова) Мария Алексеевна.....
 Егоров Степан Васильевич.....
 Иванова Раиса Алексеевна.....
 Ильина Варвара Петровна.....
 Константинова Зинаида Никитична.....
 Куприянов Кирилл Никонович.....
 Николаев Алексей Игнатьевич.....
 Обоев Николай Петрович.....
 Оконосова (Ильина) Мария Егоровна.....
 Петров Кирилл Сергеевич, Иванова Мария Николаевна.....
 Петров Петр Петрович.....
 Прокопьева Мария Степановна.....
 Руфова Анна Тимофеевна.....
 Санников Валерий Алексеевич.....
 Санникова Мария Алексеевна.....
 Семенова Александра Петровна.....
 Семенова Любовь Кузьминична.....
 Степанова Мария Никоновна.....

Тарасова Дария Михайловна.....
 Тимофеев Михаил Никитич .....
 Тимофеева (Федорова) Тамара Даниловна.....
 Тимофеева Анастасия Елисеевна.....
 Томская Евдокия Петровна.....
 Томская Мария Петровна.....
 Трофимова Варвара Филипповна.....
 Трофимова Мария Филипповна.....
 Тутасова Тамара Даниловна.....
 Федорова Екатерина Петровна.....
 Федорова Ульяна Дмитриевна.....
 Федотов Григорий Михайлович.....
 Хогурова-Докторова Мария Никитична.....
 Чомчоев Василий Игнатьевич.....
 Чомчоева Марфа Игнатьевна.....
 Туһаныллыбыт литература.....

Массово-политическое издание

ПОМНИМ! БЛАГОДАРИМ! ГОРДИМСЯ!

Составители:

Администрация МО «Дюллюкинский наслег, юнкорпост «Эрчим»,
 руководитель **Афанасьева** Антонина Ивановна,
Санникова Антонина Романовна, **Хогурова** Зоя Николаевна,
Борисова Яна Октябровна, **Семенова** Анастасия Григорьевна,
Санникова Саргылана Петровна, **Васильева** Анна Леонидовна,
Ксенофонтова Валентина Ильинична,
Ильина Нина Николаевна, **Ан** Розалия Кирилловна

Якутск, «Офсет», 2020

На якутском языке

Маассабай-бэлитиичэскэй таһаарыы

ӨЙДҮҮБҮТ! МАХТАНАБЫТ! СҮГҮРҮЙЭБИТ!

Хомуйан онордулар:

«Дүллүкү нэһилиэгэ» МТ дьаһалтата, Дүллүкү орто оскуолатын «Эрчим»
 эдэр корреспондентнарын түмсүүтэ, салайааччы **Афанасьева** Антонина Ивановна,
Санникова Антонина Романовна, **Хогурова** Зоя Николаевна,
Борисова Яна Октябровна, **Семенова** Анастасия Григорьевна,
Санникова Саргылана Петровна, **Васильева** Анна Леонидовна,
Ксенофонтова Валентина Ильинична,
Ильина Нина Николаевна, **Ан** Розалия Кирилловна

Эрэдээктэр А.Д. Попова

Көмпүүтэргэ танна М.Н. Кардашевская

— 2020 с. бэчээккэ илии баттанна. Киэбэ-кээмэйэ 60×84 1/16.

Офсетнай бэчээт. Офсет кумаабыта.

Болдьох бэч. л. 18,6. Ахсаана 150 экз. Сакаас №96.

Бэчээттэммит сирэ: «Офсет» ХЭТ

677008, СӨ, Дьокуускай к., Билибин аат. уул., 10 А.

Төл. 8 (4112) 36-92-91.